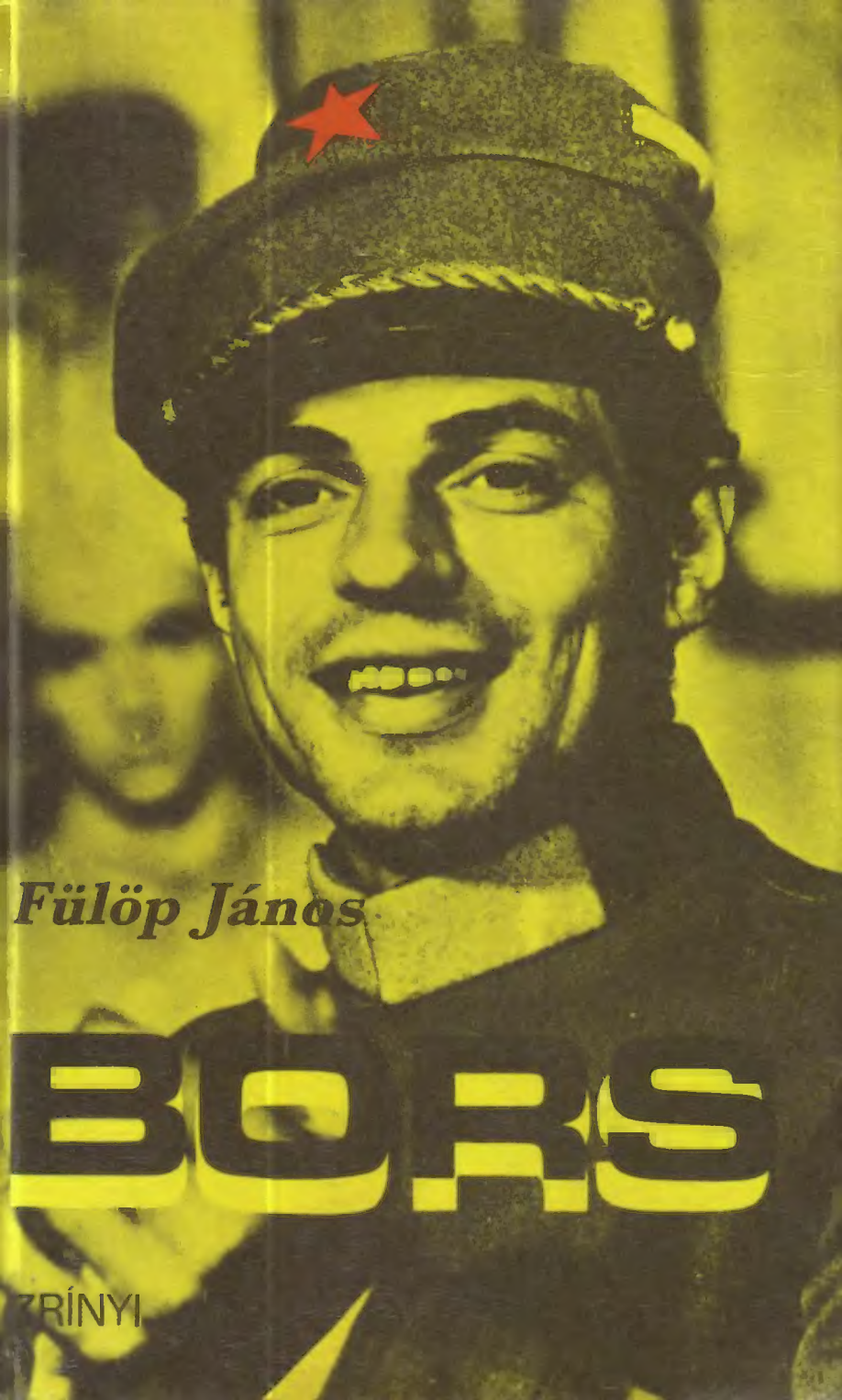

Fülöp János

BORS

ZRÍNYI

Fülöp János

BORS

Fülöp János

BORS

Első kötet

Zrínyi Katonai Kiadó
Budapest, 1983

©Fülöp János, 1983

Mészáros Gábor emlékének

Legenda egy emberről

Első fejezet

Népeimhez!

Leghőbb vágyam az volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralevő éveimet a béke műveinek szentelhessem, és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam.

A gondviselés másként határozott.

Egy gyűlölettel telt ellenség üzelmei kényszerítenek, hogy a béke hosszú esztendei után kardot ragadjak monarchiám becsületének védelmére, tekintélyének és hatalmi állásának megóvására, s területi épségének biztosítására.

A szerb királyság, amelyet állami létének első kezdetétől fogva egészen a legújabb időkig mind elődeim, mind én is támogatásban és segítségben részesítettünk, gyorsan felejtő hálátlansággal már évekkel ezelőtt az Ausztria–Magyarország elleni ellenségeskedés útjára lépett.

Nem teljesült az a reménység, hogy a szerb királyság méltányolni fogja kormányomnak hosszú tűrését és békeszeretetét. Mindig magasabb hullámokat vet az Ellenem és Házam ellen érzett gyűlölet. Mind leplezetlenebbül lép előtérbe az a törekvés, amely Ausztria–Magyarország elválaszthatatlanul egybetartozó területeinek elszakítására irányul.

A határon bűnös áramlat csap át, amely a Monarchia délkeleti részén az állami rend alapjainak megingatására, a népnek – amelyről oly atyai szeretettel gondoskodom – az uralkodóház és a haza iránti hűségtől való eltántorítására, a felnövő ifjúság félrevezetésére s az őrület és a hazaárulás bűnös tetteire való fölizgatásra irányul. Gyilkos merényletek egész sorozata s egy tervszerűen szőtt és keresztülvitt összeesküvés, melynek borzasztó sikere szíven talált Engemet s hű népeimet: íme, ezek messze látható véres nyomai a Szerbiából vezetett titkos üzelmeknek.

Ezt a tűrhetetlen aknamunkát meg kell állítani.

Hiába tett kormányom még egy utolsó kísérletet, hogy békés eszközökkel érje el ezt a célt, s komoly figyelmeztetéssel megfordulásra bírja Szerbiát. Szerbia visszautasította kormányom mérsékelt és igazságos kívánságait, megtagadta azon kötelességei teljesítését, amelyek népek és államok békés együttélésének természetes és szükséges alapjai.

Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszereznem.

Ebben a komoly órában tudatában vagyok elhatározásom egész horderejének s a Mindenható előtti felelősségnek.

Mindent megfontoltam és meggondoltam.

Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára. Bízom népeimben, akik minden viharban híven és egyesülten sereglettek trónom köré, s hazájuk becsületéért, nagyságáért és hatalmáért a legsúlyosabb áldozatokra is mindig készen állottak. Bízom Ausztria–Magyarország önfeláldozó lelkesültséggel telt vitéz hadseregében. S bízom a Mindenhatóban, hogy fegyvereimnek adja a győzelmet.

Kelt Ischl fürdőhelyen,
1914. július 28-án

I. Ferenc József s. k.
Ausztria császára
és Magyarország királya

1.

Öt kocka széltében, öt függélyesen. Az egyik plakáton a császár-király nagyapós, kopasz feje, göndörödő fehér pofaszakálla, amint gondterhelten hajlik kétökölre; a másikon a sűrű betűs kiáltvány, a „mindent megfontoltam és meggondoltam". Ismét őfelsége, ismét a kiáltvány, öt széltében, öt függélyesen, mint valami újfajta sakktábla – vajon miféle feladványt rak ki rá a sors?

– Belgrád lángokban! Pesti Hírlap, különkiadás... A német csapatok átlépték a belga határt! Vilmos császár nyilatkozata! Itt a különkiadás! Az első hadijelentésekkel a Pesti Hírlap!

A nyomorék újságárus, lenn a járda kövén, rázendít mai mondókájára. Rég volt reggel, azóta pang az üzlet, de most hallani valamit: távoli zajongás, zenebona – akárkik legyenek is, a hangot érdemes bejáratni, hátha megtérül! A nyomorék tehát mondja a magáét, s megmarkolja a két kopott tenyérfát, csonka törzsét fölveti a kiskerekű kocsira, hogy kiguruljon a sarokig...

– Egy lapot!

A nyomorék rezzenve nyúl egy újságért, másik kezével pedig máris kapja lefele a sipkáját: nagyon finom, nagyon drága lehet az a bőrcsizma, amelynek még a nyikorgását se hallani! S ahogy föltekint, valóban egy aranyparolis tiszt úr tornyosul előtte, hatalmas, derék, súlyos ember, a kardszíja tekintélyes pocakot övez, a lábai: valóságos oszlopok... A tiszt úr belelapoz a különkiadásba, a rokkant ócska bőrsipkája – repedezett, mint a koldusok tenyere – üresen rezeg a kövezet fölött, ő meg csak nézi, nézi a kisubickolt fekete csizmákat, meg a kardot, amely bojtosan, ingázva körüludvarolja a törzset...

– Tram-tara-tram-tara-tam-tam-tam!

Kisdob pereg a sarkon túl, nyolcadikra – forsriftosan – belevág az egész rezesbanda. A tiszt úr föltekint a lapból, lekanyarítja füléről a szemüveg szárát, kilép az utca szögletére.

Mennek a katonák.

Elöl marsol a zenekar: kürtösök, pikulások, trombonosok – a nagydob alatt cigány görnyed –, mögöttük pedig, az út egész hosszában, a menetszázadok. Mintha a föld nyílt volna meg, barna hantok a hátiborjúk, a sisakok, acél-kalászok az imbolygó szuronyok, s fekete üregekként nyílnak meg a szájak, ahogy elharsogják: „Megállj, megállj, kutya Szerbia!"

Tisztek haladnak a sorok mellett, ahogy észreveszik az aranyparolit, rögtön kihúzzák magukat, rákiáltanak az emberekre. A második század mellett egy tejfölös képű fiatal zászlós – túl nagy sisakban, túl nagy karddal – oly büszkén bűvészkedi el a tisztelgést, hogy azt nem lehet szó nélkül hagyni. A tiszt úr magához is inti őt kesztyűs kezével:

– No, hová, hová?

– Egyenest Belgrád szívébe, jelentem alássan! – vágja vigyázzba magát.

Az aranyparolis egy ujjmozdulattal elbocsátja, s elégedetten nyugtázza: a hangulat jó! A hangszerek is ezt sugallják, rezükön hanyatt esik a napfény, a katonákon is tiszta, gyűretlen a mundér, s a menetoszlop ellen sem lehet kifogás, annak rendje-módja szerint rövidítik a fordulót a sarkon, harsog az induló...

...ám ekkor elvékonyodik, elfogy a zene; egy baszszustuba magányos bőgése szakad meg utoljára, s válaszul valami hasonló felel rá szomorúan, a sorok felől pedig zajgás, nevetés hallik. A tiszt úr kelletlenül fordul utánuk, de mielőtt léphetne, már kocsizik is visszafele, tenyérfáival csattogva, zörgő kerekein gurulva, a nyomorék újságárus:

– Beléjük sturmolt egy ökörcsorda!

Igen, valami csordát tereltek errefelé a keresztutcán, s most az állatok belékeveredtek a menetoszlopba: rozsdás szuronyokként hajladoznak a villás szarvak, hátizsákokként domborodnak a busa fejek.

A tejfölképű zászlós lajbis-gatyás magyart lökdös:

– Dezorganizátor! Rác spion!

Ahogy a hajtó meglátja az aranyparolit, egyetlen vállrándítással lelöki magáról a tisztecske kezét. Fekete bajszát megőszítette, barna képét megszürkítette a por, szeme sötéten tekint elő a fehérjéből, markában súlyos bot.

– Hajtó vagyok én, nagyságos uram, nem vezérbika – mondja. – A csorda mögül nem láthatok az utcasarok mögé!

– Talán bizony nem hallotta a katonabandát?! – ugrál körülötte a zászlós.

– Bőg az állat ...merhogy érzi a vesztit!

A tiszt úr széles, nehéz ajka lebiggyed: minek elefántot csinálni a bolhából? Lám, már a bakák is mind ide bámészkodnak... A zászlós még mindig tüzel:

– Azt ne mondja, hogy nem szándékosan keveredtek erre!

A hajtó ránéz, de súlyosan, s a szavát is lassan ejti:

– Nem is mondom én azt, kérem tisztelettel. A vágóhídra hajtom az állatokat.

A zászlósnak elakad a szava.

Valahol leesik valami: oldalfegyver vagy kulacs, tisztán hallani, ahogy végigcsörög a kövezeten.

Elsőként a tiszt úr nyeri vissza lélekjelenlétét. Kurtán int:

– Fähnrich!

A zászlós felriad. Érti az intést, s mintha darázs csípte volna meg, felrikolt:

– Marschbatail-looooon!

Összecsattannak a bakancsok, egymáshoz ütődnek a szuronyok: igazodás, takarás, csoszogás, szuszogás... A hajtó is kiad valami öblös hangot, odakoppint a

bottal egy foltos, csontos marhalábszárra, lódul a csorda: vége a közjátéknak.

A sarkon túl ismét pereg már a kisdob, nyolcra – előírásosan – megint belevág a katonazenekar: „Megállj, megállj, kutya Szerbia!" A tiszt úr is megfordul, a kardja bókol egyet, a keze szórakozottan csizmájához verdesi a kétrét hajtogatott újságot, indulna tovább...

– Méltóságos uram! Az újság árát, ha meg nem sérteném a méltóságos urat!

– Ja igen! Persze!

Odaveti a fényes pénzdarabot, de nem talál bele a sapkába. A nyomorék sebesen csapkod a tenyérfákkal, hajtja kiskocsiját a guruló krajcár után, s futtában kapja el, mielőtt belepottyanna a csatornanyílásba...

2.

A nagy asztal vértől, savótól iszamós; fölötte – egy-egy szál dróton – meztelen villanykörték, éles, sárga fényt terítenek a nyers hús vörösére, a kések ezüstjére, a mészároslegények feketén csillanó, nedves bőrkötényeire. Az áru hátulról, a hidegkamra felől csúszik előre a hosszú, bádoggal borított asztalon, kézről kézre, késtől késig. Két embernek csak az a dolga, hogy a fél marhákat, fél disznókat föladja a bontókések alá, fertályolásra, nyolcadolásra. Mások a belsőséget emelik ki, ismét mások csontoznak. Meg van ez szervezve rendesen.

Beszédre se idő, se kellő csöndesség. A kések újra meg újra végigköszörülnek a fenőköveken, a hús hangos csattanással zuhan az asztalra, heves fülsértő zajjal töri a csontokat a bárd, a fal mentén pedig vastag sugárban víz zuhog.

– Slaugot! – kiáltja Málnás.

Ugrik a kisinas, szalad a tömlővel: Málnás mindig türelmetlen, mindig hirtelen kezű, vele nagyon kell vigyázni. Göndör, vöröses férfi, a szeme fehérje is vöröses, a pillantása parázsló.

A vízsugár most letisztítja előle a vért, a húscafatokat, csontszilánkokat. A közel állók hátrább lépnek, facipőjük megkoppan, kezük önkéntelenül a fenőkő után nyúl, meghúzzák a kések élét.

Málnás szomszédjának – Lukács a neve – ráömlött a víz a lába szárára: nem volt elég fürge. Szemüveges, kövérkés fiatalember ez a Lukács, ócska, de tisztára mosott zubbonyt visel a bőrköténye alatt, jókora pocakja kedélyre, lelki nyugalomra vall; Málnás a víz miatt pofont adna az inasnak, ő csak fintorít.

– Nem látsz, kölyök, az anyád úristenit? – szidja Málnás a kisinast, az meg behúzott nyakkal várja az ütleget, ám ezúttal szerencséje van: özönlik a hús, dolgozni kell. Ismét villannak a kések, belevágnak a nyers állatdarabokba, a kezek megmarkolják a csontokat, hogy kiszabadíthassák az inak hártyái közül, túlnan ismét lesújt a bárd.

A műhely másik végében zömök darálók, hurka- és kolbásztöltő masinák gubbasztanak. Ma nincs kolbászolás, füstön a tegnapi áru. A füstölőben rőt és szürke színek mosódnak egymásba, valahányszor nyílik az ajtó: hajlott hátú, esett bajszú öregember hordja a tüzelőt, Somolyó bá', a legrégebbi munkás. A füstölés minden hentesárugyár különleges ismertetőjele, annak minden csínját-bínját nagyon kell ismerni! Somolyó bá' elmerülten jön-megy, a szája némán mozog, minden fadarabot külön mérlegel, mielőtt a tűzre tenné.

– Ne büdösítsen már, mit nyitogatja annyit azt az ajtót!

Megint Málnás! Mindig Málnás.

Az öreg oda se néz. Rossz cájgnadrágot visel, fakult, egykor csíkos ingének ujjai föltűrve megvékonyult, csupa ín, csupa csont karján. Ilyen inget, nadrágot nem lehet üzletben kapni, ezek a ruhadarabok valamikor a főnök úré voltak. Kap is értük megjegyzéseket Málnástól - ki mástól? –, de soha nem válaszol. Most se felel, a szájára hajló szürke bajusz alatt fogatlanul őrli a szót, azt is csak magának.

Hanem a következő forduló után – kétfele pislant, akár a csontot lelt kutya – ételes edénykét csúsztat a tűzhely plattnijára...

– Azt a hétszentségit!

Ismét Málnás: ledobja a kését, rázogatja a kezét. Nyilván az öreget figyelte, megsebezte magát.

Lukács máris int az inasnak a tömlőért:

– Lemosni gyorsan, orbáncot ne kapjon!

Málnás káromkodva gyötri a sebet, hogy minél hamarabb kivérezzen, Lukács pedig a zubbonya zsebéből tépést vesz elő, meg egy bőrkesztyű lenyisszantott ujját: ő jó előre gondol mindenre.

– Mert egy perc megállása sincs az embernek! – morog Málnás. Szégyelli az ügyetlenségét.

Lukács foggal húzza meg a kesztyűujj madzagját, így nem tud válaszolni; mások se mondanak semmit.

– Egész héten hajnali négyre bejönni, este hétig maradni! Egész Pesten nincs még egy ilyen hajcsár! – zúgja Málnás.

– Olyan, mint a többi – feleli Lukács. Már a helyén áll, feni a kését. – Kapitalista, hát a saját érdekét nézi.

Ez az a szó, amelyre Somolyó bá' fölkapja a fejét. Nem illik vézna testéhez a rekedtes, öblös hangja:

– Megint a kenyéradó gazdádra fújsz, dagadt?

Málnás már vörösödik, de pocakos szomszédja nyugalmasan feni tovább a kését:

– Százszor elmagyaráztam már magának, öreg, hogy mit adunk mi cserébe azért a kenyérért.

– A maga tisztelt jótevője úgy préseli ki belőlünk az erőt, mint a tepertőből a zsírt szokás – sziszegi Málnás. – Sehol nincs tizenhárom- meg tizennégyórázás a szakmában, csak Kondáss Pálnál!

– Aki nem bírja, ne csinálja – feleli gőgösen az öreg. – Én negyvennégy év után is itt állok. Az én kezem mái napig nem reszket.

Málnás beléremeg a nyílt célzásba:

– Fogadok, hogy maga akkor is dolgozna neki, ha tőből vágnák le a két kezét. A szájába venné a kést,

mint a cirkuszi mutatványos... Vagy megtanulna lábbal, mint a majmok.

Minden szerszám megáll. Ez már nem afféle hétköznapi kötözködés: ez sértés.

Somolyó bá' bele is fehéredik. Keze megmarkolja a hosszú csontozókést; Málnás ujjai viszont a bárd nyelén.

– De szaktársak... az isten szerelmére!

Lukács vékony hangja most nem elég megfékezni az indulatokat. Somolyó bá' görnyedten indul előre, Málnás pedig emeli a bárdot...

...Csakhogy odazuhan közéjük a bádoggal bélelt, mázsás csontosláda, s egy friss fiatal hang azt kurjantja:

– Csontra-a-a-a!

Aki eddig szótlanul, csupán egyikükről másikukra tekingetve hallgatta a szóváltást: az asztalvégen dolgozó alacsony, zömök, fekete legény kapta fel és dobta középre a hatalmas ládát.

Ilyenkor az a szokás, hogy mindenki abba dobálja bele az előtte felhalmozódott csontokat. Most is rögtön zuhogni kezd a rengeteg állatcsont, mint valami furcsa, sose látott jégeső; le is hűti a kedélyeket. Somlyó bá' kimegy a füstölőbe, Málnás ledobja a bárdot, belemerül a dolgába.

– No, addsza az egyik fülét! – s Lukács nyúlna a ládához, a fekete legény azonban elhárítja a segítséget, fél kézzel alányúl a súlyos ládának, s mint pincér a tálcát, úgy viszi el a sarokba.

A hentesárugyárban nincsenek gyönge emberek, itt nagy súlyokhoz, síkos, mázsás terhekhez vannak szokva az emberek, de a teli csontosládát mindig ketten viszik, azok is nyögve.

A legény viszont – jószerével fél kezén – a sarokba viszi, leengedi a ládát, aztán megsúrolja a két markát, visszaáll a helyére: a lélegzete se gyorsult.

Lukács töri meg a csöndet:

– Kár a munkásembernek a magafajtát marni. Annak csak az urak örülnek.

– A magafajtát valóban kár – vágja rá Málnás. – Csakhogy nem vagyunk egyfajták. Ahány ember, annyiféle fából van faragva.

– Magadnak mondasz ellent, Málnás. Hiába a sokféleség, ha azonos az alapanyag. Nálunk az osztálytudat azonos, ha maga az ember más nótát fúj is. Mi valamennyien egy oldalon állunk.

– Megette a fene, az egyik munkás kitekerné a nyakát minden gyárosnak, a másik meg az ülepüket nyalja!

Ez a kitörés senkinek nem tetszik. Ez nemszeretem beszéd, könnyen baj lehet belőle.

– Te, Lukács! – hallani a csöndben.

A fekete legény. Új ember, nincs három hete, hogy belépett. Falusinak vélik, erre vall a bajuszkája is, viszont igen ügyesen forgatja a csontozókést. Jóképű gyerek, bár nőhetett volna még. Így nem nézni ki belőle a nagy erejét.

– Te, Lukács, én nem értek itt valamit.

– Mondjad!

– Ha ez úgy van, ahogy mondod... hogy mi, munkások egyfajta anyagból vagyunk... akkor hogy lehet, hogy valaki eminnen amoda kerül?

– Hová?

– Somolyó bá' mindig azt meséli Kondáss úrról, hogy alacsony sorban kezdte. Két forgatott ő is az asztalnál, akár most mi. Vele is kiabáltak, mint mivelünk szoktak, őt is ugyanúgy hajtották, mint minket. A mi anyagunkból való volt, nem? Most viszont ő a mi gazdánk, tehát más anyag lett belőle? Hogy van ez?

Lukács nagy lélegzetet vesz:

– Hohó, te! Nem olyan egyszerű ez. Jól figyelj rám...

– ...talán énrám!!!

A főnök. Ordít, ahogy a torkán kifér:

– Vagy a munkára!!!

Ugrana mindenki a helyére, de nem lehet. A reglama azt követeli, hogy vigyázzban kell állni, amíg a főnök beszél.

– De jó bolond vagyok én, hogy nem a munkáért

fizetek, hanem az időért! Így aztán könnyű meglopni engem!

Lukács közbeszólna, de Kondáss úr még feljebb emeli a hangját:

– Nem vagyok kíváncsi! Figyelem magukat, fél órája áll a traccsparti!

– Nem lehet az, főnök úr!

A fekete fiú. Őszinte ártatlan szándékkal mondja:

– Öt perc, ha van... Málnás szaktárs elvágta a kezét, bekötöttük, aztán leszedtük az asztalról a csontot... Aztán én kérdeztem valamit, engem tessék hibáztatni.

A főnök feléje fordul. Kitátja a száját. Most mi lesz?

Kondáss Pál nagydarab ember, dús haja szürke már, szétáll a füle mögött, mint az oroszlán sörénye; a janklija – sokgombos mellénye – plüssből, de kibolyhozódott, megfoltosodott a sok használatban, az is beillik oroszlánbundának; a háta mögött egybefont keze között bambuszbot táncol, akár az ideges oroszlánfarok. Kondáss úr bekapja, megeszi ezt a tökmagot!...

Nem, csak ráüvölt, igazi oroszlánbömböléssel:

– Asztalraaaa!!!

Supp-kopp, mindenki ugrik a helyére: talán megúszták. Lezúdul a bárd, villan a kés, csusszan kézről kézre a fél marha.

A főnök azonban még nem végzett. Még nem adta ki a mérgét, jár-kel mögöttük:

– Látom, büdös maguknak a munka! Ki mondja, hogy muszáj csinálni? Senkit nem tartok vissza, elmehet! Köll a férfi a frontra!

Hallgatnak. A mészárosokat, néhány hasonló szakmával együtt, még kerülik a behívók.

– De amíg valaki énnálam dolgozik, addig ne amerikázzon! Azt ne higgyék, hogy az én türelmemnek nincs határa!

Most ér az asztal végére, ahol – egyikük csupa gondtalan figyelem, másikuk lesunyt, viharálló iparkodás – a fekete fiú, meg Somolyó bá' dolgozik. A két kés mintha egyszerre fordulna a húsban, egyszerre hánta-

ná le a hasznosat a forgóról, egy deka nem sok, annyi érték se marad a csonton...

– Hát ez meg mi?

Odanéznek. A főnök úr észrevette a kislábast a tűzhelyen.

– Ez kié?

Senki nem felel.

– Százszor megmondtam, hogy az ilyesmit nem tűröm! Arra való az ebédidő, akkor foglalkozzanak az ételükkel!

Igen, százszor, ezerszer megmondta, de mi van abban, ha a tűz azt a kis ételt is melegíti, nemcsak Kondáss úr áruját?

– Mi van, senki nem jelentkezik? Akkor nem is köll ez senkinek! – azzal Kondáss úr beleböki botját az edényke fülébe, s odalódítja mindenestől a sarokba, ahol a spódiumnak való húsfecniket, hulladékot söprik egybe.

Mindenki a munkába mélyed, Kondáss úr hiába néz vissza rájuk – de hisz ért ő a hátuk beszédjéből is. Előrántja az arany zsebóráját, odadugja az orruk alá:

– Fél órát levonok mindenkitől! Értik?

Értik, de nem felelnek. Jár a kezük. Dolgoznak.

Kondáss még egyszer végignéz rajtuk, vérben forog a szeme, igen bele tudja lovalni magát; aztán földobog a vaslépcsőn a galériára, ott van az üvegfalú kis irodája.

Csattan az asztalon a hús, zuhog a bárd, reccsennek a csontok, a víz hangosan zuhog bele a kádba.

– Boszniába' vót ilyen... az okkupációkor... hehehe.

Somolyó bá' az, aki a mellette dolgozó fiúnak beszél. Üres a nevetése.

– Kész vót az étel, már ott sorakoztunk a gulyáságyúnál, hát megfújják a riadót, hogy gyünnek a komitácsik, de már szólt is a golyó, futottunk kifele a faluból... Máig se tudom, ki ette meg azt az ételt.

Senki nem szól semmit.

Egyszer csak azt kérdi a legény:

– Ez a Bosznia nem Szerbia déli határán van?

Ezekben a dolgokban leginkább Lukács ismeri ki magát:

– Nem egészen. Bosznia Szerbiától délnyugatra terül el.

– S azt a Monarchia elfoglalta. Miért?

– Hogy a Balkánon megvethessük a lábunkat – idézi Lukács az újságokat. A hangsúlyában benne a véleménye.

– S hogy alkalomadtán két kézre foghassa Szerbia nyakát.

– Te mondád – feleli Lukács elismerően.

– Mikor volt az az elfoglalás?

Somolyó bá' elérzékenyül:

– Fiatal ember vótam én még akkó. Hetvennyolchetvenkilencben vót.

– Tehát jó harmincöt éve?

– Legalább annyi. Miért kérded?

– Mert akkor mi már harmincöt éve elhatároztuk, hogy bosszút állunk Ferenc Ferdinándért – mondja a legény.

Lukács elképed, pedig nem ez az első eset, hogy a fiú – a maga feje után – okos dolgokra jön rá. A szakegyletben se magyaráznák meg különbül, mi a baj Ferenc Jóska kiáltványával.

Somolyó bá' viszont mérgesen támad a szomszédjára:

– Mit kevered itt összevissza a dolgokat? A királyfit nyílt utcán lőtték le feleségestül! Árvát csináltak a gyerekeikből! Igaza van a császárnak, ha bosszút akar állni! Ha az én fiamat valaki bántani merné, a bélit ontanám ki!

Lukács igazít a szemüvegén:

– Először is: nem a fia volt, hanem csak a rokona. Másodszor... de ne menjünk bele, mert igen néz lefele a főnök úr. Majd ebédidőben.

Málnás dühösen kapja föl a fejét:

– Ebédidőben?! Fogadok, hogy megint ebédidőben hozzák a húst!

Erre megint nincs szava senkinek; való igaz, egy ideje olyan szerencsétlenül érkezik a vágóhídról az áru, hogy éppen harangoznak, aztán kapkodva – vagy még úgy se – költhetik el az ételüket.

Dolgoznak.

Lukács töri meg a csöndet:

– Hanem... szaktárs... addig is nem mondanád tovább a „János vitéz"-t?

– Mondom én – feleli a legény.

Málnás morog valamit magában, egy-két napja elvesztett már egy fogadást emiatt a fekete gyerek miatt, aki – „tudják, nekem annyira tetszett, hogy beleragadt a fejembe" – könyv nélkül végigmondta nekik a „János vitéz" egész első énekét, de betűről betűre, ellenőrizték.

– Kezdj bele, ne legyen már olyan nagy némaság!

– Jó.

Maga elé húzza a következő csontoznivalót, s rákezdi élénk, friss hangján:

„János az erdőben mindig beljebb haladt,
Sokszor meg-megállt a csodálkozás miatt.
Mert nem látott minden léptében-nyomában
Olyat, amit látott Óriásországban.

Volt ennek a tájnak sok akkora fája,
Hogy tetejöket János nem is látta.
Aztán olyan széles volt a fák levele,
Hogy szűrnek is untig elég volna fele..."

Odakünn ütemes dobogást hallani: a menetszázadok bakancsszava. Mennek a pályaudvarra, bevagonírozni.

3.

A Kondáss ház alighanem legszebb épülete a környéknek.

A főútra néző szárnya emeletes. A homlokzatot jónevű építész tervezte, a falakat megbízható mesterek rakták. Az emelet ablaksorait álerkély tagolja, amelyet hasas kis gipszoszlopok díszítenek – mint megannyi sorba rakott frankfurti szalámi –, a tető alatti díszek, úgy tűnik, páros kolbászokat formáznak. A földszinten jókora üzlet, mennyezetig kicsempézve, üvegkirakatokkal – a Belvárosban ritkán látni különbet. Messze kiáltja a cégtábla a firmát: KONDÁSS PÁL HENTES ÉS MÉSZÁROS.

A sarkon túl az épület hosszú L alakban folytatódik; itt a rideg szürke falakat csak dróthálós ablaklyukak, meg egy kétfele nyíló, vaslemezzel védett kocsibehajtó szakítja meg, fölötte pléhbetűk: KONDÁSS PÁL HENTESÁRUGYÁRA. A kövezett udvar túlsó oldalán vannak a kocsiszínek, meg az istálló. Kondáss úrnak három pár muraközije zabol a jászolnál, három pléhbetétes kocsija hordja az árut a vágóhidakról vagy be a városba. Hizlaldája is van, nem is egy, de az már Soroksár felé esik, a nagy kaszárnyák közelébe – irigykedik is a konkurrencia, hisz Kondáss úr disznai olcsó katonai moslékon híznak, mert Kondáss úrnak nagyon jó összeköttetései vannak a hadseregnél, Kondáss úr fia ugyanis törzstiszt, aranyparolis százados, szemüveges, kardos, csizmás, hasas, tekintélyes férfiú...

...Aki, újsággal a kezében, épp most lép be a fehér csempés, üvegkirakatos nagy üzletbe.

A segédek kétrét hajolnak, kórusban mondják:

– Alázatos szolgája a fiatalúrnak!

A tiszt úr odabólint, az első segédet megszólításával is kitünteti:

– Á, Gubernyik. A tata?

– Nemrég járt itt, tisztelettel. Azt hiszem, fölment a lakásba.

– Ahá. No, minden jót, Gubernyik.

– Alázatos tiszteletem, fiatalúr. – Az öreg segéd nehezen titkolja büszkeségét: lám, a főnök úr fia nevén szólítja! Érzi magán a kaszírnő pillantását, szerényen megjegyzi:

– Annak idején sokat lovagoltattam a térdemen a fiatalurat.

Gubernyik nem mond igazat. Egyszer – egyetlenegyszer – bátorkodott tiszteletét tenni odafönn, Kondásséknál, locsolkodás címén, egy húsvéthétfőn. Akkor még élt a nagyságos asszony is. A szobalány bement bejelenteni Gubernyik urat, ő a szalonban várakozott, időközben bejött a fiatalúr, hat-hét esztendős lehetett, már akkor is szemüveges, kövérkés, eléggé bizalmatlan. Gubernyik úr csalogatta, rácsalogatta a térdére, de máris jött vissza a lány, hogy a nagysága sajnálja, de egy kissé gyengélkedik, most nem tudja fogadni Gubernyik urat.

Az első segéd értett a szóból, többé nem ment föl a főnök úrék lakásába, ennek már huszon-egynéhány éve, a nagyságos asszonynak márvány sírköve van a Kerepesi temetőben, a fűzfa, melyet annak idején a lábához ültettek, beárnyékolja az egész sírhelyet. Gubernyik úr saját unokáit lovagoltatja a térdén, s ha éjszaka, ne adj' isten, kitakarózik, rossz álma van: az, hogy Kondáss úr bezárta őt a szobányi, hatalmas jégszekrénybe, s künnről, a kettős, vastag üvegablak mögül neveti az ő fagyhalálát.

Az azonban nagyon jólesik neki, hogy a főnök úr fia emlékszik a nevére.

Időközben ifj. Kondáss fölfele lépked a lépcsőn, s valami zavarja a gondolatait, de csak annyira, mintha egy legyet látott volna a csempén. A fordulóban rájön, mi is az a légy: hogy ez a Gubernyik mennyire megöregedett.

Fölér a lakás sokszárnyú üvegajtajához. Az üvegtáblákat hajladozó, indázó ornamensek díszítik, a kilincs

fölött pedig a legújabb típusú, sárgaréz biztonsági zár. Ifj. Kondáss elégedetten bólint: hát igen. Ez a tata.

A csöngetésre azonnal csörren a zár, a nyíló ajtóban mosolyra hasad a cselédlány kerek ábrázata:

– Nicsak, a fiatalúr!

– Á, te vagy az... Teri.

– De rég tetszett idehaza járni! – s a lány nyúl a társasági sapkáért, a kesztyűért.

– Rég. Sok a dolog. Utaztam. Kellett csinálni... ezt a háborút. A tata?

A cselédlány lerakja a holmit a kisasztalra, még el is igazgatja. A mosolya mintha megfakult volna attól a „háború" szótól.

– Nemrég járt itt a nagyságos úr. Lement a műhelybe.

– Aha.

Ifj. Kondáss szeme megakad a lányon: az egészséges lábikráin, a jó állású, jól párnázott szoknyáján, aztán – ahogy feléje fordul – a kerek képén, kun szabású szemein, fekete haján, fehér kavicsfogain, a rövid ujjú blúzból kiduzzadó gusztusos húsán. Két-három éve még sovány kis béka volt ez a lány. Torkot kell köszörülni.

– A műhelybe ment?

– Megkeressem a nagyságos urat?

– Nem. Vezess át hozzá.

Sovány kis béka volt, most meg sudár, gömbölyű. Kézbe való. Ölbe való.

Míg a lány sebesen lekanyarítja a kötényét, ifj. Kondáss megnézi magát a tükörben. Feszesebbre rántja az atilláját, eligazítja a széles övet. A szemüveg se kell most: öregít. A kard se: útban lehet. A has, az nem baj, az tekintélyt ad, azt kicsit ki is lehet düllleszteni.

– Tessék parancsolni, fiatalúr!

Ifj. Kondáss elégedetten indul a lány után. A mellékléphcsőn lehet lejutni az udvarra, a műhelyekhez; rajtuk kívül azt senki más nem használja, az emelet közepe táján van egy forduló, sehonnan nem lehet odalátni.

– Rég nem voltam idehaza – mondja, s akarata ellenére még egyet krákog. – Te meg közben kikupálódtál.

A lány nem felel, megy előtte, fekete haja ráhullámzik az ingvállra, csípőjén ring a szoknya... Még négy lépcsőfok a pihenőig.

– Sovány kis béka voltál... Most meg már egész asszonyos vagy... Kézbe való – s elkapja.

Elkapná – mert a lány már odébb ugrott, a keze a nyaklánc keresztjén, a melle közt, s úgy fordul szembe vele:

– Ne tessék, fiatalúr... Nekem vőlegényem van.

De hisz lehetne akármije, ha nem fogná azt a keresztet! Ifj. Kondáss nagyot nyel. Náluk mindig kunsági lányok szolgáltak. Amelyik ilyenkor a keresztet fogja, azzal semmire nem lehet menni, az inkább halálba vész, de nem hagyja magát – kitapasztalta ő azt nemegyszer. Mintha abban a keresztben volna az életösztönnél is erősebb tisztességük. A lépcsőkorláton képesek átvetni magukat...

– De buta vagy te – mondja a lánynak a régi, fiataluras hangon, jelezve, hogy nem gondolta komolyan a dolgot, közben a szeme elbúcsúzik a hevesen járó szép mellektől. – Aztán kit szereztél magadnak?

– Falumbelit – feleli Teri. – Igen erős legény.

– Parasztlegény?

– Nem. Iparos. A nagyságos úr is igen meg van vele elégedve.

Ifj. Kondáss meglepődik:

– Itt dolgozik? No, ha olyan nagyon erős, akkor talán elbír majd veled. Hogy hívják?

– Mátének. De leginkább úgy, hogy „Bors". Mert igen erős, de... nőhetett volna.

– Bors! Ez jó.

Indulnak lefele. Ifj. Kondáss mulat magában: Bors! Örül, hogy ő derék, megtermett ember. Mondana még valamit, de már nem hallani: megzendülnek a közeli templom harangjai, dél van.

4.

A Kondáss Hentesárugyár udvarán mintha szerzetesek tartanának körmenetet.

Ha valaki fogadott volna vele, most Málnás nyerte volna a fogadást: valóban öt-hat perccel tizenkettő előtt kiáltott be valaki a műhelybe:

– Emberek, itt a meleg hús, lehet behordani!

Nagy erő a megszokás, a legények szitkozódtak, de vették engedelmesen a fehér kámzsát, ami betakarja a fejüket, hátukat, hogy védje – no, nem az embert, hanem a friss húst a test izzadságától! Most aztán mennek körmenetben a nagykaputól a műhelyig meg vissza. A platón ketten emelik meg a mázsás terheket, de akire ráteszik, az már egyedül viszi: nem mészáros, aki nem bírja. Balra tehát a teherrel, jobbra visszafele üresen s akaratlanul is hajlott háttal, mintha alázatosan, Kondáss főnök úr pedig ott áll a műhelyajtóban, számol, minden darabnál úgy bólogat, mint mikor áldást oszt a kolostor perjele.

Ekkor azonban megzendül a déli harang, s az egyik ember – hússal a hátán – megáll Kondáss úr előtt, kitekint a fehér kámzsa alól:

– Megállunk, főnök úr?

Kondáss ajka számokat formál, a kongatástól egyébként se hallja jól a szót, hessenti a kérdezőt türelmetlenül:

– No, vigye már, vigye, Bors!

Az alacsony legény azonban nem mozdul. Úgy álldogál a főnök úr előtt, mintha nem százhúsz-százharminc kiló lenne a nyakában. Akik mögötte jönnek, megtorpannak. Akik szemben, ugyancsak.

– Azért kérdem, főnök úr, mert a mi ebédidőnk délben kezdődik... és imént azt tetszett mondani, hogy nem a munkánkat tetszik fizetni, hanem az időt. Az ebédidőt viszont nem fizeti a főnök úr, tehát akkor mi most ingyen dolgozunk, nem?

– De bizony! – vágja rá a vörös arcú Málnás.

Kondáss úr nem hisz a szemének, fülének. Ilyesmi még soha nem fordult elő. Meleg húst déli napon kocsin hagyni? Igaz, annak idején éppen ő intézte úgy, hogy a kocsi déltájt fusson be („mit fognak annyit ülni az emberek?"), de ez most nem jut az eszébe, teljes a fölháborodása:

– De a jóistenedet, te falusi jószág, ki engedte meg, hogy ide állj velem tárgyalni? Igyekezz a kamrához, különben...

Bors kiegyenesedik. A válla egyetlen mozdulatával ledobja a fél disznót a főnök úr lába elé, egy centire a cipő orrától:

– Nem ittunk mi pertut sohase, főnök úr! Ingyen pedig nem dolgozom. Enni nekünk is kell. Jó étvágyat kívánok! – azzal lekanyarítja magáról a kámzsát, beletörli a kezét, bemegy a műhelybe.

Lukács az első, aki – buzgón bólogatva – utánaindul. Követi őket Málnás is, most ragyog a képe.

A többiek állnak, mint az óvatos nyáj, s mivel a főnök úr nem mond semmit, lassan ők is elóvakodnak onnét, sorolnak befele.

A főnök valóban nem szól, mert – nincs hangja. Csak tátogatni tud, a karját mozgatni; tán a guta kerülgeti.

– Tata! – A lépcsőház felől ifj. Kondáss jön sebesen, mögötte Teri, tágra nyitva az ijedt szeme. Épp időben kapják el a megtántorodó nagyságos urat, föltámogatják a kuckójába.

A füstölő felől most kerül elő az öreg Somolyó. Lemaradt a szóváltásról, nem ért semmit, nincs kitől kérdezze.

Nincs más hátra: nekifog, kínos erőlködéssel húzza, cipeli végig az udvar kövein azt az ott maradt fél disznót.

– Melyik volt az, tata?

Az iroda úgy van beültetve a műhely tetejébe, hogy lelátni belőle az udvarra is, a csontozótérre is. Üvegfalú kuckó, kopott asztallal, vénséges karosszékkel – nincs még egy olyan ülőalkalmatosság az egész nagy épületben, ami annyira Kondáss úrhoz idomult volna, mint ez az öreg jószág –, az asztalt elborítják az üzleti papirosok, számlák. Ha már nagyon unja a rendetlenséget, Kondáss úr, bevett szokás szerint, szöges lécre húzza az iratokat, de minden pontosan elrendezve a fejében.

Most ott ül a karosszékben, a fia pedig úgy áll mögötte, hogy lássa a műhelyt, de őt magát takarja a lépcsőkorlát.

Az emberek csöndben ebédelnek odalenn.

Egyszer-egyszer röviden fölfele pillantanak a kuckó felé – sejtik, hogy nincs még vége ennek az ebédidő dolognak.

Ott van a párja mellett Teri is, a keze ijedten összefogva a mellén, nézi a fekete legényt, aki ott ül előtte egy hússosládán.

– Az a fekete hajú volt, tata?

Az öreg Kondáss még mindig issza a vizet a nagy izgalomra:

– Majd én elintézem! Majd én a nyakára lépek!

– Nem valami agitátor ez, tata?

– Affene! Egy hónapja sincs, hogy följött Pestre. A lány protezsálta be, Teri, rávaló tekintettel... meg aztán ügyes is, jófejű, hosszú verseket mond emlékezetből... de hogy erre vetemedjék?!

– Merthogy ez egy echt szocialista lázítás volt, tata!

– Nálam nincs más cucilista, csak a kövér Lukács, de az a legjobb munkásom, azzal semmi baj. Énnálam még nem volt semmi zavar. A munkás kell, itt van ez a háború, hál' istennek most mindent el lehet adni, nem tudom, később hogy lesz.

– Ne féljen a tata, de ez egyébként se szempont, aki nem paríroz, kirúgni, viszik mindjárt a frontra.

Kondáss úr ravasz pillantást vet a fiára: nagy derék ember, okos ember, de nem üzletember.

– Azt csakis a legvégső esetben, édes fiam. Vigyék a katonát a konkurrenciától. Erről jut eszembe... ígérted nekem, hogy azt a Somolyó gyereket...

– Az, sajnos, nem megy, tata. Nincs indok a fölmentésére. Se a szakmája révén, se másként. Sorköteles.

Az öreg Kondáss bosszúsan pattint az ujjával:

– Ej, de kellemetlen! Azt ígértem az öregnek, hogy elintézed.

– Nélkülem tetszett ígérni, tata.

– Azt hittem, számodra ez nem ügy.

– De az, tata. Manapság az.

– Most mit mondjak az öregnek?

Ifj. Kondáss megvonja a vállát:

– Azt, hogy „c'est la guerre!", tata.

Az öreg rögtön paprikapirossá válik:

– Ezt mondd te neki, te... művelt ember!

A tiszt úrnak megrándul az arca. Megsértik a tatát, máris megbocsátana, őt meg, aki védené, szurkapiszkálja.

– Semmi akadálya, tata. Megmondom én mindegyiknek. Majd móresre tanítom én őket.

– Csak nem fogsz ezekhez leereszkedni!... – kapkod a szóval Kondáss úr, de már késő: a fia valósággal lezúdul a lépcsőn. Siet utána, hátha el tudja simítani a bajt...

Somolyó bá' ül legszéléről, kiszorulva a többiek közül – neki nincs mit ennie –, ő veszi észre elsőként a közeledőket:

– Vigyázz!

Néhány katonaviselt ember akaratlanul is fölpattan, nyomukban a többiek is fölcihelődnek. Ifj. Kondáss mindjárt az elsőnek belekiabál a képébe:

– Mi van itt, kérem!

Ahány emberarc, annyi mondat. Mintha sorra pofozná őket:

– A mai napon Vilmos császár is hadba lépett!... Szövetségesi hűséggel!... Ezt a háborút a központi hatalmak fogják megnyerni!... De nemcsak a fronton vannak szigorú kötelmek!... A hátországban is szigorú kötelmek vannak!...

Akire rákiabál, annak megrezzen a szeme. Az urak szoktak kiabálni, de némelyik üt is. Az ilyesmit nem lehet megszokni.

– Tudják maguk, mik ezek a kötelmek? Rend! Fegyelem! Összefogás!

Ahogy halad előttük, mind jobban érzi: csatát nyert. Inukba szállt ezeknek a bátorságuk.

– Hűség a vezetőkhöz! Mert csakis őbennük bízhat a nemzet!

Ezt Teri arcába mondja, csak azután ismer rá: jé, ez a lány. No, nem baj, neki se árt a lecke:

– De aki nem ezt akarja, nem így akarja, az megnézheti magát!

Most az öreg Somolyó következik. Oly régi bútordarab, hogy a fiatalúr azonnal ráismer. Kellemetlen, hogy épp neki kell azt mondani:

– Az a lövészárokban meg fogja tanulni, hol lakik a magyarok istene!...

Most a kövér Lukács. Aha, ez a cucilista.

– ...Vagy a rács mögött! Ahol a hazátlan bitangok helye van!

Úgy lép tovább, hogy a szeme a szocialista munkáson van, de már a következőnek mondja:

– Ehhez tartsa magát mindenki! Ne mondassák kétszer!

Bele akar nézni az utolsó ember szemébe is... de nincs ott senki.

Azaz: van, de ül. Békésen eddegél, háttal a tisztnek. A fejét se fordítja arra.

– Hé, maga! Fölállni, ha magához beszélek!

Bors hátranéz, de nem mozdul:

– Nem vagyok én csicskása a tiszt úrnak, hogy ugorjak a szavára. De ha beszélgetni akar, hát... üljön le a tiszt úr. Hozzon magának egy hússosládát.

Nagy csönd támad. Itt még nem beszéltek ilyen hangon.

A tiszt úr nagy lélegzetet vesz. Akkorát, hogy dagad belé a képe, a mellkasa, a tekintélye.

Csakhogy: szemébe ütődik az apja, aki hevesen integet neki az emberek háta mögül, hogy hagyja, hagyja csak, neki kell a munkásember...

Hagyni, azt nem! de a megregulázásnak van más módja is. Ami inkább illik egy úriemberhez.

Ravasz szelídségre vált:

– A magyar ember tisztelni szokta a rangot. Vagy ha azt nem: a vendéget. Ha hellyel kínálja, maga hozza neki a széket.

Igen, ez kell most ide. Nyugalom, hidegvér. Megkeresni a gyönge pontját, aztán odavágni. Taktika, stratégia. Elszigetelni a többitől.

Bors azonban átlát a szitán. Erre is van válasza:

– Csakhogy nem én vagyok itthon, kérem. Nem az enyém itt semmi. Mégis, hajnali négy óta, senki nem kínált hellyel. Most ülhetek le egy órácskára, azért is vitatkozni kellett, pedig szegény édesanyám hányszor mondta: „Ülve egyél, édes fiam, nehogy a lábadba menjen az étel."

Valaki kuncog, ifj. Kondáss azonban most már attól se zavartatja magát. Átlát ő az efféle paraszti álnokoskodáson. Ki kell ugratni a nyulat a bokorból.

– A tiszteletet nem tanította a maga édesanyja?

– Dehogynem! – rágja Bors a falatot. – Ezért nem is zavarok én senkit evés közben. Kivárom, míg végez.

Ezen se mer nevetni senki, de azért beszédes az a zaj, ahogy az emberek elfojtják a derűt.

Ifj. Kondáss határozatra jutott: akármit mond a tata, ez egy megátalkodott, veszedelmes fölforgató. Tovább egy szót se érdemes vesztegetni rá, ennek rendőr,

bilincs, ütleg jár... de azért, elfordultában, még odaveti:

– Ezért kutyakorbácsot érdemelne. Az a szerencséje, én soha nem ütöm azt, ami kisebb nálam.

No, ez talált, mert a legény keze megszorítja a bádogedényt, hogy tojás formává nyúlik. De van önuralma, nem felel, tör a kenyérből, ételt vesz rá, szájába teszi a falatot.

Málnás viszont nem tud csöndbe maradni:

– Megkövetem a fiatalurat, de... nem a termet teszi az embert. Bors a legerősebb ember a műhelyben.

– Ez a kis dugó? – néz vissza ifj. Kondáss már a lépcsőtől. Örül a lelke: övé lesz az utolsó szó.

– Kicsi vagy nem kicsi, akármibe fogadok...

– Elvesztené azt maga!

Ifj. Kondáss – úgy érzi – megtalálta Achilles sarkát, mindjárt úgy döf oda, hogy vége a vitának. Itt a jó alkalom, valamibe beugrasztani őket. A mátkája meg a társai előtt holtbiztosan nekidurálja magát a legény valami lehetetlennek. Ha nem bírja, az a jó, ha beleszakad, még jobb. S lám, az apja könyörgő szeme is megenyhülni látszik!

Bors közben kitörölgeti az edényét, rág nyugalmasan, oda se figyel, hogy róla beszélnek.

A vörös arcú mészároslegény azonban belesétált a csapdába, lerázza magáról a kövér Lukács kezét:

– Négy családom van, fiatalúr, nálunk helye van minden krajcárnak, de föl merném tenni félhavi fizetésem...

Ahogy kimondja, maga is megijed.

– ... vagy a heti bérem, hogy akár két mázsát is fölemel.

Ifj. Kondáss gúnyosan mosolyog:

– Két mázsát? Ez? Egyre tízet, hogy nem emeli föl.

Lenéz a fekete legényre. Ő is, mindenki. Bors becsattintja a bicskáját, elteszi, azt mondja Terinek: – Hoznál-e egy pohár vizet, gyöngyöm?

Rögtön érkezik az a víz, s a lány úgy nézi a párját,

hogy a tekintete csupa könyörgés, de szólni nem szabad, csak minden egyes kortyot végigkísérni az ajkától az ádámcsutkájáig, aztán a keze fejét nézni, ahogy végigsimít a száján, a bajuszkáján.

– Egy a tízhez, azt mondta a fiatalúr? – kérdi végül.

– Azt.

Teri jól ismerheti a vőlegényét, mert kiszakad belőle egy sóhaj:

– Bors!

A fiú azonban nem válaszol neki. Málnásra szól rá:

– Miért nem kérsz parolát, Málnás? Jól jönne az a pénz, nem?

A vörös nyel egyet, aztán odanyújtja a markát a fiatalúr elé.

A paszomántos tiszti atillából kinyúlik a fehér, úri kéz. Leereszkedően, fölényesen. Épp hogy csak érinti a Málnásét.

– No, akkor lehet mérlegelni – mondja Bors.

Mintha megenyhült volna a hangulat. Mintha mindenki megkönnyebbült volna. A főnök úr is örvendezik, hogy így fordult a dolog; most egyebet se hallani, csak az ő szavát:

– Nem azt, hé! Azt se, az nincs egy mázsa, nekem elhihetik!

Elhiszik. Mindenki tudja Kondáss úrról, hogy tízdekányi pontossággal saccol.

– No, ez jöhet! Meg amaz, ott hátul!

– De ez nem disznó, ez marha, főnök úr!

– Nem mindegy? Súly, az súly!

Bors közben Terit nézi, s mert olvas a szemében, megnyugtatóan odacsippent neki: ne aggódjék.

Málnás közben vitatkozna, hogy nem gilt, ha egyik disznó, a másik marha, Kondáss úr meg csökönyösen hajtogatja: súly, az súly. Bors odafordul, odahallgat, valami lobban a szemében, azt mondja:

– Igaza van a főnök úrnak.

Ketten teszik rá a mérlegre előbb a fél disznót, aztán a negyed marhát.

– Emez kilencvennyolc, amaz százkettő és fél. Levágjunk belőle?

– Fél kiló nem számít – hangoskodik Kondáss úr. Málnás rögtön protestálna, de Bors leinti: valóban nem számít.

A legények átteszik a két hatalmas tömeget a padlat kövére. Annyi helyet hagynak köztük, hogy Bors odaállhasson.

Erre már ifj. Kondáss is odamegy az apja mellé. Félhangosan szól, de azért úgy, hogy mindenki hallja:

Meg se tudja fogni.

Szent igaz: ahogy Bors odaáll, majd elvész a két nagy állatdarab között. Rövid-e a karja? Hol egyiknél, hol másiknál méregeti a fogást.

A tiszt úr ezüst szivarkásdobozt vesz elő atillájából; ezüst a kerekesgyújtója is, amellyel most tüzet csihol. Csattogtatja a szerkezetet. Nem is lehet más zajt hallani a műhelyben.

Az öreg Kondáss képén is ott a játék élvezete. Mintha visszajöttek volna a régi szép idők, a híres próbák, a kivagyiságok; mikor még ő is fiatalember volt.

– Nos? Mi lesz?

Bors, guggoltából, rájuk tekint. Az öregúrra, a porszínű, foltos jankliban, meg a fiára, a díszes atillában. Hatalmasan tornyosulnak előtte, s füst illatos gomolya kavarodik az arcába.

Előrehajol – s mintha rúgó lökné, lép egyet, derékon kapja a két urat. Földobja őket a vállára, megtartja mindkettőt.

Kondáss úr a meglepetéstől nem jut szóhoz, fia pedig a cigarettától, amelyet majdnem lenyel.

Aztán kezdenének rugódozni, hányni-vetni magukat, kiabálni; de minden elvész a hatalmas nevetésben, ovációban, amit a legények csapnak.

S akkor Bors – talppal előre – odacsapja a két Kondásst a mérlegre, de úgy ám, hogy beléremeg a májuk, a lépük. A mutató meg rohan fölfele, túlbillen a két mázsán.

Fél percbe nem telt, már vége is.

Ifj. Kondáss higgadt, fegyelmezett ember, de most vörösben a szeme. Azonnal kap a derekához...

...Csakhogy a kardja fönnmaradt a lakásban. Akkor csatolta le, mikor Terivel akart volt cicázni.

Az apja inog, ha nem tartanák, elesne. Szederjeskék a szája.

– Ezért megfizet – mondja a tiszt úr Borsnak. – Ezért nagyon megfizet.

– Az lehet, de előbb a tiszt úrnak kell elszámolnia – feleli a legény.

Azt ugyan nem – akarja mondani ifj. Kondáss, de az emberek tekintete beléfojtja a szót. Benyúl a zsebébe, odavet a kőre néhány papírpénzt.

Málnás nem szégyelli, hogy le kell érte hajolni. Fölveszi a bankókat, kisimogatja mindegyiket, összeadja értéküket.

– Nem valami sokra becsüli a munkámat a fiatalúr, ha a hetibérem tízszeresét ennyire taksálja... no hisz mindegy, a többit kiteszi a mulatság.

Bele kellene vágni abba a vörös pofájába! ...Ez mozdul a tisztben, de tudja, hogy nem lehet, túl közel az emberekhez a csontozókés meg a bárd. Nem olyan itt a hangulat, hogy heveskedni lehessen... de hisz nem az kell most, más úton-módon kell eljárni.

Sarkon fordul tehát, segít az öreg Somolyónak föltámogatni a lépcsőn az apját. Vissza se néz.

A munkásokban most szakad föl a feszültség. Kiáltani, táncolni volna kedvük; s mégis – mikor az inas rikkant egyet, valaki mindjárt képen legyinti:

– Ne idétlenkedj, te!

Bors ott áll a menyasszonya mellett, suttog a fülébe, Teri meg igen itatja az egereket.

Nos, ez az a nagy eset, amely olyan híres-nevezetes lesz, hogy szájról szájra, nemzedékről nemzedékre öröklődik a szakmában – csak az a baj, hogy aligha marad folytatás nélkül. Nem olyan a Kondáss família, hogy hagyná.

De ahogy ezek ketten a levegőben kalimpáltak!... S bele se köthettek volna, maga a főnök úr mondta: „Súly, az súly!"

Odakünn egyet kondít a templom harangja.

– Gyerünk, emberek, behordani – mondja valaki.

Igaza van. A munka, az munka, nem állhat meg.

Koppannak a facipők, indulnak valamennyien...

...De észreveszik az öreg Somolyót, ahogy jön lefele a lépcsőn, a keze úgy markolja a korlátot, mint vak a botját.

– Elviszik – mondja.

Némán bámulnak rá.

Elviszik a fiamat... De téged is, Bors... Málnást, Lukácsot. Most írták föl a neveteket.

Megy az asztalhoz, fogja a kést – de annyira remeg a keze, hogy kocog a fanyél a fán –, s indul visszafelé:

– Megígérték, hogy segítenek... oszt mégis elviszik a fiamat!

Alig lehet visszatartani, hogy föl ne menjen. Alig tudják a kést kicsavarni a kezéből.

6.

Szól a katonabanda – de nem itt, a peronon, hanem künn, a pályaudvar előtti téren. Közelre nem merték hozni, mert itt bizony nincs vigasság.

Nehéz, könnyes, fájdalmas a katonabúcsú.

Nem is való mások szeme elé. Azért húzódik ki-ki egy-egy oszlop mögé vagy valami szögletbe. Még a rozsdás vízcsapnak is van most becsülete, rá lehet támaszkodni a kávájára.

A magánosok – akiket senki sem kísért ki – el is húzódtak a vagonokba, nem zavarnak másokat, s nem fájdítják a maguk szívét se. Ugyan mi a jobb: emlékezni az asszony könnyeire, vagy ott érezni a zubbony csukaszürkéjén? Ugyan jobb-e fölidézni az apa vagy anya reszketeg kezének simogatását, vagy odafogni a szív

fölé? – egyforma fájdalom rágondolni a gyerekek ijedt szemére, vagy belenézni, bátorítást hazudni, újra meg újra eltitkolni az ijedelmet...

Akadnak persze keményebb emberek is, akik szégyellik az érzelgést. Egy vörös arcú katona például feleség és négy gyerek veszi körül – igen mérgelődik:

– Most mi az istent bőgtök? Legalább csöndességtek lesz, nem ordít veletek senki! A pénzetek annyi, mint a pelyva, őszig csak kitart, lombhullásra visszajövünk, megmondta a császár...

– Csak nehogy fenyők közé kerüljetek! – mormogja egy szürke hajú, kék ruhába öltözött munkásember, aki harmadmagával Lukács közvitézt kísérte ki az állomásra, Lukácsot, akin itt-ott a kelleténél is jobban feszül, domborodik a mundér, de szemüveges, kerek ábrázatán nyugalom honol.

– Tart, ameddig tart, de ha egyszer vége szakad, akkor a régi világnak is vége szakad – mondja. – Azt a népek nem hagyják kihasználatlanul, hogy most megtanítják őket a fegyverforgatásra. Igazam van, elvtársak?

A munkások egyike bólint, a másik ellentmondana, de elakad a szava, mert úgy érzi, hogy ez – itt és most – igen tapintatlan dolog lenne. Lukács észre is veszi a félbemaradt szándékot:

– Azért ez még nem temetés, hogy mindenben enyém maradjon az örök igazság! Tessék, fejtsd ki a véleményed!

De már hiába a jól ismert vitahangulat, ez a „temetés" szó, a rossz előérzet, ott szárnyal, ott huhog felettük; s ha nem is mondja ki senki, de mindenütt a halálmadarat hessegetnék jajszóval, könnyel, babonás mellébeszéléssel vagy jámbor intelmekkel, ahogy például az az ősz borostás, sovány öregember teszi, aki oly szikáran, feketén hajol kései születésű, gyerekes külsejű katonafia fölé, mint valami pusztai kútágas:

– ...és nem köll hősködni, kivagyiskodni! Arra törekedj, hogy Borsékat el ne hagyd, mert ők megígérték,

hogy vigyáznak rád! És mindjárt írjál, ha valahová megérkeztetek! A sósborszeszt jól eltetted? Nem törik el az üvege?

Akit Somolyó bá' patrónusnak nevezett ki a fia mellé: a széles vállú, alacsony, keménykötésű katona – illik rá az egyenruha, illik az egyenruhához fekete bajuszkája – odahúzódott a rozsdás vízcsap mellé a párjával, most már asszonyával, aki csak fogja, fogja a férje kezét, s egész lelke ott a szemében, ahogy Bors vonásait issza.

– ...Ha meg úgy találod, hogy nem jó az új helyed, akkor pakolj szépen össze, utazz haza anyánkhoz!

– Magadat óvd, ne engem – súgja Teri, s hősiesen nyeli a könnyeit.

– Talán azt akarod, hogy ezzel induljak el? – s Bors két kezével bekeretezi a kicsit megsoványodott, kicsit megsápadt fiatalasszonyarcot. – Tessék egy mosolygósat csinálni!

Lehetetlent kíván. Hogy tudna mosolyogni a néhány napos asszonyka, akit rögtön elszakítanak a férjétől?

Esteledik. Egy magányos csillag már kiült a felhők közé, de nem arra mutat, amerre őket viszik. A szél se arra fúj. Kürtjel rivall a mozdony felől: beszállást parancsol. A szerelvény mellett futkosni kezdenek a sarzsik.

Utolsó ölelésben fonódnak össze a búcsúzkodók.

A vagon oldalánál a kövérkés katona meg a három civil kezet szorít, de még mindig az hallik felőlük:

– Lehet, hogy most mindent túlharsog a nacionalista lárma, de minékünk mégis a háború osztálytartalma a legfontosabb, elvtársak...

– A Kondáss céget bízd csak ránk – mondja dühvel a fiatal munkás. – Ezért a bevonultatásért még odapörkölünk nekik.

– Az ám, a főnök úrék nem jöttek ki elbúcsúztatni bennünket – mondja Lukács, s megszigorodik a szeme: – De hisz majd találkozunk egymással, ha visszajövünk.

Újabb kürtszó. Nyomában már szuronyos őrség tisztítja félre a vagonok mellől a hozzátartozókat. Kordont

vonnak, csak a mögül jajonghat, kiáltozhat, integethet az itt maradottak tömege. A vagonok ajtajaiból, ahol fürtökben tolong a negyven katona mert így van rendszeresítve: negyven ember vagy hat ló –, ugyanolyan kiáltozás, integetés.

Megmoccannak, fordulnak, már gördülnek a kerekek. Eltűnik a katonavonat.

Künn a téren, a lámpák gyönge fényében – értelmetlen, csinált csinnadrattával – még mindig szól a katonazene.

Második fejezet

...Az oroszok 1914. november 5-én csukták be a nagy kaput: körülzárták Przemyślt. Kuzmanek tábornok, főparancsnok akkor katonai szempontból alaposan megvizsgálta a vár helyzetét, és úgy találta, hogy az orosz gyűrű nem egészen kör alakú: észak és nyugat felől ez az orosz gyűrű be volt nyomva a vár felé. Ez oly hátrány volt, amelyet korrigálni kellett. Kuzmanek tehát az első kirohanásokat azért rendelte el, hogy ezeken a pontokon tágítsa a gyűrűt. Ez sikerült is neki. Az oroszok pedig az így korrigált gyűrűt jól megrakták emberrel. A tüzérségük akkor rossz volt, az emberük rengeteg.

És elkezdték lassan szűkíteni a gyűrűt.

Kitartó, ügyes munkával egyre közelebb tolták állásaikat a várhoz. A földerítés szerint akkor hat orosz gyaloghadosztály zárta körül Przemyślt.

November ötödikén, a körülzárás napján a parancsnok pontosan leltároztatta a vár élelmi készleteit. Megkisebbítette a napi élelemadagokat, és ezzel sikerült elérnie azt, hogy a vár életét kitolta tavaszig, körülbelül március huszadikáig. Március tizennyolcadikán konstatálták, hogy már csak az utolsó porció van meg a raktárakban. Ekkor osztották ki a csapatok harcra rendelt része közt a konzerveket, és Kuzmanek elrendelte az utolsó kirohanást.

Március tizennyolcadikán az „Ausfalltruppe", a kitörősereg kelet felé mutató irányban kirohant. Hajnali három óra volt, még sötét éjszaka, mikor elindultak. Ezt a szót, hogy „kirohanás", tanuljuk meg. A sereg hét óra alatt hét kilométert ment. Éhes volt és gyenge volt. Egy óra alatt egy kilométer. Máskor hét óra alatt huszonnyolc kilométert lehet menni. Ők nem tudtak többet menni. Egyesek leültek az árokba és ott maradtak. Ez a csapat kapta az utolsó konzervkészletet. Minden katona két

dobozt kapott. Halálbüntetés terhe alatt tiltották meg nekik, hogy ezt az adagot egyszerre egyék meg. Mégis sokan megették. Fel se melegítették, ahogy kapták a két kis kerek skatulyát, bajonettel nekiestek, felbontották és lenyelték a tartalmát. Sok honvéd maradt ezért az árokban: az agyongyötrött gyomor nem bírta el a hirtelen boldogságot. Többen szívszélhűdést kaptak. A többi ment tovább, előre. „Kirohanni."

A hét kilométer után ezek a honvédek hét álló órán keresztül harcoltak, és a harc után úgy kellett visszamenniük, hogy még tizenhat kilométert gyalogoltak. Emlékeznek még a hivatalos jelentés ama mondatára, hogy „túlnyomó orosz erővel találván magukat szemben, visszavonultak a várövezet mögé"? Ez volt az.

Március huszonegyedikén este Kuzmanek a következő rendelkezéseket tette:

– hajnali öt órakor a gyalogság kiüríti az egyes erődöket, és helyet foglal az úgynevezett közművekben, azokban a sáncokkal és falakkal kiépített állásokban, amelyek az egyes páncélerődöket egymással összekötik. Itt minden erejét a legvégsőkig fölhasználva feltartóztatja az erődök közé benyomulni igyekvő orosz gyalogságot;

– ugyanekkor, pontban hajnali öt órakor az utászcsapatok elkezdik az erődök felrobbantását;

– az erődöv műveinek felrobbantása után a városban levő raktárakat, lőporostornyokat röpítik levegőbe;

– minden felrobbantott erőd romhalmazának a tetejére egy-egy tiszt áll, kezében nagy fehér zászlóval. Az az utasításuk: ha orosz csapat vagy küldönc közeledik feléjük, a fehér zászlót magasba emelik, és a következő kijelentést teszik: „Seine Excellenz kann die Festung wegen Mangels an Verpflegung nicht mehr halten und überlässt alles Andere der Ritterlichkeit seines Feindes." („Ökegyelmessége nem tarthatja tovább a várat az élelem hiánya miatt, és minden egyebet rábíz ellensége lovagiasságára.")

A várban ekkor százhúszezer katona volt a létszám, ebből huszonötezer beteg – ennivaló egy falás sem. Húszezer lovat ettek meg.

Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei (részlet)

1.

– A pillanatnyi hadi helyzet, nagyméltóságú uram!

Hatalmas katonai térkép borítja be a főparancsnok szobájának egyik hosszanti falát. Bal oldalon – csaknem az ablaknál – kék és vörös zászlócskák párhuzamos vonala: ott harcol egymással a Monarchia meg Oroszország fő ereje. A térkép közepe táján – vagy tán attól is jobbra – vörös jelek szorítógyűrűjében jókora, szabálytalan alakú barna folt jelképezi őket, azaz Przemyśl bekerített városát és erődrendszerét. Mint minden reggelen, a segédtisztnek most is eszébe jut, miként emlegetik a tisztek – nyers humorral – ezt a barna foltot. Ne adj' isten, hogy a nagyméltóságú meghallja, de: bizony van némi igazság a trágár hasonlatban, mert az a barnaság nemcsak helyzetüket, hanem állapotukat is híven érzékelteti. Négy hónapja múlt, hogy itt senyvednek körbezárva, a felszabadítóknak pedig se híre, se hamva.

Burgneustädti Kuzmanek Henrik gyalogsági tábornok, a vár parancsnoka, hátat fordít a térképnek. Aranykeretes a szemüvege, aranypaszomány a csákóján, aranygallér a nyakán, aranyepolett a vállán – a tisztek egymás közt „Midász király"-nak nevezik, azt mondogatják róla, alighanem aranyere is van, azért nem ül le soha, a tanácskozásokon is mereven áll, keze a háta mögött összefonva... Most is így áll, miközben az adjutáns – a szikratávírón érkezett jelentésekbe pislogva – néhány kék és vörös zászlócskát új helyre tűzdel. Új helyre: még távolabb őtőlük.

– Elkészült, báró?

– Igenis, alázatosan jelentem! – s a segédtiszt, báró

Rhédey tüzér főhadnagy, finoman összecsapja a bokáját, megcsörren a sarkantyúja. Nagyon vigyáz rá, nehogy átüssön hangján a rossz hírek hatása: elődjét valami efféle miatt zavarta ki Kuzmanek – de nem csupán innét a szobából, hanem a várparancsnokságról is, ki valamelyik sáros és büdös erődbe, ahol igen sűrűn harangoznak. Nem úgy, mint itt, ahol még mostanság is viszonylag elviselhető az élet: a százhúszezer baka például már jó ideje, naponta és koponyánként mindössze hat deka főzeléket és harminc deka korpakenyeret kap, őket azonban tejeskávéval ébreszti a legényük.

Kuzmanek szemügyre veszi a térképet. Arcizma se rezdül, pedig látnia kell a mind kilátástalanabb helyzetet. Most már nem a napok: az órák is számítanak, indít-e végre támadást ott, messze, a főserég.

„Van tartása az öregnek!" – gondolja magában, akaratlan elismeréssel, Rhédey.

– A reggelimet! – hallja.

Össze akarja csapni a bokáját, de eszébe jut valami, mozdulata elakadt a levegőben marad:

– Alázatosan jelentem, nagypéntek van, s nagyméltóságod parancsa értelmében ma teljes böjtöt tartunk...

Látja, hogy Kuzmanek szeme lassan lecsukódik; veszi a bátorságot, valamicskével közelebb lép:

– ...ha azonban nagyméltóságod óhajtaná...

– Nem!

Kuzmanek visszafordul; az adjutáns kőszoborrá merevedik.

– A hangulat?

– Sajnos, nem túl jó, nagyméltóságú uram. A befutott jelentések szerint a legénység zöme nem érezte át a parancs vallási jelentőségét.

– Hm. Akkor... ellenőriztesse, hogy elvitték-e őket misére. Nem fog ártani nekik egy kis prédikáció.

– Ezzel kapcsolatban is akadt ellenvélemény, nagyméltóságú uram. Hogy a harcosok zöme nem érti a lengyel szót.

– Az nem számít. Áldozni tudnak. Ma biztos üres a hasuk, nem vétenek a szentség ellen. Áldozzanak!

– Igenis – s a segédtiszt finom mosollyal érzékelteti, hogy érti az élcet.

– Köszönöm, báró.

Ahogy Rhédey – egy utolsó sarkantyúcsörrentéssel – kilép, Kuzmanek tábornok mintha összetörne. A válla leesik, a háta meggörnyed, kezét hasára szorítja. Keserves lesz ez a mai étlenség a kényes gyomrának, de – példát kell mutatni. Február elején napiparancsban adta tudtul az egész helyőrségnek, hogy ő maga is eszi a tehénrépát, s ízletesnek találja azt. Sajnos, a szózat nem járt kellő eredménnyel, a bakák állítólag kórusban kiabálták: „Kívánjuk egészségére!" Mindegy, ő nem fogja kiszolgáltatni a tekintélyét egyetlen beosztottjának se...

Kopogtatnak.

Minden vissza a helyére: a váll, a hát, a kezek.

– Herein!

A segédtiszt, rosszul leplezett izgalommal:

– Légifutár a főhadiszállásról, nagyméltóságú uram!

Kuzmaneknek minden izma, idege megfeszül: „No végre!" Legszívesebben odarohanna az ajtóhoz... de – alárendeltek előtt?

– K-kéretem.

Tetőtől talpig bőrbe bújt, szőrmegalléros, megtermett tiszt siet be sebbel-lobbal. Bőrcsizma, bőrnadrág, bőrkabát, bőrsapka, vállán jókora bőrtáska, a hatalmas repülőszemüveget most kanyarítja le az orráról:

– Minden jó, ha jó a vége, tábornok uram, olyan alacsony errefele a felhőzet, már az oroszok fejét beretváltuk, de tán ez volt a szerencsénk, nem volt idejük ránk célozni...

Elakad a szava. Kuzmanek kőmerev képe, elutasító pillantása láttán eszébe jut, mire figyelmeztették. Nagyot nyel, vigyázzba vágja magát:

– Kondáss Pál őrnagy, a 3. hadsereg főhadiszállásá-

ra beosztott vezérkari törzstiszt, rendkívüli légifutár, alázatosan jelentkezem!

Kuzmanek csákójához emeli a kezét: ez a bemutatkozás fogadása is, de engedély a folytatásra is. Kondáss őrnagy szeretné, ha a háta mögött álló adjutáns kimenne, de hát hogy figyelmeztesse a rangidős tisztet? Mondja tehát tovább, annak rendje-módja szerint:

– Utasításom az, hogy átadjam nagyméltóságodnak gróf Franz Conrad von Hötzendorfnak, az osztrák–magyar császári és királyi hadseregek vezérkari főnökének írásos parancsát!

Kuzmanek szeme Rhédeyre villan. Ez a pillantás azt jelenti: tessék átvenni a levelet, az asztalhoz vinni, a papírvágó késsel felhasítani a borítékot, majd az irományt átadni az ő kezébe.

Mindez megtörténik, s a segédtiszt finoman összecsattantja csizmája sarkait, távozik – de a füle mintha itt akarna maradni, mert sejti, hogy sorsfordító hír érkezett.

A tábornok nagy nehezen előhúzza jobbját a háta mögül, szeméhez emeli a papirost. Nem hosszú az üzenet: három-négy szó mindössze. Elolvassa egyszer, kétszer. Latolgatja a tartalmát.

– Tudja-e ön, mi áll ebben a parancsban?

– Alázatosan jelentem: igen. Feladatom az volt, ha gépünket lelövik, illetve kényszerleszállás révén utunkat meg kell szakítanunk, a parancsot meg kell semmisítenem, de minden lehető eszközzel arra kell törekednem, hogy annak lényegét közöljem nagyméltóságoddal.

– „A jelentett szándékkal egyetértek. Conrad." Ez az?

– Igenis, alázatosan.

– Azt is tudja ön, miféle szándékokról van szó?

– Igen. Ön korábban azt jelentette: „A teljesen kimerült legénységgel immáron minden áttörési kísérlet kilátástalan. Szándékom a várat a lehetőségek határáig tartani, hogy bizonyos ellenséges erőket továbbra is

lekössek, s ezáltal dicső hadseregünknek valahogy mégis hasznára legyek. Ezután fölrobbantom a várat."

Kuzmanek – első ízben – megmozdul: bólogat. Ez a tiszt nem jól kezdte, de jófejű ember.

– Hm. Rendben. Nos, az utasítás, melyet ön idehozott, nem tartalmaz semmiféle külön végrehajtási utasítást. Fel kell tehát tételeznem azt, hogy a fegyverletétel módozatai felől magam dönthetek.

Kondáss őrnagy – az előzmények után óvatos. Nem enged feszes magatartásából:

– Semminemű szóbeli kiegészítés megtételére nem kaptam parancsot, nagyméltóságú uram.

Kuzmanek szeme lecsukódik. Ajka viszont szóra nyílik, halk, suttogó szavakra.

– Csaknem százharminc nap. Csaknem hatszoros ellenséges túlerő. A városban éhínség, járványok. A gyógyszer elfogyott, az élelmiszer elfogyott. A legénységi állomány egyharmada meghalt, megsebesült vagy beteg. Igen, ez – azt hiszem – elég lesz.

Kondáss kővé meredten áll:

– Azt hiszem, nem eléggé értem nagyméltóságodat.

– Mondom: ez biztosan elég lesz ahhoz, hogy a fegyverletétel külsőségeit illetően ragaszkodjam az 1905-ös, Port Arturnál alkalmazott precedenshez: szabad elvonulást fogok kérni, poggyászostul, az ellenség katonai tisztelgésének közepette...

Az ellenség katonai...?

– Igen! S követelni fogom, hogy a tisztek megtarthassák szálfegyvereiket.

Megáll Kondáss előtt. Mintha derű ülne ki a képére.

– Szerintem Szelivanov táborszernagy bele fog egyezni. Eddig rendkívül lovagias ellenfélnek bizonyult. Karácsonykor például ajándékot küldött.

Előhúzza jobbját a háta mögül. Megveregeti Kondáss vállát. Még el is mosolyodik:

– Előtte azonban... mindent fölrobbantok. Az összes erődöt. A lőszerraktárakat, az ágyúkat. A kazamatákat a belső vár alatt. Minden stratégiailag jelentős pontot:

a három hidat a San folyón, a repülőtéri tornyot, a távírdát. Megsemmisítem a lövegeket, a géppuskákat, minden hadiszert. A legénység a lövészárkokban dekkol, a polgári lakosságot fölhajtom a Tatárdombra, ott minden valószínűség szerint megmaradnak. Aztán a tisztek, kezukben fehér zászló, kiállnak a romokra, az odaérkező muszkáknak elmondanak egy rovid, katonás szoveget...

Nehezen, valósággal csikorogva, átrendeződnek a vonásai: elneveti magát. Heherészik.

Odamegy az ajtóhoz, ő maga nyitja ki, begörbített ujjal hívogatja Rhédeyt.

A segédtiszt úgy közelít, mint pocok a kígyóhoz: valósággal hipnotizálva. Kezében ott a toll, amellyel írt valamit.

– Déli tizenkét órára osszehívod fiam a torzskart – mondja Kuzmanek. – Adatsz nekik ebédet... igen, igen, ebédet. Mégse böjtolünk. Ebéd után pedig mindent megbeszélek velük. Töviről hegyire. Nehogy kifelejtsünk valamit.

Kiterjeszti két karját, belefogja Kondásst és Rhédeyt, gyengéden terelgeti őket kifele:

– Olyan ceremóniát rendezünk, gyerekek, hogy abban hiba nem lesz.

Szeretettel kitaszigálja őket az ajtón. Még a hátukat is megveregeti.

2.

Kondáss hitetlenül bámul az adjutáns képébe:

– Mondd, kérlek... ő ... mindig ilyen?

Rhédey nem törődik a kérdéssel. Fogja a bőrkabát hajtókáját, fölpipiskedik:

– Mondd, kérlek, föladjuk?

– Tessék?

– Föladjuk a várat?

Kondáss önkéntelenül is rábólint. A segédtiszt boldogan elmosolyodik:

– Nagyszerű!

Ezek valamennyien megőrültek – gondolja magában az őrnagy. A várparancsnoknak csak a formalitásokra van gondja, az adjutáns pedig annak örvendezik, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia tán legnagyobb erődítménye az ellenség kezébe kerül, ő maga pedig – százhúszezred-magával – mehet hadifogságba, Szibériába...!

...Csakhogy Rhédey nem ennek örvendezik. A hatalmas páncélszekrény zárján matat, beállítja a kombinációt, megforgatja a kereket, s mikor az arasznyi vastag ajtó kitárul, könyékig nyúl be az iratok mögé, vastag kartonpapirosba csomagolt tárgyat vesz ki belőle: mi lehet az? Puskagránát formája van, csak nem öngyilkosságra készül?

Dehogy arra készül, dehogy puskagránát: a kartonpapírból egy hatalmas sonkacsont bomlik ki, végében félökölnyi húsdarabbal; s báró Rhédey Gusztáv kitátja a száját, beleharap abba a húsos részbe. Kenyér nélkül, minden nélkül.

– Nem kell tovább rejtegetnem – mondja teli szájjal.

Kondáss révülten nézi.

Az adjutáns zabál, alig érteni, mit mond:

– Te, ugyebár, nem vagy éhes?

– Nem, köszönöm. Induláskor alaposan bereggeliztem.

– Okosan!... Nálunk nincs semmi. A bakák... már a kutyákat is megfőzték. Azért, ha elgondolom... bocsáss meg, de nagyon ki vagyok koplalva... szédületesen fejlődik a technika, te, ugyebár, megreggelizel a főhadiszálláson, egy-két óra múlva pedig háromszáz kilométerrel távolabb tízóraizol... tízóraiznál, kérlek, ha nem ide jöttél volna..., hogy neked milyen szerencséd van, még ebédet is kapsz!... Jaj, erről jut eszembe, nekem intézk...

Elakad a szava: félrenyelt, cigányútra szaladt az ennivaló, most köhög, fuldokol, még a könny is kicsordul a szeméből. Kondáss odaugrik, üti a segédtiszt

hátát, vizet keres – csak most veszi észre, hogy még valaki van a helyiségben: fiatalka irodatiszt, sovány, nagy szemű zászlós, s azok a szemek – de már mióta! – teljes bűvöletben a sonkacsontra tapadva...

– Vizet! Fähnrich! Nem hallja?

A tisztecske önkéntelenül rácsap a csengőre, de a tekintete változatlanul a csonton.

– Ott a kancsó maga előtt... fähnrich!

– Ja, igen... – s önti a vizet, fele a pohárba, fele mellé, viszi Rhédeyhez, le nem veszi a szemét a csontról...

Egyikük se veszi észre, hogy a csengőszóra megjelent tisztilegénynek is torkán akadt a szó. Ő ugyanis ismeri a hatalmas termetű, sürgő-forgó őrnagyot, méghozzá alaposan...

Sietve vissza is húzódik, nehogy idő előtt fölhívja magára a figyelmet.

3.

A tizenkét óra nulla-nulla percre összehívott törzskari értekezlet sokáig emlékezetes maradt minden részvevő számára. Azzal kezdődött, hogy – hosszú hetek nélkülözése után – mindnyájan annyit ehettek, amennyi beléjük fért. Ehettek! – Néhány nappal később, a fegyverletétel után, ismét hosszú hetek, hónapok éhezése vette kezdetét, végtelen utazás, hadifogság – ez is megszépítette a „törzskari zaba" közmondásossá vált emlékét. – Folytatódott azzal, hogy Kuzmanek tábornok – szokásával ellentétben – szándékosan elkésett, tapintatosan kivárta, míg a társaság enyhíti első, dühödt éhségét...

...Így aztán nagy a zaj, a csámcsogás, a vígság. Különösen az új főintendáns körül csap magasra a derültség; most mindenki szereti őt. Bezzeg egy-két hete, mikor a tiszti adagokból is jócskán lefaragott! Elődje, Rausch Alfréd – mindenki „Frédi bácsija"

ugyanis utolsó percéig érintetlenül hagyta a tiszti konyhákat; sajnos, „Frédi bácsi" január végén, mikor maga Kuzmanek irányította az élelmezési rovancsot, eltömte kályhája kéményét, hogy öngyilkosságát véletlennek álcázza. Az új főintendánsnak igen eredeti humora van: most meséli, hogyan szervezte meg az ennivaló ideszállítását:

– Jómagam a nagyméltóságú úr páncélozott gépkocsijával hajtattam a raktárhoz. Addigra már oda volt rendelve egy szakasz a 23-asoktól. Mielőtt az ajtót kinyitottam volna, kiadtam a parancsot: „levetkőzni!". Mikor valamennyi baka ott állt pucéran, azt mondtam nekik: „Édes fiaim, ti innét egy gramm ennivalót nem fogtok kilopni; s zabálni se fogtok, mert e perctől kezdve: nóta! s akinek nem hallom a hangját, azt keresztüllövöm!" No, így hordták föl szépen a csomagokat, anyaszült meztelenül, s a „fel, fel, vitézek"-et énekelve. Az utolsó forduló után átvezényeltem őket a szemközti raktárba, mikor bementek, rájuk csaptam a riglit, az egybehányt mundérjaikat meg fölgyújtottam – úgyis csupa tetű volt –, s otthagytam őket. Gatya nélkül csakcsak nem pofátlankodnak elő, nem járhat el a szájuk a többiek előtt...

– Te őrült! – kiáltja valaki a nagy nevetés közepette.

– Azóta még a polcokat is megették abban a túlsó raktárban!

– Aligha... Mert ott a csizmatisztításhoz való subickot rezerváljuk! – s a főintendáns elégedetten kaszírozza be a csattanót megillető gratulációkat...

– ...Viiii-gyááázzzz!!!

Megérkezik „Midász király", engedélyt ad a leülésre – ő maga állva marad. Szeme elsiklik afölött, hogy jó néhányan még most is a maradékot takarítják a foguk közül. Éles, recsegő hangja nyomán hamarosan elmegy az étvágya annak is, aki még evett volna.

– Tiszt urak! Bejelentem, hogy azok az előkészületek, melyeket az erősségnek az esetleges fegyverletétel esetére szóló használhatatlanná tétele érdekében foga-

natosítottunk, befejeződtek. A védművekben, a különféle katonai objektumokban, a raktárakban, minden szükséges ponton megfelelő mennyiségű robbanóanyagot helyeztettem el...

„Úristen, napok óta egy kitörni készülő tűzhányón élünk", súgja egy tiszt mozdulatlan szájjal a mellette ülőnek, „elég lett volna egyetlen kóbor orosz lövedék..."

– ...Elhatározott szándékom, hogy a várost mindaddig tartom, amíg azzal dicső hadseregünknek használhatok. A törzsnek azonban ki kell dolgoznia a megsemmisítés tennivalóinak részleteit, az időrendet, továbbá a fegyverletétellel járó alakiságokat, hogy aztán elláthassuk a harcoló alakulatokat a megfelelő parancsokkal. Törzsparancsnok!

– Jelen!

– Hozzákezdhetnek a munkához!

– I-igenis.

A törzsparancsnok azt akarta kérdezni: mikor? hol? mikorra? de mindez szükségtelen, mert Kuzmanek intésére felpattannak az ajtók, máris hordják befele a szükséges irományokat, anyagokat, mögöttük pedig fegyveres őrség, amely az ajtókat biztosítja.

– Munkájuk zavartalansága érdekében senki nem léphet be ebbe a helyiségbe – folytatja Kuzmanek. Halk sustorgás támad, mindenki azonnal megérti, hogy „ki" se lehet lépni, tán még szükségre is szuronyos katona kíséri az embert! Délutáni és esti tervek: randevúk, üzletek, kártyapartik, pásztorórák mennek fuccsba ebben a percben. Leginkább a főintendáns csikorgatja a fogát: ő csak azért szivárgott be az összejövetelre, hogy potyán megebédelhessen s elbüszkélkedjék az anekdotájával!

– Befejezésül nyomatékosan felhívom a tiszt urak figyelmét, hogy amit most hallottak tőlem, az a későbbiekben is szigorúan titkos. A kiszivárgó hírek demoralizálhatják a védősereget, és pánikot kelthetnek a lakosság körében, ami viszont akcióink sikerét veszélyeztet-

né. Ezért az indiszkréciót főbelövéssel büntetem. Megértettek?

Az „igenis" ezúttal némileg tompán hangzik. Alig néhány napja teljes katonai parádé közepette fosztották meg rangjától, majd akasztották föl azt a Tábori nevű ulánus főhadnagyot, aki beosztott tisztként a távírdában dolgozott, s állítólag valami rejtjelzett táviratot adott le az oroszoknak. A nagyméltóságú nem tekintóriázik...

– Van-e valakinek kérdése? – s Kuzmanek végighordozza merev tekintetét a törzs tisztjein. Pissz se hallik, csak a kiosztott papirosok zörögnek, meg egy szárnyaszegett sóhaj hull alá: ki tudja, mikor lesznek készen ezzel a munkával!

Kuzmanek elégedetten távozik: jól indult az ügy. Irodája előszobájában már várja a tűzszerészek parancsnoka: remek, remek, fog ez menni. Főnöke ábrázatát látva, báró Rhédey is megkönnyebbül, könnyedén szólaltatja meg a csengőt:

– Lehet készíteni a nagyméltóságú úr ebédjét!

– Igenis! – s az új legény, alacsony termetű, de széles vállú, fekete hajú katona, már jön is a tálcával. Nemrég került erre a kivételezetten fontos helyre, s maga Rhédey intézte az áthelyezését, ez a katona ugyanis unikum: civilben henteslegény volt, itt Przemyślben a wilczai városnegyedben levő lóvágóhídra osztották be, s ő fedezte föl annak a módját, hogyan lehet megtévesztésig magyaros ízű sonkát készíteni – lóból.

A receptúra nem maradt titokban, azóta legalább százmázsányi lósonkát füstöltek meg Wilczán, ezzel azonban csak nőttek a fekete legény érdemei, sőt – új helyén – további mesterfogásokkal is előállt. Rhédey azóta is áldja az eszét, hogy idevette.

Most gyors szemlét tart a tálca felett:

– Derék fiú maga, Bors. Semmi nem hiányzik. Jutalmul adok magának... mit adjak? Kéri ezt a fél prófuntot?

Hogyne kérné! ennél értékesebb ajándék nincs az

éhező városban. Régóta nincs elég kenyér, ami van, abban is korpa meg ocsú meg a lovak élelmén megtakarított árpa, zab van – nyírfaliszt meg csontliszt csak azért nem, mert azt a lakosságnak szánt kenyérbe keverik – a városiak nagyobbik része hosszú hetek óta katonai kegyelemkoszton él. Ez a fél kenyér: másfél napi többletadag. A legény igen szépen megköszöni.

Rhédey fensőbbségesen bólogat. Az ajándék őnéki semmibe nem kerül; az irodatiszté, a sovánka, nagy szemű zászlósé volt, akit Kondáss őrnagy addig-addig fixírozott, míg rá nem ismert: még Pesten találkoztak, mikor a kis zászlós menetszázadával a frontra indult... mikor az az ökörcsorda-kalamajka történt. A zászlós – még mindig túl nagy sapkában, lötyögősen bő csizmában – a legalázatosabb tisztelettel bemutatkozott: „ormándi Ormándy Oszkár zászlós, az őrnagy úr szolgálatára!" Egész magatartása annyira megnyerte Kondáss tetszését, hogy adott a zászlósnak egy tábla valódi csokoládét...

...Csokoládét! egy teljes táblával!

Kondáss megkínálta báró Rhédeyt is, alig váltottak egy-két szót egymással, a zászlós szabályosan összecsukódott: befalta az egész táblát, öt perc múlva már maródi viziten volt, tíz perc múlva már a gyomrát mosták, nemrég telefonáltak ide a spitálból, hogy néhány napig nem lehet rá számítani...

Most, hogy várakozniuk kell a tűzszerészparancsnok kijövetelére, Rhédey elmondja a katonának Ormándy zászlós balesetét, Bors udvariasan sajnálkozik, mellesleg megkérdi, hogy a bőrbe bújt őrnagy úr is itt étkezik-e, mert akkor, ugyebár, jelenteni kell a létszámváltozást az intendatúrán...

– Jó, hogy mondja, Bors! Mindjárt odatelefonálok! Kondáss őrnagy úr elment a védvonalba, tájékozódni, de valóban itt étkezik, hamarosan jön vissza.

Erre a fekete hajú katona alázatosan elkéredzkedik, mondván, hogy ő akkor kimenne Wilczára, hátha tud-

na hozni valamit a vágóhídról, ha már egyszer vendég van... No, ezért is dicséretet kap Rhédeytől.

S ekkor nyílik Kuzmanek ajtaja, jön kifele a tűzszerészparancsnok, mondja az utolsó „értettem"-et, de gyorsan hozzáteszi:

– Szabadjon még megjegyeznem, nagyméltóságú uram, hogy a kazamatákban tárolt benzin fölrobbanása a város jelentős részének kigyulladásával járhat.

Kuzmaneknak csak a kelletlen, éles hangját hallani:

– A lakosság biztonságban lesz a Tatárdombon.

– Igen, igen... de ez esetben az oltás még reménytelenebb lehet.

– C'est la guerre, kérem. C'est la guerre.

– Igenis, nagyméltóságú uram.

A tűzszerészparancsnok – tennivalóktól zúgó fejjel – úgy szeli át az előszobát, hogy se nem lát, se nem hall...

...Ami most szerencse Borsra nézve, mert éppen szidják. Elfelejtett azonnal indulni befele az ebéddel – s még föl is döntött valamit a tálcán.

4.

„Sze-la-ger", „sze-la-ger", zakatol Bors fejében, ahogy végigmegy a halálra ítélt városon.

Azért akart mielőbb elpárologni a várparancsnokságról, hogy ne találkozzék Kondással: nem kell keresni a bajt. Másodpercek alatt összekombinálta mindazt, ami az utolsó órákban történt. Kondáss érkezését a főhadiszállásról, a törzs egybehívását, a robbantás tervét.

„Most már végleg elhatározták", gondolja. „Talán nem is baj: ennél az itteni helyzetnél a fogság se lehet rosszabb. De így? ezen az áron?"

Amióta az ostromgyűrű bezárult köröttük, amióta a frontvonal harmadfélszáz kilométerre került tőlük, azóta csupán egyetlen kérdés tisztázatlan: hogy meddig bírják élelemmel, lőszerrel és vérrel. Csak a legutóbbi

kitörési kísérlet kevés híján hatezer emberük életébe került.

De hogy a fegyverletétel előtt nemcsak az erődöket, a hadiszereket, hanem a várost is elpusztítják?! hogy az ártatlan lengyel lakosság mindene odavesszék?!

Przemyślt kör alakú erődrendszer védi; e kör kerülete negyvennyolc kilométer, s a gyűrű maga nyolc-tíz kilométernyi távolságra esik magától a „civil" várostól. Ha ezeket az erődöket felrobbantják is, a belső kerületeknek semmi bajuk nem esik. A kazamaták azonban a „Noyau", vagyis a lakóházak közül kimagasodó belső vár alatt húzódnak! Az ott raktározott sok vagonnyi benzin valóban felgyújt mindent... azt is, ami most tárul a szeme elé.

A főtéren álló Szent Egyed-székesegyház a város legértékesebb, legszebb építménye. Valamikor a XIII. században emelték a ciszterciták, akik Burgundiából vándoroltak ide. A rend közismerten nagy vagyonából bőven tellett a katedrálisra – a templom külső képében azonban a ciszterek szigorú, komoly életszabályai is kifejeződnek. A dóm főhomlokzatát két bástyaszerű, feketére vénült torony fogja közre, hajóját is inkább a kiegyensúlyozott arányok, semmint a túlzott tagoltság jellemzi, a szentély pedig teljességgel támpillérek nélküli, dísztelen, sokszögzáródású. A nagykaput szabályos – alakos és ornamentális – faragás borítja. A famennyezeten néhol még most is épségben láthatóak az eredeti festmények, melyek a Paradicsomból való kiűzetés jeleneteit ábrázolják...

Honnan ez a szakszerű jólértesültség?

Áthelyezésének első napjaiban Bors kénytelen volt minden áldott nap kétszer megtenni a hosszú utat Wilcza városrészbeli kvártélya és a várparancsnokság között; minden áldott nap kétszer áthaladt ezen a téren. Egy alkalommal feltűnt neki, hogy valami idegen csoportban: vöröskeresztes köpönyegű nők, cilinderes férfiak között – akikről aztán megtudta, hogy nemzetközi passzussal, az oroszok felől érkeztek s ugyanarra

távoztak – vékonypénzű, szemüveges, némiképp ragyás ábrázatú népfölkelő hadnagy mutogat a templomra, s magyaráz legalább négy nyelven, ismerteti Szent Egyed, a cisztercita rend, a Vulgata, a román építészet – s közben a saját maga gimnáziumi tanári mivolta – részleteit. Az egyik hölgy magyar lévén, Bors anyanyelvén is hallotta a dikciót, s mint mindig, a tudnivalók most is megragadtak az agyában...

Hatszáz éves tehát a dóm, pótolhatatlan művészi érték, itt áll öreg szépségében, minden korábbi megpróbáltatást kiállt komor hitében, s lám, egy értelmetlen elhatározás istennek e házából hamarosan néhány füstös-kormos falmaradványt hagy meg csupán, akik pedig – most is – előtte térdepelnek, valamennyien földönfutók lesznek...

A főtéren valamikor virágpiac volt. Mikor azonban kezdetét vette az ostrom, s hol ágyúgolyók, hol légibombák érték a külvárosokat, lassan-lassan a kereskedők is, a vevők is ideszoktak, Szent Egyed oltalma alá. Kezdetben itt cserélt gazdát az áru és a pénz; aztán a pénz már nem kellett az árusoknak, s akkor ide vándoroltak a lakosság értékei, a régi ezüstedények, az ágynemű, aztán a családi ékszerek, legvégül pedig a przemyśli lányok és asszonyok tisztessége – mert itt minden a cserekereskedelem eszköze lett azok számára, akik nem akartak éhen pusztulni. Most már nincs itt semmiféle piac, mert hiába hoznának ide aranyat, szüzességet – a városban nincs eladni való élelem.

A megszokás azonban változatlanul a katedrális elé viszi a város népét: a megszokás és – Péter atya szavai. Minden hajnali vagy délelőtti misén, minden délutáni litánián zsúfolásig tele a székesegyház; aki nem fér be, az a tér kövein térdel, itt néz az égre fogyatkozó reménnyel, s – bizony, nem ritkaság – itt hunyja le szemét örökre, mert – különösen az öregek és a gyermekek közül – mindennap többen és többen maradnak fekve végleg: elfogy az erő a kiszáradt testből.

Péter atya azt mondja, ők valamennyien a mennyor-

ságba jutnak, mert Isten kegyelme emeli őket magához. Péter atyáról azt regélik, hogy minden bizonnyal amaz első Péter, Jézus jobbkeze, sugalmazza neki, mit prédikáljon, de még az se lehetetlen, hogy az ő porhüvelyében maga a szent apostol szól a néphez, ő tesz meg értük mindent – s ez a „minden" több, mint amit egy ember megtehet.

A przemyśli pátriárka kezdetben – mikor még volt értéke – pénzzé tette a teljes egyházi vagyont, hogy ennivalót vásároljon a szegényeknek. Mikor minden értéke elfogyott, mezítlábasan, egyetlen csuhájában járta végig a gazdagokat, hogy emberi kötelességükre emlékeztesse őket. Majd bebocsátást kért Kuzmanek tábornokhoz is, s lám, a kőszívű várparancsnok – akár a harcoló katonák rovására is – élelmet juttatott a polgári lakosságnak. Mióta ez is csupán kegyes csalás – hisz alig egy szeletke kenyér s egy teafőzet jut egy teljes napra –, azóta Péter atya már nem tud tenni semmit, de szavával gyógyít, öreg kezének simításával végső lelki vigaszt nyújt, feloldoz, prédikál, gyóntat, áldoztat – ostya réges-rég nincs, szent könyvek apró papírszeletkéit teszi az ajtatosan kinyújtott nyelvek hegyére, de hogy mikor alszik, mit eszik, honnan meríti tartalékait, azt senki nem tudja.

Nagypéntek lévén, most is telis-tele a templom, de zsúfolt a tér is, mindenki eljött, akinek van jártányi ereje, hátha a bűnbánat meghozza a fölmagasztaltatást.

Bors ott áll a tér sarkán, a város sorsán töpreng – de oly erővel, hogy homloka ráncai belefájdulnak a meggyűrődésbe –, s nem veszi észre, hogy hóna alól kilátszik a betakargatott fél kenyér.

Az téríti magához, hogy feléje fordulnak az arcok, megrebbennek a kezek, hogy akad, aki térden – de felé indul. Hogy a szemek arra a kenyérre szegeződnek, az éhség arrafelé mozdítja az embereket.

Ennek fele se tréfa. Megfordulna, de házfal van mögötte. Kitérne előlük, de már félkörbe vették.

Át kell gázolni rajtuk! s ha nem engedik... Bors előrántja az oldalfegyverét, s farkasszemet néz a közelítőkkel.

De meglát egy öregembert, fél kezével a kisunokáit öleli, amott egy anyát, rongyokba burkolt csecsemő a mellén, túlnan egy csontsovány férfit, jószerével csak a szeme él, de abban a szempárban az éhség őrült láza lobog...

Széttépik, szétmarcangolják azért a fél kenyérért!

S – lám – nyilván nem a saját akarata mozdítja a kezét, mikor belevágja az oldalfegyvert... a száraz, kemény cipóba. Kikanyarít belőle egy vékonyka szeletet az öregembernek, az anyának, a betegnek.

Csakhogy itt mindenki éhezik s mindenkinek vannak szerettei, akikért mindenre képes volna! Újabb és újabb kezek nyúlnak feléje, mögülük pedig újabb tekintetek horga akad belé, már gyűrűt vet körötte a sokaság, már hullámot, már a falhoz kell lapulnia, ha lábon akar maradni, már rég semmi nincs abból a kenyérből, már az egyenruháját tépik, már a puszta életéért harcol...

Ha nem jön arra az őrjárat, ha nem puska tusával oszlatják szét a sokadalmat, akkor Bors ottvész a katedrális előtt, az éhezők keze között.

5.

– Még ilyen marhaságot!... – dühöng Málnás.

A többiek hallgatnak. Nézik Borsot, aki ott ül köztük a priccsen, göndör feje lehorgasztva, keze a térdei közt. A vádlott ül így a bíróság előtti padon.

Pedig a bajtársak nem ítélkeznek fölötte. Málnás is inkább szokásból mérgelődik:

– Ha már arra jöttél, legalább jobban elrejtetted volna! Hogy szét ne tépjék, veled együtt! De te odaviszed, nem nézed, hogy rendesen becsomagoltad-e, mikor pedig észreveszik, hozzálátsz elosztogatni, mint valami Jézus Krisztus!

– Bár az volnék! – néz föl Bors. – Akkor csodát tehetnék... mint a Bibliában van! Mi mégis katonák volnánk, úgy-ahogy megedződtünk Szerbiában, aztán itt Gácsországban; de hogy öregekre meg gyerekekre, asszonyokra, betegekre ne gondoljanak, éhen veszejtsék őket, aki megmarad, arra pedig rágyújtsák a födelet...

– Én nem érzek különbséget az ő sorsuk meg a mienk között! Ők legalább itt maradtak, minket meg visznek a világ túlsó végébe, ki-tudja-meddig-tartó szibériai hadifogságba! Ők legalább együtt maradnak, minket meg elszakítanak a családtól évekre, ha nem örökre!

– Megint félreviszed a nótát, Málnás – jelenti ki nyugalmasan Lukács közlegény. Kerek képe meglappadt, kis pocakja odalett. Pedig a szakmájuk kisegítette őket, legalább húshoz hozzájuthatnak, nyomtató lónak nem kötik be a száját. – Nem az itt a fő kérdés, kinek rosszabb, nekik-e vagy nekünk, hanem az, hogy miért rossz? Erre kell válaszolni!

Ismerik a feleletet, Lukács sokszor elmondta, de most nem akaródzik vitatkozni. Bors töpreng, Málnás a foga közt szitkozódik, a harmadik katona, a lányos képű Kis-Som – Somolyó Feri, akit apja bízott Borsékra – tiszteletből hallgat, negyedik bajtársuk pedig, Sípos úr, azért nem szól, mert neki hétszám egyetlen szavát nem hallani.

Sípos úr: valóságos élő csontváz, ő azonban nem most, nem itt fogyott le, ilyen alkatú volt világéletében: híres-neves zsoké volt, világot járt ember, lóversenyek koronázatlan királya, tömérdek érem, kupa és nagydíj győztese, birtokosa... volt.

Itt, a bajtársak között, mindebből annyi maradt, hogy ő: Sípos „úr". Belül azonban már ő sem a régi.

1914. július 26-án, vasárnap délután, futották Budapesten az „Alagi Nagydíjat", s ezen a versenyen Sípos úr, a nagy favorit, csak második tudott lenni. A futamot Miodrag Jovanisics – egyébként Európa egyik legkitűnőbb lovasa – nyerte, a verseny teljesen fair volt, győzött a jobb; csakhogy Jovanisics szerb volt, s egy

nappal korábban, július 25-én Szerbia visszautasította az Osztrák–Magyar Monarchia ultimátumát, s két nappal később, július huszonnyolcadikán I. Ferenc József meg is indította a háborút Szerbia ellen. Sípos úr lova egy fejhosszal maradt le a Jovanisicsé mögött; mikorra Sípos úr – a kötelező levezetés, lova pihentetése után – visszakocogott a boxhoz, már nem volt zsoké, az istállótulajdonos azonnali hatállyal kirúgatta. Másnap, harmadnap a turflapokban félreérthetetlen célzások jelentek meg holmi defetistákról, akik eladták a magyar dicsőséget az ellenségnek; ettől kezdve Sípos urat nem ismerték meg az ismerősei, elkerülték a barátai, nem álltak vele szóba a hódolói. Hamarosan megkapta a katonai behívót is, holott korábban a „gazda", aki egyébként is tejbe-vajba fürdette Sípos urat, jó előre megnyugtatta: a zsokénak nincs mitől félnie, a zsokékra nincs szükség a hadseregben, a zsokéra őnéki van szüksége, hisz Sípos úr nélkül akár be lehetne csukni a Rhédey-versenyistállót...

...A „Rhédey-istállót"?

Igen, báró Rhédey Gusztáv reaktivált huszár főhadnagy – e néven egyébként sokadik a családban – volt a tulajdonosa annak a versenyistállónak, ahonnét Sípos urat július 26-án kiebrudalták. Ezt azonban a jelenlevők közül senki nem tudja, mert Sípos úr erről sem beszél: nem beszél ő senkiről, semmiről.

Sípos urat egész valójából kiforgatta az a méltánytalanság, amely történt vele. Az ő világa azon az alapon nyugodott, hogy a verseny: verseny, amelyben a jobbik győz. Mivel e versenyekben rendszerint Sípos úr győzött, számára rendjén valónak, kiegyensúlyozottnak, jól szerkesztettnek tűnt a világ. Ha egyszer-egyszer akadt olyan zsoké, akinek különb volt a paripája vagy jobb napot fogott ki, mint Sípos úr, akkor az olyan kivételnek számított, amely csak erősítette a szabályt.

Sípos úr, mint mindenki, hallott harangozni valamit a szarajevói merényletről; őt azonban nem a politika, a főhercegek sorsa és a királyok szándékai érdekelték,

hanem a lóversenyezés, ő a lapok közül is csak a turflapokat olvasta. Sípos úr július 26-án is győzni akart – az istálló színeiért, saját versenyzői becsületéért, no meg a győzelmi pénzért – és számára „wurst" volt, kik maradnak mögötte. Abban a futamban azonban Jovanisics jobbnak bizonyult, s ha egy fejhosszal is, de megelőzte Sípos urat. Volt már ilyen, lesz is ilyen...

...S erre őt kirúgják, pellengérre állítják, behívják katonának? Sípos úr valósággal belerokkant ebbe az igazságtalanságba. Olyannyira, hogy beszélni se tudott róla.

A legnagyobb csapás azonban ezek után következett. Ha Sípos úr a régi, bizony nem hagyja magát, inkább szájába veszi a puskája csövét s lába ujjával lenyomja a ravaszt.

Przemyślt bekerítették; hamarosan fogyni kezdett az élelem; a városban ott rekedt vagy húszezer ló, de alig valami takarmány – nyilvánvaló volt, hogy a lovakat le kell vágni s húsukkal az embereket táplálni. A wilczai vágóhidat lefoglalta a katonaság, mindennap több száz lovat tereltek oda, s a lesoványodott, legyengült állatok megérezték a halálukat, remegtek, verejtékeztek, nyerítettek, félelmükben megvadultak, embereket tapostak agyon.

Valaki azonban tudta, hogy Sípos úr ért a lovakhoz; s megparancsolták, hogy Sípos úr fogadja, nyugtassa, terelje a levágásra szánt állatokat Wilczán.

A régi Sípos úr inkább magával végzett volna, semhogy erre vállalkozzék; ez a mai Sípos úr azonban engedelmeskedett a parancsnak, s ő lett a lovak „Péter pátriárkája"; mióta ő fogadja, nyugtatja, tereli a csonttá-bőrré soványodott, faforgácson tengődő páriákat, azóta nem ver habot a bőrük, nem tombolnak és nem nyerítenek az égre, álldogálnak beletörődötten, várják a megváltó taglót. Miféle titka van Sípos úrnak? valami varázsige vagy csupán az a különleges szag, amelyet csak a lovak éreznek meg valakin, aki kölyökkora óta a boxok, istállók, versenypályák környékén él?

Vagy tán az, hogy minden agyonütött lóval őbelőle, Sípos úrból is meghal egy kis darab?

Sípos úr, ha ez egyáltalán lehetséges, mindennap soványabb, mint előző nap volt, már csak azért is, mert ő nem eszi a lóhúst, más meg nincs; Sípos urat a legutóbbi orvosi felülvizsgálatkor azonnal be akarták küldeni a kórházba, ő azonban nem ment, nem hagyta el újdonsült, a vágóhídon megismert bajtársait: Borsékat. Megtudta róluk, hogy őket is igazságtalanság érte: a munkaadójuk vonultatta be őket. Megismerte összetartozásukat, az örökös vitatkozás mögötti munkásfelfogásukat. Ragaszkodott hozzájuk, tán jobban, mint saját életéhez; talán ezért volt még életben.

De akármennyire szerette őket, soha nem szólt egy árva szót sem.

Most azonban senkinek nem tűnik föl a hallgatása, mert a többiek is némák.

Málnás emiatt is mérges; mérgesen töri meg a csöndet:

– Most mit ülsz itt? – förmed Borsra. – Mit kínzod magad? Nem csinálhatsz semmit!

– Egyedül biztosan nem. Azért is jöttem hozzátok.

– Sokra mégy velünk... A mi kezünkben semmi nincs, az övékében: minden erő. Fegyver, ekrazit...

– ...Meg a szokás – teszi hozzá Lukács. – Hogy a tiszt urak egyetlen szavára, akármit mondanak is, ugrani kell. Akár a halálba.

– Őket kellene fölrobbantani! – csap az asztalra Málnás, de maga is megijed a szavától.

– Vagy senkit és semmit – mondja Bors.

– Micsoda?

– Valahogy meg kellene akadályoznunk a robbantást.

– Lehetetlen!

– Annak tűnik. De...

– A tűzszerészekkel kellene próbálkoznunk – véli félénken Kis-Som. – Van köztük egy volt osztálytársam...

Késő. Az ekrazitot napokkal ezelőtt lerakták, a forgattyút a tiszt urak tartják a kezükben... őket meg a tábornok úr.

Ez ismét elhallgattatja őket.

– Márpedig akkor... csak te tudnál valamit csinálni. Ott vagy a „tűznél".

Borsban fölötlik, hogy elmondja: nem tanácsos őnéki ott mutatkozni, mert Kondáss őrnagy is ott lófrál. Mielőtt szólhatna, azt mondja Lukács:

– Nekem van egy gondolatom. Tudatni kellene az emberekkel, mi készül.

– Azokkal ugyan tudathatod, ha volna erejük a puskához nyúlni, akkor se fordulnának a tiszt urak ellen...

– Én nem a katonákra gondolok, hanem a civilekre. A városiakra.

– Nem jó – veti ellene Bors. – Pánik törne ki, nekünk kellene halomra lőni őket.

– Nem értettél meg. Nem azt javaslom, hogy doboltassuk ki vagy csináltassunk röpcédulát! Néhány befolyásos emberrel kellene beszélnünk.

– Azok is urak! – dühöng Málnás. – Majd éppen Blazovszky polgármester úr vagy Kerasinszki polgári biztos úr lép föl Kuzmanek ellen! a mindennapos ebéd- és kártyapartnerek!

– Éppen nem őrájuk gondoltam, hanem... az elvtársakra.

Málnás véreres szemekkel néz Lukácsra. Még a szokott gúnyos nevetését se hallatja.

– Itt? Szocikra? Przemyślben nincsenek szocik, de ha volnának is, ugyanolyan nagy semmik, mint mindenütt másutt a többiek! Ti is hányszor fölvertétek Pestet, ilyen sztrájk, olyan tüntetés, soha semmit nem tudtatok kiharcolni, a háborúra ugyanúgy rábólintottatok, mint Tisza Pista...

– Igazságtalanul általánosítasz, Málnás. Nem mondom, tavaly nyáron sok munkásember is elvesztette a józanságát, de hamarosan jött rá a katzenjammer, most már...

– ...Most már késő! Ezt ugyanúgy elszartátok, mint mindent, amihez hozzányúltatok! Fogadok...

– Elég, fiúk!

Bors szavára elhallgatnak. Bors mindig le tudja csöndesíteni őket.

– Mindent meg kell próbálnunk. Kis-Som, meg kellene keresned az osztálytársadat, puhatolózz nála, de nagyon óvatosan, mert még a gondolatért is hadbíróság jár. Lukács, szerinted érdemes volna találkoznunk az idevalósi munkásokkal?

– Hogyne volna érdemes! Málnásnak nincs igaza, itt is él a mozgalom, ott a Knoller-nyomda, ott a konzervgyár, de még a pincérek között is vannak elvtársak, azok is kizsákmányoltak...

– Jó, jó, elhiszem. Próbálj érintkezésbe kerülni velük. De van énnékem is egy ötletem. Tudtok-e valaki igen jó katolikus bajtársat?

– Micsodát?

– Przemyślben nagyon nagy szava van Péter pátriárkának. Rég bementem volna hozzá, ha csak jottányival is jobban bírnám a lengyelt.

Málnás kínjában már hahotázik:

– Lukácsot a szocikhoz küldöd, te meg a pátriárkához akarsz menni? Istentagadókat meg istenhivőket toborzol egy csapatba? Bolond vagy te, Bors.

– Nem bolond.

Körülnéznek, hogy ki szólt. Nem akarnak hinni a fülüknek: Sípos úr szólt. Még folytatja is:

– A pardubicei nagydíjon két favorit volt: Thorpe Angliából és Morantes Spanyolországból. A pardubicei pálya nehéz és hosszú, ott sokféle stiklit lehet csinálni. A verseny előtt odajön hozzám Thorpe, megemlíti, hogy Morantes fél a vizesároktól, ha valahogy rá lehetne kényszeríteni, hogy ne a legkeskenyebb részen ugrasson... Később odatéved hozzám Morantes, hogy tudok-e róla: Thorpe lova nem bírja az ostort, ha valaki véletlenül – saját lova helyett – az angolét ostorozná meg, mister Thorpe igen hamar megismerkedne

az anyaföldde1... S erre mi történt, mikor befordultunk a célegyenesbe, én vezettem másfél hosszal, erre Thorpe és Morantes egyesült erővel nekiszorítottak a sövénynek, csupa vér volt a lovam oldala, mikor célba értem!

– És nyertél?

– Nem. Von Debbler nyert, a német.

– Akkor minek volt ez a mese? Nem értem.

– Én értem – mondja Bors. – Sípos úr nagyon jól mondja: a közös érdek még a volt ellenségeket is egy táborba tudja terelni.

– És akkor... jeszcze Polska nie zginela – teszi hozzá a volt zsoké.

Rábámulnak:

– Micsoda?

– „Nincs még vége Lengyelországnak."

– Te tudsz lengyelül?

– Elég sokat versenyeztem errefelé... – s mert Bors szemében megjelenik a megértés, szerényen hozzáteszi: – Majd én beszélek a pappal.

Borsnak azonban van még mondanivalója:

– Hanem... fiúk... mielőtt belevágnánk... inkább még egyszer gondoljátok meg a dolgot. Amit tervezünk, az már nem is parancsmegtagadás.

– Hanem?

– Esküszegés.

Ez komoly szó. Súlya van.

Végül Málnás tör ki mérgesen:

– Nemcsak mi esküdtünk föl, hanem a tiszt urak is. Hogy például mindent megtesznek értünk, az embereikért. Erre – itt van ni – nyakig ülünk a latrinában, ők meg, tisztelet a kivételnek, még mindig aránylag jól élnek, van, aki még most is négylovas hintón jár, kifestett kurva az oldalán, a „Stieber"-be járnak pezsgőzni...

Tudják, hogy Málnás nem túloz; de érzik, hogy ez az érv nem nyom eleget a latban.

– Engem nem érdekel az eskü, üres népbolondítás-

nak tartom jegyzi meg végül Lukács. Engem a népem sorsa érdekel... más népekével együtt... én a dolgozó emberek érdekeire esküszöm, nem a királyokéra.

Más nem szól.

– Hát te, Bors? – kérdi Kis-Som. Te hogy vagy ezzel?

– Nem tudom – feleli nyíltan a fekete hajú legény. Én nem tudok ezen kiigazodni. Föleskü dtem a haza védelmére, s azóta egyfolytában ölni, gyújtogatni, embereket kínozni kell, a termést legázolni, amit fölépítettek, lerombolni... Itt valami hiba van.

– Nagyon jól közelítesz a lényeghez! – s Lukács máris mondaná a magáét, Málnás elkezd vele kiabálni, Kis-Som meg Sípos úr csitítani akarja őket...

Ismét Borsnak kell csöndet teremtenie:

Bajtársak! Ne vesztegessük az időt. Kis-Som, Lukács, Sípos úr: induljatok. Én megpróbálom elcsenni a robbantási terv másolatát, azon minden deka ekrazit helyét föltüntették. Te pedig, Málnás...

Nekem akkor szóljatok, ha ütni kell!

6.

„Nekem akkor szóljatok, ha ütni kell!" – ha Málnás nem éppen ezt mondja, akkor Bors nyilván elmeséli, hogy Kondáss őrnagy itt van Przemyślben, majdhogy egymás lábára nem hágtak, s ha találkoznak, az – lehet – egyiküknek se válik javára... Málnás vérvörös képe láttán azonban Bors úgy érezte, nem tanácsos Kondássról beszélnie, mert amilyen vérmes természete van Málnásnak, rögtön indul, hogy agyonüti, lelövi a „fiatalurat". Márpedig történjék bármi nemszeretem dolog a vezérkari futárral, Kuzmanek tábornok akkor is oly szigorú rendszabályokat léptetne életbe, hogy az ő tervük nyilván végképp füstbe menne. Ezért aztán Bors elhallgatta Kondáss ittlétét, s most – a várparancsnok-

ságon, a Kuzmanek előszobájából nyíló kamrácskában lapulva – vegyes érzelmekkel hallgatja az ismerős hangot.

Kondáss szerfelett ünnepélyes. Künn járt az erődövezetben, hisz arra is utasítást kapott, hogy személyes benyomásokat szerezzen – előre közölték vele, neki kell majd sajtótájékoztatót tartania a haditudósítók előtt –, s legyen mégoly érzéketlen is a szíve, mindaz, amit látott, most összerázta, felbolygatta.

– El fogom mondani, hogy önök valóban emberfölötti hősiességgel védelmezték az erődöt, s ezzel kivívták a monarchia minden népének és nemzetének el nem múló háláját!

– Megtettük, amire a becsület kötelez! – szerénykedik Rhédey.

„Boruljatok egymás keblére, menjetek innét, és rúgjatok be az utolsó üveg italotoktól, hadd kapjam ki a fiókból azt a nyavalyás robbantási tervet" – gondolja magában Bors, jól sejtve, hogy Kondáss nagy szavai mögött az az öröm is meghúzódik: őnéki nem kell itt maradnia, visszarepülhet, Rhédey pedig azért hősködik, hogy ne kelljen szűkölnie félelmében, mi lesz vele, ha fogságba esnek. Odabenn tovább dicsérik egymást a tiszt urak, s mintha a sors is csigázni akarná Bors türelmét, döngő csizmazajjal új valaki érkezik, a helyőrség-parancsnokság ügyeletese, jelentést kíván tenni a nagyméltóságúnak, valami teljesen képtelen dolog történt, a járőr egy szakasznyi meztelen katonát fogott az utcán, tökpucér, kékre fagyott, éhes és szomjas bakákat, akik azt a képtelenséget állítják, hogy kirendelték őket a raktárakhoz, s ott maga a főintendáns úr vetkőztette le őket, csomagokat kellett fölhordaniuk egy páncélautóba, aztán pedig a főintendáns úr saját kezével zárta be őket a vegyianyag-raktárba, reggel óta ott dideregnek étlen-szomjan, végül valami lócával kitörtek egy ablakot, kimásztak, s útban a körletük felé kerültek a járőr karmaiba, nyilván megzavarodtak, bekísérték őket a helyőrségi fogdába, ott legalább födél

alatt vannak, néhány pokrócot szereztek számukra, enni-inni valót persze nem, most emiatt ordítoznak, randalíroznak...

Kondáss fölényesen nevet, Rhédey inkább bosszankodik a dolgon, kijelenti, hogy ilyesmivel nem zavarhatja pihenésében a nagyméltóságú urat, megvan annak az útja-módja, hogy az efféle ügyet intézzék.

Igen ám – veti ellene a helyőrség-parancsnoksági tiszt –, igen ám, de az ügy nem tűr halasztást, ellenőrizték a bakák állításait, a vegyianyag-raktár ajtaján valóban ott a lakat, az ablak valóban kitörve – őrt állítottak oda –, a főintendáns urat pedig hiába keresték, se égen, se földön nem található, az egész intendatúra utána futkos. Nem lehetséges, hogy a bakák normálisak, s netán épp a főintendáns úr..., hogy éppen ővele történt valami? Végtére is az elődje öngyilkos lett, annak az elődje még az ostrom előtt került – hogy is lehetne finoman kifejezni? – szanatóriumba...

Rhédey megmerevedik, miféle beszéd ez, kérem, hogy jönnek ide ezek a régmúlt dolgok, majd előkerül a főintendáns, holnap meg fogják vizsgálni az ügyet, a bakák pedig ne randalírozzanak, ma a legénységnek teljes böjt van előírva, a körletben se kapnának enni.

De hová lett a ruhájuk, az kincstári tulajdon, most a helyőrség-parancsnokság pokrócait tetvezik tele... s száz szónak is egy a vége, a tiszt ragaszkodik hozzá, hogy szóbeli jelentését jegyezzék be a naplóba.

Ezen Rhédey báró megsértődik: talán bizony feltételezik róla – őróla! –, hogy nem teszi meg, amit mond!?

Kondáss őrnagy békíteni próbál: „Ejnye, ejnye, ebben a helyzetben, s két magyar úr!..." amivel csak olajat önt a tűzre...

...S így tovább, szóra szó, Bors kanyargósat károm-kodik magában: indulnia kell, várják a többiek, s üres kézzel érkezik!

Jócskán beesteledett már. A Szent Egyed-székesegyház színes üvegablakai mögött halvány derengés: egy, az oltár előtt égő mécses világol. A padsorok üresek.

Az egyik oldaloszlop mögött azonban már ott topog három katona.

– Éhes vagyok! – csikorgatja fogát az egyik dühösen. – Mindig evés helyett hoznak ide bennünket! Ahogy beléptünk, éhes lettem.

– Halkabban, te!... Intéztél valamit, Kis-Som?

– Talán. Az az utász hajlik a szóra. Azt mondtam neki, szeretnénk ekrazittal halászni a San folyóban. Lóhúst ígértem neki cserébe.

– Ügyes voltál – lép közéjük Bors. – Mi újság, Lukács?

– Három elvtárs várakozik ránk.

– Hol?

– Még kérded? Ide helyezték át a párthelyiséget – dörmögi Málnás. – Fogadok, ha az atya meglátja őket, kiátkoz valamennyiünket...

– Te csak ne fogadj folyton. Nemrég vesztetted el egyhavi zsoldod, mikor arra fogadtál, hogy a repülők Kuzmaneknak Győrből hozzák a frissen mosott alsóneműt.

– Én még most is azt mondom!...

– Csssssst! Jön valaki!

A sekrestye felől egy árny közeleg. Az oltár előtt szépen térdet hajt, keresztet vet. Csak közelebb érvén ismerszik fel: Sípos úr az.

– De forsriftosan csináltad, hallod-e!

– Minden zsoké babonás – feleli Sípos úr. – Jöhettek!

A sekrestye: fehérre meszelt, boltíves helyiség. Túlsó fala mentén faragott szekrény a miseruháknak, innenső oldalán pulpitus a szent könyveknek. A sarokban, fából ácsolt egyszerű kereszt alatt, az imazsámolyon Péter atya térdel, hosszú ősz haja vállára hull: imádkozik. A bejárat mellett három törődött férfi. Arcukra ugyanúgy ráírva az ostrom minden nélkülözése, ráfestve az éhezés szürkéje, mint a katonákéra.

Szótlanul kezelnek egymással. Senki nem mondja a nevét, csak jól megnézi a másikat.

Időközben a pátriárka is fölemelkedik a térdeplőről;

száraz, ráncos arcában meleg, kék szempár világít. Fölemeli a kezét (Málnás olyan mozdulatot tesz, mintha ütéstől félne, pedig az atya csak áldást oszt), lágy anyanyelvén mond valamit.

– Isten áldását kéri mindnyájunkra – fordítja le Sípos úr.

– Te is szólíthatnád Marxot – böki oldalba Lukácsot Málnás. Bors csak azért nem vet oda neki valami derék gorombaságot, mert látja, hogy bajtársa csak zavarát leplezi.

Nem vesztegetik az időt, azonnal a tárgyra térnek. A vár föladásának híre nem lepi meg a munkásokat, hanem a kazamaták felrobbantásának terve, a sok vagonnyi benzin pokoltüzének sejtelme elakasztja a lélegzetüket.

– Mikor...?

– Pontosan nem tudjuk; a parancsokon azonban már dolgoznak.

A három lengyel egymásra, a papra néz: „Akkor mindennek vége, kevés az idő."

– Mire?

Kérdéssel felelnek:

– Tudjátok-e, magyar katonák, honnan kapja a város a vizet?

– Tudjuk: a ciszternákból... de azokhoz nem lehet hozzáférni. Megerősített őrség vigyázza valamennyit, fölszólítás nélkül lőnek, ha valaki arrafele közelít.

– Csakhogy... van a ciszternáknak egy egykoron használt zsilipje. Mikor a hadsereg megerősítette a falakat, azt a zsilipkamrát beboltozták, valami raktárat húztak föléje, pincét csináltak belőle. Mi arra gondoltunk, azzal a zsilippel kellene kezdeni valamit... Mert éhezni lehet egy ideig, de víz nélkül két napnál tovább nem tartható a város.

– Most a raktárakra is fegyveresek vigyáznak – legyint Málnás lemondóan, de Borsot érdekli a dolog:

– Tudjátok, hol az a zsilipes pince?

Az egyik przemyśli munkás a térkép fölé hajol; Péter atya világít neki szentelt gyertyával.

– Van némi esélyünk, fiúk – mondja Bors izgatott örömmel. – Valamelyik anyagraktár lesz ez, ott nincs állandó őrség. Kis-Som, találkoztál az utász barátoddal?

– Igen. Húst ígértem neki, ha segít. Azt mondtam, kimennénk a San folyóra halért, arra kellene az ekrazit. Hajlik a szóra.

– Pompás. Fiúk, azt a cserehúst nektek kellene megszerezni a vágóhídon, s a megbeszélt időre elvinni az utászhoz!

– Mi a terved?

– Mondom rögtön, de előtte... még egy kérdés Péter atyához. Jól emlékszem, körmenettel szokás megtisztelni Jézus Krisztus föltámadását?

– Jól emlékszel – fordítja oda-vissza a szót Sípos úr.

– S az a körmenet merre halad?

– Miért?

Bors végignéz az arcokon. Aztán jókora lélegzetet vesz, kezdi mondani, sorra veszi az ujjait: egy, kettő, három...

Szelíden lobognak, meg-megrezzennek fölöttük a gyertyalángok.

7.

Sápadt, fénytelen napot él át 1915. március 21-én Przemyśl. Mintha a tavasz – ideérve – „meggondolta" volna magát (a város neve, e lengyel szó, magyarul azt jelenti: „meggondolta"): hideg, szürke a világ, az erődövezet felől szüntelenül, tompán dörög – igencsak ágyúzik az orosz, mintha sejtene valamit, a város utcái néptelenek. Mintha teljesen elfogyott volna az erő az emberekből is, a természetből is...

A várparancsnokságon egész nap füstöltek a kémények; morgott is foga között a didergő őrség: „de melegszenek a tiszt urak", holott nem szén, nem fa, hanem

papiros lángolt a kályhákban: minden katonai irat, térkép, írásos parancs hamuvá omlott. A várparancsnokság egyébként teljesen néptelen, mióta – hajnali hat után – a küldöncök szétrajzottak a lepecsételt borítékokkal (melyeket majd csak éjfélkor lesz szabad fölbontaniuk a csapatoknak). Kuzmanek tábornok és közvetlen beosztottjai az erődvonalat járják, megejtik az utolsó – mások által még nem tudott – inspicírungot. A törzs alszik, egész éjjel dolgoztak; a főintendáns is alszik, ő ugyan nem dolgozott, de kénytelen volt a törzskarral virrasztani, nem engedték ki. Annyi esze volt a főintendánsnak: nem ment be a munkahelyére, a barátnőjénél húzza a lóbőrt – így aztán változatlanul keresik, a tetves pokrócok alatt fagyoskodó, második napja éhező, rács mögött gunnyasztó katonák tovább várhatnak, Rhédey indignálódva utasítja későbbre a helyőrség-parancsnokság okvetetlenkedését.

Rhédey rosszkedvű, egyedül bajlódik a selejtezéssel, Ormándy hadnagy a kórházban, Bors elment Wilczára a különhúsért...

...Bors már jön vissza a hússal, a Kondáss őrnagynak szánt adag mellett ott az utásznak szánt csereadag is – eddig minden úgy megy, ahogy eltervezték. Abban senki se találhat kivetnivalót, hogy kerülő úton jön, az anyagraktárak felé – s ez az előrelátó terepszemle ezúttal különösen hasznosnak bizonyul, mert – lám – a raktárépület egyik kitört ablakánál őrszem posztol (ha ebbe este beleütköznek, dugába dől a tervük).

Gyorsan alkonyodik, nemsokára megzendülnek a Szent Egyed-katedrális harangjai – ilyenkorra rendszerint elhallgatnak az ágyúk, ilyenkorra rendszerint előszivárognak az emberek házaikból, mennek a templomba...

...Ami azonban ezen az estén történik, mindenkinek meglepő: ömlik a nép a térre. Mikor Kuzmanek tábornok és kísérete odaér, visszafele jövet az erődövből, már talpalatnyi hely nincs üresen a Ryneken, ki kell szállniuk a kocsikból, kerülniük a mellékutcákon.

Annyi baj legyen – mondja Kuzmanek Kondáss őrnagynak. – Ha virrasztanak, könnyebb lesz bánni velük.

Kuzmanek és Kondáss összemelegedett; együtt mennek be a főparancsnokságra. Az iroda úgy fest, mint az a lakás, amelyből már mindent elvittek a speditőrök, csak a költözőfélben levő család áll középen, búcsúzik egykori otthonától... Rhédey is szeretne már menni, hogy összecsomagoljon, de Kuzmanek váratja: selejtezi a saját iratait, s eközben kezébe akad a helyőrségparancsnokság jelentése a pucér katonákról.

– Mi ez, báró?

Rhédey jelent. Finoman érzékelteti, hogy erre az ügyre – éppen most! – fölösleges időt vesztegetni; meg is kapja Kuzmanektől a fejmosást:

– Önnek egy teljes nap állott rendelkezésére, hogy végére járjon ennek a dolognak! Hol a főintendáns jelentése? Készült-e kihallgatási jegyzőkönyv a katonákkal?

– Nagyméltóságú uram, Ormándy hadnagy betegsége miatt egyedül kellett likvidálnom az iratokat, telefonügyeletet tartottam...

– Ez a kifogás e perctől elesett. Kérek még éjfél előtt jelentést. Itt megtalál! Távozhat, kérem!

Rhédeynek úgy lángol a képe, hogy Kondáss is rögtön észreveszi; föl is ajánlja a segítségét, hisz amúgy sincs mit csinálnia. Így történik, hogy együtt mennek el a várparancsnokságról: irány a főintendatúra!

A város felett súlyos zengéssel szólnak a harangok.

A harangszót hallgatja az az őr is, aki a vegyianyagraktár kitört ablakánál posztol. Fölnéz az égre, hátha lát egy csillagot, hátha azzal üzen az Úr, hogy hallja, hallja Przemyśl panaszát – a felhők azonban közönyösen, tárgyszerűen hevernek egymáson, útját állják a zengő üzenetnek, rásúlyosodnak a mind feketébb sötétségre... amelynek mélyéből lábdobogás hallik.

– Halt – mondja az őr. – Jelszó?

– Ne üvölts, te – feleli egy kedélyes hang. – Inkább igyekezz befele, vacsorálni.

– Az jó lesz – bólint az őr, s inkább szokásból kérdi: – Te vagy az, Jani?

– Sajnos, nem, bajtárs – s az őr már csak azt érzi, hogy három pár kéz megragadja, a negyedik betapasztja a száját, az ötödik pedig hurkot vet kezére-lábára.

– Mmmmmm! – tiltakozik a katona.

– Ne félj, nem tart soká! – biztatja az egyik támadó, Lukács, a másik pedig, Bors, sietve suttogja el a tennivalókat:

– Rajta, fiúk, ki tudja, melyik lépcső aljában leljük meg azt a zsilipkamrát. Kis-Som, te vedd át az őrséget, nehogy erre jöjjön valami kósza ellenőrzés, aztán azon hasaljunk el, hogy nem találnak itt senkit. Hol az ekrazit?

– Ebben a dobozban.

– Tedd le oda a szögletbe.

– Miért nem visszük magunkkal?

– Amilyen könnyen tűzbe jössz, még átugrik rá egy szikra, s valamennyien kiszállunk a világ kéményén!...

– Ne bolondozzatok! Egyszerűen nincs értelme mindenhová cipelnünk, majd visszajövünk érte, ha kell. No, ki tart bakot? – s Bors már kapaszkodik is a kitörten tátongó ablakba, nyújtja ki a kezét a következőért: sorban tűnnek el a raktár mélyén.

Hol csípős, hol orrfacsaró, nehéz szagok; hol szúrósan kikönyöklő polcok, hol hallgatagon gubbasztó hordók – nem valami barátságos hely, amelyet föl kell deríteniük, hideg, ellenségesen néma hodály, nyirkos szagot lehelő pincelépcsőkkel, végtelenbe vesző labirintusokkal... Egyik-másik zár ellenkezik, azt bajonettel kell megcsiklandozni, hálából akkorát pattan, hogy visszhangzik belé a raktár, s gyújtót is módjával gyújthatnak, nehogy föltűnjön valakinek az utcára néző ablakokon át. Málnás egyre cifrábban káromkodik, hamarosan Lukács is megunja csitítani: „Végy példát

Sípos úrról, ő nem ideges!", ami persze nem is igaz. Csak Borson nem észlelni változást, takarékosan bánik szóval, levegővel, türelemmel, ahol már megfordultak, ott jelet hagy (s bizony okosan teszi, mert egy idő után holtbiztosan eltévesztenék a járást)...

...Aztán a sokadik pincesor mélyén, kővel kifalazott csatornafalak legvégén, meglátnak egy hatalmas vaskereket, mögötte, vastagon berozsdálva, súlyos lánc vezet alá – nyilván a zárószerkezetig, de azt elfedi az építés során fölgyűlt törmelék.

– Ez volna az?

– Nem lehet más!

– Megette a fene, ezt meg nem mozdítjuk, de minek is!...

– Most se késő a segítség, Málnás: a víz elárasztja a kazamatákat, nem tudnak robbantani. Gyere, visszamegyünk az ekrazitért, Lukács, ti meg ketten, Sípos úrral, firtassátok meg kissé ezt a sok szemetet, hogy meglássuk, hová érdemes pakolni a robbanóanyagot. Értitek?

– Ezt igen. De mi lesz a szerepe a pátriárkának és a lengyeleknek? Ide nem kellenek, elintézzük ezt magunk is...

– Lakik a mi falunkban egy igen okos szabómester, bizonyos Varsányi Rezső – feleli Bors. – Az a szavajárása: „Hétszer mérj, egyszer vágj!" Nem várt esetre is kell gondolni!...

8.

...Nem is sejtik, mennyire igaza van annak a szabómesternek. Odafönn, a raktár előtt ugyanis, ahol Kis-Som őrködik, tervük dugába dől: automobil kanyarodik be az utcasarkon, pillanatok alatt ott van Kis-Som nyakán, de ami sokkal nagyobb baj: a fénysugár a megkötözött bakát is megvilágítja, ott a sarok mögött.

– Ha-a-a-alt!!! – kiabál teli torokból Kis-Som (regla-

ma szerint, de azért is, hátha Borsék meghallják). – Mi a jelszó?

– Burgneustadt! Le a fegyvert! Mit jelentsen ez itt? – A főintendáns ugrik elő a kocsiból (kialudta magát, de joggal tart Kuzmanek haragjától, ezért különösképpen buzgólkodik), mögötte pedig báró Rhédey és Kondáss kászálódik elő; most készülne az a bizonyos jelentés...

Kis-Som minderről semmit nem tud, iparkodik föltalálni magát szorult helyzetében:

– Ich melde gehorsamst, észrevettem, hogy ez a katona ki akart mászni a raktárablakon, elkaptam a frakkját!...

– Nagyon derék! Kitüntetést érdemel! Ez pedig... hadbíróság elé kerül. – A főintendáns átlép a volt őrön, nyitja a raktárat, világosságot csinál, rögtön szemébe tűnik az akkurátusan becsomagolt doboz az ablaknál. – Ez itt micsoda?

– Alázatosan jelentem, én azt nem tudhatom, én kinn álltam a posztomon...

Kondáss odaguggol, megnézi a csomagot, sápadtan emelkedik föl:

– Tiszt urak! Itt valami nagy disznóság készül. Ez ekrazit.

Rhédeynek akaratlanul is az jut eszébe: Kondáss fején találta a szöget. Mert itt valóban nagy-nagy disznóság készül, sok-sok ekrazittal.

A főintendáns előhúzza a szolgálati revolverét:

– Én most keresztüllövöm ezt az orosz spiont!...

– Hohó! Előbb kihallgatjuk. Hé, közlegény, vegye ki a rongyot ennek az embernek a szájából!

Kis-Som természetesen nem térhet ki, teljesítenie kell a parancsot. A halálra rémült bakából valóságos szóáradat tör elő: hogy ő volt az igazi őr, hogy öten-hatan támadtak rá – köztük „ez" is –, megkötözték, aztán bemásztak a raktárba...

– Csak nem tetszik elhinni ezt a mesét, Kondáss őrnagy úr?! – veti be utolsó kártyáját Kis-Som.

– Maga honnan ismer engem?

– Én vagyok a Somolyó Feri... az édesapám évtizedek óta ott dolgozik az őrnagy úr édesapjánál!...

Ez meglepi Kondásst – már emlékszik is a fiúra –, de az emlék nem szolgál örömére. Szúrósan nézi Kis-Somot, latolgatja a helyzetet, aztán dönt:

– Főintendáns uram! Ha volnál szíves a kocsidat kölcsönözni, én bevinném a főparancsnokságra a robbanóanyagot meg ezt a gyanús alakot, s azonnal hozok erősítést. Ti addig körülnézhetnétek itt... majd a közlegény „vezet" benneteket – s mutatja, hogy revolverrel tartsák sakkban Kis-Somot.

A főintendáns örül a fordulatnak: nyilván nem szívesen autózott volna végig a városon a nagy adag ekrazittal. Rhédey azért mond rá igent, nehogy gyávának tartsák. Kondáss őrnagy már indul is kifele...

– Most mi lesz? – leheli Bors fülébe Lukács.

A fekete legény ugyanazt élte át, mint ő – fülük hallatára, szemük láttára dőlt dugába a terv, s ha nem jutnak ki innét, aligha ússzák meg élve a kalandot –, de rá másként hat a fordulat. Mint a rugóra, ha összenyomják. Lefogja Lukácsot, még alacsonyabbra lapítja a polcok alatt, ahol hasalnak.

Erős fényű zseblámpa sugara cikázik ide-oda a polcokon, a hordókon, ahogy a két tiszt – maguk előtt lökdösve Kis-Somot – ide-oda fordul, kutakodik...

...S ekkor az egyik, a kazamatákba vezető lépcső felől tompa kiabálás hallatszik.

– Bo-o-o-ors!!! Mi van már veletek?!

A revolverek Kis-Somra szegeződnek:

– Válaszoljon! Hívja őket!

Kis-Som – mi mást tehetne – engedelmeskedik a tiszt urak parancsának, akik azonban épp ily módon szolgáltatták ki magukat Bors és Lukács támadásának. Két-három puffanás, jajdulás, káromkodás, a pisztolyok csörömpölnek, a zseblámpa félregurul...

Málnás és Sípos úr már arra érkezik, hogy Borsék a maradék kötelekkel a báró és a főintendáns csuklóját

zsinegelik, Kis-Som pedig az ijedtség vizét törölgeti a homlokáról:

– Mikor meghallottam a hangotokat, a revolverek meg a hátamban, hát nem sok jót kívánhattam magamnak... de most aztán iszkiri innét, villámsebesen...

– Miért? Ezek egy ideig nem ébrednek fel...

– De Kondáss úr hozza az erősítést!

– Kicsoda? – Málnás nem hisz a fülének, mikor elmagyarázzák neki, mi történt. De hogy épp Kondáss őrnagy úr!... akit ő annyiszor elátkozott!...

– Ti mehettek, ha akartok, én megvárom, aztán... lesz, ami lesz.

– Megbolondultál, Málnás!

Ismét összevitatkoznának, de Bors megint közbeavatkozik:

– Nem megyünk sehová, s Kondáss urat hiába várod, lehet, hogy a repülőjét is lekési, amivel vissza akar szállni Ferenc Jóskához: körmenet van az utcákon. A tömegen aligha vágja magát keresztül.

Rábámulnak.

– Ebben egyeztél meg a pátriárkával!...

– Ebben. „Hétszer mérj, egyszer vágj!" Arra is kellett gondolni, nehogy katonákkal legyen tele a város.

– Hallod-e, Bors, nem azért mondom, de... ezt jól kifundáltad!

– Mi végre, ha az ekrazit oda! – morogja az ünneprontó Málnás. – Mit kezdünk azzal a nagy vaskerékkel robbanóanyag nélkül!...

– Nézzük meg gyorsan!

Lerohannak a pince mélyére. Málnás és Sípos úr kibontották a szemét alól a láncot, a zsilipkaput: azokon is vastagon áll a rozsda.

Bors lekapja az oldalfegyverét, beilleszti a kerék küllője alá, nekifeszül – hangos pattanással törik ketté az acél. A legény mérgesen hajítja el a fél fegyvert, az visszapattan az oldalfalról, Sípos úr alig tud elhajolni előle...

– Ne bomolj, hé!

– Ejh, fiúk... Mindent megtettünk, amit lehetett, legokosabb valóban eltűnni innét...

– Várjatok csak! – mondja Bors.

Azt nézi, honnan vágódott vissza az a bajonettdarab.

A zsilipház oldalába annak idején hosszú síneket építettek be merevítésül; ezek a sínek is rozsdásak, de épek, s köröttük töredezettek, porladoznak a téglák.

– Bontsuk ki az egyiket!

Elsőnek Lukács érti meg Bors tervét: ha az egyik sínszálat kiszabadítják s azzal feszítik meg a vaskereket, talán megmozdul! Ő is odaugrik a téglafalhoz, üti, feszegeti a kőkeménnyé öregedett anyagot; nyomában a többiek.

– Mennyi az idő, fiúk?

Kevés. Nagyon kevés.

9.

Megnézni arany zsebóráját: ez valóságos kis szertartás Kuzmanek tábornok számára. Kigombolja a zubbonya legalsó gombját, félrelibbenti a kabát szárnyát, elbánik az órazseb füllentyűjével, előveszi a súlyos, vésett, dupla fedelű szerkezetet, felpattintja, rápillant, aztán – vissza az egész, fordított sorrendben... Ettől sok beosztottja vadult meg már, akiknek mindannyiszor végig kellett nézniük ezt a procedúrát.

Miért, hogy most lepattan s az asztal alá gurul a zubbony legalsó gombja, miért szakad le az órazseb leffentyűje, miért esik ki maga az óra is Kuzmanek kezéből, s úgy leng ide-oda tábornoki ágyéka előtt, mint valami kutyakolonc?

Mert valami homok került a gépezetbe. Rhédey báró sehol, a főhadiszállásnak szánt legfontosabb iratokat őnéki magának kellett összeraknia, s késik a bőrruhás vezérkari tiszt is, holott hamarosan megindul a föld Przemyśl alatt!

Megpróbál nyugalmat erőltetni magára. Azt a vas önuralmat, amely – szilárd meggyőződése szerint – első és legfontosabb biztosítéka volt az eddigi kitartásnak. A póz azonban ezúttal összetörik a percek súlya alatt, a tábornok elkiabálja magát, végigszántja az irodát, ököllel fenyegeti a láthatatlan külvilágot, földhöz csapja az irattartót...

...Kopogtatnak.

Kiabálásra nyitja a száját, de ráébred, hogy rendetlenség van – ezt emberfia nem láthatja. Kimegy az előtérbe, jaj Rhédeynek, hiába a magas protektorai, most letépi válláról a tiszti epolettet, jaj Kondássnak, saját kezűleg röpíti ki innét, hogy a lába se éri a földet...

Egy fiatal, ismeretlen tiszt, mafla képpel tiszteleg, s künn a folyosón jajgatás, zajongás, siránkozás...

– Maga kicsoda?

– Zentai Zentay Dezső főhadnagy, a helyőrség-parancsnokság ügyeletes tisztje, alázatosan jelentkezem!

– Mit akar?

– Eligazítást jöttem kérni a báró... azaz Rhédey főhadnagy úrtól... ugyanis itt vannak azok a... már nem bírunk velük, két napja nem ettek, nincs még... bocsánatot kérek... gatyájuk se!...

– Micsoda?!

Az ajtóhoz rohan, a kis főhadnagynak nincs ideje szolgálatkészen kitárni előtte, majd legázolja: néhány szuronyos őr között ott tipródik, nyavalyog a meztelen szakasz – mert azok, szegények, ha az ócska pokrócokkal úgy-ahogy takargatják is magukat, majd két napja fáznak-éheznek!

De ez nem elég – Kuzmanek észreveszi, hogy láttára nemcsak elhallgatnak, megdermednek, a szemük is megakad: nem az ő arcán, nem a rangjelzésén, hanem lejjebb, lejjebb, ahol az órája fityeg a hasa előtt, mint valami kurtizán bizsuja! Elfeledte eltenni!

Soha nem hallott oroszlánbömbölés tör ki a tábornok torkán. S kirántja a kardját. Nyüszítve menekül-

nek a foglyok, az őrök, csattog a sok meztelen talp a folyosó kövén, döngenek a csizmák, de mindent túlharsog a felbőszült Kuzmanek. Ott rázza a kardját a lépcső tetején, fenyegeti a rémülten menekülőket, s mikor megfordul, megpillantja a háta mögött felejtett főhadnagyot.

– Ahá! Maga hozta ide őket! Én most magát... magát...

Zentay főhadnagy – ha fiatal is – vállas, derék legény. Jó fejjel magasabb a tábornoknál. Jónevű nemesi család gyermeke, kényes az önérzetére, méltóságára. Ilyen helyzetben azonban sose volt: a főparancsnok, karddal a kezében, begörbített térddel, fenyegető morgással közelít, a szeme fehérjét látni a dühtől...

...S ekkor távoli, mély mennydörgés. A villámok megvilágítják a rémült arcokat.

Rögtön a második. A harmadik.

Kuzmanek megtorpan. Elteszi a kardot. Remeg a keze, ahogy az óráját keresi.

– Werk Eins – mondja – Werk Zwei. Werk Drei. Leléphet, főhadnagy... azaz... irány a pince.

– A... a pince?

– Igen. Siessen! Iparkodjék!

A negyedik, az ötödik, a hatodik mennydörgés.

– Vier... Fünf... Sechs. Szedje a lábát, főhadnagy!

Épp a földszintre, a bejárati csarnokhoz érnek, mikor testes, súlyos férfi rohan be a nagykapun: Kondáss őrnagy. Csaknem beléjük ütközik, alig ismeri föl Kuzmanek tábornokot.

– Nagyméltóságú uram! Alázatosan jelentem, rendkívüli eseményről hozok hírt...

– Tudok róla – mondja a főparancsnok. Kondássnak leesik az álla. Igaz, végül gyalogszerrel tudott csak átvergődni a körmeneten, de futott mindvégig, hogy riaszthasson, intézkedést kérhessen...

– Sajnos – mondja –, az ekrazitos csomagot nem tudtam elhozni, de a sofőr őrzi azt is, a foglyot is...

– Most már nincs jelentősége – legyint Kuzmanek.

– Jöjjön maga is, őrnagy. Most nem tanácsos egyebütt, csak a pincében.

Ezzel indul is lefele a lépcsőn. Kondáss a kísérő főhadnagyra néz, kérdően felvonja a szemöldökét. A főhadnagy beszédesen vállat von.

Távolról újabb három, egybefolyó robbanás: a tizenkét erődítményből immár kilenc romokban.

10.

Lenn, a vegyianyag-raktár alatti mélységben, sűrűn szitál a por, kilencedszer rázkódik meg a föld, s a sínszál még mindig a falban.

– Meneküljünk, Bors – mondja valaki.

– Nem! Gyertek ide!

Van már annyi távolság a téglasor és a sín között, hogy a kezük, a bajonettjeik odaférjenek.

– Most, fiúk! Hó-rukk!

A vasszál megmozdul.

– Még egyszer! Hó-rukk!

Messzehangzó pattanással törik szét az illesztés, a sín majd leüti őket a lábukról, de végre, végre kiszabadult a helyéről.

– A kerékhez!

Együttes erővel cipelik oda a súlyos terhet, végét belökik a küllő alá.

Ámde ezzel véget is ér a tudomány: a zsilipkamra egykori platóján legfeljebb egy embernek jut hely.

Kis-Som sírósan fordul a többiekhez:

– Hiába!...

Újabb rengés.

– A tizedik!... Gyere, Bors, nincs értelme...

– Van. A robbantóknak vissza kell érniük a városba. Az legalább negyedóra, húsz perc.

– De hát mit akarsz itt, ezzel a...

Nem felel. Letépi magáról a zubbonyt, összemarkol-

ja, a válla fölé gyűri, hogy ne puszta testét érje a vas, aztán eligazítja lábát a platón, a sínszál alá görnyed.

A bajtársak dermedten figyelik. Mintha a lélegzetvételük is megzavarhatná Bors erőpróbáját!...

Íme, az első erőfeszítés: íjjá görbül a teste, hátán széles szalagokban dagadnak meg az izmok.

Hiába.

Hangos fúvással engedi el magát. Pihen.

Mély, mindent megrázó távoli dörrenés: a tizenegyedik védmű halála.

Málnás a fogát csikorgatja, hangtalan szitkokat mormol. Lukács szemüvege üresen csillan a lámpa fényében, arcának izmai fájóan feszülnek. Kis-Som – észre se veszi – Sípos úrba kapaszkodik.

Bors változtat az állásán, másik vállára, nyakszirtje alá veszi a sínt. Ismét nekiveselkedik.

Látni, ahogy bőréből – ott a vasszál körül – kifut a vér. Testén felfénylik a verejték. Remeg az egész teste...

Bummm!!! Az utolsó, a tizenkettedik „Werk" repül a levegőbe odakünn, a védvonalban...

...S ahogy a talaj megrázkódik köröttük, hangos, éles csikordulás hasít a fülükbe!

– Nézzétek!

A gödör mélyéből sziszegve, süvítve, vízsugár tör elő. A falakra fröcsköl.

Málnás a magasba ugrik örömében. Lukács fölkapja Kis-Somot. Sípos úr hitetlenül néz körül.

Bors azonnal újabb fogást vesz, de alig emel egyet a keréken, visszhangzó, fülsiketítő csattanással kivágódik helyéről a zsiliptábla. A kitörő víztömeg akkorát döndít az egykori kamraplatón, hogy Bors hajszál híján az áradatba esik, négyen kapják el, rohannak föl a lépcsőn, mögöttük ott bömböl a ciszternák utat kapott vize. A pincerendszert összekötő folyosók felől – ahogy a levegő kiszorul – olyan messzehangzó, zengő hang kél, mint valami elképzelhetetlenül nagy havasi kürtből.

11.

A főparancsnokság alatt, a biztonságos mélységben, együtt a sok aranygalléros. A törzsből, innen-onnan kinek ki a barátja, ismerőse. Ha a „Noyau" alatt tüzet fog az üzemanyag, nem sok biztos hely marad a városban, de ez – itt – tökéletes védelmet nyújt.

A tábornok még e tekintetben is kiváltságot élvez: neki tartották fönn a pince legbenső zugát, egy boltíves benyílót. Még szőnyeget is terítettek a lába alá.

Kuzmanek tábornok ismét a régi: „Midász király", áll rezzenéstelenül, keze az atilláján (senki nem tudja, hogy a hiányzó gombot takarja vele). Most már nem nézegeti az óráját: akad valaki, aki megteszi helyette, hangosan közli a perceket.

A „Werk Zwölf" felrobbanása óta csaknem negyedóra telt el. Nemsokára a „Noyau"-hoz érnek a tűzszerészek.

– Ajtókat becsukni – rendelkezik Kuzmanek.

– Alázatosan jelentem, a repülős őrnagy úr az imént kiment az utcára – hallik.

– Ajtókat becsukni! – emeli föl hangját Kuzmanek.

Zentai Zentay Dezső főhadnagy, a fiatal tiszt a helyőrség-parancsnokságról, akarata ellenére is elismerően bólint. Az „öreg" kemény fából van faragva. Ő – Zentay – kiküldött volna valakit Kondássért, s talán ezzel sodorta volna veszélybe valamennyiüket. „Jegyezd meg ezt a leckét, Dezső" – mondja magának.

– Fedezés, uraim – hallja.

Nem idevalósi, máshová beosztott tiszt lévén, őnéki csaknem az ajtónál jutott talpalatnyi hely. Ahogy lelapul, érzi arcán a huzatot: no, ez kellemetlen!...

Meddig kell itt dekkolni? Óvatosan előhúzza az óráját, amelynek üvegére most rácsöppen valami.

A fiatal tiszt fölnéz. Mi ez?

Közvetlenül mellette holtsápadt, vékonypénzű, betegesen fehér arcú tisztecske; homlokán kövér verejtékcseppek.

– Nem kell félni, hadnagy – mondja neki. S azonnal megérez valami nedveset a nadrágja alatt! No, ez mégiscsak sok...

A szeme sarkából észlel valami mozgást, de a keze már elkapja a tisztecske frakkját:

– Szégyellje magát, maga...

– Mi ez? Was ist das? – hallja a tábornok hangját. A gyér fényben gyíkokként futnak szét a vízerek.

Valami döndülés az ajtón; rögtön utána dörömbölés.

Ő, Zentay van legközelebb: ahogy lenyomja a kilincset, alig marad meg a lábán, hullám toccsan be a pincébe, s térdig vízben gázolva ordít be hozzájuk a bőrruhás őrnagy:

– Á-ru-lááááás!

Vagy:

– Á-ra-dáááás!

Alig tudják kimenteni a bolthajtás, a tökéletesen biztos óvóhely mélyéből Kuzmanek tábornokot.

12.

Napok óta tart Przemyślben a hadifoglyok számbavétele. A tiszteket már elszállították, most a közlegények vannak soron.

Megvan ennek a módszere – igaz, nem a legpraktikusabb, a legkellemesebb, de ha egyszer a cár atyuska így rendelte el!... A foglyokat négyes sorokba rendezik – ez a hírhedtté vált „pocsetiri" –, megszámolják a sorokat, az összeget megszorozzák néggyel. Csattognak a fagolyók. Ha nem tévesztik el, kijön a pontos létszám. Ha eltévesztik, újrakezdik a számolást. A sorból – ha kell, órákig – nem szabad, nem lehet kilépni. Kancsuka, puskatus vigyáz a „rend"-re.

Egy, két – végül három teljes napba telik, mire minden stimmel, elindítják a sor elejét. A dereka, a vége jó, ha estefelé kezdheti a – nem sok jót ígérő –

menetet. Az a hír járja, egy hét gyaloglás a vasútig, s aztán három hét vagonban...

– Meglátjuk, ha odaérünk – mondja társainak az egyik „pocsetiri" középső tagja: rongyos fekete katona.

A társa mellette káromkodik, kiköp. A mellette baktató szemüveges, kövérkés katona fojtott hangon figyelmezteti:

– Ne kelts föltűnést, te, ha már eddig szerencsésen megúsztuk!

Így igaz: sokáig, sokfele keresték „a tábornok úr csicskását" meg a társait, azokat a „lóvágó henteseket". Borsék azonban jól tudták, hogy sehol nem szabad mutatkozniuk - nem adtak életjelt magukról akkor sem, amikor néhány idevalósi lengyel munkásember érdeklődött felőlük. Sípos úr egy ízben „véletlenül" találkozott Péter atyával – hja, a vallásos érzület! bár ő ezt úgy nevezi: „a zsokék valamennyien babonásak" – s üzenetet, köszönetet hozott, ez azonban nem sokat lendített Bors és társai sorsán. A „pocsetiri"-ben ugyanannyit kellett állniuk, a sokágú korbács, a „nagajka" – ha nem ugrottak azonnal – az ő hátukon is végigvágott. Ugyan mit érdekli az oroszt, hogy néhány magyar katona megmentette a sokat szenvedett lengyel várost!...

A végtelennek tűnő emberkígyó vége most halad át a városkapu alatt, elkanyarog a romba dőlt erődítmények között. Még mindig érzik a levegőben a robbanóanyag keserű szaga, keveredik az átható hullabűzzel. A kísérők – szakállas, mogorva cserkesz lovasok – kiabálással, fenyegető mozdulatokkal siettetik a foglyokat; de hisz mennek ők szívesen maguktól is...

...Hogy hová? azt még egyikük se tudja.

Csak azt tudják, hogy élnek. Hogy tovább szenvedhetik nehéz katonaéletüket.

Harmadik fejezet

„Ha Verescságin és Rjepin életben maradtak volna, a fogolytábort következőképpen festették volna le: végtelenbe nyúló barakkfalak, a rájuk fagyott párától jégbe burkolva (úgy, ahogy csak Rjepin tudta lefesteni a jégfelületet); folyton félhomályban gubbasztó fekhelyek, amelyek emeletszerűen sorakoznak egymás fölött; lázas, tífuszos, elállatiasodott arcok; az alsó fekhely alá dugott hullán patkányok lakmároznak (ahogy azt csak Verescságin tudná lefesteni). Az udvarban – szép rendben, ahogy az katonákhoz illik – emberhullák vannak egymásra rakva keresztben, egy sor láb, egy sor fej, egy sor láb, egy sor fej... mint a hasábfák. Némelyik halott meredten kidugja hosszú, csonttá fagyott karjait, ökölbe szorított kézzel, mintha fenyegetne valakit. A hideg olyan, hogy sírgödröt ásni nem lehet, tehát ott kell tartani őket tavaszig. A hóhullás sokszor betakar egy-egy réteget, délben a napsugár egyik-másik arcról leolvasztja a havat, majd jégcsapok képződnek s lógnak le fejről, kézről, lábról. Ha én tudnék festeni, ilyen hullarakásokat festenék egymás mellé, s mindegyik tetejére odafestenék egyet-egyet a kapitalisták közül röhögő arccal, mert hisz ők rendezték a háborút, ábrázatuknak a hullák között a helye, akiket ők öltek meg...”

Balogh Mihály fogolynaplójából

„A hideg tarthatatlan. A barakk olyan, mint az őrültek háza. Ész nélkül futkároznak a bebugyolált emberek. Cukor nincs, keserű csáját isznak, csakhogy néhány percre fölmelegedjenek.

Az éjszakát álmatlanul, cigarettázva töltöm. Rettenetes az emberek köhécselése. Nyögnek, káromkodnak, felöltözve szaladgálnak, lopva tüzet raknak a földön – így megy ez egész éjszaka.

Végignézek magamon, s önkéntelenül is elmosolyodom: van rajtam egy vászon- és egy trikóing, egy gyapjúmellény, egy hósapka, egy pár ármelegítő, azonkívül egy pokróc és egy köpeny takarónak. Mégse bírom a hideget. A hideg utat talál a pamut szemcséi között, átszűrődik a bőrön, a húson, és rágja a csontot. Ha sikerül is elaludnom, hamarosan felébreszt a megfagyott féloldalam.

Reggel végre kiutalnak bizonyos mennyiségű fát fűtőanyagnak. A tüzes kályha körül gubbaszt az egész társaság. Mintha a melegtől a hangjuk is felengedett volna. Az összegémberedett emberek napokig nem szóltak egymáshoz egy szót sem, a tűz körül sütkérezőkből viszont folyik a szó.

Persze: az otthon, a falu, a család...

Gera tizedes is mesélget a családjáról, a háza tájáról, a gazdaságáról, végül a kis nyolcéves leánykájára fordul a szó:

– Gyönyörű szép kislány, az isten tartsa meg sokáig, úgy segít az édesanyjának, hogy no! Mikor otthon jártam, mondom is neki, eridj, fiam...

Gera bácsi abbahagyja a szót, tágra nyílik a szeme, révetegen néz körül az embereken, a mosoly megfagy az arcán.

– No, mi az, Gera, mi bántja? – kérdik a többiek.

– Láttak már ilyet... – szótagolja az öreg. Tenyerével ütögeti a térdét, mosolyogni próbál, de nem bír, elpirul, mintha mentegetőznék. – Hát, édes istenem, hát ez is megtörténhetik?

Csóválja a fejét, ujjait a foga közé szorítja, végtelen bánat, szomorúság ül az arcára, halkan motyogja:

– Édes jó istenem, én elfelejtettem a kislányom nevét! – s könnycsepp csillog a szemében."

Domokos Lajos fogolynaplójából

„Az erdei munkások csoportokba vannak osztva. Az egyes csoportok sohase kerülnek érintkezésbe egymással. Az egész terület – Jekaterinburgtól kezdve Nagyezsgyinszkig – egy borzalmas nagy mocsár. Az erdei munkások közül sok egész nap térdig vízben áll. Naponta meghatározott mennyiségű fát kötelesek feldolgozni. Az étkezést és a ruházatot levonják a foglyok

munkabéréből, némelyik fogoly, aki már nyolc hónapja dolgozik, ennyi idő alatt összesen öt-hat rubelt kapott kézhez.

Itt is szegényes a táplálkozás, még csak káposztát se juttatnak, minek folytán a tüdővész mellett a skorbut is borzalmasan pusztít. Egy száznegyven emberből álló munkáscsoportban harmincnyolc skorbutbeteg. Az erdőben levő betegekhez aztán senkit nem engednek közel az őrök. Valósággal börtönbe zárják őket, ahol csupán napi egy font kenyeret meg kevés vizet kapnak. A járványok hírét eltitkolják: félnek a vizsgálattól. Állítólag az is megtörtént, hogy az egészségügyi altiszt, aki a beteget a hatóságnak bejelentette, a beteggel együtt került a fogdába. A tél folyamán naponta átlag tizenöt ember halt meg. A halottakat, amint ezt az erdőből jövő emberek mesélték, koporsó nélkül, fekve hagyták künn az erdőn."

Schnopfhager Ferenc fogolynaplójából

1.

Nem olyan nagy kívánság, tessék elgondolni: csak még egyszer!...

„...Csak még egyszer lehetnék tenálad,
Párnám lesz a fehér bársony vállad...
Csak még egyszer haza tudnék menni!"

Halkan zümmögi a nótát a barakk, alig hallani, s mégis: ez az érzelmes kis dallam most úgy lódítja föl-le a szívüket, mint lélekvesztőt a soköles hullámok, egymásba kell kapaszkodniuk, egymásból kell erőt meríteniük, hogy kiállják az összeszoruló gyomor, a megszédülő fej, a megvizesedő szem kínját-fájdalmát, a honvágy s az árvaság elviselhetetlen szorítását.

Nehéz a levegő a földbe ásott barakkban, a mécses gyönge fénye idegen árnyakat mozgat ide-oda az izzadó falakon. Máskor mindenki elfordul a többiektől, azokat nézegeti; most azonban – feküdjék bár a pricscsén vagy könyököljön a hosszú, kecskelábú asztalra – egymást keresik, egymást érzik, miközben szemük Mirkón, a ruszin paraszton, aki kutat farag.

Mirkó hórihorgas, csontos, beesett arcú férfi, s arany keze van a faragáshoz. Ő faragott valamennyiüknek kanalat, ő készített fatalpakat a végképp tönkrement bakancsokhoz – esténkint pedig, a mécs fényénél, a maga szórakozására kifaragta először a kis portáját, ahol élt, a boronaházat, a tornácot, az istállót (s belé azt az egy szál tehénkét), aztán a kutyaólat, belé a házőrzőt, megcsinálta a deszkakerítést, aztán hozzáfogott a szekérkéhez, faragott hozzá lovat, csikót, követ-

kezett a szomszéd háza vége, most pedig a közös kút. Egyik este az egész barakk azon vitatkozott, jó szokás-e a kárpátaljai szokás, hogy a két szomszédnak közös a kútja.

A vörös képű Málnásnak az volt a véleménye: nem vezet jóra a közösködés. Abból csak harag van. A szemüveges Lukács ellentmondott: az egymásrautaltságról beszélt, „emberek vagyunk". A csontsovány egykori zsoké, Sípos úr, elmondott egy anekdotát valamelyik versenyéről; „de hisz épp az a baj, hogy emberek vagyunk, mert a ló, az nemes lény, de az ember... hajaj!" Mirkó vakargatta, vakargatta szőke, egybecsapzott üstökét, rossz magyarsággal azt próbálta megértetni társaival: „muszaj", „muszaj" az ő sziklás, köves, hegyesvölgyes szülőföldjén összefogni, mert egy ember tán soha nem készülne el önmagában a kútjával!... „No, látjátok" – mondta Bors.

Most mindenki óvja a békességet. Együtt zümmögik a nótát, együtt nézik Mirkó kését, ahogy kanyargatja a forgácsot. Esti kásájukat rég megették, elfogyott a kevéske szesz is, amit pedig egy teljes hétre porciózott ki a nagy szakállú „podrjáscsik", a vállalkozó...

Talán attól a kis pálinkától támadt kedvük hazavágyó, keserves érzéseiket eldalolni?

Dehogy attól! Ma hozta meg a vonat az egész heti élelmet, italt, dohányt; s hoznia kellett volna a postát is, azt azonban hiába várták – nem jött levél, ezen a héten se jött levél hazulról.

Legtöbbjük immár harminckettedik hónapja távol a családtól, a hazától. Először Szerbiába vitték őket, alig pakoltak ki, ismét be kellett vagonírozni, irány: Galícia – szeretteik lapjai, levelei elmaradtak mögöttük. Belekerültek a przemyśli gyűrűbe – oda se jutott el a posta. Fogságba estek, heteken át gyalogoltak, vonatoztak, mire elérkeztek a számukra kijelölt fogolytáborba (ők a szibériai Minuszinszk városa mellé), kezdetét vette az átkozott, tétlen, koplaltató-fagylaló, testet-lelket sorvasztó lágerélet... de minden szenvedésnél jobban fájt,

hogy még mindig nem találtak el hozzájuk a hazulról írott levelek.

1916-ig kellett várniuk – nagy isten, milyen ünnepnap volt, hogy sírtak a szakállat eresztett, rongybundáikban-szőrcsizmáikban (de még inkább acsargó indulataikban) megmedvésedett férfiak, hogy őrizgették puszta testükön, szívük felett azokat az elmosódó sorokat, szüleik, asszonyaik, gyermekeik már-már elfeledett keze nyomát!

Bors például akkor tudta meg, hogy immár nagyocska fia van! A haja annak is fekete, a kis keze fogása máris erős, úgy tud kapaszkodni, hogy édesanyja akár a levegőben is hintáztathatja... Málnás akkor tudta meg, hogy a két nagyobbik gyerek már dolgozik – alig iskolás korúak! „Korán kezdik", mondta Málnás, káromkodások közé vegyített enyhe büszkeséggel; kikapott miatta Lukácstól, végig kellett hallgatnia egy előadást a fiatalkorúak kizsákmányolásáról. Kis-Som öthat levelet is kapott édesapjától, Somolyó bá'nak nem volt más öröme az életben, csak a levelekbe beleömlő remény. Sípos úr is kapott levelet – pontosabban szólva : üdvözlő lapot – valahonnét az ügető környékéről; onnan tudta meg, hogy báró Rhédey bevonult, hogy Przemyślben fogságba esett („de kár, hogy elkerültük egymást", mondta Borséknak, s akkor derült ki: míg ő a vegyiraktár pincéjében lapátolta a törmeléket, feje fölött alighanem éppen Bors csapta kupán a báró urat azon az emlékezetes éjszakán. „Hallod-e, kár volt spórolnod azzal az ütéssel" – mondta Sípos úr, mikor a véletlennek ezt a komédiáját megemésztette).

Mintha a levelek hozta nagy öröm tette volna: nagy változás történt a hadifogolyéletben. Oroszország is megérezte a sokmilliónyi, katonának bevonultatott munkás- és parasztkéz hiányát; a cár atyuska meghallgatta tanácsadói sürgető szavát, szőröstül-bőröstül eladta a hadifoglyokat a részvénytársaságoknak, magánvállalkozóknak: elmehetnek dolgozni, egy kis pénzt keresni (ellátásukról, élelmezésükről ugyanis munkaadó-

iknak kellett gondoskodniuk). Majd mindenki jelentkezett Minuszinszkban is, a sok tízezres láger elnéptelenedett, tajgaszerte – sok száz kilométeres körzetben – kisebb táborok létesültek vasútépítésre, fakitermelésre.

Ámde hamarosan ennek is megmutatkozott a keserves visszája: a szerteszét szórt hadifogolycsoportok – tehetetlenül, kiszolgáltatottan – a „podrjáscsikok", a vállalkozók markába kerültek.

Ezek az üzletemberek ugyanis igen hamar rájöttek: sokkal egyszerűbb és olcsóbb a foglyok mellé kirendelt fegyveres őrséggel megállapodniuk, semmint a kötelező élelmet, teát, tüzelőt, ruhaneműt s más egyebet a „plenni"-knek biztosítaniuk – mert amit ezektől ellopnak-rabolnak, az őrök megvesztegetése után is többszörös hasznot biztosít a nehéz, háborús szibériai viszonyok között.

Ilyen élet esett Borsékra is. Nagyon messze vannak embertől, istentől: maga a vasúti sínpár jó egyórányi járás, legalább háromnapi gyalogút a legközelebbi város – ide nem vetődik el semmiféle ellenőrzés, ide nem talál ki a Vöröskereszt vagy az oly ritka Semleges Bizottság, itt csak a baromian nehéz munka létezik – fadöntés méteres hóban, dermesztő hidegben, élelmükből, teájukból, szűken adagolt szeszükből már osztás előtt vámolnak-lopnak, öltözetüket nem pótolják, kerítésük fegyveresek szuronya, a legjobb szó, amit kapnak, káromkodás, anyjuk szidalma, s ha valaki nem tűri tovább, még golyót is kap, nem egy bajtárs hullája várja – egybehordott kőhalmaz alatt – a tavaszt, mikor megenged annyira a föld, hogy sírt áshassanak.

Egy héten egyszer járja végig a vaspályát egy öreg mozdony, néhány teherkocsi: azzal hordják szét a táborokba az ennivalót, az italt, a mahorkát – azzal kellett volna jönnie a postának is, de nem jött. A barakk egész héten csupa reménység volt – most csupa szomorúság.

Csak Bors lett más, mikor – osztás után – bekullogtak a földbe vájt vermekbe. Bors nem szólt senkinek, nyakába kanyarította az ócska, folt hátán folt bundáját,

kiment a fagyba-hidegbe. Lukács kérdezte is: „hát te?", de a fekete legény nem válaszolt.

Már a minuszinszki lágerben is nagyon elszótlanodott, elmagányosodott. A przemyśli eseményekről nem is volt tanácsos beszélni – magas deszkafalak, drótkerítés, puskás őrök választották el egymástól a tiszti s a legénységi tábort, de azért mégse voltak oly messze egymástól, hogysem Rhédey báróék bosszút ne állhattak volna a történtekért –; de Bors még övelük, kenyeres társaival se osztotta meg gondolatait, ült a priccsen, a szeme messze nézett, s ha nincs a mindennapos, nevezetessé vált „hétpróbája", azt hihették volna róla: saját maga szobrává kövül, belebetegszik, belehal a kényszerű tétlenségbe. Bors azonban nem engedte el magát, minden áldott nap kiállta a „hétpróbát", ami voltaképpen izmainak és lelkierejének gyakorlatozását jelentette: százszor – ha nem ezerszer – fölhúzódzkodott a barakk keresztgerendájára, százszor – ha nem ezerszer – végigcsinálta a bakanyúzó „csuklózás" alkalmas részleteit, a fekvőtámaszt, a békaügetést, s a leghidegebb napon se mondott le felsőteste lezuhanyozásáról, ledörzsöléséről (nem is fogott rajta a mégoly kegyetlen szibériai fagy, pedig hej, de sokan örökre földadták a harcot a melegért, az életért!). Bors azonnal jelentkezett, mikor a „podrjáscsikok" toborozni kezdték az embereket – ezért hallgatott is eleget Málnástól, mikor később annyit szenvedtek új helyükön –, s a végeláthatatlan vitákat azzal a néhány szóval vágta el: „csakis innen lesz lehetséges megszöknünk".

Erre mindenki elhallgatott. Erre korábban – értelmes, számító gondolattal – senki nem gondolt. Sok ezer kilométerre távol az otthontól, a hadban álló ellenség országában, fegyveres őrök vigyázata alatt, mindennemű tartalék, kitartás nélkül, megszökni? Ez egyszerűen öngyilkosság. Akkor már inkább a dőlő fa alá feküdni, az egyetlen pillanatnyi szenvedés.

Bors azonban kijelentette: ő megszökik. Előbb-e, utóbb-e, nem az a fontos: ha eljön az alkalom, ő bizony

megszökik. Bármi is várjon rá, nekivág, ha egyetlen százaléknyi, ezreléknyi is az esélye.

Ez a makacs, őrült hit, ez a türelmes, konok reménykedés – furcsa módon – mindenkin változtatott valamit. Néhányan, akikben volt hozzá erő, összeszedték magukat, ők is edzésbe fogták a testüket. Néhányan, akikben hasztalan tüzelt, fortyogott a harag, mintha irányt, célpontot kaptak volna: a maguk módján – mert hatalom, erő nem volt, hát ravaszsággal, álnoksággal – harcba kezdtek a nagy szakállú vállalkozó meg a vén, gonosz őrök ellen. Akadt, aki épp emiatt leplezte le magát: besúgója, kémje lett rabtartóiknak, hamarosan varjak lakomáztak belőle.

Lukács azon vette észre magát, hogy sokszor elmondott igazságai – szóljanak bár a dolgozó emberek nemzetköziségéről, a munkásszolidaritásról, a proletár osztályérdekekről – a Bors rendíthetetlen elhatározása nyomán váltak érdekessé bajtársai számára. Az internacionalizmus – legtöbben ki se tudták mondani – immár folyton-folyvást azt jelentette: „Segítenének-e az orosz emberek, ha egyszer elindulnánk hazafelé?" A segítőkészség, a közös cél – a béke – annak az angyalnak az alakját öltötte fel, amely hazasegíti, hazaröpíti őket. Lukácsnak sokat kellett beszélnie ezekről a fogalmakról, ha pedig véletlenül túlságosan elméletieskedő lett a szava, Málnás térítette vissza, a még vörösebb, még tüzesebb, még nekikeseredettebb Málnás – hord is jó néhány emléket az arcán, a testén, mert puskatussal, nagajkával fizettek neki az őrök vagy a vállalkozó, ha elfogyott a türelme.

Kis-Somot alighanem a többiek lelkiereje, gondoskodása segítette át a legnehezebbeken. Ha azokat megfeketítette, megszakállasította a fogság, őt még inkább megvékonyította, megfehérítette. A betegségek könnyen leütötték a lábáról. Borsék azonban nem hagyták magára sohasem: ha kellett, hát az ő részére csaltak a cukorosztásnál, ha kellett, a maguk hátát tartották a korbács elé, ami Kis-Somot érte volna.

Sípos úr pedig – itt is Sípos úr. Egy deka nem sok, annyit föl nem szedett Przemyśl óta (ugyan miből szedett volna föl?), de le sem adott (ugyan miből adott volna le?); ő volt az, aki soha el nem engedte magát mindennap beretválkozott, mindennap végtelen türelemmel kitetvészkedett, s ha – nagy ritkán – megszólalt, mindig hasznosat mondott gazdag emlékei tárházából. A Bors elszótlanodása annyira közel hozta őket egymáshoz, hogy az egykori szaktársak, a Kondásgyárból valóak, már-már féltékenykedni kezdtek rá.

Lukács most is – nótazümmögés közben – Sípos úrhoz fordul félszóval:

– Nem tudod, hová ment Bors?

Mielőtt az egykori zsoké válaszolhatna, nagyot roppan, kinyílik a földkunyhó ajtaja, hóval-förgeteggel a háta mögött bejön a kérdezett, s ahogy néz, abban annyi a feszültség, hogy Mirkó kezében megáll a faragókés, a többiek ajkán megáll a nóta.

– Ellopják a leveleinket – mondja Bors. – „Papiroszinak" használják, abból csavarnak maguknak cigarettát.

2.

Egy óra se telt el azóta, hogy Bors meghozta a rettenetes, a gyújtó, a lázító hírt az ellopott, elfüstölt levelekről, s minden egyes barakk úgy határozott: *sztrájk*.

Kemény szél volt, erős havazás – ilyenkor az őrség se szigorú, meg aztán azok is most kapták, most isszák meg a heti fejadagot, így aztán senki nem vette észre, mekkora jövés-menés támadt a hadifoglyok vermei között. Mindenhonnan jöttek emberek Borsék barakkjába, hogy meghallgassák, amit a fekete legény megtudott megnézzék a bizonyítékokat; ezek aztán visszaóvakodtak a maguk helyére, elmondták a hallottakat meg az „ötösök" (Borsék barakkja volt az „ötös") elhatározását; mindegyik azzal ment vissza: csatlakoznak a sztrájkhoz.

Voltaképp a mozdonyvezetőnek köszönhettek mindent, annak a szőke, korán kopasz, meglőtt kezű orosznak, aki a teherszállító szerelvény gőzösét dirigálta, s aki egy ízben Mirkónak (tán azért, mert értették egymás szavát) derekas adag külön mahorkát csúsztatott oda. Véletlen volt csupán? Nem lehet tudni, de a mahorka egy újság papírjába volt becsomagolva, s abban az újságban megírták – mert már mindenki tudta széles Oroszországban –, hogy az új osztrák–magyar uralkodó, IV. Károly, békeajánlatot tett a nyugati ellenségnek, az antantnak, nyilván azért, hogy maradék erejét a cár ellen fordíthassa, ám az angolok és franciák nem álltak kötélnek.

Ugyanaz a mozdonyvezető – miközben a hadifoglyok a teherkocsikból pakoltak, az őrök pedig árgus szemekkel figyelték, nem lopnak-e ki valamit a rakományból – azt kérdezte Borstól, kérnek-e még dohányt. „Csak ha több papiroszit adsz", felelte Bors, „mert újabban nincs mibe csavarni a dohányt".

– Tudod-e, miért, plenni? Mert nincs újság. Eltitkolják előletek, hogy a nép elkergette a cárt.

Bors úgy meglepődött, hogy a szava is elakadt.

– Nem hiszed? Majd elhiszed... egyébként nektek ugyan mindegy, mert az új „cár", Kerenszkij ügyvéd, „tozse plahoj", ugyanolyan rossz, mint II. Miklós volt.

– Nem ezen csodálkozom én – felelte neki Bors –, hanem azon, hogy akkor az őrök miből szívják a mahorkát... mert ők váltig dohányoznak. Még néztem is, miféle fehér papír az...

A mozdonyvezető ránézett Borsra, összehúzta kissé a szeme hasadékját, s azt kérdezte:

– Mikor kaptatok levelet utoljára, plenni? – azzal elfordult, belebújt a mozdonya fülkéjébe.

Bors nem szólt senkinek. Megállta. Kivárta, míg lepakolnak, míg mindent fölvonszolnak a dombtetőre, ahol a tábor állott. Kivárta a beesteledést, addig fagyoskodott az őrség barakkja környékén, amíg meg nem bizonyosodott róla, hogy a postájukat nem osztják

ki, hanem fölszabdalják cigarettapapírnak. Még hozott is néhány megpörkölt papírdarabot a kihajított szemétből.

A barakkok küldöttei ugyanolyan feltoluló, véres dühvel fogadták a hírt, mint az „ötös". Mikor elmondták társaiknak, mi történt, s hogy ezek után mi az egyetlen lehetséges magatartás, senkinek nem volt ellenvetése.

Azt a szót: „sztrájk", kevesen ismerték. Most mindenkinek az lett az istene: mint akinek hatalma van segíteni rajtuk. Az egységes munkabeszüntetés. Úgy határoztak, egyik barakkból se jön ki senki a hajnali, szokásos eligazításra, reggeliosztásra.

A nép persze egymást hergelte. Fölemlegették a lecsípett, ellopott ételadagokat, az őrség durvaságát, bajtársaik eltűntét-elvesztét. Málnás azt kiabálta, hogy a podrjáscsikot a szakállánál fogva kell fölakasztani, az őröket agyonverni mind egy szálig. Mintha nem azoknál volna a lánc, a korbács, a fegyver!

Málnást lehurrogták, de Borsnak alighanem szöget ütött a fejébe, amit hallott, mert ismét elszótlanodott, aztán pedig néhány alkalmas emberrel el is húzódott a barakk sarkába, valamit külön megbeszélni. Lukács észrevette ezt, oda is ment volna, de nem volt szíve otthagyni a vitát. Kis-Som és Sípos úr mindig Bors sarkában voltak, tőlük remélt – remél - híreket...

...De nem tőlük, hanem éppen Borstól kap. Mert ahogy az utolsó „küldött" is elmegy az „ötösből", s maguk közt maradnak, azt mondja a fekete legény:

– Azt mondjátok meg, mi lesz a mi sztrájkunkból, ha ránk tartják a szuronyos puskát!

Erre eddig senki nem gondolt – vagy mégis? Néhányan nincsenek meglepve, arcról arcra néznek.

– Jókor szólsz, he – mondja a sarokból a hatalmas termetű Horváth Jani, a „szögedi". – Mikor már mindönben mögállapodtunk!...

– Nem mindenben – feleli Bors. – Ebben még nem.

Hogy mit csinálunk a puskacső előtt... mert hogy ránk tartják, az biztos.

– A sztrájk szent dolog, barátaim – véli Lukács. – Évtizedek óta ez a munkások egyetlen fegyvere a kizsákmányolók ellen. A sztrájkot nem szabad megtörni, azt még... még az életünk árán is végig kell vinni. A magunk és a mások érdekében.

– J-j-j-jó, j-j-jó, de m-m-mindenki a s-s-saját bőrét viszi a v-v-v-vásárra! – hallik a sánta szavú Selmeczi hebegése.

– Rosszul mondod, Selmeczi. Itt mindnyájunk bőréről van szó. Az is lehet, ha mi kitartunk, mások, máshol...

Lukács szavai elvesznek a hangzavarban. Mindenkinek van véleménye.

Nagy koppanás vet véget a vitának: Mirkó kése fúródik az asztal fájába, de majd a pengéje közepéig! S azt mondja a szőke férfi:

– Én, tezsvérek, házá ákárok meni...

– Ahhoz mög köll maradni! – hallik Horváth Jani hangja.

– ...házá ákárok meni. Nem ákárok fődbe belebuvni. A szákálos nem ád eni. Négy lákát a raktar ajtoján. Jo. Hajt ustoral a munkárá. Jo. De hogy áz en kedves családom!... Hogy áz én joságos jo feleségem! Anak á szávától engem megfossza! Én öket megölöm a két kézzel!

Nagy csönd támad.

– Mirkó jó helyen tapogat – mondja Bors. – Mindennek van határa, azon túl nem lehet menni. A vállalkozó és az őrség hónapok óta a vérünket szívja, szipolyoznak bennünket. Ha nehezen is, de még bírtuk. Most betelt a pohár. Már nem is vesznek emberszámba bennünket. Ők már úgy gondolkoznak, hogy mi innen soha meg nem szabadulunk... pedig közben haladt a világ. Tudjátok-e, hogy a nép elkergette a cárt? Tudjátok-e, hogy a császárok és királyok már a béke felől egyezkednek? Ha beletörődünk a halálos ítéletünkbe, akkor nem

érjük meg a békét, soha nem jutunk haza! Ahogy ők elmentek a végsőkig, nekünk is el kell mennünk. De nem esztelenül! Ide hallgassatok!... – s közelebb inti magához a barakkbelieket.

3.

Egész éjjel visított, táncolt, duhajkodott a szél, járta a tajgát, szórta maga körül a havat – reggelre megcsendesedett.

Az őrök lépteinek füzérén kívül semmi nyom nem vall arra, hogy itt élő emberek laknának. A róka úgy fut át a táboron, mint valami erdőn. Megáll szaglászni a lapos tetejű központi épületnél, a hozzátapadó, vasrácsos ablakú raktárnál, aztán továbbfut – mutatják a nyomai.

A központi épületben lakik a vállalkozó, az őrparancsnok, a földszinti részen az őrség. Oldalt a raktárépület meg a konyha, a mögött óriási halmokba rakva az egész évi tűzifa – ezek a máglyák egyben a hófúvás ellen is védenek. Ha itt megindul a nagy havazás vagy föltámad a szél, könnyen a szemöldökfáig megrakodik hóval az épület; a konyha ajtajánál akkor is ki lehet sorjázni, a havat meg majd eltakarítják a foglyok!

Most is a konyha ajtaja nyílik: a nagy szakállú vállalkozó ébredt elsőnek, indul szükségét végezni a famáglyák közé. Szokása szerint alaposan körülnéz – a konyha körül gyakran settenkednek hadifoglyok (meg az őrök), hátha lehet lopni valamit, de itt is vasrács, nehéz lakatok védenek mindent –, s úgy találja, valaki megelőzhette, mert egy lépésnyom vezet idefele, egy vissza. Biztonság kedvéért körüljárja a konyhát – semmi. Visszabújik az épületbe, ahonnét már hallani az ébredő őrség morgását, veszekedését. Ezeket se könnyű féken tartani: csupa megkeseredett, büntetésből idevezényelt vagy – minden lehetősége fogytán – önként ide jelentkezett népfölkelő. Foglyok ők is – Szibéria foglyai –, de

arra spekulálnak, egyszer majd visszakerülnek városukba, falujukba, ott pedig pénz kell a földhöz, a bolthoz: gyűjtögetnek tehát, minden eszközzel, foggalkörömmel is, ha kell. A vállalkozó jól ismeri ezt a fajtát, eddig úgy forgatta a szót, úgy irányította az érdekeket, hogy maga iránt tiszteletet, félelmet keltsen bennük, a foglyok ellen fordítsa őket. Most, hogy a cár atyuska oda, s pontosan senki nem tudja, hogy lesz, mint lesz, a vállalkozó úgy érzi, óvatosabbnak kell lennie az őrséggel.

A nagy tér, középen, elveszti makulátlan békéjét, fehérségét: előjönnek a fegyveresek, csoportosan vizelnek, durván kötekednek egymással, rögtön érkezik az őrparancsnok, az elosztja, ki melyik barakkot ébreszti, aztán majd előkecmeregnek a foglyok, agyonbugyolálva, ócska köpenyeik fölött mindenféle bunda-, zsákmeg kendőfélékkel, fatalpú lábbelijeikben, „pocsetiri"-be sorakoznak, megszámolják őket, közben felmelegszik a reggeli, aztán sorakozó, indulás munkára...

Jön az őrparancsnok, a korbáccsal a csizmáját verdesi, elosztja az őröket, azok mennek megdöngetni a barakkok ajtajait, kiabálni, sürgetni a népet...

...De az ajtók nem nyílnak, sehonnan nem jön elő senki.

Az őrparancsnok elüvölti magát. Emberei megrugdossák, puskatussal ütik a vermek ajtaját.

Semmi mozgás. Az ötös barakk felől azonban egy hang zendül:

– A podrjáscsikkal akarunk beszélni!

Az őrség önkéntelenül egybeverődik: ilyen még nem volt. Jó, hogy időt lehet nyerni, míg a szakállas után szalajtanak valakit.

Mikor a vállalkozó megjelenik a téren, az ötös barakkban ismét megszólal Mirkó hangja. Követeli a teljes fejadagot, az elmaradt ruhanemű, tüzelő, pénz pótlását, a posta kiosztását – különben senki, egyetlen fogoly se hajlandó dolgozni!

A podrjáscsiknak elfutja a vér az arcát, de azért az

agya is dolgozik. Legegyszerűbb az volna, ha semmit nem felelne, semmit nem tenne, csak kiéheztetné a foglyokat – előbb-utóbb kihajtja őket az éhség, akkor aztán meg lehet tizedelni a társaságot. Csakhogy: egy-két nap elveszne, utána is csökkenne a teljesítmény. A másik lehetőség: az ígérgetés. Színleg mindenbe beleegyezne, aztán – ha előjöttek – közibük lövet. Ezt azonban nem teheti meg az őrség miatt: amit a foglyoknak ígér, azt az őrségtől vonhatja csak el. Aligha egyeznének bele, ellene fordulnának.

A vállalkozó dönt: törjék, emésszék egymást a foglyok és az őrség. Gyűlölködjenek még jobban – ez csak őnéki használ. Az őrparancsnokhoz fordul:

– Hajtsák ki őket! Ki itt az úr?

Az őrparancsnok háborút járt altiszt, kitanulta a mesterséget. Hogy a parancsait ordítva adja ki, inkább szokás dolga:

– Minden barakkhoz három ember! Csőre tölts!... Ha valaki előmerészkedik, lepuffantani. A többiek az ötöshöz! Körülvenni, az ajtót betörni! Szép sorjában előhajtjuk őket!

A vermek hallgatnak.

Az ötös barakk ajtajához három-négy ember ugrik, a többiek biztosítanak. Puskatus zúdul a deszkára – hanem az ajtó hirtelen megnyílik, s két-három őr mindenestül, puskástul-bundástul behengeredik a verembe. Mire a többiek észbe kapnak, meghúzzák a ravaszt, addigra az ajtó ismét csukva, a golyók nyomán szilánkok röpködnek.

– Az ablakhoz! – ordítja az őrparancsnok. Minden barakk elülső végében ajtó, túlsó végében „fortocska", kicsiny szellőzőablak nyílik.

Két embere rohan a verem végébe – csakhogy a foglyok is gondoltak erre a fordulatra, mert ahogy az első őr bekanyarodik a barakk mögé, tompán megszólal egy puska odabennről, a katona fölvágja két kezét a magasba, hanyatt esik, vége.

S még fel sem ocsúdnak: az „ötös" elejéről, a jó előre

kimetszett résen át, pontosan célzott lövedék sivít át a téren, s az őrparancsnokot úgy üti le a lábáról, mint tekebábut a kugligolyó.

Minden harcnak van egy olyan pillanata, amikor eldől a küzdelem sorsa, csak észre kell venni a múló alkalmat. Az őrség vezetőjének eleste ilyen pillanat. A szuronyos, bundás katonák egymást s a vállalkozót elsodorva rohannak a központi épület felé, ahol biztonságban érezhetik magukat – s ekkor hallatszik föl a „hajrá!", az „üsd-vágd, nem apád!". Asztallábbal, deszkaszállal, bicskával vagy puszta kézzel rohannak mindenfelől a foglyok. Az őrök egy része megfordul, céloz – lő is némelyik –, mások rohannak az épület mögé, a konyhai ajtóhoz; csakhogy itt vadmacskaként vetik magukat a nyakukba a famáglyák hegyében elbújt foglyok! Egy kis csapat már hajnalban odalopakodott. Egy nyom vezetett a konyhához: valamennyien ugyanabba a nyomba léptek, Kis-Som pedig hátrafele haladt, mint a rák. Ezért hitte a vállalkozó, hogy egyvalaki járt csupán a máglyáknál.

Az épület előtt a rohamozók, a konyhánál a felülről érkezett támadók lepik el az őrséget. Minden egyes megszerzett fegyver újabbakat fiadzik számukra; az az őr, aki nem dobja el a puskáját, az életét dobja el magától.

Tíz perc se telik el, a foglyok az urak a táborban.

A vállalkozót maga Málnás hajtja maga előtt s szidja kegyetlenül:

– Pontosan én alám piszkított! Azt kellett szagolnom, amíg ki nem tört a baj! De most isten bizony beleütöm az orrát!

– Előbb mindenesetre szabadítsuk meg a kulcsaitól – mondja Bors. – Ti pedig, Sípos úr, számoljátok végig az őröket, élőket és holtakat, nehogy valamelyik meglépjen, nyakunkra hozza a kozákokat!

Ez – mindenki elismeri – okos beszéd. A rendfenntartó kozákoknak, a „Vad Divízió"-nak veszett híre van Szibéria-szerte.

4.

Délre teljes a foglyok öröme. Nem kell dolgozni menniük; a raktárat alaposan átnézték, mindent tisztességesen elosztottak egymás között, megrakták a gyomrukat is, tartalék is maradt; s a cirkusz se marad el, mert Málnás kitölti a dühét a podrjáscsikon.

Pisztoly a kezében – a halott őrparancsnok övéből húzta ki – s egrecíroztatja a nagy szakállút. Már kitakaríttatta vele a barakkot; most a bakancsok, csizmák vannak soron.

– Hej, ha már tavasz lenne s jó nagy sár! De ennek a bitangnak szerencséje van, csak a havat kell letakarítani róluk. No, gyerünk! – mordul a vállalkozóra. – Lukács azt mondja, minden milliomos cipőpucolóként kezdte, te viszont ezzel végzed. Hány milliód van, podrjáscsik?

Kap egy lapos, gyűlölködő pillantást, rögtön rá is húz jókorát a vállalkozó hátára, porzik a korbács alatt a bunda – ez viszont új irányt ad haragjának:

– Bunda! Nézzétek, még rajta a bunda! Mi meg a régi gönceinkben fagyoskodunk! Le a bundával, hé! – s ráteríti Mirkóra, annak a széllel bélelt köpenyét pedig odaveti a szakállasnak. – Lukács azt magyarázza, ilyen a forradalom: ami a tiéd volt, az ezentúl a miénk, a mi sorsunk pedig neked jut osztályrészül!

Lukács tiltakozik az igazságának ilyetén leegyszerűsítése ellen, a barakk nevet, csak Bors ül gondterhelten az asztalnál:

– Hagyd már el, Málnás.

– Miért ne? Ez az örömünk se legyen? Megdolgoztatom, mielőtt a többiek közé zárjuk... Takarodj kifele a szeméttel, te! – s újabb ütéssel indítja útba a vállalkozót.

– Ezzel ugyan egy centi nem sok, annyival se jutunk közelebb az otthonunkhoz!...

Nagy igazság, kemény igazság. A maguk urai lettek,

de csak itt, a táborban, s vajon mi lesz a következő lépésük, ki tudja hány ezer kilométerre hazulról?

Málnás még ellenáll:

– Most mit fintorogsz? Megvalósítottuk a tervünket, elkaptuk az őrséget, megfordítottuk a helyzetet...

– ...Néhány napra. Míg nem jön a vonat a fáért, nem hozza az élelmet. Akkor mindjárt kiderül, mi történt. Nekünk tehát el kell foglalnunk a vonatot is

– A vonatot?

– Csakis! Alig van rajta néhány katona, velük nem lesz sok gondunk. A mozdonyvezető azt teszi majd, amit mondunk neki. Mire Minuszinszkben észbe kapnak, mi már árkon-bokron túl leszünk.

Málnás fölkapja a fekete legényt, körültáncolja vele a barakkot:

– Itt az ész, bajtársak! De jól kigondolta! Dicsérem a fejed, hallod-e!?

– Csakhogy... – mondja Bors Málnás karjai közt.

– Csakhogy?

– Csakhogy ez azt jelenti, fiúk, hogy szűkebbre kell venni az adagot. Mert öt nap múlva jön a vonat, aztán következik az utazás...

– M-m-majd p-p-p-pótoljuk Minuszinszkben - kiabálja Selmeczi.

– Hol? Jól értettem? Azt hiszed, besétálunk az oroszlán barlangjába? Minuszinszkben állomásozik a „Vad Divízió" egyik részlege! Másfele kell vennünk az utunkat! De hisz majd segít a vasutas, ha van esze. Mindenesetre: csínján kell bánnunk az élelemmel. S ezt valamennyi társunkkal meg kell értetnünk... hogy a saját érdekünk esetleg keményebb kezű gazda lesz, mint volt a vállalkozó!

Kis-Som nagyot kiált:

– Hol a szakállas?

Egymásra néznek, aztán – ugranak ki a barakkból. A téren nagy jövés-menés, örvendezés, komázás. Baj társtól bajtársig futnak, kérdezősködnek, végre valaki nek eszébe jut:

– Én láttam egy katonát, lóháton, hátul két kanna, nyilván a forráshoz indult, vízért...

Bors Málnásra villantja a szemét:

– Magyar katonaköpenyt adtál rá!

– Ha ez egérutat nyer...

– Utána!

Futnak az istállóba. Valamennyi ló szabadon: sehol egyetlen istráng, szíj, nem lehet az állatokat fölszerszámozni.

– Ezt vitte magával a kannákban!

– Keressünk zsineget vagy valamit! Ki ért a kötélveréshez?

Telnek-múlnak a drága percek, mire legalább két állatot „menetkész" állapotba hoznak. Sípos úr ül az egyik hátán, Bors a másikén. Az egész tábor őket nézi, ahogy kigaloppoznak a táborból.

– Utolérik... biztos utolérik – hajtogatja Kis-Som.

Éjjel nagyot kiált az őr (mert tanultak a leckéből őröket állítottak):

– Állj, ki vagy?

– Jó barát – hallik Bors fáradt hangja.

A folyóig követték a vállalkozó nyomait: ott azonban meg kellett állniok, zajlott a jég, istenkísértés lett volna a vízba merészkedni.

– Hát a podrjáscsik?

– Az bizony nekivágott... mert sehol egyetlen patanyom. Jó darabon végigkutattuk a partot, hátha a sekély vízben lovagolt, hogy megtévesszen bennünket...

– Átjuthatott a túlpartra?

– Ahogy néztük: nem. Aligha. De... másfelől... erre a környékre valósi őkelme, az is lehet, ismeri a gázlót... nem tudhatni.

Sípos úrról is, Borsról is úgy kell levagdosni a kővé fagyott csizmát: egyszer-egyszer fölcsapott a lábukra a víz. A ruhájuk viszont valósággal gőzölög a verejték párájától; nehéz próbát álltak ki, s lehet: hiába.

Estére valamennyien összegyűlnek az őrség egykori

hálótermében, a nagyépületben. Meg kell tárgyalni, mi történjék.

Legtöbben arra hajlanak: menekülni kell, fölkészülni a legrosszabbra. Ha a vállalkozó elvergődik Minuszinszkig és riasztja a kozákokat, akkor – jaj nekik, keserves halállal halnak valamennyien, a „Vad Divízió" nem ismer kíméletet.

Mások viszont az azonnali indulást tartják öngyilkosságnak. Alig néhány lovuk van, legtöbbjüknek gyalogolnia kellene, ennivalójuk kevés, lakott hely – ha a várost nem számítják – legalább kétheti járás...

– És ha fölvennénk velük a harcot?

Tízen, húszan hurrogják le a kérdezőt. Annyi bizonyos, hogy a kozákok népes csapattal jönnek, gépfegyverekkel, ha nem aknavetőkkel. Nincs esélyük ekkora túlerővel szemben, mit ér ez a harminc-negyven puska, ha a többiek fegyvertelenek...

Bors – Sípos úr mellett – ott melegszik a tűznél, a legjobb helyet mindenki őnékik szavazta meg. Eddig némán nézte a lángokat, most – a „túlerő", a „fegyvertelenek" szóra – fölkapja a fejét:

– Van egy ötletem, fiúk. Tudtok-e hóembert csinálni?

Mindenki odafordul felé: ez alighanem megeröltette az agyát a fáradságos üldözésben.

Bors lája a tekintetüket.

– Kutyaszorítóba kerültünk, bajtársak. Ha maradunk, akkor rakásra lő vagy elfog, megkínoz és fölakaszt a kozák. Ha megyünk, elveszünk az erdőben, vadállatoké a húsunk, soha el nem jutunk lakott helyig.

– Ezt nélküled is tudtuk!

– Egy dolgot azonban megpróbálhatunk: azt, hogy megyünk is, maradunk is.

Nagy zajgás támad:

– Bolond ez, bajtársak!

– Mögszorult az elméje... vagy mi.

– Hagyjátok beszélni! – üvölti el magát Málnás, s ez valóban csöndet csinál:

– Mondd, hogy mit fundáltál ki!

– Én csak azt, hogy ... hóembereket fogunk csinálni.

A volt foglyok összenéznek. Nincs most idő bolondozni, játszani. A hevesebbje – például a sánta szavú Selmeczi vagy a szögedi óriás Horváth Jani – meg is sértődik, kiabál, az öklét rázza Bors felé.

Málnásnak van még egy aduja: az őrparancsnok revolvere. Amiből egy golyót beléereszt a mennyezetbe:

– Hallgassátok végig!

– Nem több az esélyünk egy százaléknál – mondja Bors –, de az egy százalék is mérhetetlenül több a semminél, tehát meg kell játszanunk. Ide hallgassatok!...

5.

Derékig ér a hó a tajga fái közt; felszínén vörös lángként lobban végig a vadászó róka.

A hegyes fogú ragadozó lát valamit. Meglapul, leselkedik. A bokor fagyott gyümölcsét csipkedő madár gyanútlanul forgolódik, szemetel a havon, pittyeg egyet-kettőt, nem is tudja, hogy mind közelebb kerül a gyilkoshoz.

Már ugrásra feszülnek a róka izmai, mikor hosszú, éles, idegen hang hasít a csöndbe: egy vonat sípszava. A madár felröppen, kárvallottan huppan a hóba a vadász...

...De fölugrik helyéről a kozák tiszt is, a mozdony mögötti személykocsi első kupéjában. Fekete borostás, bajszos férfi, fekete a „burka" is, a vállán csúcsos kozák köpönyeg, amelyet visel, fekete a csizmája – fekete a dühe:

– Ha megálltunk, hozzátok elém a mozdonyvezetőt!

– Már fékezünk is, nagyságos uram! – jelenti az egyik embere.

Kanyarodik, aztán bevágásba fut a szerelvény. Nyikorognak a fékek, a mozdony kéményéből csípős, rozs-

dabarna füst kavarog elő (errefelé fával fűtik a kazánokat), s ellepi a személykocsit meg azt a nyitott vagont, amelyen a nehézfegyverzet utazik: két géppuska, mint lánca végén guggoló véreb, meg egy aknavető.

A bevágás oldala facsúszdának van kiképezve: nyilván mindig itt áll meg a szerelvény, most azonban a tiszt – miután fölmérte a terepet – pisztollyal hadonászva követeli:

– Tovább! Előbbre!

Való igaz: ott, a bevágásban, könnyű lenne két tűz közé szorítani a kocsisort! de sehol senki, semmi nem moccan, nem dördül el egyetlen lövés sem. A vonat előbbre gurul, aztán megáll a sík terepen.

– Kocsi-ró-ó-ó-ól!

Nagy zajjal, kiáltozással ugrálnak le a kozákok a mély hóba, szedik le a fegyvereket a platóról. Fölriadt a nagy szakállú vállalkozó is, aki egész éjjel a tiszti kupé sarkában fagyoskodott. A vállalkozó azóta fázik egyfolytában, hogy átjutott a zajló folyón s megtette a hosszú, nehéz utat Minuszinszkig. Alig tudtak lelket verni belé, mikor végre megérkezett; alig tudta elmondani, hogy s mint történt a fogolylázadás.

– Megérkeztünk, nagyságos uram?

– Meg... de a céltól még messze vagyunk. Bújjon vissza a melegbe – s a tiszt délcegen lép ki a kocsi elejére.

– Itt a mozdonyvezető, nagyságos uram!

Kemény kezek lökik előre a masinisztát: szőke, ritkásodó hajú orosz (látszik a haja, mert a sapkát már leütötték a fejéről), s nincs félelem a szemében, mikor a tiszt úr rámered.

Aztán kesztyűs kéz zúdul az arcába, az ütés ereje lelöki a pályatestre:

– Fütyülsz, bitang? Jelt adsz nekik?

A mozdonyvezető feltápászkodik, letörli ajkáról a vért, megnézi pillanatra, aztán válaszol:

– A szabályt be kell tartanom. Utasítás van rá, hogy a kanyarban, megállás előtt, jelezzek.

– Itt csak egy utasítás létezik: az enyém – mondja a tiszt. – Ha visszaértünk a városba, kétszáz botütést kapsz. Fegyveres őrt mellé! – int az altisztjének, aztán összefogja magán a burkát, leugrik a hóba. A kozákok már felsorakoztak.

– No, emberek! Mindenkinek van kötele?

– I-gen-is van, nagy-sá-gos u-ram!

– Mindenki kiválasztotta magának a fáját?

– I-gen-is, nagy-sá-gos u-ram!

– Minden fán egy lázadót akarok fölhúzva látni! De nem rohanunk fejjel a falnak. Előremegy az első osztag, kipuhatolja, van-e valami ellenállás. A támadást magam vezetem, de csak akkor indulunk, ha bizonyosat tudunk a foglyokról. Az utóvéd a vonatot biztosítja. Hé, valaki... kérdezzék meg a vállalkozó úrtól, milyen messzire van a tábor?

– Egy órácska, nagyságos uram... de hegynek fölfele.

– Ejnye, akkor szánt is hozhattunk volna. Kényelmesebb lett volna az út.

– A táborban vannak szánok, nagyságos uram – szíveskedik a vállalkozó...

...De téved.

A táborban már nincsenek szánok, mert azokat Borsék szétszedték, hogy talpukból – Mirkó és néhány, faragókéssel ügyesen bánó társa – síléceket készítsenek.

Az alatt a néhány nap alatt, amíg mindent terv szerint előkészítettek az esetleges összecsapásra, Bors és egy-két ügyesebb bajtárs síleckéket vett. Sítalpon – dombról lefele – a tábor és a vasút közti majd egyórás távolság negyedére zsugorodott. Ez a sebes lesiklás fontos része volt Bors elgondolásának.

Most, ezen a reggelen – elég messze a sínpároktól, de azért megfelelő rálátással – két fogoly vizslatja a kozákok készülődését. Ha nincs az a vonatfütty, akkor is észreveszik a szerelvény közeledtét a feltűnő, sáfrány színű füstről – így azonban nyugodtabbak, hisz nyilván a táborban is észlelték a síp hangját, alighanem nagy a nyüzsgés...

– Jó lesz visszaindulnunk – mondják egymásnak, miután a kozák előőrsöt szemrevételezték.

– No, alighanem iparkodnak vissza a mieink mondja fönn a táborban Málnás.

Bors bólogat, s hozzáteszi:

– A masiniszta... ismét rendesen viselkedett.

– Munkásember ő is – mondja a magáét Lukács.

– No, gyerünk, fiúk! Ismételjük el még egyszer a leckét!

A táborban valóban nagy a nyüzsgés. Középen, a téren, már csaknem együtt a „foglyok" csapata, körülöttük pedig ott sorakozik az „őrség".

„Foglyok?" „Őrség?" De akkor kik azok a szakállas egyének, akik ott gubbasztanak az egyik barakkban, derék jó gúzsokkal a priccsekhez kötve?

A foglyok: „igaziak". A tábor lakóinak nagyobbik csoportja. Az őrség: ugyancsak bajtársaik, de egykori őrzőik bundáiba bújva. Szuronyos puskáiknak csak a szuronya igazi: mindegyiket egy-egy husángra kötözték, mert a puskákra másutt lesz szükség. Az „őrség" tagjainak fülig lehúzva a kucsmája, orruk hegyéig bebugyolálva a képe (néhány nap alatt nem lehet olyan hosszú szakállat növeszteni, mint amilyen a népfölkelőket díszítette).

Nemcsak a foglyok: a tábor képe is nagyot változott.

A központi épület falait, kétoldalt a raktár és a konyha lapos tetejét alaposan elbarikádozták a tűzifa hasábjaival. A torlasz mögül puskacsövek meredeznek kifele: ez az „erőd".

A tábor bejárata a dombhajlat felé néz; kétfelől – s főként hátul – sokkal meredekebb, szakadékosabb a hegyoldal. A kapu előtt, ugyancsak fahasábokból, affele lövészárkot mesterkedtek össze a foglyok: patkó alakú, nyitott végéből hóba vájt árok fut az „erődig". Azok a katonák, akik itt fekszenek, talán jobban is fedezhetnék magukat: jól látszik a fehér havon zöldellő csukaszínű köpenyük, sapkájuk. A barakkoknál is látni egy-egy osztagot meg a hegyoldalak jó kilövési pontjai-

nál is. Kemény fából vannak faragva, tűrik a kemény hideget, rezzenéstelenül tartják a puskát a válluk gödrében...

Nem is olyan gyér létszámú csapat ez, mint volt. Mintha megszaporodtak volna.

Időközben Bors – egy hórakásról – társaihoz beszél:

– Értjük egymást, fiúk? Ha előőrs érkezik, azt elűzzük. Ha a zöm, akkor... tinektek semmi más dolgotok nincs, mint Mirkót megvárni. Addig el ne induljatok, különben dugába dől a tervünk. Lukács, Kis-Som, Sípos úr – fölkészültetek?

– Föl.

– Akkor... mihelyt a két bajtárs befut, induljatok.

Szűk félóra telik el feszült várakozásban, aztán – meleg levegőt fújtatva – megérkezik a két őrszem:

– Megjöttek! Kozákok, jó kétszázan. Géppuskákat is láttunk. Előőrsöt inditottak fölfele.

– Gondoltam – mondja Bors. – Tudni akarják, itt vagyunk-e még. No, bajtársak...

Az „őrség" és a „foglyok" búcsút intenek, s elindulnak lefelé – de nem a vasút irányába, hanem nagy kerülőt tesznek keletnek. Ballagnak egymás nyomában. Hamarosan az utolsó is eltűnik a havas fák mögött.

A táborban maradt „önkéntesek" elfoglalják helyüket az „erődben", a központi épületben. A legjobb céllövők, mesterlövészek. A kapu előtti patkó alakú lövészárokban meg a barakkoknál, mozdulatlanul várják a harc kezdetét a csukaszürke köpenyesek.

Jócskán fölkapaszkodik a nap az égre, mikor az egyik fogoly odapisszeg a többieknek:

– Nézzétek! Ott, azon a nagy fán!

Valaki mászik fölfele. Ha nem verne le egy-egy maréknyi havat, észre se vennék.

– Amott is jönnek!

A kozák előőrs szakavatottan végezte a dolgát: úgy közeledett, hogy fedezze is magát, de lássontapasztaljon is. Most hol egyik, hol másik oldalon sötét-

lik meg egy-egy pillanatra a fák töve: szökellnek előre a fekete burkák.

– A csapáshoz ne engedjétek közel őket! – mutat Bors arra az ösvényre, ahol a csapatuk nagy része eltávozott. Így aztán az első lövés annak a kozáknak szólt, aki kelet felől karéjozott a táborhoz. Jó lövés volt, biztos találat. Aki segítségére akart sietni a halottnak, az is kapott egy golyót.

Egy-két lövés eldördült még, aztán a kozákok visszavonultak.

– No, most lemennek, jelentenek... Van még időnk.

– Ne bízz hozzá. A lövöldözés lehallatszik, a főerőnél is megértik, hogy harc lesz, be kell vetni a géppuskát, ezt-azt. Nem adok rá egy órát, kezdődik a tánc!

– Akkor... üzenjünk a fiúknak?

Bors töpreng. Nehéz kimondani azt a szót, amelytől valamennyiük sorsa függ.

– Ketten menjetek, Mirkó... nehogy valami csapda leselkedjék a magányos futárra.

– Jol mondod, Bors. Keten megy, keten jön.

– Nem kell visszajönnötök.

– Hát hogyisne kelene!

Egy perc se telik el, két sítalpas csusszan lefele az ösvényen. Jó félóra elteltével – vállukon a pár léc meg a puska – kaptatnak visszafele.

– Minden rendben?

– Ök indultak el. A vasuthoz.

– Mondtad nekik, ugye, hogy addig a világért ne mutatkozzanak, amíg idefönn áll a bál?

– Tudják ök azt jol.

– Rendben, Mirko. Hová posztolsz?

– A patkoba. Ahogy beszélve lett meg.

– Derék ember vagy, Mirkó. Emlékszel a jelre? Ha meghallod, megrántod a madzagot...

Mirkó mosolyog s eltűnik. Hamarosan elfoglalja helyét a kapu előtti lövészároknál, a csukaszürke köpenyesek között.

6.

A kozák tiszt nem siette el a dolgát. Mikor a dombok felől meghallotta a szórványos lövöldözést, a nagy szakállú vállalkozó fölugrott, dühösen káromkodott, mutogatott fölfele – a tiszt azonban keményen letorkollta:

– Mérsékelje magát, jó uram. Nem kell izgulni. Tartsa melegen a mérgét, mikor vége a dalnak. A plenniknek, erre szavamat adom, óráik vannak hátra, csakhogy nekik úgyis mindegy, tehát életre-halálra ellenállnak, én viszont nem akarom az enyéim vérét pazarolni. Ha hihetek magának, többszörös túlerőben vagyunk: néhány ócska puska ellenében majd kétszáz fegyveres, géppuskák, aknavető. Tűzesőt zúdítunk rájuk, aki megmarad, úgy jön majd elő, süketen és vakon, mint a vágni való bárány. Azokon majd kitöltheti a bosszúját.

A különítmény megindult fölfele. A két szárny mint két fekete kar, kinyúlt oldalt, behatolt a fák közé; a törzs megmaradt a kitaposott úton – ahol a kitermelt fát szállították le a vasúthoz –, de megtüskésedett: a kozákok kézbe vették fegyvereiket, úgy csörtettek előre.

Most – majd egy óra múltán – a tiszt kinézi magának azt a fát, amelyen egy kozák már fölmászott; bakot tartanak számára, aztán úgy lépdel ágról ágra, mintha Carszkoje Szelo kastélyának lépcsőin haladna. A küldönc a fa tövéből lesi parancsait.

A tábor: hallgat. Mikor észreveszik a mozgást, Bors az „erődbe" inti bajtársait. Csak a szürke köpenyesek várják rendületlenül a rohamot.

Ahelyett azonban – ahogy a tiszt ígérte – tűző hull rájuk. A két géppuska minden látható emberi lényre hosszú sorozatokat ad le. A kozákok fegyverei is sűrűn ropognak. A tiszt – messzelátóján – hamarosan úgy látja: nincs már élő a táborban. A kapu előtti barikád mögött meg a barakkoknál egyetlen puska se dördül el.

– Öt perc múlva roham! Tüzet szüntess a géppuskákkal!

A fa tövében a nagy szakállú podrjáscsik – bár vacog a foga – kegyetlen örömet érez.

– Most!...

Mindenfelől fölkél a rettegett „hurrá-á-á-áh", a félelmes farkasüvöltés, minden oldalról fölugranak a kozákok, átvetik magukat a kerítésen, berohannak a kapun...

...Egyetlen, de pusztító össztűz fogadja őket. Lőporfüst fellege borítja el a teret, amelyet telipettyegettek a mozdulatlan, fekete foltok.

A tiszt dühösen csap kesztyűs öklével a tenyerébe: ez érthetetlen, megmagyarázhatatlan! A halottak nem lőhetnek!

Másfajta taktikához kell folyamodni: lőni a géppuskákkal, s azok védelme alatt egyenkint szivárogjanak be a kozákok a táborba –, de dolgozzon az aknavető is!

Alig rohan el a küldönc, valahonnét a szakadék felől furcsa zaj, kiáltozás, lövöldözés hallik.

– Mi történt?

Hamarosan jön a hír: néhány plenni megszökött. Érthetetlen gyorsasággal tűntek fel s el egy oldalösvényen.

– Az a pár ember nem számít... Azokat elnyeli, fölfalja a tajga. De ezek itt... pusztuljanak!

Jó órán át szórják a gránátot az aknavetők, kelepelnek a géppuskák. A messzelátón át jól látni: lenyaklanak a puskák, golyók, repeszek tépik a köpenyes alakokat. Aztán – egy intés – indulnak a válogatott legények fától fáig, rejtektől rejtekig. Mint a bolhák a lepedőn. Már a barakkok közt vannak, már az épületet kerülik...

...Most! Késsel, karddal rontanak a földön fekvőkre.

S a messzelátón át azt látni: ott állnak fölöttük értetlenül. Integetnek.

Néhány perc s az egész csapat a táborban van. A tiszt is futva érkezik.

– Nagyságos uram!... Ezek hóemberek! Föl vannak öltöztetve!

Való igaz: hóembereket lőttek idáig. A rommá vált épületben sincs senki.

– Barmok! Innen nemrég még lőttek!

Valaki keresztet vet.

Aztán rájönnek a megoldásra, mert kezükbe akad egy zsinegcsomó.

Öt-hat, nyolc-tíz puskához vezettek a madzagok: egyetlen ember mozdulatára adtak le össztüzet. Így volt ez a patkó alakú lövészároknál is, az „erődben" is

A tiszt a vállalkozó képébe bámul, az meg vissza rá.

Ezek szerint valamennyi fegyvert az a néhány fogoly kezelte, akik oly érthetetlen gyorsasággal siklottak ki a kozák gyűrűből. De hol a többi?

Egyszerre fordulnak meg, egyszerre kezdenek rohanni lefele, a vasútvonal fele.

A kozákok nem értik a dolgot, de követik parancsnokukat meg a nagy szakállút. Majd ottfelejtik a hóban a gépfegyvereket meg az aknavetőt!...

7.

Lenn, a szerelvénynél, sokáig csend uralkodott.

Mikor a távoli lövöldözés zaja legurult a dombok felől, a vonatot őrző utóvéd fölkapta a fejét, néhányan a puskát is kibiztosították, aztán ismét megnyugodott mindenki. Leginkább a mozdonyvezetővel gúnyolódtak – kopaszodását, szőke hajzatát csúfolták, nőies az ilyen férfi a kozákok szemében –, de bántani nem bántották, hisz őneki kell visszavinnie a szerelvényt Minuszinszkba. Ott aztán, a gyakorlótéren, véget ér az utazása szegény fejének: anyaszült meztelenül végigfut kétszáz ember sorfala között, mindenki rávág egyet a puskavesszővel. „Végigfut?" Olyan ember még nem született, aki kétszáz kozák sorfala közt keresztüljut: ott pusztul el félúton.

A masiniszta nem bizonyult gyávának, nem esett térdre, nem kérlelte a kozákokat kegyelemért: álldogált

türelmesen, hallgatta a magasból pergő lövöldözést. Mikor rövid szünet támadt odafönn, sóhajtott egyet, elővette a zsebkendőjét, megtörölte orrát-száját – csakhogy a csend ismét megtört, erős, nagy roppanást követően rázendítettek a géppuskák, az aknavetők.

„Ellenállnak" – gondolta. – „Vajon meddig?"

– Puhítják őket a testvérek – vélte az egyik kozák.

– Nem marad akasztani való belőlük – köpött ki a másik.

Hogy még majd egy órácskán át tartott odafönn a zenebona, sajátságos elismerést keltett a különítmény utóvédjében. Emlegették a maguk háborús tapasztalatait: „A magyarok – kemény ellenfelek."

Aztán végre csönd lett, s lám, újabb húsz perc-félóra elteltével zaj, kiabálás hallik az erdő felől, aztán föltűnik a fogolytranszport. A kucsmás, köpenyes őrök kezében keményen dolgozik a korbács, néha a szuronyok hegye is megvillan, gyűrűjükben pedig az elfogottak – ki még lábon, ki már csak hengerbucskázva vagy nadrágféken, birkanyájként tülekednek lefelé az úton...

Nevetgélve, kedélyes mahorkázással verődik egybe az utóvéd:

– No lám, csak-csak itt lesz az akasztás!...

– Nézzétek már, hogy hemperegnek!

– De hol vannak a kozákok?

Erre az utolsó kérdésre már nincs idő válaszolni: ahogy ugyanis a csapat a vagonok aljához túródik, hirtelen valami érthetetlen (mert magyar!) kiáltás hallik: „csak a fejit, hogy meg ne sántuljon!", s őrzők és őrzöttek egyszerre vetik rá magukat az idelenn hagyott kozákokra. A csel – sikerült.

Dolgoznak a szuronyok, a fütykösök, az öklök. A kozákok se adják ingyen a bőrüket: még eldörren egy-két puska, égre csap egy-egy halálordítás, jajszó – a tusa azonban nem tart sokáig.

Segít a masiniszta is: kihasználva őre meglepetését, kupán csapja a maga emberét valami csavarkulccsal, kikapja kezéből a fegyvert s a mozdonyállás magasából

tesz pontot egy-két makacsul védekező kozák életének végére.

Lihegve, véresen, de győztesen sereglenek egybe a magyarok. A szemüveges Lukács kinyújtott kézzel mászik parolára az orosz masinisztához.

– Ggye Mirkó? – kérdi az. – Ggye „csornij plennij"?

Kézzel-lábbal magyarázzák neki, hogy jönnek azok is, sítalpon – Lukács öreg zsebóráján számolgatja az időt: hamarosan itt kell lenniük, ha kerülő úton jönnek is.

De – nem jönnek. Múlnak a drága percek, s nyoma sincs Borséknak.

– Csak nem esett bajuk? Menjünk eléjük! – izgul Kis-Som.

Leintik: buta beszéd, ki tudja, merre jönnek... meg aztán arra is kell gondolni: előbb-utóbb a kozák különítmény is rádöbbent a becsapásra, nyilván rögtön rohannak idefelé...

Valaki – a hibás szavú Selmezci – mondja is, jó volna alápakolni a kazánnak, hogy azonnal indulhassanak, ha a kozákság föltűnik.

– Micsoda? Itt hagynátok Borsékat? – s Kis-Somot alig lehet visszatartani, hogy rá ne támadjon a dadogóra.

A percek azonban tovább múlnak, s a csapatban nőttön nő a feszültség. Egy hangot hallani: „Aki akar, maradhat, de nem azért csináltuk végig ezt az egészet, hogy most lemaradjunk a szerencsénkről!"

Az orosz mozdonyvezető nem érti a szót, de kitalálja, mi rejlik a gesztusok mögött. S észrevétlenül közelebb lopja magát az imént félredobott puskához: őt ugyan el nem tántoríthatják a maga becsületétől...

...Bumm!!!

Hangos dörrenéssel fehér hó- és fekete földkataraktát fakaszt a töltés mentén egy becsapódó lövedék. A kozák tiszt – nyilván a domboldal távolabbi, de alkalmas helyéről – aknavetőtüzet nyittatott a szerelvényre!

Mindenki a kocsihoz rohan: azonnal indulás! Hisz

elég egyetlen repesz a mozdony kazánjába, s valamennyien itt maradnak, a különítmény martalékául!

Bors barátainak arcából kifut a vér. Életösztönük birkózik bajtársiasságukkal.

A csapat hangulata – érzik – ellenük fordult. Könnyen golyót is kaphatnak, ha ellenkeznek...

Ugyanez vezérli a masiniszta kezét is, amint nehezen, de kényszerűen, az indítókarra súlyosodik. A kerekek megmozdulnak. Hármas sípszó hasít a levegőbe. Még el se halt a hangja, újabb akna nyomán nyílik hatalmas, füstszirmú tűzvirág a sínpár közelében.

– Mire vársz, orosz? Gyerünk már!

A szerelvény gyorsulva közeledik az oltalmat adó bevágáshoz.

– Jönnek! – kiabálja sírós, magas hangon Kis-Som.

Az erdő nyiladékában most tűnik föl a kis csapat: gyalogszerrel. A sítalpakon a sebesülteket cipelik.

– Nézzétek! Ők bezzeg egy bajtársat se hagytak cserben!

Horváth Jani, a szögedi óriás, úgy teszi jóvá előbbi türelmetlenségét, hogy elsőként ugrik le a kocsiról, segíteni az érkezőknek. Nyomában Málnásék.

Vészesen sivítva érkezik a harmadik akna, mindenkit hóba kényszerít, de csak egyetlen percre – frontot megjárt katonák valamennyien, ismerik a lövedékek természetét. A repeszek dühödt darazsakként zúgnak szét, törik a fák ágait – még el se ült a dörrenés visszhangja, az emberek felugranak, rohannak, kézről kézre adják a sebesülteket, húzzák-vonják fölfele a vagonba a kifulladt bajtársakat.

– Előre, masiniszta!

A mozdony aljából gőz tör elő.

– Feküdj!

Most valamivel fölöttük s előttük, a bevágás túlsó oldalán robban az akna. A kozák tiszt kitalálta szándékukat, megpróbálja a sínpárat tönkretenni, áthelyezte a tüzet.

A szerelvény beledől a kanyarba, egyre gyorsabban zakatol a sínek illesztésein...

– ...Vigyázz!

A domboldalról két jókora fatörzs is rádőlt a vasútvonalra.

– Gyertek, fiúk! – kiabálja túl Bors a jajgató fékeket.

Újabb lövedék közelít. Nem is törődnek vele. Szerencséjük van, ez túlszáll a célponton.

Kézzel, vállal, puskatussal emelik, taszítják félre, lökik árokba a fatörzseket.

– Jönnek a kozákok! – kiabálja Lukács. A bevágás túlsó oldalán, az erdő aljában már látni a fekete köpenyeket. Egy-két perc, lőtávolságba kerülnek valamennyien...

Szaggatottan, hevesen szólal meg a mozdony sípja. A masiniszta majd kiesik a helyéről, úgy integet: föl a vonatra! S gőzt ad, fehér felhőbe borítja a csapatot.

– A géppel akarja félrelökni az akadályt!

– Kisiklunk, mindnyájan itt veszünk!

– Nincs más esély! Föl, fiúk, a szerelvényre!

A kocsira futtában kapaszkodnak föl. A mozdony dühösen dohog. Meglódulnak... recsegés-ropogás, a személykocsi elejéből hangos pendüléssel szakad ki a vaskorlát, egy faág – mintha bosszúból tenné – végigsöpri, betöri az ablakokat, leveri a mozdonyról az egyik lámpát, de ezzel maguk mögött hagyják az akadályt meg a kozákok csalódott farkasüvöltését is.

Mind gyorsabb dobszót ver alattuk a rohanás üteme.

– Megúsztuk, fiúk!

– Ezt meg... de most mi lesz? Hová megyünk? Mit csinálunk?

– Bors hol van?

Bors ott egyensúlyoz a szétzúzódott kocsi s a mozdony között. A masiniszta most nyújtja neki a jobbik, az ép kezét, átsegíti magához.

Negyedik fejezet

„Mi láng- és vértengeren át kerültünk ide, s itt a foglyok keserves életét éljük. Május elseje azonban egy napra kinyitja börtönünk ajtaját, s újra meggyújtja a nemzetközi testvériség oltárán azt a szent lángot, amelyet nem a mi kezünk oltott el. Azért jöttünk, hogy elmondjuk: a mi lelkünk is el van telve ennek a napnak a boldogságával; hogy együttérzünk azzal a néppel, amely megmutatta az emberiségnek, milyen úton lehet eljutni abba a ragyogó jövőbe, ahol nem lesznek háborúk.

Mi, hadifoglyok, testvéri jobbunkat nyújtjuk a forradalmi orosz népnek. A nagy francia forradalom csak a burzsoáziát szabadította fel, az orosz forradalom ellenben valamennyi nép forradalmának kezdete, ezért nem lehet ellensége a rabságban sínylődő népeknek, hanem meghozza a békét és testvériséget minden dolgozónak.

A forradalom tüze Keletről Nyugatra száll. Hadd vigyük majd magunkkal mi is ennek a forradalomnak a szellemét, tűzpiros zászlaját! Ezt kívánjuk, ez a mi reménységünk, hiszünk benne; s hiszünk a proletariátus nagyszerű győzelmében.

Éljen a népek nemzetközi szolidaritása! Éljen a nemzetközi forradalmi szocializmus!"

Ligeti Károly hadifogoly zászlós 1917. május elsején, Ivanovo-Voznyeszenszkben elmondott beszéde (részlet)

„Az osztályellentétek a táborban ugyancsak kiéleződtek. Az osztrák–magyar hadsereg korábbi fegyelme már rég nem létezett. Az egykori munkás és paraszt közlegények tisztjeiket nemcsak ellenségüknek, hanem – s ezt különösen hangsúlyoznunk kell – parazitáknak tekintették, akik a fogságban előjogo-

kat élveztek, nem dolgoztak, de zsoldot kaptak, a tábor legjobb helyiségeit foglalták el, külön ebédlőjük volt, s így tovább. Ugyanakkor a hadifogoly bakákat szörnyű mód kizsákmányolták, a legkülönbözőbb munkákra mozgósították őket, s ezért hallatlanul alacsony fizetést kaptak.

A tisztek és közkatonák közti ellentéteken kívül azonban a lágerban igazi osztályellentmondások is létrejöttek a »tőkések« és a »bérmunkások« között.

Abban az időben a tiszti zsold már a legégetőbb szükségletek kielégítésére sem volt elegendő; a katonák helyzete meg egyenesen nyomorúságos volt. Ennek az állapotnak a következménye az lett, hogy veszett pénzhajszolás vette kezdetét. Az »eredeti tőkefelhalmozás« alapja a hazárdjáték volt. Egyes táborlakók árusítani kezdték személyes értékeiket: órát, gyűrűt, ruhadarabokat stb. A »kereskedelmi tőke« mellett azonban gyorsan növekedett az »ipari tőke« is: egyes személyek különböző vállalatokat hoztak létre, bútort, cipőt, edényt, kartonruhát, mahorkát, cigarettát, kozmetikai cikkeket, italokat, likőröket készíttettek. Ezekben a vállalatokban nemsokára kézi hajtású gépeket is használtak. Némelyik »nagyvállalat« húsz–harminc bérmunkást is foglalkoztatott. Az árukat a városban az orosz lakosságnak adták el.

A láger »tőkéseinek« vállalataiban nemcsak közkatonák, de »proletarizálódott« tisztek is dolgoztak bérmunkásként. És fordítva: nemcsak tisztek voltak vállalkozók, hanem a katonák is. A tábor civil jelleget öltött. A »hazától elszakított«, az »együtt szenvedő hazafi«-ak testvéri szeretetéről szóló frázisok szörnyű kizsákmányolást takartak...

Ilyen tömegű hadifogoly jelenléte (méghozzá az akkori Magyarország legkülönbözőbb részeiből) nem kerülte el a reakciósok figyelmét sem. A lágerban létrehozták a »Magyar Szövetség« nevű szervezetüket, amely széles körű agitációt folytatott a hadifoglyok között, hogy a volt munkásokat és parasztokat »megmentse« a forradalom hatásától."

Farkas Gábor visszaemlékezése (részlet)

„Példátlan helyzet alakult ki Oroszországban 1917 tavaszán és nyarán. A cári állam feudális volt, de a földbirtokosoknak csak pénzük volt, hatalmuk alig. A polgárság jelentős szerepet játszott e feudális államban, de olyan erős mégse volt, hogy maga vívja meg a saját forradalmát: a munkások segítségével került hatalomra, de hatalmát csak a nagybirtokosok segítségével tudta megtartani. A munkásság számszerűleg gyenge volt, bizonyos értelemben azonban a legnagyobb erő, hisz az robbantotta ki a februári forradalmat. Annyi ereje viszont nem volt, hogy a győzelem után a hatalmat is megszerezze. Váratlanul a hatalmas parasztтömegek is beleszóltak a forradalomba – a szürke köpenyes katonamilliók képében biztosították a győzelmet, de szervezetlenségük miatt önmaguk nem törhettek a hatalomra.

Az érdekek micsoda szövevénye! A nagybirtokosoknak érdekük volt megbuktatniok a cárt, aki gyengeségével veszélyeztette hatalmukat, ezért szövetkeztek a polgársággal, de épp e szövetség miatt nem követelhették a monarchia fenntartását. A polgárságnak érdeke volt szövetkeznie az arisztokráciával, mert egyedül nem maradhatott volna hatalmon, de emiatt nem hajthatta végre a mindenkori polgári forradalmak egyik legfontosabb célkitűzését: a földosztást. A munkásoknak érdekük lett volna nemcsak a cárt, de az arisztokráciát és a polgárságot is elsöpörni, de gyöngének érezték magukat, ezért a polgárságot támogatták a cár ellen. A parasztoknak föld kellett, a katonáknak béke, de fogalmuk se volt, hogyan és kinek a segítségével kaphatják meg.

Ki volt ekkor a legerősebb Oroszországban? A dúsgazdag arisztokrácia, melynek zsebében volt a fél birodalom, de cselekedni már képtelen volt? a polgárság, melyet a munkások segítettek hatalomra? A munkásság, amely a polgárságot segítette hatalomra? A hatalmas parasztтömeg? Melyik vallhatta magáénak a februári forradalmat? S melyiknek az akarata dönti el a forradalom további sorsát?"

Gyurkó László: Lenin, Október (részlet)

1.

Bors türelmesen várakozik a krasznojarszki láger orvosi barakkja felé kanyargó, végeláthatatlannak tűnő sorban. Néha belepillant a kezében tartott verseskönyvbe, aztán ismét eligazítja, födelével kifele fordítja a vékonyka kötetet, tovább nézelődik – nézi az embereket, őrzi lelkében a harag keserű parazsát, azt ismételgeti magában: „Ezt se feledd el soha!"

Száz meg száz, bevonultakor még szálas, jókötésű, munkában edzett, egészséges – mostanra, 1917 nyarára azonban lesoványodott, elvadult külsejű, lázas szemű, fekélyes bőrű, koravén férfi: hadifoglyok.

Akikben még van erő, azok végigállják – fecsegik, veszekszik, panaszkodják a várakozás óráit, vagy hallgatagon süttetik arcukat a pörkölő szibériai nappal; ám sokan már csak üldögélni tudnak, maguk elé meredtek, kínos erőlködéssel vonszolják előbbre testüket a porban, ha a sor megmozdul; s jó néhányan már csak fekszenek, fekszenek a kegyelemből alájuk vetett rongyokon, szemük lehunyva, bajtársaik néha lehajolnak hozzájuk megnézni, van-e még bennük élet.

Töméntelen itt a beteg. Azt hallani, hogy Krasznojarszkban még most is legalább tizenháromezer fogoly tengődik (pontos számot alighanem maguk az oroszok se tudnak); a zsúfoltság, a napról napra kevesbedő gyengülő menázsi, a tetvek, a meg-megújuló járványok – de legfőként a kínzó honvágy, a kilátástalannak, megmozdíthatatlannak tűnő egyhangúság – tömegével kaszálja le lábukról az embereket. Gyógyszer alig-alig van, a szenvedők kifogyhatatlan áradata maholnap az orvosok szavaiból is végképp kilúgozza a bátorító szót, a puszta együttérzést – s lám, mégis, mindennap újjászületik a maródi vizitre várakozók kilométeres emberkígyója!

Itt ugyanis – a lábukat körülgyűrűző halál, a testüket-lelküket átitató keservek, a reménytelen ácsorgás ellenére – van élet, van mozgás, itt új arcokat lehet

látni, új ismeretségek támadnak, csodába illő találkozások esnek meg; itt újra el lehet mondani a régi történeteket s lehet újakat hallani; itt születnek, itt kapnak lábra s itt hullanak alá szárnyukszegetten a hírek...

...S amire talán nem is gondolnánk: itt – az orsz őrök szemétől-fülétől távol – még szervezkedni is lehet.

Bors például (el ne kiabáljuk) nem beteg. Küldetésben van, vár valakit, emiatt tartja kezében – fedőlappal kifele – a verseskötetet: az ismertetőjelet.

Megbízása a ritkuló hajú, szőke orosztól: a masinisztától származik.

A hosszú vonatúton – egykori erdei táboruktól Krasznojarszkig – volt idejük megismerkedni, megbarátkozni egymással.

Nyikolaj Kirillovics Breznyakov (mert ez volt a mozdonyvezető becsületes neve) azzal kezdte, hogy elhárította köszönő szavaikat: „Ha nem szököm veletek, a kozákok botja alatt pusztulok el." Később az is kiderült róla: önként vállalta a kis erdei fogolytáborok közti vasúti szolgálatot, mert – ahogy mondta: „Nem akartam, hogy azt higgyétek az oroszokról: mindnyájan egyformák."

Megszabadulván a kozákoktól, egész napon át döcögtek Minuszinszk felé; Nyikolaj úgy intézte a menetet, hogy késő este fussanak be a város közelébe, ott aztán megálltak valami jelző előtt, a mozdony néhány szaggatott sípjelet adott le. Kis idő múlva előkerült egy másik orosz vasutas, néhány szót váltott Nyikolajjal, majd mindketten átmentek a személykocsiba a magyarokhoz.

– Tinéktek olyan helyre kellene eljutnotok, ahol soksok plenni él – magyarázta Nyikolaj értelmesen. – Ahol föl se tűnik, ha néhány emberrel megszaporodik a létszám; üldözőitek így végképp nyomotokat vesztik. Ha így határoznátok, akkor mi azonnal továbbviszünk innét benneteket; végtére nekem is nevet, munkahelyet kell változtatnom, a kozákok nyilván engem is halálra

keresnek majd. Ha azonban nemet mondanátok, akkor elbúcsúzunk egymástól.

– Megyünk veled! – kiabálta mindenki.

– S hová tartanánk? – kérdezte Bors.

– Krasznojarszkba. A Szibériát átszelő vasúti fővonal mellé.

A város nevének hallatára mindenki föllázadt: „Márpedig oda nem megyünk!" Valamennyien emlékeztek az óriási lágerre: 1915-ben ott osztották el a przemyśli foglyokat is Szibéria-szerte – s valamennyien félték is ezt a tábort, mert cudar napokat, heteket éltek meg ott annak idején.

Borsnak azonban most is volt külön kérdése:

– Szándékosan emlegeted azt a vasúti fővonalat?

A mozdonyvezető elismerően nézett rá:

– Szándékosan. Ha alkalom nyílik rá, én bizony onnan is útra kelek, meg se állok...

– Moszkváig?

– ...Ukrajnáig. Odavalósi volnék, csak annak idején volt némi nézeteltérésem az Ohranával.

Lukács gyorsan elmagyarázta, hogy Nyikolajt a politikai rendőrség üldözte el szülőföldjéről.

– S most már nem félsz hazamenni?

A masiniszta gondosan megrágta, mit válaszoljon:

– Nagyot mozdult a föld szent Oroszország alatt, magyarok. Gondoljátok csak el: akkora vegyeskereskedés, hogy a földkerekségen nincs párja, s ennek az üzletnek a tulajdonjoga sok-sok évszázada cárról cárra öröklődik... Úgy tűnt, maga az égben trónoló Isten se másíthatja meg ezt a rendet, s erre beköszönt 1917 tavasza, II. Miklós – de pereputtyostul! – kipottyan a főnöki székből! Páratlan fordulat ez a muzsikok számára, talán még föl se fogták, mit jelent... Ami viszont a boltot illeti, a cégtáblát úgy-ahogy átmázolták, a festékbe némi rózsaszín is keveredett, az üzlet haszna azonban változatlanul az uraké, a nép tengernyi robotjának, szenvedésének, háborúban kiontott vérének árát változatlanul ők teszik zsebre! Ezt kellene mindenkivel

megértetni, akkor aztán valamennyien betódulunk ebbe a nagy-nagy magazinba, odavágunk a pultra, az arcukba kiáltjuk: elég volt! Ide azt, ami bennünket megillet! Elő az egyenlőséggel, a joggal, a szabadsággal, gyerünk fölosztani a földet a parasztok számára...

– Földet osztani? – hallatszott Horváth Jani hitetlen hangja.

– Igen! A földet a parasztoknak, a gyárat a munkásoknak! Mindent köztulajdonba!

– Igen, ez a szociális forradalom! – rikkantotta lelkesen Lukács.

A többiek azonban hallgattak: mindez hihetetlennek tűnt előttük.

Nyikolaj türelmesen nézett arcról arcra:

– Mindez persze odébb van még... mint ahogy Ukrajna is odébb van Szibériától. De egyszer csak-csak el kell indulni, nem? Ezért nem félek én nekivágni...

– No, akkor induljunk együtt! – mondta Bors.

A masiniszta bólintott, aztán társával együtt kimentek, megtárgyalták a tennivalókat. Hamarosan szabadot mutatott a jelző, ők belepöfögtek az éjszakába, begurultak valami tehervonat mellé, aztán tolattak, egyet-kettőt sípoltak – a hajnal már a Krasznojarszk felé vezető sínpáron találta őket.

Jó néhányszor kifogyott a fa a szerkocsiból, jó néhányszor fűrészt, baltát kellett markolniuk, hogy továbbhaladhassanak. Bors kényelmesebbnek találta, ha ott marad a mozdony állásában, segít fűteni: barátkoztak.

Néhány órával Krasznojarszk előtt Nyikolaj előhúzott a zubbonyából egy cirill betűs iromány:

– Ezzel a passeporttal minden további nélkül bejuthattok a lágerbe. Ideiglenes munkavállalási engedély, holnap jár le. Csak az a dolgotok, hogy üres barakkot keressetek magatoknak, meg föliratkozzatok az élelmezési biztosnál.

– Honnan szerezted? Nem hamis?

– Számotokra csak az a fontos, hogy elfogadják, nem? Márpedig elfogadják, efelől kezeskedem.

– Mondd csak, miért vagy velünk ilyen rendes, masiniszta?

Nyikolaj ismét gondolkozott egy sort:

– Háromféle válaszom is van rá. Mondjam?

– Mondd!

– Az első: jó ideje vagyunk egy kenyéren, márpedig az ukrán mondás azt tartja, hogy azon ismerik meg egymást legjobban az emberek. A második: elég régóta harcolnak egymással a népek, leginkább azt se tudják, mi végre; szerintem most jött el az ideje annak, hogy barátkozni kezdjenek egymással. A harmadik...

– A harmadik?

– Az akár egyszerű üzlet is lehetne. Segítek nektek, hogy alkalomadtán ti is segítsetek énnékem.

– Mi? Ugyan miben segíthetnénk?

– Abban a harcban, amit a közös ellenségeinkkel folytatunk.

Bors arcán ellenérzés jelent meg:

– Állj meg egy szóra, Nyikolaj. Tisztellek, becsüllek, de ezt ne kérd tőlünk. Bennünket egyetlen cél mozgat: az, hogy végre hazajussunk. Ha ebben segítesz nekünk, egy test, egy lélek vagyunk veled. De ha a ti dolgaitokba akarsz bennünket belekeverni, akkor hátráltatsz bennünket, erőnket, időnket pazarolnánk vele.

A mozdonyvezető nem siette el a választ:

– Megértelek én téged, csornij plenni. Valamit azért megkérdeznék: hallottál már az anzsero-szudzsenszki bányákról?

– Hallottam. Valahol Tomszk környékén vannak, innen pár száz kilométerre. Miért?

– Nos, az ottani szovjet nemrégiben azt követelte Michelson bányatulajdonos úrtól, hogy ne csupán az orosz bányászok számára biztosítsa a nyolcórás munkaidőt s a megfelelő munkabért, hanem a velük dolgozó hadifogoly munkásoknak is. Michelson úr elutasította a kérést, arra hivatkozva, hogy a központi hatalmak

fogságába került orosz hadifoglyoknak sincs azonos sora az ottani – a német, az osztrák, a magyar – munkásokkal. „Azt tessék rábízni a mi ottani elvtársainkra", válaszolták erre az anzsero-szudzsenszkiek, „itt azonban legyen úgy, ahogy kívánjuk". Michelson úr látta, hogy kezd veszélyes lenni a helyzet: engedett. Az érdekeink, barátom, sokkal inkább közösek, mint gondolnád.

Bors persze nem mutatta, hogy az érv hatott volna rá:

– Mi az a szovjet?

– Néptanács. A dolgozók által választott vezetőség. Saját embereiket választják be oda, nem az urak meg a talpnyaló hivatalnokaik diktálják benne a törvényt. Nálatok hogy van ez?

A fekete legény nagyot hallgatott:

– Nálunk egyelőre még a fogolytáborokban is a tiszt urak dirigálnak. Mi például, a fiúk meg én, már csak azért is elsőkként jelentkeztünk erdei munkára, hogy minél kevesebbet lássuk a tisztjeink képét.

Nyikolaj ravaszul, oldalról ránézett:

– S ha netán hazasegít benneteket a szerencse? Ott is lesz hová kitérni előlük?

Bors nem szólt semmit, végül azzal bújt ki a további beszélgetés alól, hogy viszi a passeportot megmutatni a többieknek.

Ismét jóval a város előtt állt meg a szerelvény: tanácsosabbnak találták, ha innét gyalogszerrel folytatják az utat a lágerig. A magyarok sorban Nyikolajhoz járultak, megszorították a markát, tisztességgel megköszönték a segítséget. Bors maradt utolsónak:

– Hogy búcsúzzak tőled, masiniszta?

– Azzal, hogy „doszvidányija", viszontlátásra. Mert hamarosan látjuk egymást.

– Az jó lesz. Egyébként... gondolkoztam azon, amiről beszélgettünk. Rám mindenben számíthatsz. Másokat azonban nem toborzok magam mellé mindaddig, amíg jó szívvel nem tehetem.

– Rendben van, Bors. Ezt is köszönöm. Hallgass ide: láttam én a kezedben valami könyvet.

– Igen. Régóta őrzök egy verseskötetet, valami volt przemyśli katona költeményei vannak benne, bizonyos gyóni Áchim Géza nevű utászé. Gondolom, ő is kikerült Szibériába, nem tudom, most mi lehet vele. Amit a bekerítésben átéltünk, arról igen szépen megírta az igazat. Miért kérded?

– Jövő hétfőn állj be a maródi vizitre várakozók közé. A könyvedet tartsd a kezedben, fedőlapjával kifele. Valaki odamegy majd hozzád, beszélgetésbe elegyedik veled, megemlíti Ivan Frankó nevét.

– Az ki?

– Ő a mi nemzeti költőnk, ukránoké. Egyébként sokáig a ti császárotok alattvalója volt, Galíciában élt. Szerette a népet, szerette volna szabadságban, jómódban látni az ukránokat. Ő fordította le egyébként számunkra Marx és Engels műveit. Hallottál erről a két névről?

– Lukács bajtársam két nagy szakállú apostola, sűrűn fohászkodik hozzájuk...

– Ők azok, helyben vagyunk. Nos, aki Ivan Frankó nevével igazolja magát, azzal úgy beszélhetsz, akár velem. Általa küldök majd üzenetet...

– A továbbindulásról?

– Bízzatok bennem. Ne feledjétek: közösek az érdekeink.

Nos, így váltak el, s így került Bors abba a hosszúhosszú sorba, amely az orvosi barakk irányába topog. Nézett ő sokfele, forgatta a könyvet jobbra, balra, de mindeddig senki meg nem szólította olyanformán, ahogy Nyikolaj ígérte...

– ...Úgy látom, maga is Przemyślből jött! – mondja egy hang.

Bors fölriad mélázásából. Olyasvalaki szólította meg, akire álmában se gondolt volna: egy tiszt.

Tiszt?...

Vékonypénzű, alacsony hadnagy, szemüveges, ábrá-

zata némiképp ragyásnak tűnik... s valahonnét nagyon, de nagyon ismerős.

– Miből gondolja a hadnagy úr, honnan kerültem ide?

– Gyóni Géza versei miatt. Ő is velünk esett fogságba. Szereti a verseit?

– Hát... megmondva az őszintét... nem mind. Némelyik úgy hangzik, mintha nem egy közkatona írta volna, hanem valami felsőházi tag, kócsagtollas süvegben, párducbőrös kacagányban.

– S melyiket kedveli? A *Csak egy éjszakára* címűt?

Bors elhatározza: kiugrasztja a nyulat a bokorból.

– Én azt. Egy barátom meg az *Ének a gránicon* címűt, annak is leginkább az ötödik versszakát.

– Az hogy van?

„Jövő magyarját minden ág ne húzza,
Rémlátás réme ne háljon vele;
Csodára keljen áldott magyar búza:
Aki vetette, az arassa le."

– Hallja-e, ezt akár Ivan Frankó is írhatta volna!

A hadnagyon nem látszik, hogy Bors meglepődése érdekelné. Tovább cseveg, csak éppen kissé odábblép:

– Nekem is van egy kedvenc Gyóni-versem. Szerintem magának is tetszene.

– Tessék mondani!

„Szent arcod előtt leborulok térdre,
Távoli bús nép keserű fia.
Úri herék sok rab cselédje
Jajgat bennem, mert Rád kell várnia:

Rád, akit oly rég elnyomott az álom
(úri beléndek altatott, és mákony)
S most ébredsz frissen és fiatalon,
Forradalom,
S végigtáncolsz e vérszagú világon."

– Ez igazán szép – feleli Bors. – Ha találkoznék a költővel, megkövetném. Nem jól ítéltem meg.

– Késő, barátom. Ő hosszú hetek óta nem tudott már magáról, s tegnap virradóra, éppen harmincharmadik születése napján, meghalt.

– Hol?

– Itt, ebben a lágerben. Hic situs est vates... saepe miser voluit patriis occumbere terris.

– Tessék?

– „Itt nyugszik a költő... Hogy vágyott a szegény, édes honi földbe' pihenni!" Ovidius szavai.

– Megvan!

– Micsoda?

– Az, hogy honnan ismerem a hadnagy urat. Egyszer hallottam előadást tartani, valami vöröskeresztes deputáció számára, a przemyśli Szent Egyed-katedrális előtt.

A hadnagy rábámul Borsra. Arcán egy szép emlék boldogsága:

– Igen, a szépséges Ibrányi Alice, meg az ő unalmas kísérői!... Nessun maggior dolore, che ricordarsi del tempo felice nella miseria.

– Ez is latin?

– Nem, ez Dante Alighieri mondása: „Nincs nagyobb fájdalom, mint nyomorúságunkban a boldogságra emlékezni." Egyébként... gratulálok, bajtárs, a memóriádhoz. Servus humillimus! Dániel Ede a nevem, egykori görög- és latintanár a Corvin Mátyás Gimnáziumból. Tebenned kit tisztelhetek?

2.

A barakk, ahová Bors és társai – a Nyikolajtól kapott papirossal – sikeresen beszállásoltak, a tábor széle felé esik, jó messze a konyhától, a fürdőháztól, az orvosi rendelőtől; ők azonban nem bánják a kényelmetlenségeket, hisz nincsenek szem előtt, senki nem firtatja,

honnan kerültek ide, hol raboskodtak ez idáig. A masiniszta egyébként is azt ígérte, hogy hamarosan indulnak tovább...

Hogy Nyikolaj napokon át nem adott életjelt magáról, a kis csoport egy része – a türelmetlenebbje, a hitetlenebbje – másfele tájékozódott; át is költöztek véletlenül föllelt földijeikhez vagy kényelmesebb szállásra. A maradék azonban kitart s bizakodik. Csak a várakozás ne volna oly nehéz és untató!

A kárpátaljai Mirkónak – szerencséjére – ott a faragókés. Most éppen hangszert készít: orosz balalajkát. Már a díszítésen dolgozik, a húrokat korábban megszerezte, ki is próbálta (Málnást annyira idegesítette a pengetés, majdnem összeverekedtek miatta Mirkóval).

Kis-Som is kitalált magának valami időtöltést: Horváth Janival, a hatalmas termetű szögedivel naphosszat árnyjátékot próbálnak. Jani, tanyasi gyerek lévén, nyilván nagyapjától, apjától tanulta el végtelen téli estéken azokat az ujjmozdulatokat és -alakzatokat, melyek nyomán a hátulról megvilágított lepedőn sorra megjelenik a kutya, a macska, a tehén, a nyúl, a róka... Kis-Som, városi emlékei alapján, ezt az „állatseregletet" mindenféle egzotikus példánnyal egészítette ki, a tevétől a struccig; majd áttértek a jelenetekre, életképekre. Naphosszat a sarokban dödörögnek, zsebkendőkkel, katonai holmijaik maradékával manipulálnak, új meg új figurákat eszelnek ki (Málnás ezért is mérgelődik, azt mondogatja, felnőtt emberek ilyesmivel csak a Pólya-féle angyalföldi bolondházban szórakoznak!...)

Bors azzal üti el az időt, hogy a Nyikolajtól kapott, elvásott-elrongyolt szibériai vasúti menetrendet tanulmányozza. Állomások, kilométerek, menetidő – valamennyit elraktározza fürtös fekete fejébe, ha kérdeznék, könyv nélkül fölsorolná az összes megállót Moszkváig. Ha Málnás hozzászól, úgy emeli föl pillantását a vaskos nyomtatványból, ahogy a fürdőző bukkan elő

a hűvös hullámok közül: rácsodálkozva a másnemű világra.

Sípos úrral ismét csak hiába próbálkozik Málnás: Sípos úr hallgatag, mint a parti kőszirt, lepereg róla minden fecsegés-locsogás. Málnás néha visszasírja azokat az időket, amikor Sípos úr – valami kapcsán – elmondott egy-egy hihetetlen, de igen tanulságos lóversenytörténetet.

Maradna Lukács, övele azonban Málnás óvakodik beszédbe elegyedni, mert Lukács azonnal rákezd az agitációra, ami Málnásnak a könyökén jön ki. Így aztán a vörös képű katona – magában beszél. Morog, veszekszik, foga közt szitkozódik, beleköt az élő fába is.

Most például az nem tetszik neki, hogy nem látja Borsot:

– Hova ment? Újabban folyton külön utakon jár!

– Ugyan már, miket beszélsz!

– Látom én! Nagyon elkapatta magát az utóbbi időben. Sokat trafikált az orosz masinisztával is. Egy szép napon azon vesszük észre magunkat, hogy őkelme már messze jár, mi meg...

– Hagyd abba, Málnás! Vagy mondd a szemébe, aztán zsebre teheted, amit kapsz tőle!

Málnás elhallgat. Kimegy a barakkból. Minek? maga se tudja, odakünn semmi látnivaló, az egyforma deszkaépületek sülnek a napon, az egész óriási láger tunyán, értelmetlenül tűri a rövid, heves szibériai nyár súlyát, hever a széttaposott, kopár földön, vár valamire...

Ugyan mi történhetne itt, ugyan mi történhetne övelük?

A hőségtől hullámzó levegőben – Málnás úgy érzi, káprázik a szeme – megcsillan egy aranyparoli. Húsz-egynéhány hónapja vannak fogságban, jószerével egész idő alatt nem láttak tisztet, azok ugyanis a tábor másik felében, magas deszkakerítés, fegyveres őrök védelmében élnek...

A tiszt mellett Bors tapossa a homokot. Hétköznapi, nyugodt a hangja, a viselkedése.

– Ez a mi barakkunk, fáradj be, hadnagy úr. Gyere te is, Málnás.

Odabenn mindenki teljes meglepetéssel bámul az érkezőkre.

– Le lehet ülni, fiúk – mondja Dániel. – Hallomásból már mindenkit ismerek... Nyilván te vagy Lukács... te meg Kis-Som, Sípos úr, Horváth Jani... szervusztok.

– Fiúk, bemutatom Dániel Ede hadnagy urat. Nyikolaj masinisztától hozott üzenetet.

Körülülik, lesik a szavát.

– Rossz hírem van, barátaim. Jó két hete az oroszok támadást indítottak a nyugati fronton.

A hadifoglyok összenéznek. A februári forradalom, a cár megbuktatása óta az arcvonal megmerevedett. Az a hír járta, hogy az orosz sereg fölbomlóban van, a katonák a földbe szúrják a szuronyukat s hazaszöknek. Úgy festett, hogy az Ideiglenes Kormány kénytelen lesz békét kérni, s akkor ők hazamehetnek.

S erre – orosz offenzíva?

– No, ez beteszi nekünk a kaput – mondja Málnás.

– Árulók – suttogja Lukács. – Elárulták a forradalom ügyét!

– Most mi lesz? – kérdi Kis-Som.

– A helyzetre jól illik az a mondás, amely állítólag Talleyrand-tól származik, s akkor keletkezett, mikor Napóleon kivégeztette Enghien hercegét: „C'est plus qu'un crime, c'est une faute", vagyis: „Ez több a vétknél, ez már bűn." A bűn ugyanis magában foglalja a bűnhődést is, jelen esetben kétszeresen: szerintem ugyanis az offenzíva hamarosan összeomlik, s a központi hatalmak ellentámadásba mennek át, másfelől pedig az orosz néptömegek végképp elvesztik illúzióikat.

– Velünk kapcsolatban nincs semmi újság?

Dániel – szemüvege fölött – Borsra néz:

– Úgy találod, hogy ez az újság nincs kapcsolatban veletek?

– Ha van is, milliomodrésznyi módon. Mint... mint a szélviharnak egy-egy homokszemmel.

– Nagyon jó hasonlat, amice: így születnek ugyanis azok a homokviharok, amelyek, teszem, beterítették annak idején az asszír–babilóniai palotákat...

– Jól mondod, hadnagy úr! – ugrik föl Lukács. – Ha tudnád, mióta mondogatom ezeknek a fafejűeknek, hogy az osztályérdek mindenek felett! Ők viszont csak a magukét hajtják, hogy ahhoz, ami itt történik, semmi közünk, nekünk odahaza kell rendet csinálnunk...

– Ez az „odahaza" hol kezdődik? – kérdi Dániel. – Szerintem itt, a közelben: a magas kerítésnél, a tábor közepén. Akik a kerítés túloldalán laknak, gondosan és pontosan kialakították a hazai viszonyokat. Császár-király képében ott a rangidős főtiszt. Főrendiház, alsóház címén: a tiszti parlament. A kúria megfelelője a becsületbíróság. Van erőszakszervezet is – helyi szép nevén: „A Magyar Szövetség Akciócsoportja" –, ha valaki netán másfajta nézeteket hangoztat, első fokon megfenyegetik, másodfokon – az éjszaka sötétjében – véresre verik. Ha nem tudják elkapni, följelentik az orosz lágerparancsnokságnál... Megvan továbbá a társadalmi kasztrendszer pontos mása: van születési arisztokrácia, vannak lenézett, de körüludvarolt újgazdagok, vannak lecsúszott egzisztenciák, szélhámosok, másokon élősködő piócák. Nők híján férfiakat lehet kapni a bordélyban, birtokokat lehet elveszteni – ha hozomra is – a kártyakaszinóban... Pontosan olyan ez, mint otthon! Most, az offenzíva hírére, „szabályozták" azt, hogyan viselkedjünk, kikkel érintkezzünk. Én például, most meglátogatván benneteket, főbenjáró vétséget követek el...

– Miért nem mondtad, hadnagy úr?!

– Engem, fiúk, az ő világuk nem érdekel. Én mindig másfajta eszményeket követtem. Boldogult édesapám a nagy francia forradalom csillagos ideáit, a szabadság,

egyenlőség, testvériség szentháromságát emelte családi oltárunkra; jómagam is ezeket próbáltam átplántálni pedagógusi működésem színtereire, így lettem a Corvin Mátyás Gimnázium tantestületének fekete báránya. A háború kitörésekor, tartalékos tisztként a „kaiserlich und königlich" tisztikar kebelébe kerülvén, közvetlen környezetemtől való korábbi elkülönülésem szaporodó ellentétekké, itt a fogságban aztán végleges szakadássá mélyültek. Az utolsó cseppet a pohárban a párbajügy jelentette...

– Párbajoztál valakivel?

– Ellenkezőleg! Felkért hozzászólóként asszisztálnom kellett volna bizonyos Zentay Dezső nevű tiszttársam A párbaj, mint a magyar nemzeti karakter kvintesszenciális kifejeződése című előadásához. Mikor kijelentettem, hogy a témát sült baromságnak tartom, odaállt elém egy taknyos kis alhadnagy, soha puskaport nem szagolt irodakukac, bizonyos Ormándy...

– Én azt ismerem – szól közbe Bors –, Rhédey báró mellett szolgált a főparancsnokságon! Mikor Kondáss őrnagy, mint különleges légifutár, Kuzmanekhez érkezett, őt is megkínálta csokoládéval, a fiatalúr úgy bezabált, hogy kórházban mosták ki a gyomrát!

– Kicsi a világ!... Nos, ez a ficsúr teljes komolysággal provokált engem. Kihívott párbajra! Azt feleltem neki, előbb tisztogassa le a tojáshéjat a fenekéről... Másnap raportra hívattak a rangidős tiszthez; fütyültem rájuk. Akkor – távollétemben – jegyzőkönyvet vettek fel viselkedésemről, később elhozták, hogy tudomásulvétel címén szignáljam; azt válaszoltam nekik, nem tudok írni.

– Épp te!...

– No, nem is folytatom: egy idő után ünnepélyesen kigolyóztak tiszti jogaimból, törölték nevemet a vöröskeresztes listáról, „persona non grata"-nak nyilvánítottak rendezvényeiken, aztán ünnepélyesen megfenyegettek mindenfélével... Újabban az a bajuk, hogy „kétes elemekkel" érintkezem. Látták, hogy nem törődöm velük, erre a tettek mezejére léptek. „Tüzes vassal éget-

jük ki a magyarság testéből az üszkös fekélyeket!" Ennek jegyében...

Kigombolja zubbonyát, félretolja egyik válláról: kékesvörös forradás árulkodik róla, hogy ott golyó ütött sebet.

– A bemeneti nyílás hátul van...

Málnás ökle súlyosan zuhan a priccs deszkájára:

– Jön még a kutyára dér!

– Nos, barátaim, így állunk ezzel az „otthoni rendcsinálással". Csupán érzékeltetni akartam, hogy ez nem földrajzi kérdés, nem egyszerűen határokon múlik. Hanem... verba volant, scripta manent: ide figyeljetek!

A zubbony vállvarrása alól, a kétfelé nyíló szövetcsík mélyéről összehajtogatott hártyapapirost húz elő, széjjelbontja, eléjük mutatja:

– Olvassátok!

– Mi ez?

– Hozd már ide a mécsest, Kis-Som, semmit se látni ebben a félhomályban!

Lukács telepszik az imbolygó fénynyelv mellé az irománnyal:

– „Hadifogoly magyar testvérek! Százezernyi társatok nevében fordulunk hozzátok!"

Akaratlanul is közelebb hajolnak.

– „Orosz barátaink megelégelték az értelmetlen vérontást. Rájöttek, hogy ez a háború nem a népek háborúja egymás ellen, hanem az a célja, hogy a nagy rabló államok ismét felosszák egymás között vadászterületüket, a földgolyót. Hadifogoly magyar testvérek! Vajon e rablóállamok egyikét, az Osztrák–Magyar Monarchiát joggal nevezhetjük-e a mi hazánknak? Érdemes volt-e vért és életet áldoznotok érte Szerbiában, Galíciában, orosz földön, érdemes-e szenvednetek érte szibériai fagyban, elpusztulni a murmanszki vasút építésénél vagy a donyeci bányákban – a tőkések és hiénáik érdekeiért? Katonatestvérünk! Azt mondjuk neked: segítsd a forradalom ügyét! A fegyvert, amit kezedbe adtak, fordítsd felszabadulásodra! Fordítsd azok ellen,

akik téged megrugdaltak, megpofoztak és rabsorba hajtottak, akik..."

...Reccs!!!

Fölszakad a barakk ajtaja. Lakksapkás, kifent bajszú orosz zászlós lép be rajta, néhány szuronyos őr kíséretében; kesztyűs keze lovaglópálcát szorongat, szeme kék, jéghideg.

Arra sincs idő, hogy a papírlapot eltüntessék. Ott marad az asztalon, ahová Lukács leejtette.

– Hát ti, plennik? Mit csináltok itt?

Dániel Ede az egyetlen, aki teljesen nyugodt marad:

– Művelődünk, zászlós úr. Tanulunk.

– Mit tanultok? Hadd lám!

Oda kell adniuk a hártyapapirost. A tiszt sillabizálni kezdi a magyar szöveget. A latin betűket – a nagy „H"-t, az „a"-t, a „d"-t, az „i"-t – cirill formájúaknak értelmezi:

– Mi ez? „Na-j-u-zs..."

– Tudomány – mondja gyorsan Dániel. – Földrajztudomány, zászlós úr. Nézze csak, szerepel a szövegben Szerbia, Galícia, Szibéria...

Az orosz tiszt ránéz, aztán valamit odasúg egyik emberének – aki gyorsan eltűnik –, majd int Dánielnek:

– Tehát földrajz...! No, az érdekel engem. Hadd hallom oroszul!

– Semmi akadálya! „A földrajz tudománya. A földrajz a legfontosabb tudományágak egyike. Segít eligazodni a földgolyón. Ha például elindulunk határaink mentén, dél felől Szerbia terül el, északkeleten a nagy galíciai síkság..."

– Elég! Ez nagyon tanulságos. Ön az oktató? Ön tiszt?

– Háborúban tiszt, de békében tanár, gaszpagyin praporscsik. Inter arma silent Musae, tartja a latin mondás, ám ha a fegyverek elhallgatnak, a múzsák felébrednek, belőlem kibújik a pedagógus.

– Kibújik! Őbennük pedig felébredt a tudásszomj, mi?

Ez sejt valamit – súgja oda Bors Dánielnek. Ki se mondja, az ajtó felől magyar szó hallik, aztán az egyik orosz őr beenged egy magyar századost és két kísérőjét.

– A báró úr!... – szólja el magát Sípos úr. Rögtön hátrább is húzódik. Bors félrefordul, összenéznek Lukácsékkal. Ezt a találkozást szívesen elhagyták volna.

Rhédey Gusztáv nem sokat változott azóta, hogy utoljára látták. Mögötte a centis hajú, sovány képű Ormándy alhadnagy viszont megemberesedett: magasságra alig, inkább csak termetre, súlyra nézve marad el a harmadik tiszt, a széles képű, vaskos állkapcsú főhadnagy mögött, aki leplezetlen gúnnyal, megvetően tekint Dánielre.

Az orosz zászlós eközben udvariasan szalutál:

– Sajnálom, hogy ide kellett fárasztanom önt, gaszpagyin kapitan.

– Már vártam a hívást. A tiszt urak tájékoztattak róla, mi van itt készülőben.

Bors akaratlanul is bólint: balsejtelmei beigazolódtak.

– Érdekes stúdium zajlik ebben a barakkban, gaszpagyin kapitan: földrajzlecke. Az óravázlat azonban magyar szövegű. Arra gondoltam, hogy a lojális magyar tisztikar egyik érdemes vezetője hű fordítást szolgáltat belőle számunkra is.

– Állok rendelkezésükre!

– A papirost kérem! – vakkant a zászlós.

Mielőtt Dániel nyúlhatna érte, Bors előlép:

– Adjuk, gaszpagyin praporscsik... Tessék, világítás is mellé! – s a másik kezével a hártya mellé fogja a mécsest.

Egyetlen fellobbanó láng: a vékony papír oly hevesen ég el, hogy valósággal tűzbe borítja a fekete legény kezét. Aki odakap, sziszegve rántja vissza az ujját: neki csak a szeme szűkül össze.

– Te gazember! – s a zászlós nagyot vág Borsra a lovaglópálcájával.

– Bocsánat, uram. Ügyetlen voltam.

Rhédey báró mindeddig rá se nézett a bakákra: levegőnek vette őket. Bors hangja hallatán fölütötte a fejét. Most odalép hozzá, belenéz az arcába:

– Való igaz, most ügyetlen voltál, Bors. Évekig úgy ügyeskedtél, hogy nem találtunk a nyomodra. Most végre megvagy.

Körbevilágít a mécsessel az arcokon:

– Lám, csupa ismerős. Ez a kövér kötözött meg engem Przemyślben. Ez a vékony segített neki. Erre a vörös képűre is emlékszem. Ez meg...

– Az ön zsokéja, báró úr – mondja Sípos úr. – Aki annyi versenyt nyert meg önnek, s akit ön hálából kivezényeltetett a tűzvonalba.

Rhédeynek arcizma se rándul. Visszafordul az orosz tiszthez:

– Kitűnő fogás ez, zászlós úr. Ezek az emberek: nem szimpla konspirátorok. Ezeknek a lelkiismeretét olyan súlyos bűnök terhelik, melyekhez képest holmi kis röpcédulázás nem is mérhető. Ezeket a bitangokat a magyar tisztikar, megfelelő eljárás során, „in contumaciam" kiiktatta az élők sorából.

Megváltozik a hangja. Kihúzza magát:

– A magyar táborparancsnokság nevében hivatalosan is kérem ezeknek a hétpróbás gazembereknek a kiadatását!

Az orosz zászlósnak ide-oda jár a szeme. Tűnődve simogatja, ütögeti kesztyűs bal tenyerét a pálcával:

– Nehéz helyzetbe hoz, gaszpagyin kapitan. Kérésének teljesítése meghaladja az én hatáskörömet. Megígérem azonban, hogy a szigorú vizsgálat során előterjesztem az önök kérését.

Rhédey fölfújja magát. Nehezen uralkodik az indulatain. Aztán mereven tiszteleg, kísérőivel együtt kifordul a barakkból.

A zászlós utánanéz, aztán – mintha nem is ugyanaz az ember lenne, mint eddig – dühödt ordításba tör ki:

– A városi tyurmába velük! Futólépésben!

A szuronyos őrök betódulnak, kiabálnak, munkába veszik a puskatust, valamennyiüket kiterelik.

– Ezt jól megszerveztétek, elvtársak – morogja oda Bors Dánielnek az összeharapott fogai közül.

A hadnagy nem felel, a szemüvegét óvja, le ne essen.

3.

– Hadnagy úr! Mit jelent az az „inkontu" vagy mifene?

– „In contumaciam." Távollétében.

– És... hogyhogy „kiiktattak bennünket"...?

Dániel megvakarja az üstökét:

– Csak ködösen emlékszem rá: annak idején tiszti gyűlés foglalkozott az ügyetekkel, s nem azért mondom, hogy utólag szépítsem a dolgot, de jómagam s néhány tiszttársam nem vettünk részt ebben a mocskos színjátékban... persze fogalmam se volt róla, hogy valaha is találkozom veletek. Nos, ti megtagadtátok a parancsot, visszaéltetek a tudomásotokra jutott hadititokkal, kezet emeltetek feljebbvalóitokra – úgy rémlik, ezek voltak a fő vádpontok, summa summárum: jól fejlett kis hazaárulást hoztak ki végső soron a dolgaitokból. Egyébként Rhédeyék azért dúltak-fúltak ennyire, mert hadseregszerte közröhej tárgyává tettétek az egész tisztelt törzskart, tábornokostul, légifutárostul megfürdettétek őket a ciszternák vizében. Állítólag Szelivanov táborszernagy, az ostromlók parancsnoka azt jelentette a cárnak, hogy akkor sikerült elfognia Kuzmaneket és tisztjeit, mikor jól úszó tengerészeket hozatott a Balti Flottától... No, ez a sértett hiúság dolgozott az urakban, mikor meghozták a halálos ítéleteket.

– A halálos...?

– No, ha az oroszok valóban kiadnak bennünket Rhédeyéknek, akkor igencsak szorulhat rajtunk a gatya! De nem eszik olyan forrón ezt a kását – véli Dániel.

– Február óta az orosz őrség viselkedése nagyot változott irányunkban. Gondoljátok el: a lágert nem őrzik, az megy ki dolgozni vagy vásárolni, aki akar, nem kötnek bele a tábori vállalkozásokba, sőt, egy idő óta a gyűlésezési tilalmat se veszik komolyan. Arról is van tudomásom: még a Magyar Szövetség feljelentéseit is elfektetik. Nem tűnt fel nektek, hogy a praporscsik akkor kezdett kiabálni, mikor Rhédeyék távozóban voltak? Mintha tudtukra kívánta volna adni, hogy nem hagynak bennünket a lágerban!

– Szerinted van ennek valami jelentősége?

– Hajlok rá, hogy igen. Régebben előfordult, hogy – éppen a Magyar Szövetség feljelentése nyomán – néhány magyart a láger pincebörtönébe dugtak, s egy éjszaka a rácsos ablakon át a foglyok közé esett egy kibiztosított kézigránát. Senki nem maradt életben. Mi itt, a városi börtönben, bizonyos fokig biztonságban érezhetjük magunkat. Malum necessarium!

– Micsoda?

– „Szükséges rossz"... mely kifejezésről egyébként, némi dicsekvéssel szólva, éppen én derítettem ki annak idején, hogy a görög Menander használta első ízben, s az ő nyomán terjedt el a klasszikus orátorok között, majd a keresztény fogalomkörben...

– Mögöszi a fene, még örülnünk is köll ennek a tetűfészöknek! – fordítja le a maga nyelvére Horváth Jani a hadnagy magyarázatát. Igen rosszul esik neki, hogy az alacsony tömlöcben sehogy se tudja hatalmas termetét kiegyenesíteni.

– Cs-cs-csak azt tudnám, nekünk mi k-k-k-közünk az egészhez! – hallik a sarokból a bice szavú Selmeczi dadogása. – Aki főzte, az egye m-m-meg! Mi nem voltunk ott a c-c-ciszternáknál. A hadnagy urat is B-b-bors hozta k-k-k-közénk. M-m-m-még az is lehetséges...

– Micsodás lehet? – fordul mérgesen hozzá Mirkó. Nagyon haragszik, ha Borsot bántják.

– H-h-hogy a tiszt urak nem v-v-véletlenül jöttek a hadnagy úr után!

– Nem is!... – veti hátra Bors.

Mióta idehozták őket, ott áll az egyetlen kis ablaknál, néz kifele. Cellájuk az emeleten van, a rács mögött poros, szemetes tér látványa éktelenkedik - de azon a téren szabadon járnak-kelnek a városiak.

– Rhédey úrék valóban nem véletlenül jöttek a hadnagy úr után. Nem hallottátok, amikor azt mondta: „A tiszt urak tájékoztattak róla, mi van itt készülőben?" Nyilván nem a hadnagy úr hívta őket; de hagyta, hogy kövessék őt, meglessék. Nyilván régóta figyelik, társaival együtt, akik fölhívásokat körmölnek, jelszavakat fogalmazgatnak...

Dániel megsértődik. Leveszi az okuláréját, megtörölgeti, hogy uralkodni tudjon a hangján:

– Megértem az indulatod, bajtárs. Nem mentegetem magam, valóban körültekintés nélkül szegődtem melléd. Az ügyet azonban, amelyet szolgálok, ne kezeld ilyen nyeglén. Az igazság tőled, tőlem, mindnyájunktól függetlenül igazság marad...

– Az igazság az, hadnagy úr, hogy rács mögött vagyunk, ma az orosznak, holnap esetleg halálos ellenségeinknek kiszolgáltatva, s mindez csupán azért, mert belekeveredtünk ebbe az itteni politikába.

– Ne keverd össze a takarmányt az alommal, hé! – vág közbe Lukács, akit amúgy is majdhogy kétfele szakítanak egyfelől a baráti, másfelől az elvtársi érzelmei. – Talán bizony a hadnagy úr vagy az orosz forradalmár elvtársak zárták ránk az ajtót! Ha a mi sorsunkat a világforradalom szempontjából nézed...

Bors rálegyint. Visszafordul az ablakhoz.

– Cirkusz – mondja.

Ez a szó fájdalmas arculütésként éri Dánielt. Valósággal belesápad. Gyűri, gyűri magába az indulatot, mégis elfogy az önfegyelme, odaáll Bors mögé:

– Ezt vond vissza, bajtárs!

Bors barátai összenéznek. Ha a fekete legény megmérgesedik, szétmorzsolja a vékonypénzű tisztet...

Bors azonban nem mérges. Még csodálkozik is Dániel indulatán:

– Mit mondasz, hadnagy úr? Én valóban vándorcirkuszt látok!

Aki teheti, az ablakocskához préselődik: a kopár, mocskos tér túlsó végéből valóban lovas kocsik sorjáznak elő. Az egyik bódét hord a hátán, tarkára festett oldalú házikót, a másikon ponyva, a harmadikon jókora vasketrec...

– Nocsak, végül még szórakozásunk is lösz!

– Inkább ebédünk lenne!

Erről mindenkinek eszébe jut a hasa. Való igaz: nem kaptak enni.

– Fogadok, hogy ezeknek kisebb gondjuk is nagyobb annál, semhogy rólunk gondoskodjanak...

– Megint kezded, Málnás?

Rosszkedvűen húzódik vissza ki-ki a vackára.

– Mit jelent az, hogy „vetyerinár"? – kérdi kis idő múlva Bors az ablakból.

– Állatorvost – feleli Dániel meglepve. – Miért?

Letekint az ablakból. Az egyik ketrecnél néhány cirkuszos csoportosul.

– Azok emlegetik... ott ni! Ezek szerint valamelyik állatuk beteg. Fiúk! Van valamelyikteknél írószer meg papír?

– Nálam akad – nyúl zubbonya zsebébe Dániel.

– Mit találtál ki, Bors? – kérdi Kis-Som áhítatosan.

– Csak egy ötlet. Hogy ne tespedjünk itt a büdösben. Hadnagy úr, hogy mondják oroszul a megvesztegetést?

– Podkupaty.

Bors gyorsan rója egymás mögé a cirillbetűket: „Állatorvos vagyok. Az első emeleten raboskodom. Vesztegesd meg a fogházigazgatót, segítek nektek!"

– Gondolod, hogy lesz valami foganatja?

– Nem tudom. Valamit kell csinálnom!

A papírlapból afféle kis játékrepülőt hajtogat, ami-

lyennel a gyerekek dobálóznak, óvatosan átcsúsztatja az ablakrácsokon, elengedi.

A kis vitorlázó rossz irányba fordul. Ráesik egy fa tetejére.

Fogadni mertem volna – morogja Málnás.

Bors máris írja a második üzenetet.

Aztán a harmadikat, negyediket, mert egyikkel sincs szerencséjük.

A sokadik azonban szépen kiköt a tér porában.

– Észre se veszik, nemhogy elolvasnák!

Fogadjunk, hogy észreveszik!

4.

Szeretnének aludni, de nem lehet. Ahogy levackolódnak, a férges szalmából seregestől másznak elő az élősködők.

Ami ritkán fordul elő: Bors káromkodik legnagyobbat. Kényes a tetűre, ezenfelül éhes is, elvesztette a fogadást, amelyet Málnással kötött, sötétedésig senki nem vette föl a földről a tér közepére röpített üzenetet. A cirkuszosok ott jártak-keltek körülötte, de ügyet se vetettek a papírrepülőre. Újabb üzenetet nem tudtak küldeni: elfogyott a papirosuk. Végül maga Bors mondta:

– Nyertél, Málnás, tiéd a vacsorám, ha hoznak.

Hoztak. Nem sokat – némi kását, egy kis olajjal lelöttyintve –, s nem szívesen, mert szó nélkül s zárkaajtócsapkodással, de hoztak. Málnás két adagot evett (az se tett ki egy rendeset), Bors gerincesen elutasította a többiek kínálását: „Ma valahogy nincs étvágyam." Azóta is ott áll az ablakban, néz kifele, bűvöli az ismeretlen sorsot...

...Csikorog az ajtó zárja. A foglár mellett ismerős: a jégszemű, pödrött bajszú orosz zászlós.

– Gyerünk kifele! Mindenki!

Mit jelenthet ez? Nagyon rosszat vagy valami jót?

Málnás mindenesetre azt morogja magában: „A vacsorát már úgyse szedik ki belőlem."

Barátságtalan, alacsony terembe hajtják le a kis csapatot: nyilván a fegyőrök étkezője lehet, a zászlós azonnal int, az őrök kimennek, néhány perc múlva azonban – néma udvariaskodások közepette – belép néhány civil. Van köztük két pohos, nagydarab, szakállas, három vékonyabb, idősebb, beretvált, egyiküknek pedig csíptető egyensúlyoz az orra nyergén, ahányszor a lámpák felé fordul, sárga villanást látni a szemgödrében. Pusmognak a zászlóssal, nézegetik a megviselt külsejű, borostás magyarokat.

Aztán bejön – zsinóros, ismeretlen egyenruhában – egy kövér vezető ember. Méltóságteljesen viselkedik, az urak között azonban rögtön érzik rajta: mások szolgája. Vérerekkel telifutott szeme fehérje arról árulkodik, hogy nagy barátja lehet a vodkának.

A zászlós átad neki egy papirost.

– Megtalálták volna a repülődet? – súgja félszájjal Dániel.

– Nem olyan a formája...

Valóban nem az: rosszabb. A hamis irományt, amelylyel a lágerbe bejutottak.

– Ez nem valódi – mondja a zsinóros kövér. Lassan, szinte kéjjel, miszlikbe tépi a passeportot. – Ilyet a helyi fölforgatók szereznek be Irkutszkból meg Tomszkból.

A zászlós hideg tekintetét a foglyokra teszi:

– Honnan szereztétek ezt?

Mivel senki nem mozdul, Bors előbbre lép:

– Hogyan bizonyíthatnánk az igazunkat, ha önök széttépték az iratot?

– Örülj neki, plenni – feleli a zászlós. – A szorosabb vizsgálatot nem úsznátok meg szárazon.

– Még majd kezet is csókolunk – morogja Málnás.

– Hagyd el – súgja Dániel. – Megmondtam nektek... Ezek akarnak velünk valamit.

– Melyikük az a ...tanár? – kérdi a kövér.

Dániel előbbre mozdul:

Én.

- Maga tiszt? Hogy kerül ezek közé?

- Tiszt vagyok. Kihez van szerencsém? Mert önöket nem ismerem!

Az urak összenéznek. Mintha egyikük-másikuk csitítaná az egyenruhásokat.

- A fogházigazgató előtt álltok - recsegi végül a zászlós. - Azt tanácsolom, minden kérdésre válaszoljatok... s a színtiszta igazat akarjuk hallani.

– Készséggel felelünk, gaszpagyin praporscsik, ha megtudjuk, mivel vádolnak bennünket, miért hoztak ide, miért...

Most a fogházigazgató kezd el kiabálni; az egyik szakállas férfi megunja a meddő szóváltást:

– Elég!... Ne vesztegessük az időt, térjünk a tárgyra! Önök nyilván ki szeretnének kerülni a rács mögül. Feltételezem, elhiszik rólunk: mi se szívesen bajlódunk a magukfélével. Felajánlunk önöknek valamit. Ha elfogadják, nem boldogítjuk tovább egymást. Előre megmondom, maguknak sokkal inkább érdekükben áll az egyezség, mint nekünk, hisz maguk vannak nehezebb helyzetben.

– Ez valóban nyílt beszéd, tisztelt úr. Halljuk az ajánlatot!

– A zászlós úr kiállít maguknak egy valódi passzust, amellyel elutazhatnak olyan lágerbe, ahol keresik a munkást..., tehát hozzájuthatnak élelemhez, pénzhez. Ennek fejében egy kis szolgálatot kérünk maguktól, akik katonaviselt, komoly emberek. Krasznojarszk, a mi városunk, sajnos, nem az, ami régen volt. Nem csupán a nagy láger miatt. Itt régen istenfélő, a hatalmat tisztelő emberek éltek. Újabban azonban jó néhány nemkívánatos személy telepedett meg nálunk. Az alja nép körében befolyásra tettek szert, lázítanak, felforgatásra uszítanak. Mi, a város polgárságának megbízottai, akiket aggaszt a közbiztonság állapota, akik tudatában vagyunk az idő parancsának, úgy döntöt-

tünk, hogy ezeket az elemeket eltávolítjuk Krasznojarszkból. Nos, ebben segíthetnének nekünk!

– Mi, uram? Az idegenek, a jogtalan hadifoglyok? Dániel lázasan töpreng, hogyan érzékeltesse társaival, hogy itt valami nagy aljasság van készülőben.

– Pontosan tirátok gondoltunk! jelenti ki a mély hangú férfi. – A helyi fegyveres erőket teljesen leköti a láger őrizete. Rendőrségünk nincs, mióta... egyszóval február után nem maradt elegendő emberünk a rend fönntartására. Titeket nem ismernek a városban, s mi gondoskodunk róla, hogy ne is zaklathassanak... utólag. Az akció lebonyolítása után egy órával fölülhettek a vonatra.

– S mit jelentene ez az „eltávolítás"?

A szakállas arcán mosoly jelenik meg:

– Értelek, magyar tiszt. Nos, ne legyenek erkölcsi aggályaitok. Nem holmi hóhérmunkáról van szó. Senkinek nem eshet bántódása. Erről egyébként magatok is meggyőződhettek, mert azokat az embereket ugyanazzal a vonattal szállítjuk el innét, amely titeket elvisz... ha ti is úgy akarjátok. Nekünk csupán az a célunk, hogy megszabaduljunk tőlük.

Csönd üli meg a termet.

– Mennyi gondolkodási időt kapunk?

– Semennyit. Azonnali választ kérünk: széna-e vagy szalma!

– Azt nem mondták az urak, mi történik, ha visszautasítjuk az ajánlatukat – hallik Bors hangja.

– Átadunk benneteket a magyar táborparancsnokságnak – recsegi a zászlós.

Kis-Som (bár nem akarta) fölszisszen. Az urak meghallják, összenéznek, érezhetően biztosabbak a dolgukban.

– Hány embert kellene összeszednünk?

A fogházigazgató egy nevekkel teleírott papírlapot emel föl:

– Nem túl sokat. Itt a lista.

Megnézhetnénk?

Minek?

– Hogy jut-e rá erőnk és időnk.

– Addig nem avatunk bele benneteket a részletekbe, amíg nem válaszoltok. Fölösleges indiszkréció volna.

Dániel számára minden világos. Nyilvánvalóan a helyi forradalmárok ellen irányul a terv; rájuk bíznák a piszkos munkát, soha senki meg nem tudná, nem kérhetné számon az uraktól...

– Vállaljuk – hallja Bors hangját.

– Nem!

– Vállaljuk! – ismétli a fekete legény.

– Hohó, Bors, nem így verik a cigányt – ugrik elő Lukács, s ha már magyarul szólalt meg, kimondja Dániel balsejtelmét is: – Ezek a mozdonyvezető s a többi elvbarátunk ellen akarnak fölhasználni bennünket!

– Nincs más választásunk – makacskodik Bors.

– Ki jogosított föl téged, hogy valamennyiünk nevében beszélj? – förmed rá Málnás.

Ez az ütés talált: Bors valósággal belesápad. Hátrább is tántorodik.

Hangzavar támad a magyarok közt, egyszerre többen szólalnak meg, egymást szidják – az orosz urak, a fogházigazgató meg a zászlós nem értik a szót, de jól érzékelik a hirtelen feszültséget.

– Bors igenis a mi szószólónk! – zajong Kis-Som.

– N-n-nem igaz! Mindenki a maga sz-szerencséjének a k-k-kovácsa!

Sípos úr emeli föl a kezét; erre valamennyien elhallgatnak.

– Hogy képzelik az urak ezt a bizonyos akciót? Azt hiszik, csettintünk egyet s azok a listán levő emberek szelíden odajönnek, mint az idomított hátasló? Vagy kapunk fegyvert?

Bors hallgat. Mirkó fordítja le a kérdést.

– Néhány fegyveres fegyőr kísér el benneteket – feleli a fogházigazgató. – Túszokat is adtok... nehogy valami

ostobaságot kövessetek el. Ha aztán együtt a transzport, akkor mehettek valamennyien isten hírével.

– Becsapnak és kihasználnak bennünket, ránk kenik az egész disznóságot – jelenti ki Dániel magyarul.

– Szavazzunk! – dördül Horváth Jani hangja. – Mindönki a maga nevibe'!

Bors a fogházigazgató elé áll:

– Én vállalom, nagyuram... de másik zárkára és friss szalmára volna szükség. A tetvektől nem lehet aludni. Valamivel több ennivaló se ártana. Legyöngültünk, pihennünk kell egy-két napot.

– Majd megnézem, mit tehetek. – A fogházigazgató ravaszul néz körül véreres szemével: – S a többiek?

Mirkó fordít. Szavai nyomán két, három, nyolc, tíz kéz emelkedik magasba.

– Olcsón adjátok el a becsületeteket! – Dániel nem mozdul. Lukács is kitart mellette, Málnás is odalép:

– Ezt még megkeserülöd, te júdás!

– Ezt a hármat a pincébe! – int az őrségnek a fogházigazgató.

Két fegyőr már tereli is kifele Dánieléket. A hadnagy csupán elfordítja a fejét, mikor elhalad Bors előtt; Lukács azt mondja neki:

– Nem ismerlek többé! – Málnás nem szól semmit, csak leköpi.

Kap is egyet azonnal, puskatussal. Két társa támogatja föl.

Ahogy becsukódik mögötte az ajtó, a civilek fölkelnek helyükről – a fogházigazgató azonban, mintegy mellékesen, azt kérdi a magyaroktól:

– Van köztetek állatorvos?

– Én az vagyok, nagyuram – lép eléje Bors. – Civilben állatokkal foglalkoztam.

– Láttam én rögtön, hogy maga értelmiségi!... Nos, fölkeresett engem valaki... állítólag régi ismerőse önnek. Egy cirkuszos.

– Ó, igen!

– Meg kellene nézni a medvéjüket.

– A med...?

– Igen. Megbetegedett az idomított medvéjük. Ért hozzá?

– Állat az is, nagyuram... Csak éppen vadállat. Segítségre van szükségem a megvizsgálásához.

– Azt majd ad a cirkusz.

– Én csak a magam embereiben bízom. A felcserben – mutat Mirkóra – meg két-három ápolóban. Az egyik ez a nagydarab...

– Nyilván azokra gondol, akiket az imént vezettek el! – véli gúnyosan a zászlós, azt hiszi, átlát a szitán.

– Ugyan! Az egyik tanár, a másik kettő hentes! Nekem ezekre a bajtársakra van még szükségem – int Bors Janira, Sípos úrra és Kis-Somra.

– Rendben, rendben – mondja türelmetlenül a fogházigazgató. – Őrség! Kísérjék ki őket! Öt fő! Fejükkel felelnek értük!

5.

A vándorcirkuszosok: összeszokott társaság, az éjszaka sötétjében is eligazodnak. Már csaknem elkészült a nagysátor váza. Élemedett, erősen őszülő, de kora ellenére jó tartású férfi irányítja harsányan a munkát; ám észreveszi a szuronyos fegyőrök között közeledő magyarokat.

– Melyikük a vetyetinár?

– Én – mondja Bors.

– Ez a vizit máris elég sokba került nekem. Ha nem gyógyítja meg a medvémet, panaszt teszek a fogházigazgatónál. Megmondom neki, hogy maga nem az, akinek kiadta magát! – s fölmutatja a szétbontott papírrepülőt.

– Mióta gyengélkedik a medvéje?

– Olyan tíz napja. Miért?

– Mert úgy látom, azt képzeli, hogy én tíz perc alatt lábra állítom! Isten áldja, jóember! – s Bors int a társainak: indulhatnak vissza.

– Hé! Várjon! Ki mondta, hogy tíz perc alatt...? – visszakozik a cirkuszdirektor.

Bors hagyja kissé kéretni magát, aztán „megegyeznek", indul a ketrec felé.

– Mirkó, Sípos úr, el ne maradjatok mellőlem! Ti értetek valamit az effajta nagydarab állatokhoz.

– Ez megvan szelíd – véli Mirkó. – Csak azt ki ne szagoljon, hogy te félsz őtet.

– Hisz épp ez az!...

– Próbáld az orrát megtapintani – mondja Sípos úr. – Ha száraz és forró, akkor lázas.

Aha.

Fáklyafény vetül a ketrecre. A mackó ott hever a sarokban. Mint falba, úgy ütköznek bele nehéz szagába. Az egyik cirkuszos már nyitja a lakatot. Bors érzi hátában a cirkuszigazgató pillantását. Be kell mennie, akármi is lesz!...

Megérinti a medve orrát.

Hideg.

Jobban megnézi az állatot: egész valójában hideg.

– Későn hívott, direktor úr. A medve kiszenvedett.

– Isten áldjon, drága medve – sóhajt Horváth Jani.

A cirkuszos viszont hosszan, kacskaringósan káromkodik:

– Oh!... Micsoda veszteség!

– Sokba került?

– Nem csupán az ára... Honnan veszek én most idomított medvét? Egyike volt a legnépszerűbb számainknak: egyensúlyozott a kerékpáron, táncolt, eszközökkel dolgozott... Verocska odalesz, ha megtudja!

– Ki az a Verocska?

– Én – mondja egy mély női hang.

Daliás termetű asszony áll a hátuk mögött. Fekete haja súlyos kontyba fonva, húsos ajka megvető mosolyban; a testére fölkapott fésülködőköpeny érzékelteti erőteljes idomait. A direktor szálas, derék ember, mégis jelentéktelennek látszik mellette; Borsnak valósággal föl kell néznie rá.

– Lásd, micsoda csapás, Verocska...

– Ne nyavalyogj! Rég mondtam, hogy ennek be kell következnie. Miért nem vetted meg Irkutszkban azt a fiatal medvét, amit kínáltak?

– Nem volt elég pénzem.

– Ne hazudj! Fukarkodtál, spekuláltál, te... kereskedő! Most megeheted, amit főztél!

– Igazad volt, Verocska, belátom. Megvert az isten, mert nem hallgattam rád, pedig te vagy a mi fényes csillagunk, szövétnekünk ebben a sötét éjszakában... Most mit tegyünk?

A nő vállat von, de olyan beszédesen, hogy azzal jobban megsérti a direktort, mintha anyját szidná.

– Mikor kellett volna fellépnie a medvének? – kérdi Bors.

– Miért?

– Ismerek valakit, aki pontosan beleférne a bőrébe – mutat a holt medvére. – Talán kerékpározni is megtanulna.

– Mit nem mondasz? Bolond vagy te, vetyerinár.

– Lehet, hogy te vagy bolond – vág közbe a nő. Hagyd a kis doktort, mondja el apróra, mit gondolt ki.

– Csak azt, hogy... kitisztítanánk ezt a volt medvét a bőréből, de akkurátusan... A bundát megkezelnénk, s az a valaki, akire gondolok, szépen belebújna, ő mutatná be a produkciót.

– Ugyan! Rögtön észreveszik!

– Az miért baj? Mókásabbra kellene venni a számot. Mondjuk: egy bohóccal lépne fel.

– Bohócunk sincs! Megszökött a légtornásznővel!

– Ahol „medve" akad, van ott bohóc is... sőt más attrakciók is. Itt áll mellettem Európa egyik legkiválóbb lovasa... Ők ketten pedig árnyjátékosok, a megvilágított lepedő mögött egész jeleneteket tudnak összehozni... Például: „A kutya ugat, a karaván halad." Tevék, kutya, piramisok... hastáncosnő...

Kis-Som és Horváth Jani elképedve hallgatják Bor-

sot. Még tiltakozni sincs erejük. Bezzeg Vera: fölüti a fejét.

– Hastáncosnő?... No, ezt látni kellene.

– Pénzkérdés – mondja könnyedén Bors, s mert a direktor képe elsötétül, gyorsan hozzáteszi: – Nem nekünk kellene fizetni, hanem a fogházigazgatónak. A művészek itt állnak mellettem. Őket is ki kellene váltani a zárkából.

– Az a hájas ördög teljesen kifoszt bennünket!

– Ne sopánkodj itt nekem! – ripakodik rá Vera. – Nekünk közönség kell! Indulj máris a fogházba!

– Látatlanban? Ezért az állatorvosért is hiába fizettem!

– Nem hiába, direktor. Míg megjárja az utat, én megnyúzom a medvéjét ingyen.

– Ezenkívül mást nem tudsz, vetyerinár? – kérdi a nő mély értelmű pillantással.

– Hát... véletlenül betéve tudom a transzszibériai vasút menetrendjét. Minden állomást... Meg azt, hogy mikor indul a vonat, mikor érkezik.

– Ez nem kell nekünk – jelenti ki a direktor. – De ha elvállalnád a bohóc szerepét...

– Én?

– Végre egy jó ötlet! – ragyog Vera szeme. – Te leszel a mi „pajacsok"-unk, malinkij doktor... Ne ellenkezz, ne szólj egy szót sem. Majd én szabok neked szép tarka ruhát!

Bors fanyarul hallgat; társai összenéznek, olyan is akad köztük, akit hangtalan nevetés ráz.

6.

– Próba indul! – harsogja a cirkuszigazgató.

Megszólal a néhány tagú zenekar. Kéjes keleti melódia kél. A megvilágított lepedőn feltűnik az „oázis" (egy bérbe vett házi datolyapálma árnyéka), aztán

megjelenik egy „teve", forgatja a fejét, hatalmasat ásít, legelni akar a „fűből", de jön egy burnuszos „arab"...

– Haragszom a barátaidra, pajacsok – mondja Vera Borsnak. – Én akartam hastáncot járni a lepedő mögött, de nem engedték.

– Mert közben más eszközökkel is dolgoznak – feleli Bors komolyan. Kis-Som és Horváth Jani kérve kérték, beszélje le a nőt a közreműködésről, mert ahhoz nem elég nagy a lepedőjük. – Mondd, Vera Ivanovna, mi a véleményed a műsorszámainkról?

– Elég ügyesek vagytok. Nekem legjobban a medve és a bohóc produkciója tetszik...

– Nagyon kedves vagy!

– ...de valamit nem értek.

– Mit?

– Hogy mindez mire való.

Bors a nőre sandít. Szeretné megkerülni az egyenes választ:

– Ezt éppen te kérded, akinek az egész élete a cirkuszban telt el? Mi is szerepelni akarunk, szórakoztatni a nagyérdemű...

– Hagyd abba, malinkij doktor. Ne tarts ennyire ostobának bennünket. Egyikünk se kérdezte tőletek, miért vagytok börtönben, miért kell újra meg újra lepénzelni azt a hájas gazembert, hogy kiengedjen benneteket. Azt is tudjuk, hogy néhány társatokat a pincebörtönben őrzik. Ha nem akarsz erről beszélni, csupán annyit mondj: nem tartozik ránk a dolog. De azt azért tudnod kell: ránk számíthattok, lehet, hogy tudunk nektek segíteni!...

Anyás melegséget érezni most felőle. Bors körbepillant: a zenekar nagyban muzsikál, Kis-Som és Horváth Jani ott bolondoznak a lepedő mögött, senki nincs hallóközelben...

– Jól van, Vera Ivanovna! – s onnan kezdi, hogyan találkozott Dániel Edével, miért cipelték őket a „tyurmába", miféle ajánlatot kaptak az uraktól.

– Én akkor rögtön azt mondtam: vállaljuk! Úgy

gondolkoztam: az a fő, hogy mozoghassunk. Hátha adódik valami lehetőség! Az ilyen gazembereket illetően – szerintem –, úgyse köt bennünket a szó. Sajnos, három társam elvi kérdést csinált belőle; azóta is ott senyvednek a pincében. Akkor persze még nem tudtam, hogy megtaláljátok a papírrepülőmet, kiváltotok a tömlöcből, tájékozódhatunk, tervezgethetünk...

– Tervezgettek?

– Nem tagadom. Eddig – úgy-ahogy – sikerült késleltetnem azt a bizonyos akciót: arra hivatkoztam, hogy legyengültünk a fogságban, meg hogy pontosan ki kell dolgozni minden részletkérdést... Persze az uraknak is van annyi eszük, hogy bebiztosítsák magukat. Az elfogandók listáját például csak akkor adják a kezünkbe, mikor elindulunk a begyűjtésre. Három bajtársamat túszként őrzik. Az utazási papírjainkat csak a foglyok ellenében adják át...

– ...ha ugyan átadják. Ha nem csapnak be valamennyiteket.

– Bizony, ez ellen sincs biztosítékunk.

Vera arca elkomolyodott. Nyilván súlyos tapasztalatok beszélnek belőle.

– Eléggé egyenlőtlen esélyekkel folyik ez a játszma, malinkij doktor... de hisz így szokták ezek.

– E percben valóban minden adu az ő kezükben van...

– ...hacsak valaki bele nem les a kártyáikba.

– Kicsoda?

– Például mi. A cirkusziak. A pojácák, az embernek nem számító csepűrágók, akiket ki lehet röhögni, le lehet nézni, akikbe akármikor beletörölhetik a sáros csizmájukat, akiket minden módon megalázhatnak. Van róla fogalmad, kis doktor, milyen a mi életünk? El tudod képzelni, mit kell eltűrnünk – nem többért, csak azért a kegyért, hogy szórakoztathassuk őket? Mert tudják, hogy nekünk ez hozza a betevő falat kenyeret? Hidd el, nekünk is volna elszámolni valónk velük!

Bors nézi a nekikeseredett asszonyt. Motoszkál valami a fejében:

– Azt mondtad: „belélesni a kártyáikba"? Valóban megpróbálnátok?

– Meg hát. Az volna az igazi mulatság, ha kivarázsolnánk a falatot a szájukból...

– Mondd, nem szoktatok meghívót küldeni a díszelőadásra egy-egy helyi potentátnak?

– Meghívót?

– Azt. Névre szólót, cirkalmasat.

– Kárba veszett költség, hiábavaló fáradság: úgyse jönnek el. Szerintük a cirkusz legfeljebb gyerekeknek, no meg a böszme alja népnek való szórakozás.

– Csakhogy... említettem neked, hogy a fogházigazgató asztalán ott hever egy lista azoknak a neveivel, akiket le kellene fognunk. Ha netán rávennétek a hájast, hogy írja össze, kinek küldenétek meghívót, akkor lenne egy másik névsor, amit ügyesen el lehetne cserélni..., s akkor figyelmeztethetnénk a veszélyre az illetőket, a mi különítményünk senkit nem találna odahaza...

– Ez azonban mitsem segítene rajtatok – feleli józanul Vera. – Maradnátok a rács mögött, vagy kiadnának benneteket a tisztjeiteknek. Valamivel meg kellene fejelned az ötletedet, malinkij doktor.

– Igazad van, Vera Ivanovna.

A zenekar tust húz: vége az árnyjátéknak. A cirkuszigazgató rosszul leplezett elégedettséggel közelít:

– Hogy tetszett, Verocska? Szerintem jópofa, kedves dolog. Egy-két nap múlva kezdhetünk. A lovas szám teljesen rendben, a medvés úgyszintén, a mieink: adottak...

– Még valami apróság hiányzik – mondja Vera.

Borsnak megcsillan a szeme:

– Szerintem: semmi. El lehetne küldeni a meghívókat.

– Miféle meghívókat?

Míg Vera elmagyarázza a direktornak Bors javaslatát (persze csupán annyit, amennyi rátartozik), a fekete

legény furcsa dolgokat művel: mozog az ajka, számol az ujjain...

– Hát ezzel meg mi van?

– Tanulom a szerepem – feleli Bors.

7.

Recsegnek a trombiták, pufog a nagydob: a cirkuszi zenekar, amely órák óta járja a várost – kedvet csinálni az esti díszelőadáshoz –, most közelít visszafele, a térhez, ahol (a direktor örömére) máris, jóval pénztárnyitás előtt, szépen gyülekezik a nép.

A társulat újdonsült bohóca, tarkabarka öltözékében, ott áll a legszélső cirkuszoskocsi mellett, le nem veszi pillantását a tér túlsó végében magasodó városi börtönépület vasajtajáról – tekintete azonban el-elrévedezik. Három éve sincs, innen nagyon-nagyon messze, rezesbanda hangjára váltak meg szeretteiktől, indult velük a vonat a frontra...

– Nem jönnek a fiúk, Bors! Csak nem vett észre valamit az a szakállas...?

– Ne huhogj, Kis-Som. Még csak most kezd sötétedni. Abban állapodtunk meg az urakkal, hogy napszállta után kezdődik az akció, nem?

– Gondolod, hogy sikerül?

– Biztos vagyok benne.

Dehogy biztos...!

Igaz, eddig minden simán ment.

A Verával folytatott beszélgetés után Bors kihallgatást kért a fogházigazgatótól, jelentette: a magyarok készen állnak a „felforgatók" összegyűjtésére, csupán azt kérik: szerezzenek az urak valamilyen kocsit, amelyet le lehet takarni, hogy feltűnés nélkül végigszállíthassák a városon az elfogottakat. Itt van a cirkusz, annak még ketreces szekere is van, kipusztult belőle a medve... A szakállas elismerően veregette meg Bors vállát: „Rögtön láttam én magán, vetyerinár, hogy az

intelligenciához tartozik! Vegye úgy, máris megvan az a szekér: a cirkuszosok – lekötelezettjeim."

„Tudom, hisz elég sok rubelt csúsztattak abba a feneketlen zsebedbe", gondolta Bors, fennhangon pedig megállapodásukra emlékeztette az igazgatót:

– Azt ígérték nekünk, nagyuram, ha átadjuk a foglyokat, azonnal kézhez kapjuk az úti okmányt, mehetünk az állomásra...

– Így is lesz!

– ...a három bajtárssal együtt, akik a pincében vannak.

– Azok megsértették magát!

– Nem baj. Ilyesmit a magyarok egymás között szoktak elintézni. Az a kérésünk, őket is tessék elkísértetni a cirkuszhoz.

– Miért oda?

– A cirkusznál kellene lebonyolítani a csereberét, nagyuram. Egy cirkuszos kocsi mindenütt feltűnő, csak éppen ott nem. Zavartalanul tárgyalhatunk.

A fogházigazgató igen-igen szeretett volna Bors fejébe látni; ám ekkor kopogtattak, bejött az irodista, súgva jelentett valamit, a főnöknek nyomban sietős lett befejezni a beszélgetést:

– No jó, vetyerinár. Tájékoztatom az urakat, maga pedig mindent beszéljen meg az embereivel: sötétedés után indulhatnak.

Bors elköszönt, kiment; az előszobában ott ült jámboran, legszebb ruhájában a hatalmas termetű Vera Ivanovna, rá se nézett a távozóra.

Borsot fölkísérték a magyarokhoz, délután – szokás szerint – jöttek értük: „hé, cirkuszosok!", mehettek két őr kíséretében szerepelni...

Vera már várta őket, magához intette a fekete legényt:

– Sikerült!

– Bekapta a horgot őkelme?

– Nagyon imponált neki, hogy hozzá fordultam. Sa-

ját kezével körmölte le a listát. Még a durrogóját is fölajánlotta.

– Micsodát?

– Azt a kiszolgált négykerekűt, amin a lakásáról a fogházirodába, onnan meg az éttermekbe és a nyilvánosházba fuvaroztatja magát. Azt mondta, így hamarabb megkapják az előkelőségek a tiszteletjegyeket. Most majd a sofőrjével is bajlódnom kell.

– S mitől vált ennyire nagylelkűvé?

– Nagyon tetszett neki a... ruhám. Hogy ő ilyen finom anyagot még sose látott. Egyszer ugyan képen kellett vágnom, de egyébként jól megértettük egymást.

– S a névsor?

– Fordulj csak el, malinkij doktor! – Valami zizegett, valami megzörrent. – Itt van, tessék. Tanácsosnak láttam eltüntetni a ruhám alá.

Bors óvatosan nyitotta szét a papírlapot. Zöld tintával írva ott sorakoztak egymás alatt a nevek, címek, javarészt a város külső negyedeiből, a vasutaskolóniából...

– Nem vette észre a cserét?

– Aligha. Leírattam vele a városi urak listáját... ugyanilyen tintát használt... aztán kivártam a kedvező alkalmat. Kért tőlünk egy ketreces kocsit, azt mondtam neki, küldjön át valakit a cirkuszdirektorhoz, magyarázza el neki, mit mondjon. Míg az előszobában az emberét oktatta, megkerestem az asztalán ezt a névsort, helyébe csúsztattam a másikat.

– Csak szét ne hajtogassa! Ha meglátja a neveket, rögtön rájön a stiklire.

– Nem hajtogat az semmit! Mikor mindent elrendeztünk, én „megszomjaztam", de aztán leginkább ő ivott. Szerintem holnapig ott ül a bőrfotelben, nyitott szemmel alszik.

Bors nézte, nézte a gránátos termetű asszonyt:

– Nagyon derék ember vagy te, Vera Ivanovna.

– Nocsak! Az orosz férfiaknak nem szokásuk, hogy egy nőt „embernek" nevezzenek...

– Soha nem feledjük el, amit értünk tettél, idegenekért... Alakoskodtál, veszélyt vállaltál magadra...

Vera legyintett, nevetett:

– Ez is valami, a késekhez képest?

Igazat kellett adni neki: ő a késdobálónak, a csontos, hallgatag, konya bajszú grúznak a partnere, ő áll minden előadáson a vastag, ovális falap előtt, testétől egykét centiméternyire csapódnak be a súlyos, ezüstfényű kések, a halál postáival rajzolják ki az alakját...

– Hanem... malinkij doktor... azt tudjátok-e, hogy ti is kötéltáncot jártok? Tegyük fel, minden jól alakul, sikerül értesítenem azokat, akikre az urak foga fáj; ők nyilván eltűnnek; a te bajtársaid este – a másik névsorral a kezükben – a városi előkelőségekhez kopognak be, bocsánatot kérnek, s üres szekérrel, üres kézzel térnek vissza a cirkuszhoz. Mit szólnak majd a fegyőrök, akik kísérik őket? S ha visszajönnek, hogyan számoltok el az urakkal? Semmiért nyilván nem adják kezetekbe azt a passzust...

– Ha nem adják szépszerével, elvesszük erővel – feleli Bors. – A fiúkkal mindent megbeszéltem. Ott leszünk valamennyien, néhány félrészeg fegyőr ellenében, a cirkusz mögötti félhomályban, a zenekar hangosan játszik... Ha ügyesek vagyunk, percek alatt elintézzük őket, aztán fel is út, le is út...

– ...de miért Troickoszavszkba?

– Hová?

– Én ezt a helységnevet láttam fölírva a fogházigazgatónál.

Bors memóriája végigszáguldott a sokat forgatott vasúti menetrenden:

– Ilyen nevű helység nincs a moszkvai vonal mentén!

– Hogy volna, mikor Troickoszavszk épp az ellenkező irányba esik? Majdnem a mongol határnál van, a Góbi-sivatag mentén!

– Bizonyos vagy ebben?

– Hogyne! Becsavarogtuk majd egész Dél-Szibériát!

Borsnak elsötétült a képe:

– Lásd, erre nem gondoltunk... hogy még sok ezer kilométerrel távolabbra liferáljanak bennünket az urak. De ha így áll a dolog... Ha ők így, akkor mi is úgy!...

– Mit mondasz?

– Bocsáss meg, Vera Ivanovna, elgondolkodtam. Mindent megbeszéltünk?

– Nemsokára jön értem a fogházi durrogó. Bízd rám, elintézek mindent. A sofőrt is lefoglalom valamivel.

– Köszönjük neked...

...Egy kéz érinti meg Bors vállát.

– Nézd csak! Alighanem most jönnek kifele a mieink!

Való igaz: a börtön vaskapujánál mozgás támad. Jócskán szürkül már, de látni, ahogy – néhány szuronyos fegyőr társaságában – elősereglenek a fogoly magyarok.

– Sípos úr! Gyere azzal a ketreces kocsival!

Az egykori zsoké a szekér bakjáról int, megrántja a gyeplőszárat, a kocsi védelmében Bors is odamegy a magyarokhoz.

– Hallgassatok csak ide! – s gyorsan mond nekik néhány szót magyarul.

A pödrött bajszú orosz zászlós most lép ki a kapun vizitálni, minden rendben van-e.

– Mi van itt?... Mit keres maga itt? Hogy kerül magára ez a maskara?

– Meguntam a katonaruhát, gaszpagyin praporscsik – mosolyog Bors. – A fogházigazgató úr megengedte néhányunknak, hogy produkáljuk magunkat a cirkuszban, kereshessünk néhány rubelt.

– Az a részeg disznó!... Ezért járt hozzá folyton az a cirkuszos! Mikor mindnyájatokra szükségünk volna!

– Valamennyiünkre nem, zászlós úr – néz rá Bors. – Kell egy-kettő, aki megfelelő távolságról figyeli, rendben megy-e minden a megállapodásunk körül.

A zászlósnak nem tetszik, hogy tanúi vannak a beszélgetésüknek.

– Főfoglár! Mire várnak? Megvan a lista?

Igenis, nagyságos uram!

Ne adja ki a kezéből! Járják végig valamennyit! A legcsekélyebb rendellenesség esetén járjon el úgy, ahogy parancsolták!

– Igenis, nagyságos uram!

A kis csapat – nyomában a ketreces, ponyvás szekér eltűnik az egyik mellékutcában. A zászlós elégedetten néz utánuk, szándékosan veszi levegőnek Borsot.

– Hol van a három bajtársam, gaszpagyin praporscsik? Arról volt szó, hogy őket is fölhozzák ide!

Nincs még vége az akciónak!

De nekünk tudnunk kell, hogy az a három él-e, hal-e. Ha valami bántódásuk esett, én nem garantálhatom, hogy valamelyik elkeseredett földijük nem fecsegi el, mi történik a krasznojarszki szociáldemokrata vezetőkkel...

Fogd a szád, te! Nehogy a sorsukra juss!

Bors félrebillenti a fejét:

– Ez fenyegetés, zászlós úr? Mégis van valami alapja a bajtársaim erkölcsi aggályainak?

Az orosz tisztnek jó oka lehet rá, hogy azonnal visszakozzék:

– Nem erről van szó. Mit hangoskodik? Mindjárt fölhozatom azt a három embert.

A cirkuszsátor felől zene csap föl: kedvcsináló a belépéshez. A pénztárnál fáklyák gyúlnak ki vörösen. Hátul, a kocsiknál is mozgolódás támad.

– Oda várjuk a túszokat – int maga mögé Bors. – Engedelmet, nekem mennem kell... De vannak, akik utat mutatnak a mieinknek, nagyságos uram. Ön egyébként nem nézi meg az előadást?

– Más dolgom sincs...!

Mirkó, Kis-Som, Horváth Jani izgatottan várják Borsot:

– Mire mentél azzal a bajuszos ördöggel?

Befűtöttem neki valamicskét. Azt ígérte, rögtön hozzák a hadnagy úrékat. Figyeljünk, nehogy valami nemszeretem dolgot csináljanak!

– Malinkij doktor! – hallik a hátuk mögül.

Vera áll ott, már fellépéshez öltözve, de szokott fésülködőköpenyében.

– Igen mögkedvelt tégöd ez a szép nagydarab asszon – mondja Borsnak Horváth Jani, aztán cinkosan összenéz a többiekkel, elfordulnak, bűvölik a börtön kapuját.

Mi újság, Vera Ivanovna?

– Minden rendben. Végigjártuk a címeket. Mindenki azonnal értette az üzeneteteket.

A sofőr?

– Ott ül az első sorban. Kapott tőlem potyajegyet, megígértem neki, hogy előadás után még találkozunk... nem tudom, miért örült oly nagyon. A tieid elindultak?

– El.

– Kezdünk! Kezdünk! – kiáltozik a cirkuszigazgató.

Bors úgy érzi, most nem válhat el szó nélkül az asszonytól. Mozdulna, hogy megölelje, de Vera megelőzi, férfiasan megszorítja Bors tenyerét:

– Ha minden jól megy, többé nem találkozunk, malinkij doktor. Ügyeskedjetek, iparkodjatok, hátra se nézzetek; ha pedig hazaértetek, néha jussunk eszetekbe.

– Isten megáldjon, Vera Ivanovna. Köszönünk nektek mindent.

– Bors! Hozzák Lukácsékat! – súgja Kis-Som.

– Mirkó!

– Itt vagyom – néz ki Mirkó a medvebőrből.

– Nekünk kell majd figyelmeztetnünk mindhármukat. Ránk nem fognak gyanakodni a fegyőrök. Ha lement a számunk, odajátszuk magunkat a közelükbe!

A sátorban tust húz a zenekar: kezdődik az előadás.

A medvejátékot harmadik műsorszámnak jelölte a cirkuszigazgató. Ő tervezte az egész produkciót; sok jó ötletet illesztett egymás mögé. Elmondta Borséknak: Szibériában a medvét afféle mesebeli emberrokonnak, dirmegő-dörmögő, joviális nagybácsinak tartják az em-

berek, tehát a cirkuszi álmedve nyugodtan viselkedhet, tehet-vehet okosabban, mint bohóc partnere.

Neveti is a nép, ahogy Bors mindenbe belekezd, s mindent elrontana, ha a „medve" közbe nem lépne, meg nem mutatná, hogyan kell például borotválkozni – telipamacsolja a bohóc képét szappanhabbal, aztán faberetvával „húzza le" róla a borostát –, a „medve" kezeli a szamovárt, az ül föl a kerékpárra, az számol pontosan a csattogtatós orosz eszközzel...

A kerítés mellett rostokoló, elcsigázott Dániel, Lukács és Málnás egyelőre még vasban; őreik persze egyre kevésbé törődnek velük, a ponyva nyílásaihoz húzódnak leselkedni. Ha Bors meg nem tiltotta volna, Kis-Som akár oda is settenkedhetne mellé jük, így csupán Horváth Jani mellől, távolról ad nekik jeleket.

– Hogy kerültek ezek ide? – szűri a szót foga között Málnás. Ők, pincebörtönükben, természetesen mit sem tudnak az elmúlt napok eseményeiről.

Dániel látja bajtársait, hallja, hogy az őrök holmi „pajácról" – bohócról – meg „midvjegyről" beszélnek nevetve, rögtön kombinál, azt mondja:

– Trough this be madness, yet there is method in it.

– Tessék?

– Shakespeare-t idéztem: „Őrültség, de van benne rendszer." Alighanem mégis sikerült bejutniuk a cirkuszba. Csak tudnám, mi a következő lépés!

– Vajon hol lehetnek a többiek?

A zenekar fölharsog: vége a medvés számnak, nagy a taps. A sátor hátsó kijáratán előböcöllézik a két főszereplő, térülnek-fordulnak, „észreveszik" a fegyőröket, a „vadállat" feléjük húzza a bohócot, csattogtatja a fogát: külön műsor... Bors persze rángatja a láncot, parancsoló hangsúllyal dirigálja a „medvét", de nem neki ad utasításokat:

– Nazad, midvjegy!... Figyeljetek rám! Előadás vége felé! Megjönnek a fiúk! Vagy simán szabadulunk! Vagy némi csihi-puhi árán! Akkor bukjatok fedezékbe!

Végre „sikerül" megfegyelmeznie Mirkót. Elcapliznak a cirkuszkocsik közé.

– Fogadok, hogy ezek...

– Hallgass, Málnás! Jön az orosz zászlós!

Valóban, a pödrött bajszú, jégszemű tiszt idefele közelít. Türelmetlen, sűrűn nézegeti az óráját, dohányzik, leszidja a fegyőröket, amiért a ponyvánál leskelődnek; aztán járkál a tovább, körbe-körbe a téren.

Jó ideig kell még koptatnia a kövezetet, mire – az egyik mellékutca felől – föltűnik a karaván: a magyarok kis csapata, a szuronyos fegyőrök, hátul a befödött ketreces kocsi. Szépen odakanyarodnak a cirkusz mögé, a sátor fáklyáiból ideszűrődő félhomályba.

– Minden rendben ment, főfoglár?

– Igenis, gaszpagyin praporscsik! Nemhiába katonaviselt emberek ezek a magyarok: kutya kemény legények... Szépen kihívtunk mindenkit, aki föl volt írva, ezek odaléptek melléje, adtak neki egyet jobbról, egyet balról, mindjárt lehetett betenni a ponyva alá... Ott fekszenek szép csöndesen.

– Mi tehát megtettük a magunkét, uram – szólal meg Bors az egyik kocsi mellől. Már nem a maskara van rajta, s a nézése, az arca is komoly. – Most önön a sor! Kérjük, vetesse le a bilincset társainkról, adja ide az úti levelet... aztán ezt a szállítmányt kivisszük a vasútra, ígérjük, többé nem látnak bennünket.

A zászlós Borsra szegzi merev pillantását, aztán int a főfoglárnak: Dánielék kezéről lecsatolják a bilincset. A kabátja zsebéből előhúz egy iromány t, átadja Borsnak. A ketreces kocsi mellől azonban elinti a magyarokat:

– Ezeket nem bízzuk rátok. Nehogy útközben megessen rajtuk a szívetek. No, mehettek isten hírével!

Bors vállat von, bólint, fordul – de szembetalálja magát Dániel Edével.

– Én nem tartok veletek – mondja a hadnagy sápadtan. A ponyvás szekérre mutat: – Nekem is ott a helyem.

– Ne bomolj, hadnagy úr! Útközben mindent megmagyarázunk!

– Maradok!

– Én is – lép melléje Lukács.

– No, akkor... ne haragudjatok, cimborák – s Borsnak a mozdulatát is alig látni, odaüt egyiknek is, másiknak is. Fölkarolja őket, mielőtt leroskadnának, így viszont kiszolgáltatja magát Málnásnak: kap tőle egy hatalmasat, csattanósat.

Málnást Mirkó és Horváth Jani fogja le; nagy nehezen elhallgattatják a kiabálását.

– Gyerünk, fiúk! – mondja Bors. Letörli a vért a szája széléről.

Egy perc se telik bele, a magyarok – a két alélt bajtárssal, a rugdalódzó Málnással – eltűnnek a sötétben.

– Mi van itt? Még tart az előadás! Mit hangoskodnak? – jön rohanva a cirkuszigazgató.

– Nicsevo – feleli könnyedén a zászlós. – Elszámoltunk a magyarokkal.

– Hol vannak?

– Elengedtük őket.

– Mi? Elmentek? Verocska!

– Mit kiabálsz? – érkezik az asszony, mögötte a csontos grúz, hóna alatt a késes: hamarosan ők következnek...

– Itthagytak bennünket! Mi lesz a holnapi műsorral? Se medve, se bohóc... Nincs lovas, nincsenek lepedősök...

– Nézz körül ismét a börtönben, hátha találsz új szereplőket – húzza mosolyra vékony ajkát a zászlós. – A magyarokat pedig, azt tanácsolom, ne nagyon emlegesd. A városi csőcselék holnap halálra keresi majd őket, nem lenne jó számotokra, ha megtudnák, hogy cinkostársaik voltatok!

– Cinkostársaik? Mi? Ugyan miben...?

– A fölforgatók helyi vezéreinek eltüntetésében.

– Eltüntetés? Miféle eltüntetés? Verocska, te érted ezt?

– Nem tudom, miről beszél a tiszt úr. Nálunk nem volt semmilyen eltüntetés. Nincs is illuzionistánk.

A zászlós összenéz a főfoglárral, jókedvűen bólogat:

– Nem baj. A helyi „közönség" mégis úgy hiszi majd, hogy ezt a nagy mutatványt a magyarok produkálták. Csiribi-csiribá, voltak-nincsenek... ezek itt, ni! – s fölcsapja a ketreces kocsi ponyváját.

Vera mindeddig nyugodt volt: Bors azt mondta neki, senkit nem bántanak, bocsánatot kérnek az uraktól... Most megrökönyödve nézi a ketrecben egymás hegyénhátán fekvő alakokat. Csupa kihízott, ápolt szakállú ábrázat, finom ruha, domború pocak...

A zászlós vértolulásos dühvel mered az ismerősökre. Ott a mély hangú ügyvéd, ott a cvikkeres: a város polgárságának vezetői hevernek vagy mozgolódnak a rács mögött.

– Mi ez? Hogy kerülnek ezek ide? Főfoglár!

– Ők voltak fölírva, nagyságos uram! – a fegyőrök vezetője két kézzel mutatja föl a zöld tintával írott listát.

– Utánuk! – ordítja a zászlós. – Az állomásra! Hozzátok vissza azokat az átkozott magyarokat! Amelyik ellenáll, lelőni!

A fegyőrök osztaga elrohan.

A tiszt viszont lassan, fenyegetően előgombolja revolverét, s a cirkuszigazgatóra szögezi:

– Ide a kulcsot!

– Miféle kulcsot?

– Azonnal nyisd ki ezt a ketrecet!

– A lakat kulcsát az ön emberei vitték el, tiszt úr! – veti oda Vera, s indulna a sátor felé. A zenekar keringőt játszik; az után ők következnek.

– Megállni! Addig nem mozdul egyiktek sem, amíg erre magyarázatot nem kapok!

– De uram! Az ő számuk következik! – mozdul a

cirkuszigazgató az ősi törvény jegyében: a közönség szent, az előadást nem szabad hátráltatni...

...Csattan a pisztoly, lángocska csap ki a csövéből. A direktor mozdulata megtörik; arcán teljes, végső értetlenség. Leroskad, a lába egyet rándul: vége.

– Így jár az, aki lepaktál ellenségeinkkel! – s a zászlós ajkához emeli a fegyver csövét, hogy kifújja belőle a füstöt.

Ez az utolsó mozdulata.

Vera kiránt egy kést a mellette álló grúz bőrövéből, markolatig vágja a tiszt zubbonyába.

A gyilkos áldozatára roskad.

– Oh, bog!... Most mi lesz? – néz körül a grúz.

A cirkuszsátorban most csap föl a taps. Azonnal indulniuk kellene, de itt a két tetem, bárki jön erre, felsikolt-felzavar mindenkit. Hamarosan a fegyőröknek is vissza kell érkezniük...

– Bízzátok ránk a dolgot – hangzik fojtottan Bors hangja.

– Malinkij doktor! Ti nem mentetek el?

– Csak félrehúzódtunk kissé, Vera Ivanovna. Nem érdekel bennünket az a vonat, másfele akarunk utazni. De most menjetek, nehogy bárkinek föltűnjék valami...

Vera a grúzra néz, az bólint – már futnak is a sátor felé. Erős a cirkusz törvénye.

– Hozzatok valami ponyvafélét, fiúk! Egyelőre hátrább visszük őket... aztán, ha tiszta a levegő, megadjuk nekik a végtisztességet.

– Iparkodjunk ám – mondja Horváth Jani. – Negyedórát nem adok, nyakunkon lösznek a fegyőrök, keresik a tisztjüköt...

– Addigra... a patkónk nyomát is benövi a fű – véli szárazon Sípos úr.

– Nem mehetünk el innét, fiúk. A cirkuszosok kerülnének bajba helyettünk.

– M-m-mi közünk hozzá? Nem m-m-mi öltük meg a t-t-tiszt urat!

Nincs igaza, Selmeczi fiam – lép elő Dániel. Solamen miseris socios habuisse malorum...

Ámen – mondja Bors. Az elmúlt percekben végre meg tudta magyarázni Lukácséknak, valójában mi is történt az elcserélt listákkal; kölcsönösen megbocsátották egymásnak azt a néhány ütést.

...Azaz: vigasztalást jelent a nyomorultaknak, ha bajaiknak más is részese. A cirkuszosok is segítettek nekünk!

– Meddig szaporítjátok még a szót, plennik? – zendül meg egy ismerős szláv hang.

– Nyikolaj!

Nézzétek, a masiniszta!

Hogy kerülsz ide, Breznyakov elvtárs?

– A délutáni üzenet miatt... amit egyébként köszönünk. Furcsálltuk, hogy egy nő... Utánajártam, kicsoda. Ezért vagyok itt. Láttam mindent. Hozzátok végre azokat a ponyvákat?

Perc se telik bele, a két tetem eltűnik. Senki nem látott semmit: a késdobáló száma alatt szinte megdermed a cirkusz, ezt a produkciót semmi meg nem zavarhatja, csak a kisdob pereg vészjóslóan.

Annál nagyobb örömrivalgás tör ki, mikor – vége! Dörög a taps a sátor felől.

Vera Ivanovna rohan feléjük, lobog mögötte a köpenye.

– Nos?... Hol van a malinkij doktor?

– Imént még itt volt...

– Nyikolaj is eltűnt!

A nő körülnéz, s – bármin is verekedte át magát az életben – az érkező láttán felsikolt.

A sötétből előlép az orosz zászlós.

Azaz: Nyikolaj, a mozdonyvezető. Szőkés hajzatát eltakarja a tányérsipka. A szeme ugyanolyan világos, mint a volt tiszté. A bajusza stuccolásához Bors hozza a kisollót.

– Jó ötlet – fogja föl azonnal Dániel az elképzelést.

– A fegyőröknek akarsz parancsot adni a tiszt képében?!

– R-r-rájönnek!

– Ha rájönnek, nekik ugrunk. Többen is vagyunk, mérgesebbek is vagyunk...

– Nem jönnek rá – szólal meg Vera Ivanovna. – Hé, árnyjátékosok, hol az a lepedő?...

Épp véget ér az előadás – teli a tér emberekkel –, mikor lihegve, izzadtan, fegyverüket csörgetve befutnak a fegyőrök. Odarontanak a kocsikhoz. Senki más nem áll ott, csak a késdobáló. Ridegen néz a főfoglárra.

– Hol a gaszpagyin praporscsik?

– Mit akarsz tőle? Várj egy kicsit!

– Hol van! Jelentenem kell neki! Azonnal!

A grúz vállat von:

– Én nem bánom... Ahhoz a kocsihoz menj, amelyiknek világít az ablaka... De kopogtass, ha nem akarsz nagy verést kapni.

A főfoglár lelassul. Meggondolja, hogy kopogtasson-e; végül rászánja magát.

– Ki az? Mit akar?

– Nagyságos uram...

– Bújj be!

A kocsit kétfelé osztó lepel mögött mécses ég. Telt asszonyi formák árnyéka vetül a textilre; mellőle tányérsapkás profil fordul kifele.

– Jelents már!

A főfoglár elmondja a lepedőnek, hogy a magyarokat nem találták meg az állomáson. Nem is látta őket senki.

– Pokolba velük!... – s a szitok igazi szibériai káromkodásban folytatódik, aztán a zászlós körvonala előtűnik a lepedő mögül; a főfoglár szeme ide-oda jár a fekete alak meg a nő sziluettje között. – Szállítsátok ki a foglyokat az állomásra! Itt a ketrec kulcsa, fogd! Valamennyit föl a szerelvényre... ezzel a passzussal. Ne törődjetek a siránkozásukkal. Megvárjátok, míg a vonat elmegy, aztán bevonulhattok.

– Ezek szerint megváltozott a parancs? Nem kell likvidálni őket?

Pillanatnyi csönd.

– Azt tegyétek, amit mondtam!

– Igenis, nagyságos uram! – s a főfoglár egy utolsó pillantással elbúcsúzik a női formáktól. Hja, mindig is így volt ez: az uraknak hopp, a közembernek kopp.

Alig hal el a ketreces kocsi zörgése, a sötétből előkerülnek ugrásra készen a magyarok, a kocsiból meg Nyikolaj és Vera Ivanovna.

– Ha már hastáncot járni nem engedtetek! – veti oda a magyaroknak.

– Hogy tehetnénk jóvá a hibánkat, Vera Ivanovna?

– A legközelebbi előadáson... de nem itt. Pakolunk, elmegyünk. Tisztességgel eltemetjük a direktort.

A magyarok összenéznek:

– Fölkerekedik a cirkusz?

– Méghozzá mindenestől: medvéstől, bohócostól, lovastól, tevéstől... ha ti is úgy gondoljátok.

– De a társaink...

– Úgyis szűkében voltunk a munkáskéznek.

– A cirkusziak beleegyeznek?

– Ebben nincs szavuk feleli egyszerűen az asszony. – Én voltam a társtulajdonos. Most egyedül maradtam.

– S merre vennők az irányt, Vera Ivanovna?

– Amerre a nap lenyugszik. Az Urál felé, öreg orosz hon felé. Amíg az idő engedi, addig keréken, később... ha tudunk érte fizetni... sínen. Mind a Volgáig, ahol születtem... Szimbirszkig.

– Érdekes – mondja Nyikolaj.

– Micsoda?

– Lenin is Szimbirszkben született.

– Az kicsoda?

– Majd hallotok róla.

– Tőled?

– Az Vera Ivanovnán múlik.

– Értesz-e valami cirkuszi mesterséghez, Nyikolaj? – kérdi Bors. Hangjában már ott bujkál némi évődés.

– Nem tudom.

– Ahogy a fogaidat nézem... A szülőfalumban volt egy ember, annak voltak ilyen fogai... Citerázni tudott rajtuk, szépen kiütögette: „Kerek erdő négy sarkában... ."

– A te fogadon nem lehetne nótát kiütni, csornij?

– Kérdezzétek meg Málnást, ő már próbálta! – neveti valaki.

– Wo man lacht, da lass dich ruhig niede!* – dörmögi Dániel.

* „Ahol nevetnek, ott nyugodt lehetsz!"

Ötödik fejezet

„Október huszonhatodika (az új naptár szerint: november nyolcadika) óta három nap telt el Moszkvában. A vörös csapatok győzelme immár itt is teljesen bizonyosnak tűnt.

Az ellenforradalmárok azonban még ellenálltak és reménykedtek. Október harmincadikára csapaterősítést vártak a délnyugati frontról. Lesték a híreket Petrográdból is, ahol fellázadtak a hadapródok. Égető szükségük volt arra, hogy legalább egy-két napot nyerjenek. Ebben a VIKZSEL lett segítségükre.

A VIKZSEL, a Vasutasok Szövetségének Összoroszországi Végrehajtó Bizottsága – moszkvai vezetősége útján – október 29-én (november 11-én) mind a helyi forradalmi bizottságnak, mind ellenfeleiknek ultimátumot nyújtott át. Azzal fenyegetőztek, hogy aznap éjfélkor meghirdetik az általános vasutassztrájkot, ha addig nem szűnnek meg az ellenségeskedések Moszkvában.

A forradalmi katonai bizottság – immár másodízben – elkövette azt a hibát, hogy tárgyalásokba bocsátkozzék. Éjfélkor mindkét fél kihirdette a fegyverszünetet.

A vörös csapatok katonái nem hittek a fülüknek. A győzelem már-már a kezükben, s most hirtelen – fegyverszünet? Amikor az egyik ütegnek kikézbesítették a tüzelés megszüntetését elrendelő parancsot, a tüzérek – elolvasás után – összegyűrték és felháborodottan dobták félre a papírlapot: „micsoda értelmetlenséget írnak itt összevissza", s folytatták a tüzelést. A parancsot meg kellett ismételni, hogy elfogadják...

Nagy fáradság árán létrejött tehát a szélcsend.

Éjfél után az egyik moszkvai pályaudvar, a Kurszkaja úgynevezett cári várótermében ültek össze a két tábor képviselői. A hangulat nyomott volt. Minduntalan lövések dördültek el. Rudnyev polgármester szemrehányást tett a bolsevikoknak, ami-

ért gárdistáik megsértik a fegyverszünetet. A bolsevik küldöttek csodálkozásukat fejezték ki Rudnyev úr szerfelett finom hallása felett, aki látatlanban is meg tudja különböztetni, kitől származnak a lövések. A VIKZSEL képviselői kérve kérték a feleket, hagyják már abba a veszekedést, és kezdjék meg a tárgyalásokat...

Az egyezkedés nem vezetett eredményre. Csak abban jutottak közös nevezőre, hogy az egynapos fegyverszünetet újabb tizenkét órával meghosszabbítják.

A fehérgárdisták nem tartották be a fegyvernyugvást. Egy órával annak hivatalos kezdete előtt, éjszaka huszonhárom órakor, a Nyikitszkij kerület fehérgárdista parancsnoksága egy zászlós vezetése alatt hadapród-különítményt küldött Moszkva úgynevezett Brjanszki pályaudvarára, hogy tisztítsa meg a frontról segítségül várt „halálzászlóalj" útját. A különítmény akadály nélkül jutott el a Szmolenszki Piacnak nevezett térig. Ekkor vette kezdetét a fegyverszünet. A fehérgárdisták ennek ellenére felderítőket küldtek ki a Borogyino-hídhoz, amelyet húsz vöröskatona őrzött. A felderítők körülfogták a forradalmár vörösőröket, hatot megöltek közülük a hídon, kettőt a folyóba dobtak, a többieket foglyul ejtették. Ezután ők hagytak őrséget a hídon, majd megtámadták a Hamovnyiki kerület népőrségének második alkerületi parancsnokságát, tíz embert ott is fogságba ejtettek, fegyvereket zsákmányoltak. Reggel 6.25-kor megérkezett a Brjanszki pályaudvarra a várva várt „halálzászlóalj". A különítmény által megtisztított útvonalon akadálytalanul vonulhattak a Szmolenszki Piacig, onnan pedig a Sándor hadapródiskolába.

Időközben a hadapródok támadásának és a „halálzászlóalj" érkezésének híre talpra ugrasztotta az egész Hamovnyiki kerületet. A munkások fegyvert ragadtak. Este 22 órakor behatoltak a Brjanszki pályaudvarra is. A VIKZSEL ott levő tagjai és az állomásfőnök hiába tiltakoztak. Éjjel újabb csapattest érkezett, ezek azonban megadták magukat a pályaudvart elfoglalva tartó vöröscsapatoknak. A katonák elmondták, hogy becsapták őket, azzal az ürüggyel irányították Moszkvába, hogy ott felszerelést kapnak...

Ugyanezen az estén (október harmincadikán, az új naptár

szerint november tizenkettedikén) Moszkva ellenforradalmi vezető szervei ülést tartottak. Az értekezlet inkább temetésre, semmint politikai tanácskozásra emlékeztetett. Rudnyev polgármester komor csendben emelkedett szólásra. Közölte, hogy a tárgyalások immár végérvényesen megszakadtak, a harc elkerülhetetlen. Minden felelősséget a bolsevikokra hárított. Szavai közben hirtelen kialudt a villany: a bolsevikok ugyanis, akik kezükben tartották a villanytelepeket, kikapcsolták az áramot a fehérek által elfoglalt kerületekben. A meggyújtott gyertyák halvány fénye méginkább gyászos érzéseket keltett a gyűlés résztvevőiben.

A fehérgárdisták immár nem remélhettek segítséget. A forradalmi csapatokhoz viszont állandóan áramlott az erősítés. Lenin javaslatára Petrográdból – különvonattal – ötszáz kronstadti tengerészt küldtek a moszkvai forradalmi csapatok segítségére. A tengerészek épp e nap estéjén érkeztek meg, beálltak a forradalmi harcrendbe.

Éjfélkor megdördültek az ágyúk!...”

A polgárháború évei a Szovjetunióban (részlet)

1.

– Mit gondoltok, mennyi lehet az idő?

Kis-Som kérdése válaszolatlan marad.

Sötét van, csak akkor dereng föl vörösen egy-egy arcél, ha a kézről kézre adott – legutolsó – cigaretta halvány fénye megvilágítja.

– Ezek legalább másfél órája távol vannak...!

Lukács, a mahorka parazsánál, megnézi öreg zsebóráját:

– Ne túlozz, Kis-Som. Harmincöt perce mentek el.

A legényke nagyot nyel. Sehogy se bír a nyugtalanságával:

– Most mi legyen? Mit csináljunk?

Erre is csönd a válasz.

Mindeddig – hosszú heteken át, kilométerek ezrein – a szerencse szegődött társukul. A vándorcirkusz, ez a vedlett, csupa folt, tarkabarka varázsköpönyeg, őket is betakargatta, üldözőik elől eltüntette; nemcsak eledelt, néha még fél maréknyi kopejkát is adott nekik; bántatlanul átsegítette őket is a lázasan vergődő, a szenvedés kimondhatatlan szavaitól fulladozó, önmagával is újra meg újra meghasonló óriási birodalom európai felébe. Csak Szamara városát elhagyva kerültek választ elé: itt, Volga anyácska partjához érkezve, a társulat Szimbirszk felé, észak felé vette az irányt, ők viszont (s velük az ukrán masiniszta, Nyikolaj Breznyakov) mindenáron nyugatnak, hazafelé akarták folytatni az utat. Elkövetkezett tehát a kikerülhetetlen búcsú perce... Nem volt mit szégyellni rajta: valamennyien elérzékenyültek, Vera Ivanovna mindnyájukat magához ölelte, háromszor megcsókolta az arcukat, pravo-

szláv keresztet vetett rájuk – nem sírt, csupán hatalmas keble hullámzott erősen, hangja rekedt volt, azt mondta: „Üljünk le egy percre, indulás előtt, orosz szokás szerint." Csöndes, meleg őszi nap volt, a folyam magas bal partjáról végtelen mezőket láttak, a horizont kék harangjának alján azonban mindenfelé súlyos, szürke tarajlás ülte meg a földet. „Vihar lesz", vélte Bors.

Félig tévedett, félig nem: azok a füstfellegek a felgyújtott kúriák, fölperzselt udvarházak zsarátjából táplálkoztak, a népharag mennydörgése morajlott – Közép-Oroszország parasztjai megelégelték a kormány üres ígéreteit és uraik gőgös bosszúvágyát, önhatalmúlag földet kezdtek mérni maguknak, a katonaszökevényektől szerzett fegyverek birtokában pedig szembeszálltak a kihívott csendőrséggel, majd elégtételt vettek szenvedéseikért a földesurakon, basagazdákon. Ahogy a vándor magyarok Moszkva felé haladtak, úgy uralkodott el mindenfelé a zűrzavar: mind nehezebb lett az összevissza közlekedő vonatokon helyet, a városkákban, falvakban falásnyi kenyeret, az állomásokon akár a teához való forró vizet is megszerezni... Ők azonban makacsul, ravaszkodva vagy erőszakosan, de megállás nélkül törtettek, haladtak előre.

S mikor – végre! – megszaporodtak az ősz lucskától bepiszkolt, nyomorúságos külvárosi házak, mikor sűrűsödni kezdtek a kormos ablakú, füst marta falusi ipartelepek – mikor Moszkva, ez az elszegényedett bojár asszony, végképp nem leplezhette már előttük elrongyolódott palástja szegélyét, épp akkor fogyott ki a szusz addigi jósorsukból, amely mindaddig előregörgette jó szerencséjük kerekét.

A vágányokon, az utakon vagonok, szekerek százai; e járműveken – vagy gyalogszerrel – fegyveres és fegyvertelen katonák, a nagyvárostól munkát, ennivalót (életet) remélő munkásemberek, szeretteiket keresőkutató asszonyok és gyermekek tízezrei torlódtak fel; beljebb azonban senki nem juthatott, Moszkva urai, a forradalmi erők további gyarapodásától rettegve, ma-

radék csapataikból sündisznóállást, felszólítás nélkül bárkire rátüzelő katonák gyűrűjét vonták a város köré.

Kilátástalannak tűnt a helyzet.

Egy-két nap múlva azonban Nyikolaj az egyik állomás VIKZSEL-irodájában valami sötét ruhás, parolis fővasutas ismerősre bukkant; a vasutasok szakszervezete Kerenszkijéket támogatta, de azért ott is akadt haszonleső, megvesztegethető ember, mert késő éjjel – egy teherkocsi mélyén – mégis át tudtak jutni a blokádon, s Bors észrevette, hogy a masiniszta jobb kezének negyedik ujjáról levedlett az arany karikagyűrű, csak a lenyomata maradt meg sokáig. Bors nem szólt semmit társainak, csak éppen elválaszthatatlanul a mozdonyvezető mellé szegődött: megszületett egy igazi, szemérmes férfibarátság.

Pirkadatkor is, mikor – tejsűrű ködben – bedöcögtek az egyik moszkvai teherpályaudvarra, ők ketten, Nyikolaj és Bors, együtt csúsztak ki a kocsiból körülnézni. Nyirkos, lúdbőröztető hideg jött be a megnyíló vagonajtón, a magyarok sietve becsukták, akkor viszont vaksötét támadt – mindenki fáradt volt, kedvetlen, lám, Moszkvában vannak ugyan, de valójában mégse érkeztek meg, reményeiket, mint értéktelen papírpénzt, nemhogy beváltaná: figyelmére se méltatja ez a ködtel takarózó, gőgösen hallgató idegen város...

...S imént az utolsó cigarettájukat is elfüstölték!

– Most mi legyen? Mit csináljunk? – Kis-Som úgy érzi, a Borsék távozása óta eltelt bő félóra: maga az örökkévalóság.

– Nyugodtabb lennék, ha volna valami fegyverünk – morogja Málnás. Ő már csak a régi marad: ha valami nem világos, ha valami akadály támad, akkor – nekimenni, odaütni...

Dániel Ede felől mocorgás, huhogás, zizegés hallik: nyilván szemüvegét tisztogatja.

– Nagyon jól mondod, Málnás fiam! Cromwellről azt tartják, hogy számtalanszor elismételte katonáinak: „Put your trust in God and keep your powder dry."

– Ez mit jelent?

– „Bízzatok istenben, és tartsátok szárazon a puskaport."

– Mög a gatyát - teszi hozzá Horváth Jani, s bármilyen is a hangulatuk: nevet a vagon.

– De jó kedvetek van! – suttog valaki odakünn: Borsék érkeznek.

– Ne legyen?

– A rossznyavalya tudja – mormogja Bors. Csupa mész, sár, rozsda a köpenye, akár Nyikolajé. – Lejártuk a lábunkat, mire megleltük a hátsó kijáratot...!

– Fő, hogy mögvan!...

– Nem volt kitől megkérdezni? – faggatózik Dániel.

– Hisz épp ez az!... Akitől érdemes lett volna, olyannal nem találkoztunk, akiktől meg megkérdezhettük volna, azoktól nem volt ajánlatos. Nyikolajnak az a véleménye, hogy valami nincs itt rendben. Csönd mindenütt, akár valami kriptában, sehol semmi élet, viszont a vágányokon túl egymást érik a fegyveres patrujok, messziről kiabálják egymásnak a jelszót! ...Mintha nem is pályaudvarra álltunk volna be, hanem egyenest holmi kaszárnyaplaccra.

– S mifélék azok az őrjáratok? Kerenszkij katonái vagy Leniné?

– Nem mindegy az neked, hogy melyikük durrant bele a zsírosabbik feledbe? – mordul Lukácsra Málnás.

– Akkor legokosabb lehorgonyozni s megvárni, míg kivilágosodik – véli Kis-Som.

– Nem jó – felel rá Bors. – Ha észrevesznek, elkapnak bennünket, könnyen falhoz állíthatnak: semmi papírunk, idegenek vagyunk, német kémeknek nézhetnek. Nyikolaj is úgy gondolja, most kellene meglépni innét, ebben a jó kis ködben.

– S hová mennénk?

– Halljátok-e, igen jót kérdeztek, mert ezt magam se tudom. Csak az a bizonyos, hogy most rajtunk a sor, nekünk kell kockát vetnünk. Hogy aztán hatot ad-e ki vagy vakot...

A magyarok egymásra néznek – de csak egy pillantásnyi időre, mert aztán mindnyájan Sípos úrra –, aki vállára kanyarítja a tarisznyáját, s óvatosan elhúzza a vagon ajtaját, de minden szó nélkül (mert azt szokta mondani: sok beszédnek sok az alja).

2.

– No, most merre?

Szerencsésen kijutottak a teherpályaudvarról, immár mögöttük a magas, olajozott pallókból összerótt fakerítés.

Előttük viszont... nos, ezt nem lehet tudni. A köd is takar, meg az út – vagy tér – is olyan széles, hogy odahaza országos vásárt lehetne rendezni rajta.

Hogy egyáltalán közlekedésre szolgál, azt egy sínpár árulja el, fölötte oszlopokra biggyesztett felsővezetékkel.

– Villamos...!

– Az lesz, s nyilván vezet valahová – mondja Bors bölcsen. Nézik az irányt Nyikolajjal, honnan-merről is érkezett a vonatjuk, aztán elindulnak ellenkező irányba, csak arra legyen a város belseje...!

Még mindig halotti csönd üli meg a világot, pedig a vizes pára láthatóan fehéredik, világosodik, s ennek nyomán – hatalmas tömbökben – épületek is elkülönülnek egymástól: raktárak vagy műhelyek lehetnek, hallgatnak, sötétlenek.

Mikor – jó húsz-huszonöt percnyi gyaloglás után – meglátják az első lakóházat, hallanak is valamit. Morgó, nyikorgó, jajgató távoli zajt.

Nyikolaj letérdel, fülét ráteszi a sínpárra. Mindenki bámészan nézi – „bolond ez az ukrán" –, csak Kis-Som, mint afféle városi gyerek, érti a dolgot:

– Azt füleli, nem villamos jön-e!

– Villamos jön – áll föl Nyikolaj.

– No, az jó. Nem kínlódunk gyalog.

– A kalauztól is megtudhatunk egyet-mást!

– De hol lehet a megálló? Én eddig egyet se láttam! – forgatja fejét Málnás. – Pesten ekkora távolságra legalább három megálló jut...

– Moszkva nagyon nagy kiterjedésű város – magyarázza Nyikolaj. – Én ezt nem furcsállom. Más az, ami nem tetszik.

– Majd leintjük a vezetőt! – nyugtatja társait Bors...

...A villamosnak azonban nincs vezetője.

Azaz: nyilván van, de nem látni, mint ahogy magából a villamosból is keveset látni: körbe van bástyázva vastag deszkalapokkal, melyek alatt homokzsákok dudorodnak, elején s oldalán viszont két-három helyen is rés nyílik – s aki volt katona, annak rögtön viszketni kezd a bőr a tarkóján, mert ezeknek a nyiladékoknak hamisítatlan lőrés formájuk van, gyanakvóan, sötéten lesnek, mint a célzásra összehúzott szemek.

Nyikolaj előlép – itt az ő oroszságára van szükség –, s elmondja a néma villamosnak, hogy ők most érkeztek Moszkvába, szeretnének jelentkezni valamilyen hivatalban, hogy tovább utazhassanak.

Nincs válasz.

– Azt kérdezd meg, Nyikolaj, hogy mit csináljunk!

Hiába a kérdés: a villamos hallgat. Nyilvánvaló, hogy láthatatlan szemek figyelnek kifelé belőle – hang azonban nem hallik.

Nyikolaj is, a magyarok is tanácstalanul álldogálnak előtte.

Végül Bors unja meg az ácsorgást:

– Induljunk, fiúk! Ha nem akarják, nem mondják. Majd csak lesz valahogy!

Nekierednek.

Kellemetlen érzés a lőrések előtt elmasírozni, védtelen hátukat mutatni, de ha egyszer se bű, se bá...

A villamos elindul mögöttük. Lépésben, zajosan, kenetlen nyikorgással.

– Mi az istent akar ez? – szitkozódik Málnás.

– Ne törődj vele! Nekünk nincs okunk félni, azok is nyilván látják, hogy fegyvertelenek vagyunk...

– Akkor meg minek jön mögöttünk?

– Ha jön, hát jöjjön. Ha nincs jobb dolga!

– Még egyszer kellene próbálkoznunk – véli Dániel. – Tudjátok, mire emlékeztet engem ez az egész szituáció? A Váci útra, a „vérvörös csütörtök" után, 12-ben. Kijárási tilalom volt Angyalföldön, a villamosokat elbarikádozták, úgy járatták...

– Igazad lehet, hadnagy úr! – csap a homlokára Lukács. – Ezen töröm a fejem, mióta ideérkeztünk, hogy honnan ismerős ez a nagy csönd!?

– Próbáld meg még egyszer, Nyikolaj!

A masiniszta bólint, fölemeli két üres kezét, hangosan elismétli, hogy kelet felől érkeztek, eligazítást szeretnének kapni valakitől...

Ahogy megálltak, a jármű is megállt; kertyeg a motorja, rázkódik az áramszedője, lámpáinak halszeme rájuk mered – de válasz nincs.

Ekkor – azért-e, mert nem állja tovább a villamos fenyegető jelenlétét vagy csupán azért, mert harminchat órája nem aludt, mert fáradt, éhes és türelmetlen – ekkor Málnás, a mindig mérges, mindig heves Málnás, meggondolatlanul fölkap egy, a lábánál heverő kockakövet s belevágja a villamos lámpájába.

Csörömpölve durran el az üveg.

S válaszul az egyik lőrésben láng villan, éles csattanás hallik.

De nem Málnás, hanem Kis-Som jajdul föl. Ő kap a vállához, az ő ócska pufajkájának feltépett vattáját futja be pirosan a vér.

Mindenki hozzáugrik; s közben a villamos hirtelen életre kel, elzúg a ködben.

Kis-Som sápadtan tűri, hogy letépjék róla a véres zubbonyt, kötést hevenyésszenek a testére. Nyikolaj aggodalmasan készíti a tépést: egy centivel lejjebb csapódjék be a golyó, s nincs az a moszkvai orvosprofesz-

szor... Lukács teli szájjal szidja Málnást, az vérvörösen káromkodik meg szabadkozik; Mirkó sehogy se tud igazságot tenni köztük, Borsot hívja bíróul... de nem találja. Eltűnt.

3.

A fölbástyázott villamos eközben lassan bekanyarodik a hatalmas *Szmolenszki Piac* nevű térre, végighalad a lombjukvesztett, öreg fák sorfala mögött. Az egyetlen, a megmaradt lámpa fénye végigtapogatja a kopár törzseket, bokrokat: sehol egy lélek. Tart a fegyverszünet, egyik fél se kockáztatja, hogy kimerészkedjék az utcára, legfeljebb ilyenformán, megerősítve...

...A fordulóban azonban történik valami: a villamos megtorpan. Nincs áram.

Rövid csönd után motoszkálás hallatszik a kocsi belsejéből – mintha valami súlyos tárgyat csúsztatnának odébb benne –, aztán megnyílik a lezárt ajtó, fürkészve, óvatosan egy bőrsapkás, vattakabátos ember bújik ki belőle, nyújtogatja a nyakát, hogy az áramszedőig lásson.

– No, sto? – kérdezi valaki odabenn.

– Szicsász! – s a bőrkabátos megy a kocsi végéhez, hogy a megakadt áramszedő kötelét visszaengedje; ott azonban – mintha forgószél kapná fel – a jármű mögé vágódik, elhanyatlik.

Két árnyék pedig, egy tömzsi s egy vékonyabb, berobban a kocsiba.

Fa reccsen, üveg törik, a padlaton végigcsörög egy elejtett fegyver, tompán egy test zuhan a jármű oldalának – csönd lesz.

A tömzsibb támadó kiugrik, visszaengedi a lehúzott áramszedőt, fölkapja az alélt bőrkabátost:

– Indíthatsz, hadnagy úr!

– Azonnal, csak...

– Nem értesz hozzá?

– Kell is ehhez érteni! ...Csak irgalmatlanul orrba

gyűrtek, úgy érzem, egészen belapult a szaglókám, mint valami gumibabának.

– Találtalak volna el rendesen, többé nem szagolsz mást, csak alulról az ibolyát, te fehérbérenc!

Bors és Dániel állukejtve bámulnak a padlón fekvő, alaposan körülhurkolt, szürke fejű, szürke bajszú emberre, akit lebírtak a kocsi belsejében:

– Maga magyar?

– Méghozzá abból a fajtából, amelyik nem hoz szégyent a sokat szenvedett népére, mint ti.

Bors pofacsontja körül veszélyesen járnak az izmok:

– Magyar ember létére belelőtt egy másik magyarba? Erre büszke?

– Nem én lőttem ugyan, de megtettem volna akár a legkedvesebb pajtásommal is, ha a barikád túlsó oldalán látom!

– Nekünk semmi közünk a maguk barikádjaihoz! Megmondtuk, hogy Szibériából jövünk, hazafelé tartunk...

– ...S azért kellett nektek a villamosunk?! Talán ezzel akartok utazni a Kárpátokig?

– Pardon, pardon! – avatkozik a vitába Dániel. – Pro primo: nem tudhattuk, kié a villamos, semmiféle felségjelzés nem volt rajta – ezt mellesleg tiltja a genfi konvenció. Pro secundo: ha maguk nem lőnek egy védtelen emberre, soha nem jut eszünkbe megtámadni önöket...

– Ti kezdtétek!

– Tévedés, kérem. Békésen haladtunk az úttesten, önök akadtak föl rajtunk. Miért nem hagytak békén bennünket?

– Elég a csevegésből, hadnagy úr! – Borsot még mindig fűti a méreg. – Gyerünk innét, keressünk valami alkalmas helyet...

– ...Bosszút állni, mi? S még azt hazudjátok, hogy semmi közötök a barikádokhoz! Az ellenség emberei vagytok ti. De hisz... nem virágoztok már sokáig.

El kell ismerni: bátor ember az öreg. Nyugalmasan néz rájuk kötelékeiből, a padlóról.

Bors elfordul, rálegyint:

– Dehogy bántjuk mi magukat! Csak éppen kisiklatjuk ezt a jószágot, magukat meg begóráljuk valami pincébe, savanyodni...

Dánielt viszont megbökte valami:

– Pillanat!... Ha jól értem, önök a forradalmárokhoz tartoznak.

– A Rogozsszkij-rajon pártbizottságához, ha éppen tudni akarjátok.

– S voltaképpen ki ellen indultak hadba ezzel a járművel?

– A Kerenszkij-banda főerői: a hadapródok ellen. Bevették magukat néhány középületbe, meg a Kremlbe. Nem messze innét van a központjuk, az Alexander laktanya. Az éjjel – fegyvernyugvás ide, fegyvernyugvás oda – kitörtek, néhány emberünket megölték... Azokért vonultunk ki.

A két magyar követi az öreg pillantását: a kocsi végében, pokrócokkal letakarva – eddig oda se figyeltek – valami halom. S egy föld színű, merev kéz hever élettelenül a legszélén.

Dánielnek elakad a szava, de Borsot ez a látvány se engeszteli ki:

– Akkor se lehetett volna bennünket, civil ruhás felnőtt embereket, hadapródiskolásoknak nézni!

– Annak nem is... csakhogy erősítést várnak! Azért járőrözünk a pályaudvarhoz vezető úton. Ti akár felderítők is lehettek! Azért haladtunk mögöttetek, hogy lássuk, mi a szándékotok. Ha ránk nem támadtok...

– Támadt magukra a fekete fene! Kőkocka, homokzsákok meg puskák ellen?

– Te az én vidékemre valósi lehetsz, öcsém. Nem a Kunságban születtél?

– Mit számít az?

– Mert, ha ott születtél, akkor... köthetnél kun cso-

mót is a karomra, he. A társad istentelenül meghúzta a zsinórt: nem érzem a kezem fejét.

Dániel Borsra néz:

– Levehetjük róla nyugodtan.

Bors azonban nem mozdul, őnéki magának kell bíbelődnie a zsineggel.

– Híj, de elzsibbadt!... – dörzsöli sebesen az öreg a keze szárát, aztán alélt bajtársához hajol: – Nem tudom, minek kellett ekkorát ütni!

– Pedig még nem is tudtam, hogy ő lőtt – morog Bors.

– Valóban Szibériából jöttök? Melyik lágerből?

– A bajtársaim Minuszinszkból, sőt még azon is túlról. Jómagam Krasznojarszkban csatlakoztam hozzájuk.

– A tiszti barakkból?

– Onnét. Furcsállja?

– Miért tenném? Így cselekedett jó néhány régi ismerősöm, például... Ludwig zászlós...

– Kálmán? Ismerem őt a Galilei-körből! Jótollú újságíró volt már Veszprémben is...

Az öregnek megváltozik a képe. Odanyújtja Dánielnek a markát:

– Iványi Márton a nevem... ez idő szerint bolsevik szervező.

Dániel is bemutatkozik, máris emlegetik a közös ismerősöket: Rabinovicsot, Kun Bélát...

– Miköztünk meg itt van Lukács, a húsosoktól!

– Együtt voltunk küldöttek az utolsó hazai pártkongresszuson!...

Iványi bácsinak a mogorva Borsra téved a szeme:

– Hát te, földi?

– Szimpatizáns – mondja gyorsan Dániel.

Bors ránéz, aztán vissza Iványira:

– Mit mondott maga az imént? Micsoda maga?

– Bolsevik szervező.

– A maguk vezére az a Lenin?

– Az a tiéd is, öcsém. Mert ha valaki haza tud ben-

nünket juttatni, akkor az éppen Lenin elvtárs. Ő akar békét az egész világnak.

– Ezt már ismerem. A kormány is ezt papolja hónapok óta, de épp az ellenkezőjét csinálja.

– Az ugyan nem!...

– Tán maga is őket védi...!

– Nincs mit védeni rajtuk. Volt-nincs kormány. Ti nem tudjátok?

– Vonaton vagyunk hetek óta.

– Tegnapelőtt történt! Petrográdon végbement a forradalom. Győzött a szovjet. Most Moszkva van soron. Ismeritek az orosz írást? Ide nézzetek!

– Mik ezek?

– Ihol a békéről szóló kiáltvány. A földkerekség valamennyi népéhez. Emez pedig... a földről. Törvény arról, hogy kiosztják a földet a parasztoknak. Föl tudod fogni, mit jelent ez, te kunsági magyar?

Dániel szeme végigságuld a papiroson. Az ajka mozog. Aztán leveszi az okuláréját, de nem azt törli meg, hanem a szemét:

– Ha ez valósággá válik...

Iványi Márton, öreg katona, ez idő szerint bolsevik szervező, a moszkvai villamos gyér villanyfényében, a golyófogó homokzsákok között, halott elvtársai fejénél, azt mondja csöndesen, egyszerűen:

– Akkor végre talpára áll a világ.

– Ezt hogy kell érteni? – kérdi Bors.

– Évezredek óta a hegyén billeg, öcsém. Tótágast. Törzsfőnökök, fejedelmek, cézárok, királyok, milliomosok – no meg a sleppjük – intézik a népmilliók sorsát. Ők a világ tengelye, minden őrajtuk múlik. No, ennek akar Lenin véget vetni mindenütt és mindörökké. Hogy az emberiség a maga ura legyen. De Lenin nem imádkozik és nem szóvirágokat hajt, hanem szervezi az erőt. Ez a békedekrétum: nem prédikáció, hanem harci jelszó. A földről alkotott törvény: parasztok toborzója.

– Meghallották? Válaszoltak?

– Az ellenség fürgébb. Pontosan tudja, mit veszthet.

Azt sejtik, hogy a néppel szemben nincs esélyük, így aztán a vezető erőre fenekednek... Hátha bölcsőjében meg tudják fojtani a kisded megváltót. S még mindig meg tudnak lepni bennünket, még mindig ontják a drága proletár vért, mert van fegyverük, vannak támaszpontjaik, összeköttetéseik, s nem tudjuk, mit terveznek, honnan és mikor várnak erősítést.

Borsnak a villamos végére röppen a szeme. Arcán játszanak az izmok. Váratlanul azt kérdi:

– Emiatt járőröztek?

– Emiatt.

– S miért járják a határt, mint a kuvasz? Miért nem fészkén kapják el a toportyán férget?

Iványi Márton gúnyosan fújtat egyet az orrán át:

– Mert nem jutott eszünkbe, hogy tejjel-kaláccsal várnak bennünket! ...Meg csókkal az orcánkra! Nem érted, hogy halálos gyűlölettel vannak irántunk?

– Maga nem ért engem! ...Azt mondta, hogy az a bizonyos Sándor laktanya nincs messze innét. A villamossal mennyire lehet megközelíteni?

– Teljesen. A tövében haladnak el a sínek. Hogy aztán hagynák-e a menetet, azt persze nem tudom.

– Maga vezette eddig a villamost?

– Én. Nem boszorkányság... Ha ezt a fogantyút jobbra tekered, akkor gyorsít, ha balra, akkor lassít. Oldalt, az a számlapos sárgaréz cső, az a légfék. Finoman kell bánni vele, mert ha nagyot húz rajta az ember fia, egykönnyen kiesik az elülső üvegen.

– Értem. No, akkor... lejárt a jegyük, bátyám.

– Micsoda?

– Elválnak az útjaink... egy időre. Öleljék föl ezt a fejbesubrintott elvtársat, szálljanak le szépen, ballagjanak vissza a mieinkhez, én pedig kipróbálom, hogy megy a villanyosvezetés. Aztán... mondjuk, holnap ilyenkor... keressék meg ezt a kocsit ott a hadapródiskola közelében. Hátha tudok mondani valamit.

– Nem olyan nehéz ez az elvtárs, ahogy nézem –

jegyzi meg Dániel. – Elbírja azt Márton bá' egyedül is, én meg beállok tehozzád kalauznak.

Iványi nézi őket, aztán bólint:

– No lám, végül még jóra fordul ez az ismeretség...!

4.

„Kormányunk az emberiség elleni legnagyobb gonosztettnek tartja ennek a háborúnak a folytatását; e háború ugyanis azért folyik, hogyan osszák fel az erős és gazdag nemzetek között az általuk meghódított gyönge népeket. Kormányunk ünnepélyesen kijelenti, hogy szándékában áll aláírni egy olyan békét, amely ezt a háborút a fentebb megjelölt, kivétel nélkül minden nép számára egyaránt igazságos feltételek alapján megszünteti." Így írják? Jól mondom?

– Jól... csak kicsit hangosan.

Bors elneveti magát, aztán megfordul a vackán, hamarosan egészséges, mély lélegzés hallik felőle.

Dániel Ede irigyli társa memóriáját, de még inkább a lelkierejét: őt bizony egyelőre kerüli az álom.

Csak akkor ébredt tudtára vállalkozásuk veszélyességének, mikor a villamos kidöcögött az Arbátra: e vége láthatatlannak tűnő, kopár térre, közepén azzal a kisvárosnak is beillő épülettömeggel, a Sándor hadapródiskolával. Méteres falak, emelet emelet hátán, minden ablakban homokzsák barikád, jó párnak a közepén géppuska kúp alakú lángrejtője feketéllik... Indulásuk előtt Iványi Márton azt is elmondta, hogy a kadétok még ágyús üteggel is rendelkeznek, az udvaron van a tüzelőállásuk, onnan verették a Guzson-gyári kolóniát, munkásemberek, asszonyok, gyermekek pusztultak el értelmetlenül...

Hatalmas arzenál tornyosult fel előttük, tömve a cári idők kiváltságai közt nevelkedett tisztjelöltekkel, hozzájuk méltó tanáraikkal meg a mindenhonnan idesereglett, minden rendű-rangú ellenforradalmárral – ők

meg ott lapítottak ketten egy pléhdobozban, amely lassan mászott végig a sínpáron, igaz, áramszedőjéről két szál dróttal fölkötve – fehér vászondarab lengedezett alá, de vajh észreveszik-e, respektálják-e? Bors vezette, vezette a villamost, fütyörészett, néha kisandított az épületre, mikor ő, Dániel, nem állhatta tovább s megkérdezte: „meddig megyünk?", a fekete legény higgadtan válaszolt: „ott állok meg, ahol kapu van, Iványi bácsiék onnan tudhatják meg hol vagyunk". Akkor ő levette a szemüvegét, megtörölgette, kivételesen magyar költőt idézett: „Tiszteljétek a közkatonákat, / Nagyobbak ők, mint a hadvezérek." Bors elmosolyodott, nemet intett: „Nem jó a vers, hadnagy úr, most éppen az a fontos, hogy igazi tisztnek érezd magad, engem pedig a csicskásodnak, az úri meggyőződés vezetett ide bennünket."

Addig-addig, hogy meglelték azt az oldalkaput, amelyre Bors számított: a légfék sziszegett, aztán csuklott egyet, mert botcsinálta vezetője kifordította helyéből a fogantyút, zsebre vágta: „te maradj velünk", odaszólt az elnémult villamosnak: „te meg el ne mozdulj e szent helyről", megállt a letakart vöröskatonatetemek előtt: „tisztelet néktek, hogy haló porotokban is segíttek", azzal fogott egy fehér vászondarabot, nyitotta az ajtót, kilépett a szabadba. Ő, Dániel, nagyot nyelt, odaállt Bors mellé, megigazította a szemüvegét: tudta, hogy száz puskacső mered rájuk, valamelyik eldördül-e?

Vártak, vártak, egyszer csak résnyire megnyílt a kapu, néhány fehérszalagos fegyveres lesett ki rajta, körbefürkésztek, megközelítették a néma villamost, őket puskával, revolverrel tartották sakkban. Két ember beugrott a kocsiba, kis idő múlva kijöttek, hozták a két puskát, amit Iványiék otthagytak, az egyik katona megszagolta a csövet, bólintott, valamit odasúgott az osztag vezetőjének, s csak ekkor oldódott a feszültség:

– Önök kicsodák?

– Magyar tiszt vagyok – emelte kezét hanyagul Dániel, úgy tett, mintha félúton döbbenne rá, hogy nincs egyenruhában. – A csicskásommal úgy döntöttünk, hogy bármi áron, s ezt hangsúlyozni kívánom, bármi áron, csatlakozni kívánunk azokhoz az erőkhöz, amelyek a rend, a tekintély és a katonai tisztesség eszményeiért küzdenek ezen a földön.

– Aha! Kérem az irataikat! – de már lehetett érezni, hogy mindez formalitás, a fehéreket meggyőzte a halott vöröskatonák látványa. Az osztag vezetője alaposan megnézte Dániel dokumentumait, aztán tisztelgett, utat mutatott nekik befelé, embereinek odaszólt: „ezt a vackot meg takarítsák el innét!", s máris döndült mögöttük a nagy kapu.

Azonnal láthatták, hogy a védők ostromra készülnek: hordták a homokzsákokat, ellenőrizték a fegyvereket, a visszhangos, sáros folyosókat betöltötte a vasalt csizmák és bakancsok csattogása, a géppuskák kerekeinek zörgése. Sokáig mentek a tiszt nyomában, aztán várakozniuk kellett, végül valami hevenyészett bizottság hallgatta ki őket. Dániel röviden szólt, szavait angol, francia, olasz kifejezésekkel tarkította, az alkalmas pillanatban „megsértődött", hogy ő nem ezt várta, s ő akár el is mehet, az orosz tisztek összenéztek, „ez őrült", látszott a szemükben, a magyar úr értelmére apelláltak: „Kérem, értse meg, minimális biztosítékra mégis csak szükségünk van!". Végül azzal bocsátották el őket, hogy hamarosan értesülnek a bizottság határozatáról. Egy ferde szájú kadét átvezette őket egy üres szobába, be se csukódott mögötte az ajtó, Bors utánalesett, intett Dánielnek:

– Gyerünk, hadnagy úr!

– Hová?

– Elég nagy ez a hodály! ...Fő, hogy ne legyünk a szemük előtt s a kezük ügyében. Később majd körülnézünk!

Addig-addig próbálkoztak, mire ráleltek egy jókora, teljesen üres helyiségre – korábban nyilván tanterem

volt, teljes bútorzata: egy gőgös tábornok egészalakos portréja a falon, széles fenekével a harci mén hátán ülve, kardjával a láthatatlan ellenség felé mutatva. Bors rögtön leakasztotta a képet, nekitámasztotta a szemközti falnak:

– Öten is elférnénk mögötte – mondta vígan, majd ledobta viseltes civil kabátját: – Kiosonok, körülszimatolok kicsit. Ingujjban nem leszek feltűnő.

– Hová mégy?

– Szerzek valami egyenruhát. Jó lehet az még nekünk.

Eltelt egy óra is, mire visszaérkezett, két, rájuk méretezett katonaöltözékkel a karján:

– Ez is megvan. Nem árt belebújni! ...Egyébként láttam a villamosunkat. Nem tudták elmozdítani a helyéről.

– Elfelejtettünk ebédelni – jegyezte meg Dániel.

– Van még néhány cigarettánk. Azt mondják, elveszi az ember étvágyát.

– Hát ezek bizonyosan! – mondta Dániel. Elszívtak egy-egy füstrudat, közben Bors – emlékezetből – kezdte idézni a békedekrétumot, „tudod, hadnagy úr, sokat töprenkedem fölötte". Most pedig alszik. Igen jók az idegei!

Ede szívesen rágyújtana ismét, de nem akarja megzavarni bajtársa pihenését.

Tapintatból? A hadnagy önmagába tekint, a „gnóthi széautón" szellemi gyakorlatával elemzi pillanatnyi állapotát, s elismeri: azért óvja Bors álmát, mert kettejük sorsának alakulásában őt érzi erősebbnek: ebben a képtelen, összekavarodott helyzetben Bors tudja, hogy mit akar, ő csupán sejti, óhajtja, vágyja a teendőket.

Korábban, középiskolás s még inkább egyetemista korában mindig büszke volt arra, hogy a nagy többség színvonaltalanságával ellentétben ő: individuum, független, sőt gőgös egyéniség, ha egzisztenciálisan afféle „fenn az ernyő, nincsen kas" életet élt is, ha iskolában, üzletben, hivatalban folytonos megaláztatás volt is a

része. Édesapja, aki felesége korai halálától kezdve egymaga nevelte a fiát, soha nem volt hajlandó megalkudni azzal, hogy a Mária Kongregáció (amelyet csakis „az egyház egyik, a közoktatásba benyúló csápja" kifejezéssel volt hajlandó emlegetni), tanártársaihoz hasonlóan, őt, a francia forradalom meggyőződéses hívét is körülfonja; fulmináns cikket írt az *Új korszak* című lapba, adatokkal igazolva, hogy a magyar népiskolákban hétezer állami, ugyanakkor több mint húszezer felekezeti tanító dolgozik, s hogy csupán a katolikus egyház hivatalos állami dotációja kilencmillió korona! ...Dániel Imrét rövid úton „kényszernyugdíjazták", de fia addigra már megtanulta mindennél és mindenkinél jobban tisztelni azt az apát, aki a szorongató szükség vagy éppen az alig leplezhető nyomor fenyegetése ellenére is hű maradt meggyőződéséhez.

„Sub pondere crescit palma" – teher alatt nő a pálma –, suttogta halálos ágyán, fia kezét szorongatva, az idős tanár, minden tettéért nem a gyűlölt csuhások, hanem mintegy fia feloldozását kérve a sok nélkülözésért, amely Ede ifjúkorát végigkísérte: a házitanítóskodásokért, a szünidei ügynökösködésekért, az egyetlen egy illendő ruhájukért és cipőjükért, amely miatt kettesben soha sehová el nem mehettek, a sok májért, ebédre, vacsorára („májat kérek... a kutyának", hányszor elmondta ezt Dániel tanár úr a hentesnél, s a hentes mindig úgy tett, mintha elhinné)...

Teher alatt nő a pálma – ezt az egyetlen mondatot, ezt az igazságot örökölte édesapjától Dániel Ede, s most, visszagondolván, be kell vallania magának, hogy öröksége nemcsak kevés, hanem alkalmasint haszontalan is, mert azt sugallta: kell a teher, kell a nincstelenség, hogy valakiből ember legyen. Ahhoz azonban, hogy mindenkiből ember legyen, hogy mindenki emberi jogokhoz jusson, emberhez méltó életet élhessen, ahhoz éppenséggel fel kell szabadítani az embereket az intézményesített teherhordás alól – ezt már egyetemi éveinek nagy élménye: a Galilei-kör értette meg vele,

s ott is az élmények élménye, Ady Endre varázsa. Ady költészete átitatta ezt a kort, s a Galilei-kör megalakulásának ötéves évfordulóján a költő – aki addig is minden ilyen alkalommal verssel köszöntötte őket – ezúttal személyesen jött el, betegségével is dacolva, fakó, érctelen hangján, lobogó íriszű, vajákos nagy szemeit rájukszegezve, mondani kezdte: „Barátaim, szívemnek ifjú testvérei, de semmiképpen sem jöttem én azért tihozzátok, hogy rekedt és sírós hangommal kiabáló harsány szózatot mondjak...", azonban így folytatta: „...engedtessék meg nekem, hogy azt a politikát, mely a ti szátokban és tollatokban tagadja a politikát, megtagadjam: mert igenis politikát csinálunk mindannyian, kik termettünk valamire, még szabad tudománnyal, filantrópiával és művészettel is, sőt ezekkel talán leginkább."

Így lett ő, Dániel Ede, tanárként a Corvin Mátyás Gimnázium tantestületének fekete báránya; ezért szakadt el tiszttársaitól bevonultatása után, ezért került szembe velük a fogolytáborban! De lám, politizálása valójában többnyire elméleti maradt; az az írott, beszélt, agitatív és konspiratív politika, amely újra meg újra hozzácsapódott a valóság szikláihoz – de oly erősen, hogy néha minden eresztéke beleroppant –, lám, csak most, a Bors, meg a hozzá hasonlók között tud elhajózni olyan Scyllák és Charybdisek között, amiféléket soha történelem még föl nem tornyozott hajósok veszedelmére! A krasznojarszki börtön, a cirkusz, most a moszkvai villamos: megannyi olyan színtere volt a forradalomnak, aminőket Dániel Ede világnak és történelemnek majd minden zegét-zugát bejárt intelligenciája sem tudott volna elképzelni; s lám, ez a fekete hajú henteslegény magától értődően fogadja, nyergeli meg, sőt immár elő is idézi ezeket a képtelen próbatételeket, holott – s ezt Dániel pontosan tudja, hisz eleget győzködi miatta Borsot – ugyanez a fiatalember folyvást tiltakozik a forradalomban való részvétele ellen, csak a

fogságból való megmenekedést, a hazatérést tartja tűzoszlopának...

– Nem alszol, hadnagy úr?

– Nem tudok – feleli Dániel őszintén. – Bejutni ugyan bejutottunk, de ez még kevés. Gondolom, azért vállaltad ezt a veszedelmet, hogy Iványi Mártonéknak hírrel legyünk, mit akarnak ezek Moszkvával, hogyan fordíthatnák meg a helyzetet!

– Azért hát! Nekünk is érdekünk... Ha ők győznek, ők is fognak segíteni. Ha ezek győznek – bár ezt kötve hiszem –, akkor itt nyújtjuk be a számlát.

– Nem mondod jól, de megértelek. Van valami ötleted, mit csináljunk?

– Hogy volna? Szerintem azonban kár a fejünket törni azon, amit egyelőre ízre se tudunk; fontosabb az, hogy – ha felénk lepkézik a jó szerencse – kézben legyen a kalapunk, hogy leborítsuk.

– Ezt igen szépen mondtad, te... kunsági fi. Ha jól értem, azt mondod: pihenjünk, hogy reggelre frissek legyünk... Most érzem, milyen fáradt vagyok.

– Majd én virrasztok – s Bors motozni kezd a tábornok háta mögött, ahová a hadapród-egyenruhát dugta. – Tudod, hadnagy úr, mifelénk van még egy jó mondás: amit elhallgat a dél, elmondja az éjfél. Körüljárom én ezt a hodályt!

5.

– Éjfélig még egy jó óra – nézi öreg zsebóráját Lukács.

– Mit nézed folyton az órát? – morog Málnás. – Csak nem félsz a tűzijátéktól?

– Inkább fázom.

– Mit szóljon akkor Sípos úr, akinek nincs külön zsírréteg a bőre alatt? – csipkelődik Iványi Márton. Ő igen hamar megtalálta a helyét köztük: mintha régóta velük lenne.

Ott fekszenek az Arbáton, a tér legszélén, rajvonalban, hevenyészett fedezékben. Halad az idő, éjfélkor lejár a fehéreknek adott ultimátum, ha nincs válasz, akkor: tűz a Sándor-palotára meg a többi ellenforradalmi fészekre!

Izgalmas volt a délelőttjük. A kis magyar csoport, a sebesült Kis-Somot támogatva, befelé tapogatózott a ködben, Iványi, a fejbe kólintott vörösharcost élesztgetve, kifele tartott, közben egy őrjáratot is arrafelé vetett a vaksors, támadt is akkora kiabálás és káromkodás, amilyet csak egy efféle bizonytalan helyzet ki tud váltani a kialvatlan, borotválatlan, éhes és ingerült férfiakból... Végül a Szimonovka kerület forradalmi parancsnokságán, a Dinamó gyárban derült fény mindenre, ott vették gondozásba Kis-Som sebét is, Iványi pedig – maga mellé véve régi ismerősét és elvtársát, Lukácsot – besietett a városi forradalmi bizottságba, beszámolni Bors és Dániel vállalkozásáról.

Épp egy tanácskozás közepébe csöppentek. Katonák, civilek, különös társaság: munkásemberek, vállszalagjaiktól megszabadult tiszthelyettesek, tanítónő – még egy cvikkeres, szakállas úriember is volt köztük, Iványi odasúgta Lukácsnak: „Csillagász, professzor az egyetemen, világhírű tudós." A forradalmi bizottság éppen azt a határozati javaslatot vitatta, amelyet a párt moszkvai vezetői elé kell majd terjeszteniük: mi legyen a Kreml sorsa? Iványi sebesen megmagyarázta Lukácsnak, mit is jelent a moszkvaiak – minden orosz ember! – számára az ősi városmag, évszázados épületeivel; s mit érezhetnek most, hogy a Kremlben ellenforradalmárok ülnek, akiknek ellenállását mielőbb s minél kevesebb véráldozattal kellene megtörni... Egy katona egyébként nyersen ki is jelentette, hogy az ő számára egyetlen elvtárs élete többet jelent, mint akármilyen cári palota, tehát: összpontosított tüzérségi tűzzel és légibombázással igenis megrendítő csapást kell mérni a fehérekre.

A javaslatot elvetette a többség, s egy szemüveges

fiatalember - hullámos fekete hajú, csíptetős azonnal köszönetet is mondott a bizottságnak, mert úgymond – „megértette a Kremlnek nemcsak művészettörténeti, hanem politikai jelentőségét is". Lukács úgy gondolta, az illető bizonyára költő vagy festő; ám megtudta Iványitól, hogy ez az elvtárs hivatásos forradalmár, éppenséggel ő a bizottság vezetője, s nemrég érkezett vissza szibériai száműzetéséből.

Újabb ötletek hangzottak el. A Kurszkij Maszterszkaja, azaz vasúti javítóműhely küldötte hadarva magyarázta, hogy ő ismeri a Nyeglinka-patak folyását, s mivel ez az ér föld alatti csatornán szeli át a Kremlt, ő vállalja, hogy néhány emberrel csónakon átkel a Moszkva folyón, belopózik a járatba, és hátba támadja a fehéreket. Egy tüzér a kapuk felrobbantása mellett kardoskodott, s megesküdött az életére, hogy közvetlen irányzással keresztüllő akár a Szpasszkij-torony kőcsipkéinek lyukain is, ha el kell takarítani onnét az ellenség géppuskafészkeit. Utoljára azonban azt a javaslatot fogadták el, miszerint mindenekelőtt meg kell tisztítani a palotaegyüttes előtt elterülő Kitaj-gorodot, az egykori kínai kereskedőkről elnevezett városnegyedet, majd a mindenfelől körülvett fehéreknek tárgyalást ajánlanak.

Ezután a Sándor hadapródiskola ügye került napirendre. Iványi beszámolt a helyzetről, ismertette a „két magyar internacionalista" merész elhatározását (Lukács – csak elvileg! – nem értett egyet a megnevezéssel, de bölcsen hallgatott). A bizottság üdvözölte a „magyar elvtársak" bátorságát, de azt is szükségesnek tartotta, hogy azonnal meg kell kezdeni a környező munkáskerületekből – vagy bárhonnan – jelentkező önkéntesek felfegyverzését, mert ha lejár az ultimátum, a támadást azonnal meg kell kezdeni.

Iványi és Lukács késő délután értek vissza az övéikhez; még maradt nekik is valamennyi kása, ámde rögtön elment az étvágyuk, mikor megtudták, hogy Kis-Som állapota rosszabbra fordult, a felcser kórházba

vitette, Nyikolaj masiniszta kísérte oda, s azzal tért vissza, hogy az orvosok aggodalmasan állták körül a vézna legénykét, latinul tárgyaltak fölötte! ...Málnás valósággal elbújdosott társai elől, ette a lelkifurdalás, a magyarok – nagy nehezen – elmondták: Iványi bácsira szitkozódott leginkább. Márton bá' beharapta szürke bajuszát, de nem volt ideje Málnást keresgélni, sokakért volt felelős: mennie kellett parancsnoki értekezletre, aztán a fegyverek kiosztását ellenőrizte, feszültségét csak abból érezhették, hogy ritkán adódó szabad perceiben, mérges kiabálások közepette, folyton a kórházat hívogatta távbeszélőn.

Estére éles szél borotválta végig Moszkva utcáit, a ködöt termő előző napi enyheségnek nyoma se maradt, holott – emlegették is a katonaviselt férfiak – éppen most, a következő éjjelen, a támadás éjjelén kellett volna belőle legalább annyi, hogy a hatalmas, puszta tér közepén tornyosuló monstrumot észrevétlenül megközelíthették volna, no meg a vasutat is eltömhette volna, mondta Iványi, percre se feledve, hogy a fehérek segélycsapatokat várnak.

Este tízig semmi változás nem történt, akkor egy központi küldött érkezett, rövid beszédet tartott: önkéntesek jelentkezését kérte a hadapródiskola elleni támadásra. Nyikolaj Breznyakov, Lukács, Mirkó azonnal jelentkezett, Sípos úr és Horváth Jani követte a példájukat, nyomukban a többi magyar is odaállt, együtt sírunk, együtt nevetünk, mondta valamelyikük. Málnást nem látták.

Aztán elindultak a sötétségben, jó félórát botladoztak a mellékutcák rossz kövezetén, kilyukadtak a nagy térnél, s csaknem azonnal észrevették az árva villamost.

– Ez volt az...!

– Nincsenek rajta golyónyomok; eszerint a mieink alighanem bejutottak!

– ...S szándékosan hagyták épp itt – tette hozzá Iványi bá'. - Nézzétek, innen épp takarásban van a

kapu, tehát a kapu felől mi is. De vajon megtudunk-e többet is felőlük?

– Bors fogja találni ki! – mondta ünnepélyesen Mirkó.

– Reméljük. Akkor... mi itt leposztolunk. Mindenki keressen magának megfelelő tüzelőállást.

– Éjfélig még egy jó óra – nézte öreg zsebóráját Lukács.

– Mit nézed folyton az órát?

Ez Málnás.

– Hát te?

Vállrándítás a válasz.

– Hol voltál?

– A kórházban.

A magyarok odasereglenek:

– Hogy van Kis-Som? Mit tudsz róla?

– Semmit. Nem engedtek be... pedig elszidtam az egyik fehérköpenyesnek az anyja istenit...!

– Magyarul?

– Magyarul hát!...

– Ó, te... fafejű! Miért nem hívtad el magaddal Nyikolajt vagy legalább Mirkót?

Kezdődne a vita...

...Ám ekkor valami éles, erős szisszenést hallani az iskola felől.

– Mi volt ez?

– Odanézzetek!

Hitetlenkedve bámulnak: a villamos elindul.

Vonít egyet, ahogy a kerekei megsikamlanak a síneken, aztán elkezd nyöszörögni, morogni a motor, lassan távolodik a kocsi, jajgat a kanyarban.

– Utána!

Sípos úr, Horváth Jani, Lukács rohan elsőként a sarokhoz, fölugranak a lépcsőre, puskatussal döntik be az ajtót:

– Föl a kezekkel!

A kocsiban azonban nincs senki. A légfék fogantyúja

a helyén, az indítókar lassú menetbe rögzítve: halad a villamos magától.

A vezetőállás üvegén azonban egy papírszelet libeg az ablaktörlő alatt; rajta korommal mázolt szavak:

„Azonnal megszállni a Brjanszki pályaudvart!"

Sípos úr megállítja a kocsit, Lukácsék futnak Iványihoz:

– Ez csak Bors lehetett!

– Talán oda érkeznének a fehér segédcsapatok? – kérdi önmagától az öreg. – Hátha valami félrevezető akció!

– Magyar szöveggel?

– Igazatok lehet! Megyek a parancsnokhoz!

6.

A villamos elindításának érdekes története volt. Kellett hozzá az a bizonyos lepke, de a kalap is: a vakmerő helyzetfelismerés.

Bors hamar megtudta, hogy a fehérek valóban a Brjanszki pályaudvarra várják a felmentő sereget: elég hangosan kiabáltak a tisztek egymásnak, ezzel próbáltak lelket önteni a védőkbe is: „Kitartás, junker bajtársak, hamarosan miénk a győzelem!" Az óramutató kérlelhetetlenül kúszott körbe a számlapon, a hadapródiskola döngött a jövés-menéstől, hordták a lőszert a géppuskákhoz, tűzkészültségbe helyezték az udvaron beásott üteget, homokzsákokkal erősítették a kapukat... Bors persze azon a szárnyon ólálkodott, ahol a villamossal megálltak, s igen főtt, füstölt a feje, hogyan adjon hírt Iványiéknak. Aztán eljött a megfelelő pillanat.

Okulárés, pohos tiszt fürkészte a kinti terepet, s mérgesen szidta a kapu parancsnokát:

– Nem érdekelnek a kifogásai! Önökre még a baromfiudvarom védelmét se bíznám rá, nemhogy a mi felleg-

várunkét! Annak a járműnek az árnyékában kényelmesen megközelíthetik, felrobbanthatják a kaput!

– Nagyságos uram, egész délután azzal kínlódtunk, hogy eltávolítsuk...

– Ostobák! Egy jókora adag ekrazit egy másodperc alatt elvégezte volna ezt a munkát!

– Még nem késő – lépett ekkor előre (jól ráillő hadapród-egyenruhájában) Bors. – Kérek engedélyt, nagyságos uram, hogy elintézzem azt a villamost! Értek is hozzá... de ha nem megy, fölrobbantom.

A tiszt megnézte magának a fekete legényt, rápillantott az órájára, bólintott:

– Nagyon derék, hadapród! Ilyen tisztjelöltekre van szükségünk! – Szúrósan az őrség parancsnokára nézett: – Folytassák a kapu megerősítését, de hagyjanak annyi helyet, hogy egy ember alkalomadtán kicsúszhasson rajta!... Ön pedig jöjjön velem!

Végigmentek néhány végtelen folyosón.

– Ért maga a robbanóanyagokhoz, hadapród?

– Igenis, nagyságos uram.

A tiszt hirtelen megtorpant, Borsra szegezte villogó szemüvegét:

– Honnan?

– Édesapámtól – felelte könnyedén Bors. – Tetszik tudni, mérnökember. Bányamérnök. A villanyoshoz is ilyenformán konyítok. Tetszik tudni, a bányákban már sok helyütt villanyvontatás van. Eljön az idő, mikor a vonatokat is áram hajtja majd, nagyságos uram.

Talán ekkor gondolt a pohos tiszt arra, amin Bors terve csaknem elbukott. Ez már soha ki nem derül. Elfordult, intett:

– No, gyerünk. Rohan az idő.

Bors azonnal észrevette a tiszt hangján a leheletnyi változást; ott volt a nyelve hegyén, hogy megkérdi: „hová visz engem a nagyságos úr?", de ez kirívó függelemsértés lett volna, így aztán némán ügetett „fölöttese" mögött, míg be nem értek a központi épület alá, a kongó ürességbe...

...S meg nem hallottak valami végképp oda nem illő, édeskés melódiát.

Mikor pedig a szemüveges tiszt kinyitott egy vasajtót, valósággal képükbe loccsant a Wiener Blut. Hatalmas, tarkabarka hangtölcsér trombitálta szét a bécsi valcert, mögötte pedig, mélyen hátradőlve hintaszékében, egy kecskeszakállas, tökrészeg őrnagy vezényelt lehunyt szemmel. Ő volt a katonaiskola utászparancsnoka: az ő aláírása kellett a robbanóanyagvételezéshez.

Jó darabig eltartott, mire a Borssal érkezett tiszt meg az őrnagy szót értett egymással; s míg a két parolis kiabált egymással, Borsnak volt ideje végiggondolni, mit tegyen.

– Indulás, hadapród! Ön pedig, őrnagy úr, szégyellje magát!

– Ta-ka-rodjanak innét! Főbe löve-tem magukat! – kísérte sokáig lépteiket a részeg ordítás.

A tiszt villogó szemüvege előtt Bors fölvételezte a robbanóanyag akkurátusan becsomagolt hengereit, aztán indultak vissza a kapuhoz, ahol időközben újabb sor homokzsákokat raktak le.

– Két önként jelentkezőt kérek!...

– Nekem nincs szükségem segítőtársakra, nagyságos uram...

– Nem tudhatjuk, mi a helyzet odakünn. Megtörténhet, hogy a csőcselék már bevette magát abba a járműbe.

Az bizony nem volna jó, gondolta Bors, más se hiányozna, minthogy épp a mieink csináljanak még egy lyukat a bőrömbe, mint szegény Kis-Somnak.

– Maguk együtt mennek, együtt jönnek! A sebesültet, halottat is visszahozzák! Aki nem így jár el, azt magam lövöm keresztül, értik?

S ezzel Bors terve megbukott: ily módon szó sem lehetett arról, hogy szépen elnyargal a villamossal, élőszóban számol be Iványiéknak a hallottakról, s egy kis ekrazittal is megajándékozza őket!... A két kísérő

laposan méregette hol őt, hol egymást, hol a tisztet. Most mi legyen?

Utánam...!

Kimásztak. A villamos környéke sötét és üres volt, csak a szél fütyörészett.

– Őrkodjetek! Én korulnézek odabenn! – de Bors máris tíz centivel lejjebb húzta az áramszedőt, úgy indult be a kocsiba.

Ott aztán csak arra kellett vigyáznia, hogy meg ne lepjék a „bajtársai". Olajos korommal megírta az uzenetet, foltűzte az ablaktorlő alá, aztán menetbe állította az indítókart, helyére igazította a légfék fogantyúját – akkor szisszent hangosat a villamos –, azonnal ugrott kifele:

– Obrátno, hadapródok! Irány vissza! – s felengedte az áramszedőt. Mire a villamos életre kelt, már a kapunál voltak. Ott azonban – hogy, hogy nem – Bors maradt utoljára, s az ekrazitos csomagot a kapuszárny sarkába csúsztatta...

Most pedig kiegyenesedik a kapuboltozat alatt, összevágja a csizmája sarkát:

– Alázatosan jelentem, a parancsot végrehajtottam!

– Ön dicséretet érdemel! Mi a neve?

– Perec – vágja rá azonnal nevének orosz megfelelőjét Bors.

– Nagyon derék, Perec hadapród! Maga mellettem marad!

– Értettem!

A tiszt előveszi a bugyellárisát, belekotor. Mint valami fényes hal, a sok rézpénz között fölvetődik egy ezust otrubeles. Valaki – akaratlanul – lélegzetet vesz. A tiszt keze megáll. Hagyja visszasullyedni az ezustot az aprópénz közé.

– Melyik alegységhez is tartozik maga, Perec hadapród?

Mit mondjon?

– Utoljára a szállító szakaszban teljesítettem szolgálatot, nagyságos uram.

A tiszt tovább turkál a tárcában:

Nagyon derék... Nagyon derék... Apropos, hol az ekrazit?

Az, sajnos, a villamoson maradt, nagyuram.

A szemüveges megkönnyebbülten csattantja össze a bugyelláris zárját:

– Ez hiba, hadapród! A robbanóanyagot vissza kellett volna hoznia! Lehet, hogy minden dekára szükségünk lesz ma éjjel! Én sokra becsülöm a tisztjelöltek érdemeit, de a hibáikról se hallgatok! Igazságos ember hírében állok! Leléphet!

– Igenis, nagyságos uram! feleli Bors. Vigyáznia kell, hogy a hangja el ne árulja megkönnyebbülését.

Ahogy indul ki a kapu alól, valaki félszájjal odamorogja:

– Micsoda szarrágó alak! Sajnálta tőled azt az ötöst!

– Égesse ki a zsebét – veti oda Bors, iparkodik mielőbb eltűnni a közelből. Ha kezdetét veszi a lövöldözés, nem lesz jó a bejárat közelében tartózkodni...

7.

Konganak a moszkvai harangok: tizenkettőt ütnek. Nem éjfelet: másnap delet. S bár most rövidke csönd van, a Sándor hadapródiskola védelmezőinek annyira csöng a füle, hogy ezt se hallják.

Fél napja ropognak a fegyverek, csupa füst az óriási épülettömb homlokzata, de e füst mélyén mint rőt parázs, szüntelenül vöröslenek a torkolattüzek: golyózápor veri a teret. Hatszor indultak rohamra a forradalmi csapatok a Napóleon-kapu felől, hatszor kellett visszahátrálniuk. A kövezet tele vérfoltokkal, sebesültekkel, halottakkal.

Borsot majd szétveti a türelmetlenség:

– Félig-meddig aláaknáztam a kapubejáratot, már a villamos se takar, elég volna egyetlen jól célzott golyó,

de ők csak lapítanak a fedezékeikben, ki se dugják az orrukat!

Dániel teli szájjal mond valamit, ami igennek hangzik. Órákon át virrasztott, várta vissza Borsot; éjfélkor megkezdődött a lövöldözés, akkor amiatt izgult; reggelre igen korgott már a gyomruk, elmentek hát valamit falni, de befogták őket lőszerhordásra, nem volt idejük beszélgetni. Alig fél órája, hogy ennivalóhoz jutottak, visszahúzódhattak a tábornok képe alá, Bors elmondta, mit intézett.

– Ha tudom, hogy ilyen maflák, akkor azt is odaírhattam volna a villamosban: Tűz a kapura!

Dániel rág, teli a szája, bólogat.

– Hogy kellene üzenni nekik? A kiabálást aligha hallják meg, más úton-módon pedig nemigen lehet, körülnéztem, a kapuk berakva, az ablakok elbarikádozva...

Dánielnek torkán akad a falat, s mert köhögtében nincs hangja, a kanalával döföl maga mögé, a parancsolóan előremutató tábornok hatalmas képére.

Bors odabámul. Neki is fény gyullad a szemében:

– Erre írjuk?!... Messzelátójuk nyilván akad Iványiéknak! De honnan szerzünk festéket?

– S ha szerzünk is, hová akasztjuk őkelmét? Azt mondtad, minden ablak foglalt...

– Azok igen, de a padlás...? Párkány veszi körül, emlékszel?

– Igazad van! Attikai fal!

– Micsoda?

– Attika Görögország egyik része, az ókorban Athénhoz tartozott, az ottani építészek alkalmazták először a függélyes falsávot a tető eltakarására, szobrok vagy feliratok elhelyezésére...

– Mi is erre fogjuk alkalmazni!

– De hogy visszük föl? Útközben lekapcsolnak bennünket!

– Ahhoz előbb ki kellene jutnunk az ajtón. Úgy nézem, elég sok bajunk lesz ezzel a nagyúrral.

- Valahogy be is hozták!

– Igazad van. Megfogjuk?

– Előbb szedjük össze a motyónkat, hadnagy úr. Aligha lesz időnk visszajönni érte, a micinket viszont nem szeretném hadapród-egyenruhában fogadni.

Összekapják a holmit, aztán... A tábornok először a falhoz támasztva néz a semmibe, majd megadóan a padlóra, mert Borsék rövid úton oldalára fordítják, kibűvölik a folyosóra.

- Bírod, hadnagy úr?

– Tehették volna őméltóságát vékonyabb keretbe is...

A lépcsőfordulóig zavartalanul eljutnak, a pihenőnél azonban Dánielnek fogást kell cserélnie, s alig fújtat egyet, ráreccsen egy parancsoláshoz szokott hang:

– Hát maguk? Mit csinálnak itt... ilyenkor?

Dániel nagyot nyel. Ettől félt egész idő alatt.

Bors azonban megmenti a helyzetet, mert ismeri a kérdezőt: az okulárés, pohos tisztet.

– A generális urat helyezzük biztonságba, nagyuram. Elég egyetlen kósza lövedék, jóvátehetetlen kár éri.

– Maga az? Perec hadapród?

– Igenis, nagyuram.

– Maga nagyon szorgalmas. Kitől kapták ezt a parancsot?

– A mi vezérünk bensőnkből vezérel – feleli azonnal Dániel.

Borsnak melege támad.

A tiszt rábámul Dánielre. Ellágyul. Még meg is veregeti a vállát.

– Maga is a szállítóknál szolgál?

– I-igenis, nagyuram.

Előkerül a bugyelláris:

– Mi a maga neve?

– Danielisz. Danielisz, nagyságos uram.

- Kereszt- és atyai neve?

– Edejsz Imrejsz, nagyuram.

– Ez nem orosz név. Ez inkább balti jellegű. Várjon, kitalálom... Maga lett?

– Igen, nagyuram, elég régen.

A tiszt bekattintja a tárcája zárját:

– Sajnálom, hadapród. Elvből csakis a nagy orosz kadétokat szoktam anyagilag támogatni. A dicséretet azonban megérdemli maga is. Hogy hívják a vezetőjüket?

– A vezetőnket? Nyikolaj Breznyakovnak, nagyuram.

– Nagyon jó. Nem fogom elfelejteni. Vihetik a képet... de kellő óvatossággal és illő tisztelettel!

Utánuk néz, még utánuk is int, ahogy cipekednek.

– Hűh, de meleg volt!

– Lesz még melegebb is. Iparkodjunk!

– Hány emelet magas ez az istenverte cőgeráj? Mindjárt a mennyek országába érkezünk!

– Ha gyalog, akkor nem baj... Csak röpülve ne... s egészben!

Baktatnak fölfele. Dániel azon elmélkedik, milyen gazdagon árnyalt a magyar nyelv: „lettem", gondolja, „lett lettem, ezt se hittem volna, de sebaj, azt nem szeretném mondani, hogy voltam, igaz, nem is mondhatnám". Közben füle érzékeli a távolról ideszűrődő lármát, a lövöldözés zaját, az egész épülettömböt megrázó detonációkat, tudata mélyén ott dereng, hogy ő most az Úr 1917. évében, az orosz naptár szerint október harmincegyedikén, Moszkvában, hadapród-egyenruhában, egy ménkű nehéz képet cipel, s ha a tervük sikerül, itt hamarosan akkora tűzijáték lesz, amilyet legfeljebb a reneszánsz félisten, Leonardo da Vinci tudott produkálni, kevesen tudják róla, hogy ilyesmivel is foglalkozott, „lettem, vagyok, lenni is fogok, remélem..."

– Itt a padlásajtó – mondja Bors, Dániel megkönnyebbülten teszi le a képet, belenéz bajtársa élénk, fekete szemébe, ahol huncutság és virtus játszik, de a pillantás mélyén érezni valami mást is, valami makacs

elhatározást, a körülöttük örvénylő képtelenségek semmibevételét.

– Te, Bors, ezen soha be nem megy a generális. Potyára cipeltük.

– De bizony bemegy az! Lépj csak a keskenyebbik felére! – s Bors megmarkolja a képkeretet, ránehezedik, kettétöri. Durran akkorát a száraz fa, mint valami puskalövés. – Látod? Most a másik felén is... Összetekerjük, ha meg fölakasztjuk, saját súlyánál fogva kiforog.

– De hogy akasztjuk föl?

– Majd akad valami zsineg vagy drót. Ha nincs semmi, megtartjuk kézzel.

– S mivel írjuk rá az üzenetet?

– Egy padlás mindig koszos. Majd rámázolunk a generális úrra némi harctéri piszkot. Miért csak a bakák fürödjenek mindig a sűrűjében?

– Mindenre tudsz mondani valamit...!

– Én-e? Hol vagyok én egy gimnáziumi tanárhoz!

Nagy nehezen betuszkolják a tábornokot a padlástérbe.

Hatalmas gerendák rendszere tárul ki előttük. Emberderék vastagságú szálfákból fűrészelték a törzseket, mindegyik az ácsolatok valóságos labirintusát tartja rézsútosan fölnyújtott karjain.

– Vajon most merre...?

– Megbontjuk a tetőt, kilesünk... de előbb betámasztom ezt az ajtót, nehogy valakit utánunk egyen a fene!

Átvergődnek a vízszintesen elnyújtózó támasztékokon, a generális nem akarja az igazságot, folyton beleakad valamibe, Bors igen szidja, haló porában is harcol ellenünk, tiszteletre méltó ellenfél, véli Dániel.

Elérnek a ferde tető aljába, ahol már csak kétrét görnyedve haladhatnak előre. Egy alkalmasnak látszó helyen Bors nekifeszíti kését a tető illesztéseinek. Jó ideig elbajlódik vele, mire sikerül felfeszítenie. Kidugja a fejét:

– Iparkodnunk kell, már szürkül! Még majd nem tudják elolvasni az üzenetet! Te írd meg a szöveget, hadnagy úr, én pedig megkeresem az alkalmas helyet, ahová ezt a fővezért kiakaszthatjuk!

(Sok évvel később Makszim Gorkij védnöksége alatt vaskos kötetben írták meg a moszkvai harcok történetét; a tudós szakírók hevesen összevitatkoztak afölött, végül kit is ábrázolt az a bizonyos festmény, a nőies csípőjű I. Sándor cárt-e – akinek halála, ha közvetve is, kiváltotta a dekabristák dicsőséges, de vérbe fojtott felkelését –, vagy későbbi utódát, II. Sándort-e, akit viszont a Narodnaja Volja, a Népakarat nevű szervezet terroristái robbantottak darabokra 1881-ben, hogy ezáltal – gyakorlatilag – csődbe juttassák nemcsak az anarchikus módszereket, hanem jószerével az egész narodnyikmozgalmat is. Az egyik történész mély értelmű példázatot vélt felfedezni abban, hogy ezek a cárok – a fáraók átkáról szóló legendákhoz hasonlatosan – még utóéletükben, festménymivoltukban is bajt hoztak védelmezőikre. Mások ezt a nézetet tudománytalan sarlatánkodásnak bélyegezték, s a Sándor hadapródiskola elfoglalását sommásan a forradalmas tömegek ellenállhatatlan, győzelmes rohamának tulajdonították. Az igazság ezúttal sem a vélemények szélsőséges végpontjain, de nem is a középúton található; magába foglalja ezeket is, de sok száz és ezer más, véletlennek tűnő, valójában elkerülhetetlenül szükségszerű tényezőt is. Jottányival se szabad például túlértékelni azt a tényt, hogy a portré – a rajta ábrázolt méltóságnak megfelelően – embertelenül terjedelmes volt; ha a festő kevésbé szolgalelkű, akkor a támadók a reá mázolt feliratot – „Tűz a kapura!" – nem tudták volna elolvasni. Másfelől viszont abban a „fáraó átka"-féle misztikumban is van valamicske igazság, ugyanis a festmény – nem művészi, hanem méretbeli – nagysága nemcsak a kadétokra hozott bajt, hanem arra a két magyarra is, aki tartotta: Bors és Dániel, fülig szutykosan, a kemény moszkvai hideg ellenére is verejtéktől

csatakosan, nyögve és káromkodva végül csak-csak kisikerítették a hatalmas képet a tetőre, elvonszolták a megfelelő helyre, fölbillentették az attikafal tetejére, aztán kigöngyölítették, kilógatták – csakhogy a kép eltakarta a legfelső emelet ablaksorában leselkedő géppuska kilátását is!

Túlnan, az Arbát házsorainak védelmében, egyszerre több messzelátó is fölfedezi a furcsa jelenséget; ám ugyanekkor a kadétok közt is felbolydulnak a kedélyek! Ám erről Borsék mit se tudnak.)

– Bírod még, hadnagy úr?

– Az a baj, hogy igen hűvösödik. Dermednek az ujjaim.

– Tartsuk, amíg lőni nem kezdenek a mieink... aztán nyugodtan elejthetjük!

Dánielnek nincs ideje válaszolni: a padlástérből, hátuk mögül, döngő robaj kél.

– Mi az?

– Alighanem a vasajtót ütik!

– Ejha! Jó volna, ha bírná... mert ha nem bírja, akkor minket ejtenek el.

– Megyek, segítek annak az ajtónak! Te pedig menekülj! Tűnj el valamelyik kémény mögött!

– Majd ha a mieink lőni kezdenek!...

Nincs idő többre egy kézszorításnál, aztán Bors beugrik a padlástérbe.

8.

A zoológusok esküsznek rá, hogy a fejlettebb emlősök reflexeinek gyorsasága a másodperc századrészével mérhető – hogy például az úttesten alvó kutya képes elugrani a robogó gépkocsi elől akkor, ha a kerék még fektében érinti az oldalát.

Vitatjuk-e vagy sem: annyi bizonyos, hogy a hímszarvas, fejedelmi agancskoronájával, teljes iramban is milliméterre ki tudja számítani, elfér-e két fatörzs kö-

zött, s az elefánt, noha súlya a négy tonnát is megközelítheti, szorult helyzetben nesztelenebbül képes végighaladni a dzsungel ösvényein, mint az esti szellő.

Az ember e tekintetben feltétlenül tökéletlenebb más teremtményeknél, mégis büszkén – sőt, 1867, *A tőke* megjelenése óta klasszikus tömörséggel – jelenthetjük ki róla, hogy „a pók a takácshoz hasonló műveleteket végez, s a méh, viaszsejtjei építésével, nem egy építőmestert szégyenbe hoz, de a legrosszabb építőmester is eleve felülmúlja a legjobb méhet abban, hogy az építőmester már eleve felépíti a sejtet a fejében, mielőtt viaszból megépítené".

Abban a rövidke percben, míg Bors a tetőn vágott nyílásból a padlás gerendái közé vetette magát, tömérdek lehetőség, szándék és terv sziporkázott át az agyán: „ha a vasajtó kitart, amíg odaérek" vagy „ha be tudják törni, akkor én...", továbbá: „nincs más fegyverem, csak ez a csorba bicska", meg „mi lesz a hadnagy úrral, élő céltábla, ha észreveszik a tetőn a lyukat"... Most milliméternyi pontossággal szökken támasztékról támasztékra, ugrás közben önkéntelenül emlékezetébe vési, hogy az egyik pillér mögött – nyilván a főtartó megerősítése céljából – derékvastagságú támfák sorfala tart a padlástér mélye felé, s hogy több helyütt, megzavarva a szerkezet szimmetriáját, kémények nyúlnak föl a magasba, tégláik közé eresztett vashágókkal.

Már-már eléri a bejáratot, mikor a vasajtó hangos döngéssel, csattanással kipattan keretéből, s fegyveresek tülekednek be rajta!

Nem tudja visszafogni a lendületét, s egyenest a puskacsövek elé kerülne, ha a hirtelen támadt huzat föl nem kavarná s a kadétok szeme közé nem csapná a padlás porát. Így viszont észrevétlen marad, felhúzódzkodik egy vízszintes gerendára.

S ugyanebben a pillanatban meghallja künnről, a tér felől, az első puskalövéseket!

A hadapródok egy-két másodpercig félvakon topognak az ajtóban: por is van, félhomály is van. Aztán,

egymást biztatva, nágy kiabálással indulnak megmászni a tartószerkezet akadályait. Kinél puska, kinél revolver vagy hosszú tőrkés.

A légvonat, az ajtó s a tetőnyílás közt, pontosan Dániel felé vezeti őket – akiről Bors azt reméli, hogy már menekül a kémények vagy a túlsó oldal oltalmába; reméli, de nem tudja, tehát abban a pillanatban, mikor az utolsó kadét is elhalad alatta, leugrik és ismét bevágja a vasajtót. Egyszerre többen is hátrafordulnak, nagyot durran egy lőfegyver, mintha farkascsorda tutulna: észrevették, néhányan visszaindulnak, az osztag szétszóródik.

Ez most szerfelett kedvező Bors számára. Ha a hadapródokkal tapasztalt vezető is lenne, a csapat – egymást biztosítva – végigfésülné a padlást, Borséknak semmi esélyt nem hagyna; így viszont mindenki másfele rohan, izgalmukban összevissza lövöldöznek, a hatalmas tetőtér mennydörög, a zaj csak növeli a kadétok zavarát, egy sincs köztük, aki érvényesen utasítani tudná a többieket, egymást ordítozzák túl.

Az első, magános fiatalember, akit a balsors Bors ökle alá vezet, kopaszra nyírt, nagy fülű kadét, szuronyos puska a kezében. Az ütés úgy éri, mint tagló a szarvasmarhát: nyikkanás nélkül esik a pillér tövébe, fegyverét Bors röptében kapja el. Egy töltény: egyetlen lövésre elegendő csupán, de most ez is mérhetetlenül több, mint volt a semmi. Az a hadapród, aki elsőként ér a vasajtóhoz, mielőtt nyithatná, vállsebbel pördül meg a tengelye körül.

A jajgatás újabb üldözőket zavar meg, vonz arra – Bors azonban már eltűnt a támfák sora mögött.

Künn pedig – érezni is! – lövedékek jégesője veri az épület falát, kapuját!

– Arra futott! – visítja valaki.

Valóságos sortűz zaja robban. A kémények kőkeményre égett-vénült tégláiból szilánkok fecskendeznek szét, valaki emiatt ordít föl: arcába fröccsent egy szilánk.

Kövérkés, bajszos legény, vizesszőke fején zsinóros sapka, bedöfi tőrkését a támfák sötét mélyedéseibe, csak aztán kukkant be – Bors alig tudja elkerülni a pengét, aztán viszont annál hevesebb erővel, lendülettel sújt a párnás arcba. Ez most a létért folytatott harc: itt nem lehet kímélet. A testes kadét valósággal elrepül, két másik társát kaszálja le lábáról. Bors úgy kaptat föl a kémény hágcsóin, mint valami vadmacska, a hadapródok hiába futkosnak körbe-körbe.

Az egyik vasfok azonban már nem tart: ahogy Bors ráhág, a kéménybe eresztett fogantyú kiszakad, alápottyan, elárulja, merre menekül az üldözött!

Tízen, húszan rohannak oda.

Akinek puskája van, tüzel – Borsot még védi a kémény –, de mások, szuronnyal vagy tőrrel, már nyúlnak utána.

Ha ugrik is, nem menekülhet!

Egyetlen másodpercnyi esélyt még ad a sors: a fölfele iparkodók miatt a puskások nem lőhetnek rá, nehogy saját embereiket találják el...

Megmarkolja a csorba kést – s ebben a pillanatban mindent megrázó detonáció: egy lövedék eltalálta a kapumélyedésbe rejtett ekrazitot!

A falak megindulnak. Egyetlen elhaló ordítás kél fönt és alant: egymásra roskadnak az emeletek...

Aztán mindent elborít a por.

Távolról pedig – úgy tűnik, kilométeres messzeségből – fölkél az orosz „hurrá": rohamoznak a forradalmi erők.

9.

Csend van a hatalmas téren.

A piszkos, szakadozott egyenruhát viselő vagy ócska civil nagykabátba, avítt bundába öltözött harcosok – sapkájukon, kucsmájukon összepöndörödött vörös szalag – némán állják körül az elpusztult virágágyásokba mélyített sírgödröket. Hosszú sorban húzódnak ezek a

tér testébe vágott sebek: mintha irdatlan égi géppuska tüze lőtte volna rájuk gyilkos sorozatát...

Kiállták. Ezt is kiállták. Győztek. Győzelmüknek azonban súlyos az ára: most hozzák egymás után az elesett bajtársak tetemét. Koporsó helyett egy-egy pokróc vagy a katonaiskola raktárában talált takaró burkolja be az élettelen testeket.

A kis magyar csoport némileg félrehúzódván, ők is megadják a végtisztességet az elesetteknek.

– Ti se láttátok...?

– Mit fogunk csinálni... önélkülük?

– Hol van Iványi bácsi?

– És hol van Málnás?

– Együtt mentek a kórházba, Kis-Somhoz...

– Dehogy mentek együtt, Iványi bá' ott van az emelvénynél!

– De mi történhetett Borsékkal? Én a fehérek halottait is végigvizitáltam, azok között se voltak!...

– B-b-biztos a r-r-romok alatt m-m-maradtak sz-sz-szegények!

– Csöndösen, hé, énekölnek!

A munkás-gyászinduló komor szépségű dallamát éneklik a vöröskatonák: vége a temetésnek.

A sorok fölbomlanak; hideg is van, fáradtak is a harcosok, valahogy mégse akarózik elmenni, inkább még egyszer rágyújtanak, markukkal védik a lángocskákat a széltől, kékes, kesernyés füst szakadozik szét a fejük fölött.

Előkerül Iványi Márton is. Most nagyon fáradt, beesett az arca, kiütköztek ősz borostái.

– Biztos, hogy nem voltak köztük Borsék? – kérdik tőle.

– Nem. Valamennyiüket azonosították.

– De akkor... hol ők lehet?

– Nem tudom, Mirkó, kimondom becsülettel.

– Selmeczi szerint a romok alatt maradtak...

– Én se tudok másra gondolni, fiúk. Ahogy a kapunál fölrobbant az ekrazit, valahonnét lövöldözést hal-

lottam... Tompán szólt, a falak mögül. Abban reménykedem, hogy a pincék kibírták a detonációt... Te mit mondasz, Nyikolaj?

– Lehetetlenség – feleli a mozdonyvezető. Hunyorog, mintha a füst csípné a szemét. – Ne áltassuk magunkat, tovaris Ivani. A ledőlt épületszárny lepényt csinált ott mindenből.

Csönd támad. Csak a jéghideg szél huhog.

– Márpedig... – hallani Sípos úr hangját. – Márpedig én csak azt hiszem el, amit látok. Amíg a két kezemmel meg nem fogom őket, addig keresem. Iványi bá' intézd el, hogy jelentkezhessünk a romokat takarítani!

– Jól beszélsz, Sípos úr! – lép a vékonypénzű volt zsoké mellé az óriás termetű Horváth Jani.

Mirkó is azonnal követi a példát, Lukács is, nyomukban mások is – végül mindenki.

Iványi Márton bólint, maga mellé inti Nyikolaj Breznyakovot:

– Gyere, masiniszta, hátha az én szavam nem értik...

– Odanézzetek, most hozzák a foglyokat!

A hadapródiskola ledőlt épületszárnya mögül, az udvarról, most kanyarodik elő a junkerek lefegyverzett menete. A sötétkék egyenruhák piszkosak, porosak, az arcokon az ostrom nyomai: a sápadtság vagy egy-egy sérülés, ütések kék, vörös foltja. Néhányan bekötött fejjel, kézzel, lábbal támolyognak, bicegnek, társaik segítik előre őket. Kétoldalt szuronyos vöröskatonák kísérik az oszlopot, néha rákiáltanak a késlekedőkre.

– Mennyi taknyos kölök!...

– Sárkány fajzotta ezt mind, Lukács! Elfelejted, hogy épp ezek miatt árvultunk el? ...No hisz, ha itt volna Málnás, tudomisten, végigvágna rajtuk a puskatussal!

– Nem érted az osztályharcot, bajtárs. Ellenségeink voltak, rendben van, de aligha a saját éretlen fejük után. Azokat kell hibáztatnunk elsősorban, akik a nép ellen fordították őket...

– Ne elkezdjétek megint. Iványi bátyó, mondjad nekik! Más minekünk most a dolga!

Elhallgatnak, nézik a menetelőket.

Egyszer csak azt mondja Nyikolaj Breznyakov:

– Tovaris lajtenánt!

– Pazsaluszta – feleli rá önkéntelenül egy alacsony férfi a sorból, s vaksin nézeget.

– Dániel!

– Fiúk! Ti vagytok? Sajnos, a szemüvegem...

Rohanvást jön egy vörösőr, kiabál.

– Bors?

– Itt jön, mellettem... Ő kicsit megsiketült!

A magyarok odatódulnak hozzájuk, az őrök kiabálnak, Iványi bá' valami parancsnokért szalad, akinek van hatalma a két elvtársat kiemelni a foglyok közül – nagy a kavarodás.

Végül tisztázódik a dolog, Bors jámboran tűri, hogy ölelgessék, Dániel sorban mindenkit végigtapogat, mert okuláréja nélkül nem látja őket, s közben elmondják, mi hogy történt.

Nem lett volna semmi baj, ha jut rá idejük, hogy a padlástérben visszaváltsák magukra az eredeti holmijukat. Mikor Bors beviharzott a tetőről és fölvette a harcot a hadapródokkal, ő, Dániel, az egyik kémény mögött kucorgott; a robbanást követően, noha a tető leomlott, sikerült megkapaszkodnia, csak éppen a szemüvege pottyant le, mikor csönd lett, hozzálátott lefelé araszolni, úgy is fogták el, mint madár a hernyót, egy szavát el nem hitték, odacsapták a foglyok közé. Bors is megúszta, neki azonban meg kellett várnia, míg az óriási porfelhő eloszlik, csak aztán mert lemászni – őt is elcsípték a támadók, de mivel semmit nem hallott abból, amit kérdeztek tőle, alighanem rosszkor bólintott, netán éppen igenelnie kellett volna, mikor a fejét rázta, tehát ő is bekerült a junkerek közé...

– ...„Si fractus illabatur orbis – Impavidum ferient ruinae" – jelenti ki Dániel büszkén.

– Tessék?

„Ha romba dől is a világ, ő meg nem retten omladékin." A nagy Horatius mondja így. Ódák, harmadik könyv.

– Éljen. Hanem... most már ideje hazamennünk, halljátok-e.

Víg zajjal, fecsegéssel tartanak a szállásuk felé: minden jó, ha jó a vége, a parancsnokság külön megizente a két magyarnak, hogy másnap meg akarják őket ismerni, Dániel nem lát, de hallja az újságot, Bors nem hallja, de lát – ha akarják, ha nem, nevetni kell rajtuk, az a fő dolog, hogy túl vannak a nagy próbatételen...

...S a szállásukra belépve meglátják Málnást. Néz ki az ablakon. A lábánál kicsinyke csomag.

Hát te?

Nem is fordul feléjük.

Az első, aki melléje ér, megpillantja arcán a férfikönnyeket.

– Mi történt, fiúk? – kérdi Bors. Azért kiált, mert nem hallja saját hangját, vagy azért, mert nem kap azonnal választ?

Mi történt, fiúk? visszhangozza szavát Dániel, aki nem látja Málnást.

Senki nem felel kérdéseikre.

– Énmiattam halt meg – mondja végül a vöröses arcú férfi. – Én vagyok a hibás.

– Bolondságot beszélsz!... – s Lukács próbálná nyugtatni, de megretten Málnás hirtelen mozdulatától, akit úgy kell lefogni.

– Mit mondunk az apjának? – fogalmazza meg Bors valamennyiük legkínzóbb gondját.

Iványi bá' fölveszi a padlóról a kis csomagot:

– Az már az én dolgom lesz, elvtársaim... Ha majd hazamegyünk.

Hatodik fejezet

„A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme fellelkesítette a finn munkásokat. 1917. november 13-án Finnországban általános sztrájk tört ki. A fegyveres munkásosztagok számos vasútállomást, telefonközpontot, távíróhivatalt elfoglaltak. A finn Vörös Gárda azt követelte, hogy a proletariátus vegye kezébe a hatalmat. A sztrájk irányító szervében, a Központi Forradalmi Tanácsban azonban a hatalom megragadásának hívei kisebbségben voltak. A tanács november tizenkilencedikén befejezettnek nyilvánította a sztrájkot.

A parlament burzsoá többsége ekkor még nem a Finn Szociáldemokrata Pártot, hanem a reakciós Svinhufvudot bízta meg kormányalakítással. A Svinhufvud-kormány azonnal Németországtól kért csapatokat a forradalmi mozgalom elfojtására.

December 6-án a parlament kikiáltotta az addig Oroszországhoz tartozó Finnország függetlenségét. A szovjet kormány ezt december harmincegyedikén hivatalosan el is ismerte.

Az országban időközben gyorsan érlelődött a forradalmi válság. Rosszabbodott az ellátás. A néptömegek éheztek; nem volt ritka az éhhalál. A burzsoázia rejtegette az élelmiszerkészleteket; Viborgban a Vörös Gárda házkutatásokat tartott, s rengeteg élelmiszert foglalt le a polgári lakásokban.

1918. január 12-én a parlament burzsoá többsége gyakorlatilag diktátori jogokkal ruházta fel Svinhufvudot. Ellenforradalmi csapatok gyülekeztek az ország középső és északi részein. Titokban odautazott Mannerheim volt cári tábornok is, akit a burzsoázia fegyveres erőinek főparancsnokává neveztek ki.

Ilyen politikai helyzetben tört ki Finnországban a forradalom.

Január 27-én este a Vörös Gárda Helsinkiben elfoglalta a

kormányhivatalokat és a bankok épületeit. Másnap, 28-án megalakult a forradalmi kormány: a Népbiztosok Tanácsa.

A forradalom gyorsan győzelmet arathatott Dél-Finnországban, ahol sok ipari város és jól szervezett munkásosztály volt. Ezeken a vidékeken új, forradalmi államhatalmi szervezetek jöttek létre. Ám a területileg nagyobb északi vidék – ahol a lakosság többségét a parasztság alkotta, s erős volt a gazdagparaszti réteg is – továbbra is a burzsoázia uralma alatt maradt, s az ellenforradalom bázisául szolgált.

Az itt berendezkedett ellenforradalmárok hadműveleteket indítottak a forradalmi kormány ellen. Bevezették az általános hadkötelezettséget, így a parasztokat besorozhatták jól felfegyverzett s képzett parancsnoki karral rendelkező hadseregükbe. A fehérfinnek kétezer katonát kaptak erősítésül Németországtól is az orosz forradalom ellen szervezett vadászzászlóalj kötelékéből.

A munkásosztály sokkal gyengébben készült fel a fegyveres harcra. Kevés volt a harci eszköze, nem rendelkezett képzett tisztikarral, szervezett felderítéssel, tartalékokkal. Ráadásul a forradalmi kormány kiengedte kezéből a katonai kezdeményezést is. A munkások azonban el voltak szánva a harcra.

Szovjet-Oroszország dolgozói nagy együttérzéssel kísérték a finn forradalmárok hősies harcát. A szovjetek országa ebben az időben maga is rendkívül nehéz helyzetben volt, de internacionalista kötelességéhez híven segíteni igyekezett a forradalmi Finnországot: megosztotta vele szűkös élelmiszerkészleteit, s a finn Vörös Gárda soraiban orosz önkéntesek is harcoltak.

Kéthónapi harc után a fehéreknek sikerült némi tért nyerniök, de az ország déli része, a legfontosabb ipari városokkal együtt, a Vörös Gárda kezében maradt. A burzsoázia a külföldi segítség megszerzése érdekében kész volt feláldozni az ország függetlenségét is. 1918. március 7-én a fehérfinnek békeszerződést, kereskedelmi és tengerhajózási egyezményt, továbbá titkos katonai paktumot kötöttek Németországgal. Ez utóbbiban kötelezték magukat arra, hogy Németország beleegyezése nélkül nem kötnek megállapodást a szomszédos államokkal a határok módosításáról, katonai támaszpontokat engednek át Németországnak, feltartóztatják a németellenes államok hajóit, s a finn tőkével

egyenlő jogokat biztosítanak a német tőke számára Finnország természeti kincseinek kiaknázásában. Március 20-án Mannerheim már azzal a kéréssel fordult a német kormányhoz, hogy haladéktalanul küldjön német csapatokat is az országba, mert »a késedelem végzetes következményekkel járhat!«.

Április harmadikán a németek Hangönél partra tették a tizenkétezer főnyi „balti divíziót" Von der Goltz tábornok parancsnoksága alatt, majd pedig – valamivel később – Lovisánál is egy másik, több ezer főnyi alakulatot. A Vörös Gárda hátában tehát tapasztalt és jól felfegyverzett német csapatok jelentek meg, amelyeket hadihajók és repülőgépek támogattak."

Világtörténet VIII. kötet (részlet)

1.

Kopogtatnak.

– Tessék!

Az ajtóban hórihorgas, lenszőke katona áll. Borostás a képe, szeme alatt a kialvatlanság árkai. Egyenruhája nem oroszos; a hanghordozása, kiejtése hasonlóképpen. S mégis: elvtárs, mert így kezdi:

– Tovaris Kun?

– Én vagyok – feleli az íróasztal mögött ülő vállas, alacsony, bajuszos férfi.

– Eino Salonen a nevem...

– Tehát finn vagy! Isten hozott, rokon. Gondolom, tudod, hogy a finnek és a magyarok egykor közös hazából, közös törzsből eredtek...!

– Tudom. Azért vagyok itt.

– Ülj már le!

– Azt semmiképp nem tehetem, mert akkor rögtön elalszom. Fotyijeva küldött hozzátok, Kun elvtárs.

Fotyijeva: Lenin titkárnője. Kun Béla azonnal félretolja maga elől az irományokat:

– Üzenetet hoztál?

– Azt. Választ is kaptam rá. Azonnal kellene indulnom... visszafelé. Csakhogy: az Internacionáléba hiába mentem társért, minden épkézláb elvtárs a frontra ment. Fotyijeva azt tanácsolta, forduljak a rokonokhoz.

Kun Béla nézi a holtfáradt finnt, azt latolgatja magában, megmondja-e neki, hogy mindebből, amit hallott, egy szó nem sok, annyit sem ért. Ennek az embernek most le kell pihennie; azután nyilván elmondja majd összefüggően, mit akar.

Van azonban valami kétségbeesett makacsság a reá tűző, pislogó, égő szemekben!

– Ne haragudj, elvtárs, de nem értelek.

Salonen megrázza a fejét. Rákezdi újra:

– Üzenetet hoztam...

– Nekem?

– Leninnek. Tőlünk... A finn kommunistáktól. Arról értesültünk, hogy az ellenforradalmi finn vezérek be akarják hívni országunkba a németeket.

Ez nagy horderejű hír... s nagyon rossz hír. Finnország az első európai állam, ahol a munkásság követte, követi az orosz példát. Ha megfojtja a túlerő...

– Mondd tovább!

Lenin segítséget ígér, de kezét köti a rákényszerített békeszerződés. Leírta, mit javasol a mi pártunk vezetőinek. Ezt nekem azonnal vissza kell juttatnom Finnországba, de a határt az ellenség őrzi. Csak a lápon át lehetséges – most is arra jöttem –, a társam azonban megbetegedett. Egyedül nem lehet átjutni a lápon. Fotyijeva elvtársnő kísérőt keresett, de mindenki a narvai fronton van... Akkor jutott eszünkbe ez a rokonság. Hogy köztetek biztosan akad valaki, aki eljön velem.

– Jó helyre jöttél – feleli Kun. – Mi ugyanis már megjártuk a narvai frontot!... Mennyi időm van arra, hogy keressek valakit melléd?

– Kaptam egy gépkocsit, azzal még ma eljuthatnék a határ közelébe... Egy percet se vesztegethetünk. A népemnek meg kell tudnia, hogy az urak inkább eladják az országunkat, semhogy munkáshatalom maradjon Finnországban.

– Értelek, elvtárs. Várj meg itt. Átmegyek az „iskolába", jövök rögtön... s nem egyedül.

A szőke finn egy ideig nézelődik, aztán leül. Öklére támasztja a fejét. Próbál ébren maradni, változtatgatja a helyzetét, de mindhiába: lecsukódik a szeme. Alszik hamarosan, mint a tej.

Kun Béla eközben már átért az „iskolába". Egy

valamikori főúri palota hátsó szárnyában kapott helyet az a forradalmi továbbképző tanfolyam, ahol folyamatos turnusokban oktatják, a fogolytáborokból, gyárakból, faluról Petrográdra került magyarokkal megismertetik a kommunista eszmét.

Az „igazgató" természetesen ugyanúgy padban ül, mint valamennyi hallgatója. Úgy kell kipisszegni, kiintegetni. Még szerencse, hogy a deres üstöke, a havas bajsza, a kunos pofacsontja összetéveszthetetlenné teszi.

– Te vagy az, Kun elvtárs?! Nem ma lesz az előadásod!

– Nem is azért jöttem, Iványi bátyám! – s Kun elmondja, amit Eino Salonentől hallott.

Iványi Márton megvakarja a feje búbját:

– Hallottam valamit arról a bizonyos lápról. Oda nem akármilyen ember kell.

– S a munka neheze utána következik! Ha Lenin üzenete nyilvánosságra kerül, a finn forradalomnak nyilván új szakasza kezdődik! Olyan elvtársat kell küldenünk, akinek a politikai ítélőképessége méltó a feladathoz!

Iványi pattint az ujjával:

– Bors!

– Tessék?

– Mondom: Bors. Az a fiatal elvtárs, akiről beszéltem neked... Az a moszkvai.

– Aki kupán vágott a villamosban? Akivel annyit kellett vitatkoznod?

– Az.

Kun Béla megcsóválja a fejét:

– Jobbat ajánlj, Iványi bácsi. Olyat, aki eszmeileg is elsőrangú.

– Olyan az, he! Sok víz lefolyt a Néván azóta a ...villamosdolog óta. Olyan ennek a legénynek a feje, úgy emészti a mozgalmi elméletet, mint a tűz az akácfát. Adtam neki egy fájin marxista könyvet, azzal lepett meg, hogy kezdte nekem idézni... Fejből. Nem adok rá

sok időt, olyan igazi, keménykötésű katonája nem nagyon lesz a mi seregünknek, mint ő. Igazi sasmadár! A fejemmel felelek érte!

– No, ez értékes szavatosság. Idehívnád?

Egy perc se telik bele, előkerül az alacsony, fekete legény. Ha ismeri is Kun Bélát, nem mutatja, köszön szépen.

– Iványi elvtárs nagyon dicséri a maga eszét és erejét – mondja a vendég.

– Mondd csak, fiam, hogy kezdődik? A könyv... tudod!...

Bors rájuk néz, kezdi mondani:

– „Napról napra előbbre haladó, nagy szociális átalakulás korában élünk. A társadalom minden rétegében egyre fokozódó nyugtalanság vesz erőt a lelkeken, mélyreható átalakulások felé sodorva azokat..."

– Köszönöm, elég!... Igen ismerős ez a szöveg.

– Az hát, Kun elvtárs! Bebelé – mondja büszkén Iványi.

– Csak nem a *Nő és szocializmus?*

– Az hát! Mit csináljak, ha csak az van meg magyarul!

– No, hallod, ettől csakugyan keménykötésűek lesznek a katonáink! ...No, Bors, hogy a tárgyra térjek: egy üzenetet szeretnénk magára bízni.

Bors képe elsötétül.

– Valami baj van?

– Csak az, hogy... nem postásnak jöttem Pétervárra.

Iványinak mérgesre ugrik össze a szemöldöke, de Kun Béla nem engedi szóhoz jutni, elneveti magát:

– Nem lenne az olyan hétköznapi kézbesítés... Lenin levelét kellene átvinni a határon.

– Az más – hallik a válasz. – Akkor akár a katedrális nagyharangját is.

– Lenin miatt?

– Lenin miatt.

– Ismeri őt?

– Úgy érzem, igen.

– Beszélt tán vele?!

– Csak hallottam. Meg láttam... messziről. De az az érzésem: megismertem. S mert mindnyájan mindent ötőle várunk, kész vagyok én is tenni valamit... Hogy ne érezze magát adósnak az ember gyereke.

– Jó felelet. Most már csak azt mondja meg: beszél oroszul?

– Most már... úgy-ahogy – feleli Bors.

– No, akkor... szedje össze, amit szükségesnek gondol, s indulhatunk.

– Még egy ember nem kell? – kérdi Bors. – Volna itt valaki...

– Nem, nem! – vág közbe Iványi bácsi. – Dánielt nem adom!

– Ki az a Dániel?

– Ott, a táblánál! Az előadó!

2.

A Petrográd felől kifutó, szerteágazó vasútvonalak egyike éppen párhuzamos a szovjet–finn határral. Töltése Ugyelnaja állomásnál kezdődik – s ez a töltés egyben gátat is képez, a határ felé eső lapályt minden őszön s tavaszon elönti az áradás.

Most, tél végén azonban nem emiatt veszélyes errefelé a járás. A lápkutak, mocsarak ilyenkor befagynak...

...De nem a tőzegláp. Az ugyanis többnyire ég.

Nyár végén rendszerint kigyullad a tőzeg. Elég egy szikra vagy eldobott cigarettavég: parázslani kezd az egybesajtolódott növényréteg, mélyre terjed a tűz. Vastag füst gomolyog felfelé, máskor meg fojtó pára leng a fák közt: egyforma halálveszedelem az növénynek, állatnak, embernek. Százados fatörzsek dőlnek ki hurkapálcika módjára, ha gyökereik elszenesednek. Se bogár, se madár, se négylábú – itt még földigiliszta se él meg.

Mindezt egy szőke, csontos finn katona mondja el a

társának: alacsonynak, fekete hajúnak. Ott álldogálnak a töltés oldalában, a magasabbik kétembernyi hosszúságú, karvastagságú botot tisztogat le a *pukkó*val, a beretvaéles, hatalmas finn késsel. Társának készíti, néki már van egy.

– Ha meg is süppednél, ez fönntart – magyarázza. – Rátámaszkodsz, ki tudsz mászni a tőzegből... hacsak le nem pörkölte már a lábadat a tűz.

– Más út nincs?

– A madárnak se. Mióta a németeket várják, a mannerheimisták látótávolságban állnak egymástól.

– Azok kicsodák?

– A mi legelkeseredettebb ellenségeink: az urak zsoldosai. Az ellenforradalmár finnek. Mert azt ne hidd, magyar testvér, hogy aki egy nyelvet beszél, az egyforma lelkületű.

– Tudom én azt – feleli Bors. Elrévedezik a tekintete.

Eino azt hiszi: utat keres a társa.

– Én jalkolai vagyok. Az az első falu... a lápon túl. Úgy ismerem a járást, mint a tenyeremet, mégis majdnem odavesztem jöttömben.

– Csináld csak a kedvet! ...No, nekivágunk?

Át kell vágni egy pagonyon, átgázolni egy félig befagyott patakon, s a dombok mögött mint valami égig érő szürke fal, dunnás gomolyag.

– Merítsd meg a zsebkendődet a vízben, rokon! Lesz, ahol csak azon át bírjuk el a levegőt!

Mennek vagy fél órát, hirtelen véget ér a hó. Feketén, halottan nyújtózik előttük a zsombékos. Pára leng felette.

Eino lehajol, a széles pengéjű tőrrel belehasít az egyik torzsokba. Ahogy levegő éri, vörösen felizzik a parázs. A finn katona jelentőségteljesen int a szemével Borsnak: így fest a láp mélye.

– Mindig csak a nyomomba lépj!

Bors engedelmesen követi a tanácsot. Nincs könnyű dolga, mert Einónak hosszúak a lábai, nagyokat lép, ő meg kurtára nőtt, majdhogy ugrálnia kell a finn után,

mint a verébnek. A hosszú vendégoldal is csak terhére van, ügyetlenül billeg minden mozdulatra, vállra vetni nem szabad – Eino igencsak a lelkére kötötte: mindig a rúdon legyen a marka –, még majd úgy járnak, ha elérik az erdőt, mint a rátóti legények, akik keresztben vitték a fák közt a létrát...

...Hejh, de messze innét a haza! a napsugaras, nyájas, ismerős föld, a hajlott hátú, robotos, tréfára mégis mindig kész népével!

Itt minden idegen. Keserű párákat lehel a fekete síkság, imitt-amott félig elszenesedett nyírfák, olyan a táj, mint a senki földje...

Eino mindeddig biztosan, lendületesen haladt, most már kitapogat minden lépést. Úgy nehezedik az előre lépő lábára, mintha befagyott folyó csalós jegén kellene átkelnie.

S így se tudja elkerülni a bajt. Megsüllyed. Lecsapja a rudat a talajra, csak úgy csattan, s máris nehezedik rá, dobja föl magát. Bors ugrana, hogy segít.

– Maradj!

Egyedül evickél ki, csapkodja magáról az üszköt. Lába nyomán, mintha a pokol mélyére nyílt volna ablak, vörhenyes fény üt át a füstön.

– Ilyenkor ne törődj velem, kis magyar. A farúd kisegít, nem enged megmerülni a parázsban. Ha ketten nehezedünk egy helyre, nagy bajba kerülhetünk!

Nemsokára Bors is megkóstolja, milyen érzés zsarátnokba lépni. Elég egy nádbucka, amelyen megsikamlik a lába, s már hengeredik is fél vállra: ahogy a teste leér, a szilárdnak tűnő tőzeg hamuként freccsen szét alatta, s arcába csap a forróság. Ha nincs a hosszú botja – no meg Eino, aki elkapja a köpenye szélét –, egy lángban lobban el az élete.

– Ejha! – mondja, mikor talpra sikerül állnia. S csakis azért nem ül ki az arcára a bizonytalanság, mert szégyellné a finn előtt. Szorgosan söprögeti magáról a kormot, a tőzegdarabokat, a parányi tűzhernyókat, melyek mohón falják a köpenye foszlottabb részeit.

Szeme sarkából előrepillant, vajon hosszú még az út? Mindent eltakar azonban a füst, amely elborítja a tájat.

Nemsokára bele is érnek. S Eino arca elé köti a nedves zsebkendőt, int Borsnak, hogy kövesse ő is a jó példát.

Ha eddig kínlódás volt minden lépésük, most olyan tortúra következik, amit kevesen tudnának kiállni. Mert menni kell, látni kell, lélegzeni kell, de minden perc azt dobolja a fülükbe: nem lehet. Remeg alattuk a bizonytalan talaj, s ők hosszú rúdjaikkal mint a légtornászok, egyensúlyoznak a mélységek felett – de itt nemcsak a mélység szédít, hanem a gázok is, melyeket a tűz torka okád ki magából, a hőség is, amely ott remeg köröttük.

Borsnak most nemcsak az erejét kell összeszednie, hanem a lelkét is meg kell szilárdítania. Soha nem érezte, milyen az, ha nincs szilárd föld a lába alatt, ha nincs elég levegő a tüdeje számára, ha nem tudható, érdemes-e tovább menni, hisz talán közvetlenül előtte ott a végső, a le nem küzdhető akadály...

S mindez miért? Azért a szóért, amit kimondott Kun Béla és Iványi Márton előtt?

Nem azért az egy szóért: most már önmagáért. A puszta életéért, amit át kell vinni az égő lápon, mert visszafele aligha érnének ki élve. Azért az életért, amit eddig élt, s amit élni akar, ha egyszer hazajut.

Gondol erre? Aligha.

Eino Salonen szürke szeme, a zsebkendő fölött, kérdően fordul feléje: „bírod még?" Csak inteni tud a fejével.

Megszűnik az idő érzékelése. A füst mindent eltakar. Einót is alighanem afféle ösztön vezeti, mint ami a költöző madarakat: az elhagyott fészek.

Újra meg újra belesüppednek az alattomosan kanyargó, láthatatlan tűzfolyamba. Csizmájuk már a lábukat égeti. A nadrág térde, combrésze rostjaira bomlott, a szálak nem tartják egybe az anyagot, puszta

bőrükön rongyolódik szét. Köpenyük vattázott bélésében mint a tetvek, mohó szikrák szaladoznak szerteszét, mindegyiket tenyérrel kell agyonverni.

S mikor már a zsebkendő sem segít, hisz gázt lehelnek be, mikor már a hosszú rúd sem segít, mert nincs szilárd zsombék, amelyre rátámaszkodhatnának, mikor már valósággal máglyatűzön kell átvánszorogniuk nos, ekkor ritkul meg a füst előttük, ekkor pillantják meg a nyugvófélben levő napkorong bágyadt fényét a ritkás nyírfacsoportok fölött.

Még néhány lépés...!

Seszínű hó áll foltokban a cserjés szélén: arccal buknak bele. Ajkuk kicserepesedett, szemük ég, öltözékük csupa cafrang.

Percekig hevernek erőtlenül.

Aztán Eino lehámozza magáról a hátizsákot, előhúz belőle egy hengeres alakú kulacsot. Int Borsnak: húzza meg.

A magyar úgy érzi: lávát ivott. A szeme elhomályosul, a szava eláll tőle, tán még az orrlyukain is gőz gomolyog elő, olyan erős a finn pálinka.

– Jó szesz, finom szesz – bólogat Eino, s hármatnégyet kortyol a kulacsból. Szeme se rebben. – Kérsz még, rokon?

– Mi ez, folyékony dinamit? – lihegi Bors. Még mindig köhög az előző adagtól, még mindig könnyben a szeme...

Ahogy kitisztul a pillantása, furcsa dolgot lát. Eino ott ül előtte, de nem őreá néz, s lassan emeli föl a kezét.

Fordulna, ugrana: puskacső mered rá.

A puskát pedig kövérre öltözött, sisakos, vörös képű német katona tartja. Mögötte három-négy bajtársa, valamennyien fegyverrel.

– Aufstehen! – mondja a német mogorván.

3.

Német szótól, hangos, durván recsegő, elhúzott magánhangzóktól hangos Jalkola kis vasútállomásának környéke. A sisakos katonák a sebtiben lakókocsikká átalakított vasúti szerelvény körül sürögnek; a parancsnokság a földszintes állomásépületben tanyázik, a kéményből dől a füst.

Annál a deszkakerítésnél, amely az épületet a váltóházzal köti össze, két foglyot őriznek. Mindkettő alsóingre vetkőztetve, karjuk hátuk mögött gúzsba kötve. Vasúti munkások lehetnek – ugyan mit követhettek el, hogy megverték őket, s alighanem halálukra várnak a kerítés mellett – mert bizony vérfoltos a bőrük, senki nem törődik velük, hogy ott fagynak meg a havon: két szuronyos őrük se vet rájuk ügyet...

Ez a kép tárul az őrjárat gyűrűjében az állomásra érkező Bors és Eino elé. Középen pedig – a sínpár végében, a bakhoz gördített kézihajtány hegyében – bundás, lovaglópálcás, monoklis német tiszt áll. Mint valami modern hadisten, germán Wotan, aki ítélhet elevenek és holtak felett...

– Herr Oberleutnant!...

A tiszt nem mozdul, csak a lovaglópálcája kezdi veregetni a lakkcsizmát.

– Herr Oberleutnant! Ich melde gehorsamst: ezt a két foglyot ejtettük a láp mentén.

A főhadnagy – mintha csikorogna a nyaka – Borsék felé fordítja a fejét. Egy futó pillantást vet elrongyolt ruházatukra, aztán a pálcájával a foglyok felé int.

Löknék is mindkettejüket a kerítéshez, de – nem megy az olyan könnyen, ha Bors egyszer megvetette a lábát.

– Tiltakozom! Én és a társam Mannerheim tábornagy úr hírszerzői vagyunk!

A tisztnek arcizma se rezzen, csak a keze suhint türelmetlenül a pálcával. Az őrjárat tagjai nekiugra-

nak Borsnak, de ő elkapja az elsőt, puskástul a többiek közé vágja, s kiabál, ahogy a torkán kifér:

– Inkább itt helyben lőjenek agyon, de mi nem állunk *azok* közé!

Závárok csattannak, szuronyok csillannak – de a tiszt kesztyűs keze megállítja embereit. Monokliján keresztül ismét megnézi magának Borsékat. Azok keményen néznek a szemébe.

– Mi elfoglaltuk ezt a földet – mondja végül a főhadnagy. – Minekünk mindenki... alles eins!

Eino is azonnal fölfogta, hogy csak az esztelen vakmerőség segíthet most rajtuk. Hevesen magyaráz finnül. A bundás Wotan egyik emberére néz, az buzgón tolmácsol:

– Azt mondja, hogy tévedni méltóztatik, herr Oberleutnant. Hogy az önök császára elismerte az 1917. december 6-án kikiáltott független Finnországot. Hogy önöknek is, nekik is csak Szovjet-Oroszország az ellenségük.

A tiszt rájuk mered. Már az is fél győzelem, hogy – jó ideig nem mond semmit.

– Igazolványt! – mordul végül.

Bors Einóra pillant: van valamiféle papírjuk? A finn katona egykedvűen bontogatja köpenyén a varrást: fehér vászondarab van a béléshez öltögetve, rajta lila színű nyomtatott szöveg. A tolmács sokáig böngészi.

– Valódinak látszik, herr Oberleutnant. A városi polgárőrség parancsnoka írta alá és pecsételte le Veinö Talonen nevére.

A tiszt méregbe gurul:

– S mi a biztosíték arra, hogy ez az ember: Veinö Talonen? Wachtmeister, maga... maga egy...

– Arschloch – mondja ki Bors a legsértőbb német gorombaságot, amit a falusi csapszékekben valaha is kitaláltak. – Önnek igaza van, herr Oberleutnant. Talonen urat s jómagamat csakis a városi parancsnok úr igazolhat. Kérjük tehát, hogy szíveskedjék bennünket a városba juttatni!

Erre nekem nincs járművem!

– Hogyne volna, herr offizier... Rajta tetszik állni s Bors teljes természetességgel nyúl a tiszt könyökéhez, finoman lesegíti őt a kézihajtányról: – Ezzel a szerkezettel hamar megjárjuk az utat. El se tévedhetünk.

A szemtelenségtől a tisztnek a monokli is kiesik a szeméből, azonban el kell ismernie, hogy az ötlet kivihető. Még egyszer megnézi a két embert:

– Gut. Wachtmeister... Maga és két ember. S az első gyanús jelre lőni!

– Természetesen – bólogat Bors, s már próbálgatja is a nyeles fogantyút. A szeme közben Einóra vág, aztán a két fogolyra, akiket a kerítésnél, a sín végénél őriznek. – Danke sehr, herr Oberleutnant. Mannerheim tábornagy úrnak személyesen referálunk az ön készséges segítségéről. No, őrmester úr?

Az altiszt s a két német katona kénytelenek menet közben felugrani a hajtányra.

4.

Igen egyszerű dolog ez: két ember ül egymással szemben a padon, köztük a hajtórúd vízszintes nyele, hol egyik húzza maga felé, hol a másik, a plató alatt egy fogaskerekes szerkezet ezt az erőt átadja a tengelyeknek, kerekeknek.

Igen egyszerű dolog, de nem túlságosan könnyű. Bors is, Eino is hamarosan ledobták magukról a rongyos-piszkos köpenyüket. Eino közben együgyű kis dalocskára tanítja meg Borsot. Gyerekek éneklik a játszótéren – igen jó azonban a ritmusa, jól lehet húzni rá a hajtórudat. Fűrészelés közben is ezt szokás dudorászni, mondja Eino; s húzzák ütemesen, keményen, nem fáznak cseppet sem.

A három németet viszont majd megveszi az isten hidege. Egész nap ott topogtak a havon, járkáltak a jeges utakon, most meg itt fagyoskodnak a hajtányon,

a szél is vág, a közelgő alkonyatban egyre inkább foga van az időnek – csapkodnak a kezükkel, tenyerükbe huhognak, dörgölgetik orrukat-fülüket...

– Herr Wachtmeister! – rikkantja Bors. – Nem akarják hajtani kicsit maguk is?

Az őrmester úgy tesz, mintha kegyet gyakorolna:

– Elfáradtak, mi? No, bajtársak?

A két német katona örül a fordulatnak. Már ülnek is Eino és Bors helyére, meg is lódul a jármű, igaz, fölértek a kaptató hegyébe, innen lejt a pálya...

Az őrmester is érdeklődve fordul előre, a két ember is elég rendesen belemerült a munkába, szorgalmasan hajladoznak...

...Csak nem ezt várták Borsék?

Alighanem! mert ahogy kitárulkozik egy hosszú bevágás és kilométernyi körzetben néptelennek tűnik minden, Bors odavillant egyet a szemével Einónak, s egyszerre ütnek.

A két német katona kipenderedik az ülésből, legurul a töltésen. Elhaló ordításuk el se jut az őrmester füléig, már két puska szegeződik az altisztre, a két német fegyvere:

– Hände hoch, herr Wachtmeister!

Nincs mit tennie: engedelmeskedik. Bors azonnal átkutatja a zsebeit, a pisztolytáskából kiemelt revolverrel könnyebb lesz sakkban tartani.

– S most?

– Gurulunk tovább! Ha minden jól megy, rövidesen a városba érünk! Megkeressük a tieidet...

– Ha nem futunk ismét a németek markába! Ha a városban már nem ők vagy Mannerheimék az urak! Más tervem van, rokon... de ahhoz nem kell tanú... – s beszédes mozdulatot tesz az őrmester irányába.

A német altiszt rögtön érti, milyen sorsot szánnak neki. Térdre hullik, könyörögve-bizonykodva rimánkodik, hogy őnéki családja van, kegyelmezzenek meg az életének...

– Megszabadulhatunk mi őkelmétől másként is –

unja meg Bors a sopánkodást. – Van kedved még egy kis tiktakolásra?

– Mit akarsz?

– Visszagurulunk a tetőig... s az őrmester úrnak olyan jó erős derékszíja van...

Eino rögtön felfogja, mit akar Bors. Segít az őrmester kezét a hajtány rúdjához szíjazni, aztán – immár hármasban – felgördítik a hajtányt az emelkedő csúcsáig.

– Hallod-e, wachtmeister – mondja neki Bors, mielőtt leszállna a kézihajtányról. – Ide hallgass, ha leszereltél, feltétlenül jelentkezz munkára a birodalmi vasutaknál. Nagyon jó technikával dolgozol! Most szépen visszagurítunk téged Jalkolába. Szeretettel üdvözlöm a főhadnagy urat. Mondd meg neki, köszönjük a segítséget: ilyenformán Lenin üzenetét jóval hamarabb továbbíthattuk a finn elvtársaknak, mint gyalogszerrel. Jó utat! – azzal kiüti a fék csapszegét, s erőteljes rúgással elindítja a lejtőn a kocsit.

Az őrmester keményen próbálja fékezni rúdhoz kötött kezeivel a tiktakolást, de nem sok sikerrel.

– Fog ez menni – hunyorít Bors Einóra. – És mi? Merre vesszük az irányt?

– Mikael Launishoz, az erdei tanyára!

A jalkolai állomáson időközben csákányt adtak a két elfogott finn vasutas kezébe: saját sírjukat kellett belevájniuk a keményre fagyott földbe. Ekkor már erősen alkonyodott; a német őrök kihoztak egy petróleumlámpást, fölakasztották egy faágra, a két alsóneműs fogoly annak a sárga fénykörében dolgozott – mire annak a lámpának a fénye ellobban, alighanem kialszik az ő életük lángja is...

Nem így történt.

Érthetetlen, kattogó-zörgő, üvöltéssel vegyes zaj közelített sebesen – az őröknek fölnézni se volt ideje, feketén, mint valami bomba, közibük robbant a lejtőn meglódult kézihajtány. Aki tudott, elugrott előle, mint békák a tóba hajított kő elől, aki nem, az a recsegő-ropogó, széthulló alkatrészekkel vegyest törte szét a

váltóház kerítését, ordítás támadt, jajkiáltások, riasztólövések...

Mire a monoklis tiszt kirohant az állomásépületből, már véget is ért a közjáték: a hajtány roncsai ott hevertek a kerítés mentén, néhány sebesült jajgatott körben, két német őr pedig némán hevert a vörös havon: csákánnyal hasították szét a fejüket...

Mikael Launis: igazi medveember. Koros, nagy szakállú, dörmögő, szeretetre méltó óriás. Mozgása lassú, járása cammogó, ölelése erős.

– Nem gondoltam volna, hogy viszontlátlak – mondja neki Launis. – Alig indultál neki a lápnak, jöttek a szerelvények, egyik a másik után, a németek úgy ellepték a környéket, mint bennünket a tetű a városi fogházban, a nagy tüntetés után.

– Mikael a környékbeli „torpparik" választott vezetője – magyarázza Eino Borsnak. – Tudnod kell, rokon, hogy kevés olyan nyomorultja van a világnak, mint a „torppari", a földtelen finn kisbérlő. Kiszolgáltatottja a földesúrnak, a basaparasztnak, a falusi bírónak, amíg a cár alattvalói voltunk, a kancsukás kozákoknak, a vérszopó orosz hivatalnokoknak... Ővelük minden méltánytalanságot, minden törvénytelenséget meg lehetett szenvedtetni!

– Olyan ez, mint nálunk volt – feleli röviden Bors. – De... arról is beszéljünk, mikor indulunk tovább.

– Hajnalban – felel a kérdésre Launis, mikor Eino lefordítja neki. – Holdfogyta van, sötét éjszakákon pedig magam se járom szívesen az erdei utat, nemhogy titeket elengedjelek. Kemény volt a tél, éhesek a farkasok.

– Milyen messze esik innen a város?

– Attól függ, melyiket kérded – válaszolja nyugalmasan Launis. – Az a közelebbi, ahová a sínek visznek, most a németek és a mannerheimisták kezén van, ott téged, Eino, tíz lépést se tehetnél, vinnének a zsuppra, nem biztos, hogy valaha is kikerülnél élve. De délnyugat felé, a tavak közt, lovas szánnal, talán szabad még

az út. Arra esik a főváros, ott még néphatalom van uralmon... Ha szerencsénk van, egérutat nyerhetünk.

– Elvinnél bennünket, Mikael? Azt se tudod, hová megyünk, mi járatban...

– Ha énhozzám tértetek be, akkor nyilván bíztok bennem mondja a szakállas óriás. Ha pedig bíztok bennem, akkor én is bízom bennetek, hogy jót akartok; s ha jót akartok, akkor az énnékem is jó, hogyne segítenék?

Bors is elismeri: ez bizony derék beszéd.

S ha Mikael szerint éjszaka nem biztonságos az indulás, akkor hinni kell neki.

– Meg aztán ránk fér egy kis pihenés is...!

– No, akkor gyertek!

– Hová?

– A szaunába! – Ezt olyan hangsúllyal mondja Mikael, hogy nem érdemes tovább kérdezősködni, pedig Bors igen kíváncsi: hallott már a finn fürdőről, de el nem tudja képzelni, miféle.

A fürdőház, a kert végében, valójában igen egyszerű építmény: alacsony, fából összerótt boronaház, kőből rakott a kéménye, onnét pedig vékony füstszalag szállong csöndesen a csillagok felé. Két helyisége van; a piciny előtér felől lehet táplálni a hasas kemencét, onnan pedig deszkaajtó nyílik magába a szaunába, amelynek kőből a padlata, tapasztva az oldala, egyik végében nyírfából szögezett, emeletes priccs, a kemence mentén pedig testes, szürke kövek fölött a víztartály.

– Lásd-e, rokon, ezeket a köveket a tűz vörösre hevíti, akkor rájuk loccsantunk a vízből, így neveljük a finom, forró gőzt. Ott, a priccs tetején van a legmelegebb. Ezek a nyírfagallyak arra valók, hogy az ember jól megcsapkodja velük a testét, hadd induljon meg benne a vér, s mikor aztán istenigazában átmelegedett az ember, akkor – ki a hóba, meghempergőzni!

Bors nem hisz a fülének:

– Fölhevült testtel a hóba? Hisz az kész tüdőgyulladás!

– Tüdő-micsoda? Én még nem is hallottam ezt a szót!

Akár tréfál Eino, akár nem, komoly a képe. Launis is bólogat.

– Ha nem akarod, neked nem kell hóban fürödnöd, elvtárs – mondja végül a szakállas óriás. – Az viszont nyilván nincs ellenedre, hogy lemosd magadról az egész napi koszt! Vetkőzz le, csinálj gőzt, mi meg hozunk egy-két öl fát a kemencébe. Gyere, Eino!

Bors fölaggatja alsóneműjét a falba vert szögekre, aztán veszi a lámpát, körülnéz a szaunában, megpróbál vizet önteni a kövekre – meg is hőkölteti a felcsapó forró pára! A helyiségben finom meleg van, lassan ő is rákap a gőzcsinálás játékára, s mert Einóék késnek, végül kiakasztja a lámpát az előtérbe, fölhúzódzkodik a priccs tetejébe, hagyja körülgomolyogtatni magát a száraz köddel, álmosság környékezi, honnan hoznak ezek fát, talán Helsinkiből?

Nem hoznak fát, nem hozhatnak, mert hívatlan vendégeik érkeztek.

Bors és Eino ugyanis megfeledkezett arról a két németről, akiket idejekorán leszállítottak a hajtányról. Ez a két német nagy nehezen visszavergődött a jalkolai állomásra, s magyarázatot adott a kézihajtány sorsáról. A német főhadnagy a vasúti távírón azonnal riasztotta a városi ellenforradalmi központot. Néhány járőrnyi mannerheimista szét is rajzott a környéken. Az egyik osztag vezetője – lovasai élén – természetesen a környékbeli torpparik vezetőjét, Mikael Launist vette gyanúba...

Az erdei tanya csapott, meredek teteje túlnyúlik a tornácon, az alatt sorakozik, szépen felrakva, az egész télre való tüzelő. Van már hiánya, hisz lassan végefelé jár a tél, de maradt azért bőven. Mikael is, Eino is hajladoznak, megpakolják a karjukat a fával – s ekkor lepik meg őket. Elölről-hátulról fegyverek merednek rájuk.

– Meg ne orrolj ránk, Launis, hogy hívatlanul tér-

tünk be a portádra – mondja az osztag parancsnoka. Alacsony, nagy orrú, nagy fülű, ritkás fogú férfi. Csinált kedélyességgel húzza a szót.

– A vendég mindig vendég – mondja mély hangján Mikael. – Jöjjetek beljebb.

– Akad még hely a mi részünkre is? Mert látom, most is tanyázik nálad valaki.

– Nem valaki ő, hanem az unokaöcsém. Itt dolgozik velem a juttatott földön meg az erdőben.

– Az unokaöcséd! ...Nekem úgy tűnik, mintha nem más volna, hanem az a vörös jalkolai. Eino Salonen.

Eino bamba képpel néz rá:

– Én ugyan nem vagyok vörös. Az apám se volt az, a nagyapám se. Nézzétek meg! – s leveszi a kucsmáját s eléjük tartja a fejét.

Az osztag parancsnoka levegőt vesz s hirtelen mozdulattal tarkón üti Einót. A szőke finn úgy zuhan el, mint a döntött fa.

Ha nem ilyen alacsony a tornác födele, Mikael ötükkel is elbánna: rájuk zúdítja a fölkarolt fát, két polgárőrt a markába kap, a másik kettőt ezekkel teríti le – egy puskatus azonban őt is ledönti.

– Kötelet rájuk! Vigyétek be őket!

Nagy dörejjel becipelik a két finnt a tanyaházba.

Az osztag parancsnoka szép kényelmesen szivart húz elő a zsebéből, komótosan rágyújt:

- No, ennek a parazsával majd fölélesztjük őket. Ti meg, ketten, nézzetek körül odakünn!...

Eközben Bors élvezettel szaunázik. Újra meg újra ráloccsant egy kevéske vizet a rőten izzó kövekre. A bőre gyöngyözik, minden porcikája felfrissült.

Éppen a háziszappan barna kockája után tapogat a homályban, amikor az előtér ajtaját hallja nyílni; mivel nem hallja meg az érdes, idegen hangot, kiszól: hát ti, hol voltatok ilyen sokáig? A szó, ami odakünn kelt, idegen, csak a hangsúlya ismerős. Mintha valaki azt mondaná: gyere csak!

Kiles a szauna ajtaján: egy fegyveres katonát lát. Most nyomakodik utána a társa.

Az ő alsóneműje pedig ott lóg künn a szögön!

Ha észreveszik, ha rátörnek...

Megkeményedik az arca, ökölbe szorul a keze. Guggolva várakozik.

A katona – bajtársával vitatkozva - leakasztja a lámpát, és belöki a szauna ajtaját. Elöl a puskája, utána tolat ő maga. Hunyorog a párában.

Nem is látja a rázúduló ütést, csak félrenyaklik. A lámpának, a puskának nincs ideje leesni, Bors mindkettőt elkapja.

S próba szerencse: elismétli a rövidke finn kifejezést, amit az imént hallott: „gyere csak!"

A másik puskás gyanútlanul sétál be a csapdába. Ő is megkapja a magáét.

S most? Most mi legyen?

Menekülni aligha lehet – de ha lehetne, akkor se szabad. Nem tudhatni, mi történt Einóval és Mikaellel.

Kiles a tanyai ház felé. Az ablakban lámpavilág. Árnyékok jönnek-mennek előtte. Az épület mögött lovak páráznak.

Jó volna tudni, hányan lehetnek!

Kettővel máris kevesebben... de ez a két ember hamarosan hiányozni fog a bentieknek.

Bors úgy érzi, van valami esélye.

Visszaugrik a szauna belsejébe, sebesen munkához lát. A két alélt katona úgy forog a keze között, mint két bábu. Lefoszlik róluk az egyenruha, az alsóneműj; mindent kiakaszt az előtérbe, a szögekre. Odatámasztja a puskákat is, csak éppen a töltényeket szedi ki belőlük. A két férfi fölkerül a priccs tetejébe.

Újabb adag vizet a kövekre!

Eszébe jut az a finn dalocska, amelyre Eino tanította őt a hajtányon. Az még jól jöhet...!

Jól is jön, mert újabb katona érkezik.

Betekint az előtérbe, ott látja a szögön az egyenruhákat, a falnak támasztva a fegyvereket, a

szauna nyitott ajtaja mögül gőz gomolyog elő, bennről finn dudorászás hallik...

A katona – hanglejtéséből kiérezni – keményen káromkodik, szidja a bajtársait, s mert nem kap választ, nagy handabandázással bemegy – ki már nem jön, csak Bors ugrik elő ismét az egyenruhával, a töltetlen fegyverrel, mindent a helyére, aztán ismét vissza, táplálni a szauna páráját, megnézni a báránykáit, elég szépen fekszenek-e a priccsen. Ha ilyen szépen fogyogatnak a látogatók, nagy baj nem lesz...

Csakhogy nem ilyen egyszerű a dolog. A következő látogató ugyanis egy ideig az udvaron óbégat, aztán ő is benéz az előtérbe, de nem jön be, azonnal eltűnik.

Gyanút fogott volna? Bors körülvizslat odakünn: nem lát semmit, amitől bárki is megriadhatott volna. Az látszik valószínűnek, hogy az illető árulkodni szaladt a tanyára!

Bors jól következtetett: a derék polgárőr azzal ment vissza az osztagparancsnokhoz, hogy az emberek békésen szaunáznak odakünn. A nagy orrú épp akkor kezdte volna a szivart munkába fogni: „A szemeteket égetem ki", mondta Launisnak fenyegetően, „nem fogjátok meglátni a vörös paradicsomot!" A szaunázás hírére eldobta a dohányrudat: „Micsoda?", s maga rohan ki rendet teremteni...

Aki most jön be a fürdőházba, annak revolver van a kezében, a kemence mellől jól látja ezt Bors. Ordít, hadonászik a fegyverrel...

Hogy is volt az a káromkodás? Bors vesz egy jókora lélegzetet, aztán – megmásított hangon – kimondja, mintegy válaszul a parancsnok átkozódására.

Nagyon csúf értelme lehet a szavaknak, mert a pisztolyos fölkapja a lámpát, berohan... s épp a lámpa menti meg, mert Bors ökle beleütközik a fogójába.

Vaksötét támad. A parancsnok nagyot nyekkent az ütésnek csupán a szelétől is, de épen marad, s kezében ott a töltött revolver!

Bors lelapul a padlatra. Érzékszervei végletekig megfeszülve. A feje se tétlenkedik: megpróbál a tiszt helyében gondolkodni.

Annak egy az érdeke: innét kijutni. Útja csakis az ajtó felé vezethet. Most már tudja, hogy itt, a szaunában, valamilyen ellenségük lapul. Erősítést kell hoznia.

Az ő érdeke viszont ezt megakadályozni.

Ami most mellette szól – hogy ruhátlan – egyben ellene is: védtelenné teszi. Nem szabad tévednie!

Valami zördül, valami súrlódik, valami nyikorog: igen, ez a pisztolyos. Kúszik az ajtó felé, de nem látni.

Ő is moccan. Milliméternyit. S ujja valami szúrósba ütközik.

Nyírfacsomó!

Habozás nélkül felkapja s a kemence felé hajítja.

A gallyak zörgésére a parancsnok azonnal tüzel. Három-négy golyót küld oda, ahol az ismeretlen ellenséget sejti. A szűk kis helyiségben mennydörgést keltenek a csattanások.

De a mennydörgésnek fénye is van: a torkolattűz elég Borsnak ahhoz, hogy a revolveres torkának ugorjék.

Rövid, egyenlőtlen a harc. A parancsnok ujjai lecsúsznak Bors verejtéktől iszamós bőréről, csizmás lába a levegőt rúgja, teste elhanyatlik. Egy perc se telik bele: vége.

De nincs is több idő a cselekvésre: a lövések zaja fölriasztotta az osztag maradékát. Jönnek dobogva, kiabálva, mindegyik kezében fegyver.

A sötét, forró levegőjű szaunától visszariadnak. Szólongatják a parancsnokot, társaikat. Üvöltöznek, világosságért futnak.

Bors meghallja: a priccs felől is mozgás támad. Éledeznek, akiket balsorsuk az ő öklébe vezetett.

Egyetlen esélye: a parancsnok revolvere. Amíg abban tart a mag, addig fölveszi a harcot...

A tárva-nyitva hagyott ajtón át borzongató hideg

tódul a szaunába s valami rázkódó fény is: hozzák a lámpát a tanyaépületből...

Ahogy az első polgárőr bevilágít, Bors kezében eldördül a revolver. Jajkiáltás a válasz, meg a kintiek dühödt sortüze. Erre viszont benn, a szaunában harsan föl az ordítás: saját embereiket sebesítik meg a lövöldöző polgárőrök!

A zűrzavart kihasználva Bors valósággal kirobban a szaunából. A hidegnek valóban nincs ideje mezítelen testébe belemarkolni; úgy üt szét a mannerheimisták között, mint a tekegolyó, ha a bábukat eléri. A közelharc is neki kedvez: revolvere van, az egyik puskásra ugrás közben lő rá, a másik is késve menekül, egy-két lépés után a harmadik is a hóba rogy.

Amilyen hirtelen tört ki a csata, olyan hamar véget is ér.

Bors fölkapkodja a fegyvereket, iparkodik vissza a fürdőházba, s közben kurtán elneveti magát: lám-lám, mégis része lett az igazi finn fürdőben, ő is kipróbálta, milyen érzés forró testtel, anyaszült meztelenül a szabad ég hidege alatt...

A lámpa gyér világánál, a kemence mellett, ott áll egy polgárőr. Puska a kezében, kegyetlen farkasvigyor a képén. Megcélozza Borsot, aztán meghúzza a ravaszt..., amely azonban üresen kattan. Azokat a puskákat Bors időben kimagozta.

Úgy vágja be a szaunába a polgárőrt, mint valami rongyot. Az egyenruhákat, puskákat betömi a kemencébe – fázni nem fog a társaság, csak ha ki akar menni innét. Egy köpenyt magára terít, aztán indul vissza a tanyaépülethez, megnézni, élnek-e vagy halnak finn barátai!...

Óvatosan az ablakhoz húzódik.

Odabenn csönd van. Feketeség.

Ahogy odalép az ajtóhoz, azt még érzi, hogy éles, elviselhetetlen fájdalom hasít a tarkójába, aztán belezuhan a szikrázó, vöröses sötétségbe.

Harangoznak.

A morajlás megremegteti Borsot. Mintha a harang nyelve az ő fejében lendülne ide-oda, mintha a halántékát ütné belülről.

Megpróbál megmozdulni: nem megy. Mintha le volna kötözve keze, lába.

Szemét viszont sikerül kinyitnia.

Az eget látja, aztán Einót, aki aggódó arccal hajol föléje, megigazítja a borogatását.

- Hol vagyok?

– A szánon. Haladunk Viipuri felé.

– Mikael?

– Ő hajtja a lovakat.

- Mi történt velem?

– Hát...

Mikor a szaunából az első lövések áthallatszottak, a tanyán maradt mannerheimisták otthagyták kötelékeikben Einót és Mikaelt, rohantak a fürdőházhoz. A gazda nem vesztegette az időt, odahengergőzött az osztag parancsnokának padlóra dobott szivarjához, annak parazsával átégette a zsineget, kiszabadította Einót is, aztán elrejtőztek a tornácon. Mikor Bors egy hátára dobott polgárőrköpenyben óvakodott föl az ablakhoz, majd indult az ajtóhoz, Mikael keményen odavágott neki...

– Csak odabenn ismertünk föl téged, rokon!... Jobban vagy már?

Ne aggódjatok, még nem nekem harangoznak... Vagy nem harangszót hallok?

– A lovak nyakán a csengő!... Hé, Mikael, ha megállunk, vedd már le azokat a csengőket! Nem lakodalomba megyünk!...

Egyelőre zavartalanul haladnak a kacskaringós utakon, méltóságteljesen hallgató fenyvesek tövében elfutó ösvényeken; Bors arra panaszkodik, hogy épen, egész-

ségesen is beleszédülne a sok kanyarba. Mikael nagyot nevet:

– Mindig a nap felé, rokon! El se téveszthetjük, a virágok is mind arra néznek!

– Miféle virágok? Én egyet se látok!

– Mert még a hó alatt vannak!... Ne aggódj, valójában délnyugatnak tartunk, s ha minden jól megy, még alkonyat előtt elérjük a vasúti síneket, Kiilanál átkelünk a folyó hídján, onnan már országút vezet a városig!...

Siklanak tehát hangtalanul, egyszer-egyszer pihentetik az állatokat, délidőben maguk is esznek – most lát Bors először kisfejszével vajat vágni, a vaj ugyanis nagy fagyott tömbökben van –, aztán hajrá tovább, tovább, s már erősen megnyúlnak, ferdére fekszenek az árnyékok, mikor egy domb tetejére kaptatva Launis odamutat ostorával egy távoli füstcsík felé:

– No, onnan már nem kígyómódra utazunk, hanem egyenes úton megyünk a városig!

– Az volna az a bizonyos állomás?

Mielőtt Mikael válaszolhatna, Eino – ernyőt csinál a markából, úgy figyel a távolba – közbeszól:

– Attól tartok, elkiabáltad a szerencsénket, hallod-e... Nem egyféle füstöt látok én Kiila fölött. Jó lesz óvatosnak lennünk!

Bizony, igaza van Einónak: a települést ellepték a fehérkatonák.

A házak közt mindenütt fegyveresek. A templom előtti téren, a széles főutcán, a hídfőnél máglyák mellett melegszenek a mannerheimisták.

A helybéliekre – s nyilván a szánon ülő szakállas óriást meg két utasát is annak nézik – nem sok ügyet vetnek: biztosak a dolgukban. Szavaikból azt lehet kivenni, hogy tartalékban vannak, a frontvonal valamerre nyugat felé, Viipuri közelében húzódik, hátukat pedig a partra szállt németek biztosítják, azok zárták el a Petrográd felől ide vezető utakat.

A legnagyobb baj viszont az, hogy a hídon nem

engednek át senkit. Fegyveres őrség áll sorfalat. Borsék távolról figyelik, ahogy egy-két parasztembert, asszonyt visszazavarnak.

Hiába volt minden eddigi fáradságunk meg veszedelmünk - mormogja Eino.

- Valahol lejjebb nem tudunk átkelni a folyón? kérdi Bors.

Ha sikerülne is, legalább két napot vesztünk válaszolja Mikael. De nem ez aggaszt engem, hanem... hallottátok... frontvonalat emlegetnek a katonák. Azon meg hogy jutunk át?

Bors is hiába gyötri bekötözött fejét: nem lát megoldást. Csak a makacssága mondatja vele:

Azért nézzünk szét kicsit ebben a Kiilában!

Ám hiába kanyarodnak egyik utcából a másikba, mindenütt ugyanaz a kép fogadja őket. A helység egyetlen emeletes épülete előtt máglyarakás füstöl: éjszakára rakták, világítani, melegedni...

...Ahogy elhaladnak előtte, Bors szimatolni kezd:

De ismerős szagot érzek! Nem szénnel tüzelnek valahol?

Az épület mögött egy hatalmas, méltóságteljes mozdony. Lustán pöfékeli magából a gőzt. Mögötte egyetlen személyvagon, ablakai vöröslenek az alkonyi fényben.

- Üvegablakok - mondja Bors. Nem is tudom, mikor láttam utoljára ép üvegablakokat vasúti kocsin.

Bizonyára valami fő-fő emberé - véli Launis.

Meg kellene néznünk közelebbről!

Ne kísértsük a sorsot, rokon! Látod, az egész állomás teli katonákkal!

- Adjatok a hátamra egy bála szalmát - kászálódik lefelé a szánról Bors.

- Majd én - mozdul Launis. - Te még szédelegsz... A nyelvet se beszéled...

Végül mennek mindhárman. Cipelik a szalmabálákat. Az őrségből valaki rájuk szól, Eino mond valamit válaszul - nem törődnek velük.

Ahogy megkerülik az állomásépületet, csaknem beleütköznek egy civil ruhás csoportba.

Megannyi prémkabátos, prémkucsmás útiember. Beretváltak vagy szakállasak. Némelyik szemüveget hord, de olyan is akad, aki egyetlen kerek, szíjra fűzött monoklit szorít a szemgödrébe. Külföldiek.

Középütt alacsony, elegáns emberke, pereg a nyelve, egyszerre ötfele szórja a sokféle idegen szót:

Dániel Ede.

Dániel!

A két finn természetesen nem érti, miért torpan meg Bors, miért inog meg hátán a szalmabála.

Dániel rájuk néz. Szeme se rebben.

– Á, megérkezett a szalma – mondja könnyedén. Integet kesztyűs kezével: – Vigyék csak oda... oda a masinisztához!

A mozdonyállás kerek ablaknyílásából Nyikolaj Breznyakov kopaszodó szőkés feje tekint elő. Kikerekedik a tekintete, de ő se szól semmit, csak bólint, mutatja: kerüljék meg a masinát.

Az urak természetesen levegőnek nézik a három parasztot; a kíséretükben lévő, nyársat nyelt finn katonatisztnek se tűnik fel semmi különös.

Túloldalt, minden szem elől takarva persze össze lehet ölelkezni Nyikolajjal:

– Hát ti?

– Hogy kerülsz ide, csornij?

– Én szánon... ennek a két finn elvtársnak a segítségével! Rólatok akarok hallani!

– Ezt a nemzetközi különbizottságot fuvarozzuk. A breszt-litovszki békeszerződés végrehajtását ellenőrzik: hogy Szovjet-Oroszország, az előírásoknak megfelelően, kivonja-e fegyveres erőit Finnország területéről.

– Mit mondasz? Ezek szovjetorosz katonákat kurkásznak, s közben a németek elözönlik egész finn földet? Azt nem veszik észre?

– Épp ez az, Lenin ezért egyezett bele a bizottság útjába! Idejében tudomást szerzett a német megszállás

tervéről, mozdonyt és szalonkocsit biztosított az uraknak... meg egy kiváló tolmácsot, aki több európai nyelven beszél... meg egy megbízható mozdonyvezetőt. Azt a bizalmas feladatot kaptuk, hogy nyissuk fel az urak szemét, ha épp rosszkor tartanák csukva.

– Mikor átkeltetek a határon, nem láttatok németeket?

– Sejtheted, hogy ők is értesültek erről az expedícióról! Úgy eltűntek szem elől, mint birkatrágya a fűben! Most Viborg az úticélunk, de meg kell várni, míg megjavítják a hidat...

– Nincs annak semmi baja! Nemrég jártunk arrafelé!

– Sejtettük... Dániel is mondta, most értesítik a németeket, végig a vonalon, hogy tűnjenek el szem elől. Hát te, Bors? Min töröd a fejed?

Most veszik észre, hogy a fekete magyar hallgat, jár a szeme ide-oda.

– Nyikolaj! Hány kísérőd van?

– Nekem vagy a vonatnak? Egy fűtő, egy szolga, aki az urakról gondoskodik... A katonákat a határon leszállították, onnan a fehérek adnak őrséget...

– És az a fűtő meg a szolgalegény... megbízhatóak?

– Nem tudom. Nem ismerem egyiket sem. Folyvást üzletelnek. Most is mászkálnak valahol...

Mi lenne, ha... véletlenül... itt felejtenénk őket?

Nyikolaj rögtön érti, miről van szó.

– Hát... nekem mindegy, kinek a kezében a lapát, vagy az urak szamovárját ki kezeli... de az egyenruhájukkal baj lesz.

– Miféle baj?

– Az, hogy eléggé megtermett emberek. Eino elvtársra még csak passzolna a zubbony meg a nadrág, ami azonban téged illet...

– Majd föltűröm csuklóban-bokában! – nevet Bors.

7.

Ebben az esztendőben, 1918-ban sehogy se akar Finnországra ráköszönteni a tavasz. Nem akarnak feloszlani az alacsonyra szorult szürke felhők, melyekből hol vizes hó, hol jégdarával vegyes eső hullik. Nem akarnak megduzzadni a rügyek. Még a lekopott hátú gránitsziklák is megadóan tűrik a szél megújuló ostorcsapásait.

Az ősi város, Viipuri fölött még nyomottabb a felhőtakaró: keserű füst táplálja szüntelenül – a fegyverek, a lövegek és puskák lőporfüstje. A finn forradalom utolsó fellegvára a fehérek ostromgyűrűjében fuldokol.

A Vörösőrség parasztkatonái - ha munkás bajtársaik nem hallják - a *Viipurin pamaus*t emlegetik, már csak abban bíznak. Jó négy évszázaddal ezelőtt, 1495-ben hatalmas ellenséges sereg ostromolta a várat. Úgy tűnt, a túlerő győzedelmeskedik: a támadók már megvetették lábukat a falak hegyében, már kitűzték zászlaikat – ám ekkor az egyik lőportoronyban robbanás történt. Megnyíltak a kövek, tűzláva söpörte tisztára a vár alját: a támadók rohama megtört, élcsapataikat lekaszabolták, másnapra a sereg eltakarodott. A viipuri dörrenést a finn néphit azóta is csodaként őrzi emlékezetében.

Ezen a tavaszon, a XX. század tizennyolcadik tavaszán azonban a kérlelhetetlen valóság erősebb, mint a csodavárás, erősebb, mint a forradalmi hit, a jog és igazság győzelmébe vetett remény. A túloldalon a nagyobb erő, a haditechnikai fölény; a védők sorait immár nemcsak a nehéztüzérség lövedékei, a szüntelen géppuska- és aknatűz ritkítják, hanem a bizonytalanság, a csalódottság is. Néhány napja felségjelzés nélküli repülőgépekről röplapokat szórtak Viborgra, melyeken kétségbeejtő hír és csalóka biztatás állott: a főváros, Helsinki, mint írták, „ismét a nemzeti megbékélés központja"; az aláírók (minden finn munkás által jól ismert szociáldemokrata vezetők) szerint „úgy döntöt-

tünk, hogy letesszük a fegyvert, és visszatérünk a nyugati szociáldemokrácia harci módszereihez". Ezek a jobboldali kapitulánsok - szégyen a nevükre - azt ígérték a még harcoló vörösőröknek, hogy aki megadja magát közülük, „bűnbocsánatban" részesül.

E napokban jószerével valamennyi viborgi kommunista az első vonalban tartózkodik: harcol és agitál. Ugyan mikor pihennek, mikor alszanak? Ezt nem lehet tudni. Ha dörögnek a fegyverek, nem lehet; ha rövid csönd támad az arcvonalban, nem szabad, hisz akkor lehet beszélni az emberekkel...

– Eino!

A lenszőke, hórihorgas finn a fedezékbe lépő alacsony, fekete fiatalemberre tekint. Olyan fáradt, hogy első pillantásra meg se ismeri Borsot:

– Te vagy az, rokon? Mi újság?

– Érted jöttem.

- Én most nem mehetek el innen!

– Gylling elvtárs vár!

- Nem hagyom itt a bajtársakat!

– Buta beszéd ez, Eino – mondja valaki a sarokból. – Csak annyira becsülöd az igazságodat, hogy nélküled nem igazság? Indulj, teljesítsd a népbiztos parancsát!

Edvard Gyllingnek feltétlen tekintélye van a finn munkások között. Eino feltápászkodik, megszorítja a feléje nyújtott kezeket, indul Bors után. Végigmásznak az alacsony futóárokban. A golyóverte házfalak védelmében ócska konflis várakozik.

– Siessünk! – szól a kocsisnak Bors, immár hibátlan finn kiejtéssel.

– Mi történt? – kérdi Eino.

– Megint ez az átkozott bizottság...!

A langaléta finn legyint egyet, máris alszik, feje ideoda billen a rázkódó járműben. Bors komoran pásztázza tekintetével a megfeketedett viborgi házakat.

Törököt fogtak az oly buzgón kalauzolt nemzetközi bizottsággal.

A kiilai „személycsere" tökéletesen sikerült: a fűtő

meg a szolga az első keményebb szóra megértette, hogy tanácsosabb lesz Launis szánján eltűnni az összeharácsolt holmival, semmint Borsékkal szembeszegülni. A szakállas óriás megnyugtatta barátait, hogy gondja lesz a két semmirekellőre, csontropogtató öleléssel búcsúztatta el őket – attól kezdve Eino kezelte a szamovárt, Bors pedig szorgalmasan lapátolt a szeneskocsin. Arra számítottak, hogy Viborg felé haladtukban lesz alkalom németeket mutatni a nagy tekintélyű bizottságnak. Mikor végre Dániellel is értekezhetett, Bors alapos haditervet dolgozott ki erre a célra – ám a ravasz ellenség keresztülhúzta számításait: a németek sehol nem mutatkoztak, ha pedig a tőlük vásárolt felszerelést emlegették az uraknak, azok csak a vállukat vonogatták: ez még nem jelenti a békeszerződés megszegését.

Viborg előtt a szerelvény – fehér zászló védelmében – áthaladt a frontvonalon, mert a bizottság arról is meg akart bizonyosodni, nincsenek-e a városban – orosz katonák. Alig jutottak be a pályaudvarra, felmordultak körben az ágyúk, megkezdődött a város ostroma. A bizottság „indíttatva érezte magát" arra, hogy levonuljon a bombabiztos pincébe.

A repülőgépes röpcédulázás napján Edvard Gylling ott, a pincében látogatta meg az urakat: felkérte őket, hogy fáradjanak ki az udvarra, tekintsék meg saját szemükkel a kétfedelűeket – mindenki tudta, hogy a Mannerheim marsall vezette fehéreknek nincsenek repülőgépeik. A bizottság messzelátókat kapott – ám ez sem segített az ügyön, mert csak azt voltak hajlandóak megállapítani, hogy a gépeken nincs felségjelzés.

Gylling népbiztos nem vesztette el hidegvérét – Bors is ott álldogált az udvaron, láthatta saját szemével, hogyan tud valaki felülemelkedni személyes érzelmein. A szálas, világosbarna hajú finn vezető – Európa-szerte ismert közgazdász – pillanatnyi gondolkodás után magához kérette irattáskáját, s egy német nyelvű parancsot tárt az urak elé, amely azt az utasítást tartalmazta: „A birodalmi német katonai erők – a rendkívüli viszo-

nyokra való tekintettel – nem ejthetnek hadifoglyokat."

– Uraim – mondta Gylling –, ez a parancs honfitársaim százainak előre megfontolt, kegyetlen kivégzését jelenti. Nemcsak fegyvertelen emberekét, hanem magatehetetlen sebesültekét is. Ez az eljárás a hágai nemzetközi egyezmények tudatos és szemérmetlen megsértése. Kérem ennek egyértelmű megállapítását!

A bizottság tagjai kézről kézre adták a dokumentumot; a szemük ide-oda járt. Egyikük azonban ebből a kutyaszorítóból is kivágta magát:

– Szenátor úr! Elvben mélységesen elítéljük a német birodalmi erők ilyen irányú tetteit, feltéve, ha nem arról van szó, miszerint a foglyul ejtett ellenséges katonákat egyszerűen szélnek eresztik, hogy ki-ki menjen, amerre lát...

– De uram!...

– ...Bocsánat, erről valóban nincsenek hivatalos értesüléseink. Meg kell azonban állapítanunk, hogy még ez a parancs se bizonyítja azt, miszerint a német birodalmi erők Finnország területén tartózkodnának. A dokumentumon nincs feltüntetve, hol keletkezett.

Gylling végignézett a bizottságon, aztán meghajtotta fejét, eltávozott. Bors falfehérre sápadt dühében; Dániel tekintete azonban idejében figyelmeztette, hogy még nem jött el a törlesztés perce...

...Talán majd most, ha megérkeznek a főhadiszállásra!

A konflis begördül a kapun. Az őrség már ismeri Borsot.

Várniuk kell. Eino az ajkát harapdálja, hogy ismét el ne aludjon.

Edvard Gyllingnek is szürke az arca a fáradtságtól, mikor irodájába érkezik. Betessékeli vendégeit, teával kínálja őket:

– Azonnal itt lesz Dániel úr is!

Pár perc múlva befut a tanár, Bors rögtön észreveszi, hogy őbenne is tombol a düh.

– Elnézést, szenátor úr... A bizottság felkért, hogy szerezzek be számukra egy biliárdasztalt.

– Biliárdasztalt?!

– Igen, azt. El akarják ütni a várakozás óráit.

– Majd én elütöm nekik, de tudom isten...

– Ne tüzelj, Bors. Ne lopjuk Gylling elvtárs drága idejét.

A népbiztos mindkét kezével keményen dörzsölgeti halántékát – világosbarna hajában már ott vannak az első fehér szálak.

Finn elvtársaiktól Borsék is sokat megtudtak Gylling felől. 1909-ben jelent meg az – a finn gazdasági élet alapvető kérdéséről: a „torppá"-ról, a kisparaszti földbérletek rendszeréről szóló – műve, amely hírét megalapozta. Következtetései minden elfogulatlan elmét meggyőztek arról, hogy a problémát csakis egy új, népjóléti politikát folytató hatalom oldhatja meg. Finnországban azonban akkor – még cári elnyomatás alatt, súlyos belső meghasonlások közepette – kevés volt az elfogulatlan ember; Gylling tehát, önnön világos logikájának parancsára, a politikai felvilágosítás élharcosa lett, rövid időn belül társszerkesztője a Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratának, a *Sosialistinen Aikakauslehti*-nek, 1917 elejétől parlamenti képviselő, a költségvetési bizottság elnöke... 1917 őszének vége felé Lenin állama függetlenséget biztosított az addigi főkormányzóságnak; Gylling is tagja volt a Leninnél járt küldöttségnek, majd részt vett a szovjet-orosz–finn barátsági és együttműködési szerződés megszövegezésében. 1918. január 18-a, a népi forradalom kitörése után a kormány tagja lett; mikor a népbiztosok – a német invázió hírére – Helsinkiből Viborgba tették át a kormány székhelyét, lépésről lépésre Gylling vált a védelem megszervezésének lelkévé, motorjává.

– Barátaim! Ti, közvetlenül vagy közvetve, Lenin elvtárs üzenetét hoztátok el nekünk, tehát teljes bizalmunkat élvezitek. Szigorúan titkos határozattal ismertetlek meg benneteket. Holnap – ha értesüléseink nem

csalnak – ellenségeink általános támadást indítanak Viipuri ellen, s mi, sajnos, ezzel szemben nem tudunk kellő erőt felvonultatni. Ezért – forradalmunk jövője érdekében – a Finnországi Szocialista Munkásköztársaságnak azok a vezetői, akiket közvetlenül fenyeget az ellenforradalom bosszúja, ma éjjel a kikötőből induló utolsó hajóval, annak szovjet-orosz lobogója alatt, emigrációba vonulnak. Ezen a hajón részetekre is biztosítottunk helyet...

– Maradunk – mondja Bors, társaival pillantást váltva.

– Köszönöm – feleli Gylling egyszerűen. – Akkor térjünk át a második kérdésre: a nemzetközi ellenőrző csoport problémájára. Ezek az urak nyilvánvalóan nem velünk rokonszenveznek; a legnyilvánvalóbb tényeket sem veszik figyelembe, ha azok a német invázióra vonatkoznak. Országunknak és népünknek, de – bizonyos értelemben – a nemzetközi munkásmozgalomnak is az szolgálná az érdekeit, ha a bizottság őszintén nyilatkozna arról, ami valójában történt. Dániel úr, lát-e valami esélyt arra, hogy a bizottság megváltoztatná eddigi magatartását?

– Őszintén megvallom, népbiztos elvtárs, nem. Úgy vettem észre, ki akarják húzni biztonságban azt az időt, ami a – szerintük is elkerülhetetlen – mannerheimista megszállásig hátravan. Utána persze azt nyilatkozzák majd, ami kedvükben lesz vagy érdekeiket szolgálja. Meg kell jegyeznem: jó ideje nem bíznak bennem, nem veszik igénybe szolgálataimat. Hogy úgy mondjam: alighanem átláttak a szitán.

Gylling aprókat bólogat.

– Örülök az őszinteségének – mondja végül. – Félreértés ne essék: a bizottságbeli urak véleménye vagy annak következményei sokadrendűek számunkra ahhoz a tragikus fejleményhez képest, hogy forradalmunk időlegesen elbukik... de azért szerettem volna ezt a gyászos pillanatot a maga méltóságában és tisztaságá-

ban megőrizni népünk és a világ előtt. Nos, ha nincs más, akkor vegyük sorra a gyakorlati...

– Elnézést, Gylling elvtárs – mondja Bors. – Nekem támadt egy ötletem. Fültanúja voltam annak a vitának, amely a német hadparancs körül folyt..., hogy ők nem ejthetnek foglyokat. Ez valóban így áll? Fontos volna tudnom...

– Sajnos, igen. Tudomásunk van róla, hogy a birodalmi német csapatok minden finn hadifoglyot kivégeznek.

– Értem. Nos, ez a parancs a tervem egyik alapja. A másik: a bizottság összhangja. Az, hogy egy húron pendülnek, nyilván azért, mert közösek az érdekeik. Jól mondom, tanár úr?

– Jól – feleli Dániel. Feszülten figyeli Bors szavait.

– Ezek után az a kérésem önhöz, népbiztos elvtárs, hogy engedje meg útnak indulnom azzal a mozdonnyal és szalonkocsival, amellyel a bizottság érkezett.

– Hová?

– Petrográdra.

A jelenlevők hitetlenül néznek Borsra.

– A biztos halálba indulsz, rokon – mondja rekedten Eino.

– A halál csak akkor biztos, ha már bekövetkezett – feleli Bors. – Ha azonban ragaszkodsz ehhez a megfogalmazáshoz, akkor van egy utolsó kívánságom: valamilyen ürüggyel kétfelé kellene választani a bizottságot, s külön-külön közölni velük, hogy a másik csoport vonaton indul Szovjet-Oroszországba, ők viszont – hajón.

– Hogy van ez? – kérdi a vörösre gyulladt szemű Eino. Látni rajta, kétségbeesve erőlteti a fejét, hogy megértse Borsot.

– Azt hiszem, pedzem már, mi az elképzelésed, elvtárs – mondja csöndesen Edvard Gylling.

8.

Ismét esik. Jéghideg cseppek áztatják az őrök vastag posztókabátját, befurakodnak minden szabadon hagyott centiméteren a csupasz bőrhöz.

A nemzetközi bizottság tagjainak az a csoportja, amelyet Viborg egyik legmagasabb kilátópontjához kalauzolt a tolmács, csupa morgolódás. Hogy ők panaszt emelnek majd Petrográdon, amiért nem mehetnek – társaikkal együtt – a kényelmes, gyors szalonkocsijukban, hanem hányódhatnak ki tudja meddig a háborgó tengeren. Meg hogy őket ugyan kapacitálhatják, ők már megállapították: nincsenek német csapatok Finnországban, hiába nyomtak a kezükbe messzelátókat.

A város körüli látóhatárt egyébként szüntelenül fodrozza a tűzharc: a fehérfinnek nem takarékoskodnak a lőszerrel. Ha a szél fölerősödik, a város házaiig hozza a géppuskák hangját. A tüzérség ezúttal hallgat: nyilván a holnapi általános támadás pergőtüzére takarékoskodnak.

Dániel Ede szeme előtt is ott egy távcső. Most nincs kedve beszélgetni, nincs kedve rá se nézni az annyi nap alatt jól kiismert külföldiekre: gyűlöli őket az eleganciájukért, a cinizmusukért, az álszenteskedésükért. Halálosan aggódik Bors miatt.

Az őrült, életveszélyes ötlet első fele tökéletesen bevált. A bizottságbeli urakkal hivatalosan közölték, hogy azonnal két csoportra kell oszlaniuk: az egyik két órán belül elindul vonaton – fehér zászló védelmében –, a másik pedig az éjszaka induló szovjet-orosz hajón távozhat Viborgból; a szalonkocsi ugyanis, amelyen eddig utaztak, találatot kapott, s nem fogadhatja magába az egész delegációt. A bizottság tiltakozott, ellenkezett, aztán beletörődött sorsába, zárt ajtók mögött kétfelé vált.

Ám az indulás percéig nem közölték velük, kik men-

nek a pályaudvarra, kik a kikötőbe. Elbúcsúztatták őket egymástól...

...S most ez a társaság is azt hiszi, hogy a társaik szállásoltak be a szalonkocsiba, meg amaz is, amely Viborg túlsó részében, egy templom tornyából figyeli az eseményeket!

Dániel az órájára pillant: egy-két perc, s Viborg pályaudvaráról – amelynek sínjeit már-már befutja a finom rozsda – elindul kifelé, az ellenség felé egy mozdony...

Bors – mikor tervét ecsetelte – megnyugtatta társait: mihelyt lendületbe hozta a szerelvényt, leugrik róla. Bizonyosra vette, hogy a németek semmiképp nem engedik át a mozdonyt az ostromgyűrűn – fehér zászló ide, vagy oda –, mert attól tartanak, hogy a bizottság leleplezi őket. Ha pedig előbújnak fedezékeikből, akkor a külföldi urak messzelátóikkal kénytelenek lesznek érzékelni őket – hisz féltik a szerelvényen hitt társaikat...

(...Azt természetesen Dániel is – de Eino, majd a tervbe beavatott Nyikolaj Breznyakov is – pontosan tudta: Bors arra számít, hogy a németek nem ejtenek foglyot, azaz szitává lövik a szerelvényt...)

Távoli, éles füttyöt sodor fülükig a szél.

– Uraim – szólal meg Dániel –, ha jól hallom, éppen most indul Petrográd felé a szerelvény. Ha netán érdekelné önöket társaik sorsa, lesznek szívesek a pályaudvar felé irányozni távcsöveiket... Ott, annál a nagy szürke tömbnél...

Egy perc se telik el, szabad szemmel is felismerni a gőzöst, apró játékszernek tűnik a magasból. El-eltűnik a házak, raktárak mögött, aztán újra előbukkan.

Már kifutott a szabad pályára.

Esőcseppek hullanak a messzelátó üvegére: Dániel hevesen fordítja maga felé a távcső tükrét, megdörzsöli kesztyűje ujjával.

Messziről, más frontszakaszról, lövöldözés zaja.

A mozdony és a szalonkocsi teljes sebességgel halad kifele a városból.

Túlnan, az erdők alján, mintha szikraeső hullana: torkolattüzek. Alighanem cselt gyanít az ellenség.

Most fedetlen terepen vágtat a szerelvény...

...S ezen a terepen hirtelen fekete bokrok teremnek, vörösen lobbanó virágok nyílnak bennük: aknavetők lövedékei. Néhány másodperc múlva a hangjuk is ideér.

A sínpár enyhe kanyarral tart az erdőség felé. A vonat most fekete ponttá zsugorodik, ahogy elfordítja oldalát a várostól.

– Úristen! - szólal meg Dániel önkéntelenül. Ahogy utánahallgat a szavának, megdöbben: magyarul szakadt fel belőle a kiáltás: a mozdonyból ugyanis szikrázó, gőzbe burkolt fények villannak feléjük: ez csakis a vezető lehet! Bors tehát nem tartotta be a szavát, nem száll le, hanem gyorsít, provokálja a németeket.

Csaknem azonnal dühödt ellentűz támad...

...S aztán minden véget ér. Fehér, feltorlódó robbanás, magasra csapó vörös tűz: a mozdony, a szalonkocsi, a sínpár egyetlen fekete füstzászlót lök fel a felhőkig, majd enged aláhullni a szürke rétre.

A detonáció zaja már teljes zűrzavarban találja a külföldi urak csoportját. Rémült, ijedt, felháborodott hangok kavalkádja.

Dániel rákényszeríti magát arra, hogy lenyelje a torkába feltört gombócot:

– Nézzék, uraim, nézzék! A fehér zászló alatt haladó vonat... nézzék!

A réten acélsisakos, csukaszürke egyenruhás katonák rajvonala rohan végig. Ilyen öltözéket – mindenki tudja – Mannerheim emberei nem viselnek.

– Nézzék, uraim, nézzék! A németek! Akik foglyot nem ejtenek!

A külföldiek egyike-másika leereszti szeme elől a messzelátót. Dániel nem ismer rá saját hangjára, ahogy rájuk kiabál:

– Nézzék, uraim, nézzék!...

...Nem egészen egy óra múlva Gylling kezében a hivatalos okmány, a nemzetközi ellenőrző bizottság tagjainak aláírásával hitelesítve: „...felelősségünk teljes tudatában kijelentjük és megállapítjuk, hogy a császári Németország expedíciós haderői a független Finnország földjén harci cselekményeket folytatnak, sőt – a hágai konvenció idevágó cikkelyeinek felrúgásával – kivégzik a fegyvertelen hadifoglyokat, nem veszik figyelembe a fehér zászló alatt közlekedő járműveket megillető, minden hadviselő állam által tiszteletben tartott jogokat..."

A viborgi szikratávíró a világ minden tája felé sugározza az okmány szövegét.

Dánielnek nincs ideje gondolkodni, rengeteg a tennivalója. Be kell hajóznia a bizottság vele maradt tagjait, méghozzá percre pontosan, mert miután elhelyezte őket a hajón, hamarosan megérkezik a másik társaság, akiket Eino kísért föl a templomtoronyba, akiktől Eino szerezte be a megfelelő szövegű okmányt, s akiket ugyanő kísér el a hajónak egy másik fedélzetére...

A kikötőben még élesebb a szél, még hidegebben csap az arcba az eső. Ha teljesen besötétedett, a hajó útnak indul Petrográd felé. Dániel lebaktat a rakpartra: egyedül akar maradni azzal a gyásszal, amely eltölti a lelkét.

Mint távoli mennydörgés, szüntelenül hallik a tűzpárbaj a város szélei felől. A kikötő, amely néhány éve a Balti-tenger egyik legforgalmasabb pontja volt, most rideg és néptelen.

Egy vaskos kikötői bakon magányos ember ül.

Ahogy felnéz, az a mozdulat, az a fölszegett fej, fájdalmasan ismerős Dániel Edének.

– Bors! Bors!!!

– Szervusz, tanár úr – feleli Bors.

– Hát te...? Te vagy az? Mégis sikerült...?

Válasz helyett egy háromszögletűre összehajtott,

kockás papírlapot kap. Felbontja. Nehezen silabizálja ki a cirillbetűs írást:

„Kedves elvtársam, csornij Bors!

Életemben először – s alighanem utoljára – becsaptalak: fél órával későbbi időpontra hívtalak ide, a pályaudvarra. Hiába keresed már a mozdonyt és a szalonkocsit: elvittem. Azért is, mert – én hoztam idáig, s nálunk az a szokás, hogy nem adjuk át másnak, amíg le nem telik a forda. De azért is, mert neked családod van, nekem meg senkim és semmim azon a nagyszerű ügyön kívül, amelyet szolgálni valamikor rég elszegődtem.

Hiszek a tervedben, s amennyire tudom, segítem is. Hiszek abban, hogy hozzájárulok a nemzetközi forradalom győzelméhez, ha sikerül megvalósítanom.

Ha többé nem találkoznánk s hazafelé utazván eljuttok Kijevbe, az alábbi címen bizonyosan segítőkész elvtársakra leltek..."

– Nyikolaj?!

– Igen, ő volt.

Nézik a tengert. A hullámok, mint megannyi súlyos lélegzetvétel, emelgetik a világot.

– Gyere, testvér – mondja Dániel. – Nemsokára indul a hajó.

– Maradok – feleli Bors. – Törlesztenivalóm akadt.

– Én is!...

– Nem szabad, Ede. Megmondták: el kell kísérned a bizottságot Európába, nem szabad megengedned, hogy meghazudtolják önmagukat. Majd találkozunk... odahaza.

– Hozok nektek finom svájci csokoládét – tréfál keserűen Dániel.

Megölelik egymást a szitáló esőben.

Hetedik fejezet

„Miután 1918 tavaszán – a breszt-litovszki békekötés révén a németek a keleti fronton tehermentesültek, főerőiket Franciaországban összpontosították döntő támadásra. A március derekán indított offenzívával Párizst már hetven kilométerre megközelítették, amikor a Foch marsall fővezérlete alatt egyesített antantseregek a Marne folyónál megállították a sorozatos német rohamokat. A július 15-én indított ötödik offenzíva végül is katasztrofális kudarcba fulladt: a német seregek megverten és felbomlottan hátráltak. Hasonló kudarcba torkollott az osztrák–magyar sereg döntőnek szánt Piave menti offenzívája június derekán az olasz hadszíntéren.

Az éhségtől és tífusztól tizedelt, lőszerrel, felszereléssel rosszul ellátott, majdhogynem pőrén az ellenség elé dobott katonákat mélységes undor, gyűlölet töltötte el az értelmetlen öldöklés és okozói iránt. Februártól kezdve mind gyakoribbá váltak a parancsmegtagadások, szabotázsok, lázadások, szökések. 1917-ben nyolcvanezer, 1918 első hónapjaiban pedig negyvennégyezer katonaszökevényt fogtak el. A katonaszökevények, az ún. zöld káder nagyobb része – számuk 1918 nyarán meghaladta a százezret – erdőkben, tanyákon, városokban bujkált. Sok helyütt a lakosság segítségével, partizáncsapatokba verődve szálltak szembe a karhatalmi alakulatokkal.

1918 derekán a hátország is a nélkülözés és türelem végső határához érkezett. Ausztriában valóságos éhínség pusztított; Magyarországon is csak a fejadagok állandó csökkentésével, megújuló rekvirálásokkal tudták hónapról hónapra a legszükségesebb táplálékot biztosítani. Sok elsőrendű közszükségleti cikket jegyre már nem lehetett kapni. A vásárcsarnoki élelmiszerárak 1914–1918 júliusa között öt- és félszerese, a zugpiacon tízhúszszorosra nőttek. Hivatalos statisztikai felmérés szerint a

szakmunkások reálkeresete a háború előttinek ötvenhárom, a napszámosoké negyvenhat, a tisztviselőké harminchárom százalékra csökkent. E kissé szépített adatok nem tükrözik a teljes valóságot: a kora hajnaltól sorban álló, fáradt asszonyokat, féllábú-félkarú rokkantakat, sápadt arcú, vézna gyerekeket. Az üres boltok előtt, a hajszás üzemekben, az aratásra váró földeken és a temetőkben megérett a harag vetése.

A forradalmi megmozdulásokban szinte mindenütt kezdeményező, élesztő szerepet töltöttek be az Oroszországból hazatért hadifoglyok. A háború folyamán mintegy félmillió katonánk került a különböző oroszországi hadifogolytáborokba. Többségük csatlakozott a forradalomhoz. A hadifoglyok másik része a breszti béke után nagy tömegekben megindult hazafelé. A »haza« azonban nem tárt karokkal, hanem vesztegzárral, gyanakvással, újrasorozással fogadta sokat hányódott fiait. A kormány a hazatérők számára »a bolseviki eszméktől átitatott, megbízhatatlan és az állami rend szempontjából veszedelmes elemek« kiválasztása és megrendszabályozása céljából »egészségügyi vesztegzárat« rendelt el...”

Magyarország története II. Budapest, 1964. (részlet)

„A kommunistává nevelődött magyar szocialista hadifoglyok előtt szüntelenül a hazatérés gondolata lebegett. A Kommunista Könyvtár tucatnyi magyar füzetének, az egymást követő moszkvai és helyi agitátortanfolyamoknak fő célja a magyarországi proletárforradalom élgárdájának előkészítése volt. Lenin is erre hívta fel a magyar kommunisták figyelmét...

A hadifogoly kommunisták a leninizmus, a Bolsevik Párt ideológiája alapján álltak. Elítélték a szociáldemokrata opportunizmust, mindenekfölött internacionalisták s természetesen forradalmárok voltak. Lenin teóriája az egyenlőtlen fejlődésről – leegyszerűsítve – még úgy tudatosodott bennük, hogy a világforradalom csupán évek kérdése, tehát ha egy országban adva van a forradalmi alkalom, nem kell törődni a társadalmi fejlettség elért szintjével, mert a gazdasági kérdéseket megoldja majd

a Szovjetek Világköztársasága. Ezt akkor – néhány, nagyon messzire látó elme kivételével – a legtöbb forradalmár így képzelte."

Hajdú Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. (részlet)

1.

Most következik, fiúk!

Honnan tudod?

Emlékszem arra a hídra a patak fölött... Mögötte az a két kalyiba... Most jön a határ!

Emlékszel?! Mikor négy éve elmúlt, hogy utoljára erre jártál!

Négy éve elmúlt, minden áldott éjszaka, elalvás előtt, ezen gondolkoztam! Hogy miért kellett minket a hazánkból kivinni harcolni!

Áll a vita a vagonban. Az egykori katonák – fürtbe gyűrődve – ott vitatkoznak az ajtónál. A szerelvény zihálva mássza a Kárpátok kaptatóit.

Bors – bármennyire nehezére esik is – most nincs köztük. Üldögél, nézi Mirkót, hogyan hullik a forgács a faragókés nyomán.

– Neked mi a véleményed, Mirkó?

– Már jo fele órája a mi országunkba' vagyunk benne.

– S miért nem szóltál, te...!

– Mert éppen ti magyarázta el nekem, hogy világproletárok között nincs határ.

– Nem így értettük mi azt!

– Hanem hogy?

Magyarázni kell, szavankint megértetni az egykori favágóval az internacionalizmust; de közben azért nézni lehet a lassan tovaforgó sziklás hegyoldalakat, a megkopasztott erdőket, a mindent elléktelenítő háborús szemetet, a romokat, a becsapódások gödreit, a tüzek koromfoltjait. Nem is túl régen itt is öldöklő harcokat

vívtak még egymással a gyilkolásra feluszított katonák...

Vajon megérik-e ötödszörre is, amit a császárok és királyok az első őszre ígértek: a falevelek lehullását s vele a háború végét? S akik megérik, tanultak-e a véres leckéből? Mirkó jámbor kérdései mögött ott tornyosul egy ellentét, komor, pokoli igazság: hogy nemcsak a nemzetköziség eszméje lebben át újra meg újra a határok felett, hanem szennyesen át- meg átcsap felettük a nemzeti elfogultság is, a kíméletlen érdekek önzése, a létükben fenyegetett kizsákmányolók elvakult dühe és népbolondító tapasztalatai...

Nehéz, nagyon nehéz idők állnak még előttük! S ez a gondolat elveszi Bors örömét.

Pedig de más érzésekkel kezdődött ez az utazás!

Alig végezte el a moszkvai agitátoriskolát, üzenetet kapott Iványi Mártontól, menjen be a hadifogoly-központba. Az öreg – szokott, rendíthetetlen nyugalmával, rövidre nyírott szürke haját simogatva – alaposan megnézte őt az okuláré fölött:

– Megsápasztott kicsit a tanulás, földi!

– Be kellett hoznom a mulasztásomat. Együtt akartam végezni azokkal, akikkel elkezdtem a tanfolyamot.

– De ők nem legénykedtek Finnországban...!

– Harcoltak másutt. Közelebb, mint én.

– Jól van, no, örülök, hogy nem lettél dicsekvő fajta...!

Iványi természetesen mindenről értesült, ami Borssal történt: a viborgi kemény utóvédharcokról, a kalandos szökésről Gylling népbiztosékkal, mikor a finn tanácsköztársaság végleg elbukott, a napokig tartó tengeri kerülőútról, hogy már azt hitték róluk: ők is áldozatául estek Mannerheimék dühöngő, őrült bosszúvágyának, amely tizenötezer kivégzett forradalmárt és legalább kilencvenezer bebörtönzött, internált embert tiport maga alá.

– Arról beszélj: kaptál-e hazulról valami hírt... a tieidről?

Bors fölütötte a fejét:

– Nincs énnékem senki másom, csak az árván hagyott családom, Márton bá'. Egyedül engem tudott megszülni az édesanyám, szegény, lázat kapott a gyermekágyban, még fénykép se maradt utána... Apám is elég korán megrokkant a kubikban, távoli rokon nevelt, az se él már...

Mondta, mondta, mert Iványi babrált maga előtt, sehogy se akart megszólalni, mikor végül föltekintett, könnybe oldódó szeretet volt a szemében:

– Látták a fiad, Bors... Már nagyocska.

Akármennyit edzette-keményítette is az élet, Borsnak ettől a néhány szótól porszáraz lett a torka, öntenie kellett magának egy pohárka vizet. Langyos volt a moszkvai vízvezetéki víz, mégis úgy kortyolta, ahogy a legfinomabb francia pezsgőt hajtja föl Monte-Carlóban a bankot robbantó rulettjátékos: e perctől övé a világ!

– Csak nem... levelem jött?

– Nem. Egy véletlen ismerős... egy elvtárs, a húsosoktól. Szóba jött köztünk bizonyos Kondáss nevű vezérkari főmufti. Emlékeztem a névre... hogy ti néhányan az apjánál dolgoztatok. Ismeri Lukácsot, emlékszik Somolyóékra, Málnásra. Akkor kérdeztem tőle a feleséged felől...

– És ez biztos...?

– Ő maga írta alá a szakszervezeti segélyt, személyesen adta az asszonyka kezébe. Már abba, amelyik szabad volt, mert egyikben a gyereket tartotta.

– És milyen volt az a gyerek?

Iványi megvonta a vállát:

– Mint afféle kun fajta! Fekete hajú, csontos képű! ...De hisz majd megnézed hamarosan élő valóságában!

– Mit mond?

Az öreget nagyon-nagyon lefoglalta a mahorkaválogatás, a cigarettasodrás:

– Indulsz haza, Bors. Magyarországra.

– Ma...?

– Akár ma is mehetsz, ha valami nem késleltet.

Hihetetlen, felfoghatatlan szavak! Amit annyira vágytak a szibériai rengetegben, ami miatt annyi ezer kilométert vándoroltak, amit oly határtalan fegyelemmel, eltökéltséggel szorítottak szívük mélyébe, mikor az orosz forradalom őket is segítségül hívta a vörös lobogó alá...

– Kapsz tőlem új papírokat – folytatta Iványi. – Adok neked régi pénzt, cári bankót, azt egyelőre mindenütt elfogadják. Itt egy pesti cím, tanuld meg, aztán égesd el a papírlapot – ott kell majd jelentkezned, ha hazaértél. Nem lesz könnyű dolgod, fiam, legalább féltucat határon kell átcsúsznod.

– Hazajutok!

– Bízom benne. Van azonban még egy feltétel: a teljes titoktartás. Szállásod föl nem mondod, a holmidnak azt a részét, amit úgyse vinnél, szokott helyén hagyod, barátaidtól, ismerőseidtől el nem búcsúzol, szeretőddel holnapra is randevút beszélsz meg...

– Nincs nekem szeretőm. Feleségem vár odahaza... meg a fiam.

– Jól van, no, rájár a szám, ezt mondom mindenkinek. Jól tudod, hogy a breszti békeszerződés értelmében a Szovjetnek kötve a keze: így is minden ellenségünk azzal rágalmaz, hogy exportáljuk a forradalmat, nem a szenvedő népek nevelik föl magukban. Ezért kell kinek-kinek saját szakállára utaznia. Lukácsék már három hete elindultak.

– Nekem azt mondták, te küldöd őket Délre...!

– Igen, emiatt a hazugság miatt is engem főznek majd a pokolbeli üstben az ördögök... Igen remélem, azóta már otthon szidják Tisza Pista anyja istenit, hacsak újra be nem sorozták őket... mert újabban azt teszik, míg a népek félre nem takarítják őket.

– Úgy legyen!

Néztek egymásra, aztán Bors fölemelkedett, hogy indul – de volt még egy elintézetlen, mázsás súlyú gond, ami a lelküket nyomta.

– Ami Kis-Som holmiját illeti...

– Mondd, Iványi bá'!

– ...azt majd én viszem. Azzal énnékem kell majd elszámolni az édesapjával.

Bors nem szólt semmit, megölelte az öreget, arcát odaszorította Iványi borostás, dohányszagú képéhez, aztán magához vette az új papírjait, a pénzt, indult – hátra se nézett, tartotta magát a régi mondáshoz: nem kell a búcsú percét elhúzni, jobb azon hamar túlesni.

Szállásán ott találta Mirkót. A langaléta kárpátaljai ott üldögélt az ágyon, kése alól forgács kígyózott: pipát faragott.

– Újabbon nem mindig jutja papiroszi a dohányhoz – magyarázta. – Hosszú útjára ez jó embernek.

– De hisz tudod, hogy én nem élek dohánnyal – mondta Bors.

– Tudom, tudom... Magamnak készülje.

– Teneked? Hová utazol?

Mirkónak elakadt a szava. Kínlódott, hogy magában tartsa a feleletet, aztán lecsapta a félig kész pipát a padlóra, nyelve helyett a tekintete beszélt, a megvizesedő szeme. Bors akkor értette meg, hogy Mirkót is Iványi bá' inthette...

– Ne bomolj, te! Együtt megyünk!

– Te is...? Hazájunkba...?

Így kezdődött; de ennek már tizen-egynehányadik napja, azóta nyüvik ugyanazt a sorsot – s ez bizony elég keserves, megpróbáló utazás.

Sepetovka városánál húzódott Szovjet-Oroszország ideiglenes határa; túlfelől már Petljura ukrán atamán ellenforradalmárai uralkodtak. Az átkelőhelyen félrészeg, goromba katonák, lapos pillantású, tarkabarka uniformisokba bújt tisztek rostálták az érkezőket; akin jobbfajta öltözéket láttak, beküldték egy barakkba, ahol zavartalanul kifoszthatták, megzsarolhatták áldozataikat. A rongyosabbját csak ezek után vették elő; Borséknak persze volt annyi eszük, hogy azok közé csoportosuljanak, kellő időben baksist csúsztassanak

egy altiszt markába. Az illető jelentősen rájuk hunyorított, aztán nagy ordítozás közepette kilökdöste őket – a kordon mögé, mehettek tovább, Kijevnek.

Ukrajna fővárosában elképzelhetetlen zűrzavart találtak. Hivatalosan Szkoropadszkij nagyhetman gyakorolta itt a hatalmat – kék-sárga lobogói ázottan lógtak a járókelők szemébe –, de mindenki tudta, hogy ezt az urat a németek, a várost jó ideje megszállva tartó ellenség biggyesztette a kirakatba, ővele végezteti el a piszkos munkát: a város kifosztását, a forradalmár kijevi munkások kivégeztetését. Különös módon a kijeviek – mindennek ellenére – hálásak voltak a németeknek, mert ez a szervezett katonai erő tartotta sakkban a várost gyűrűbe záró Petljura-féle bandákat, azzal ugyanis mindenki tisztában volt, mi történne, ha az atamán banditái a város népére szabadulnának.

Így aztán mindenki úgy járt-kelt a zsúfolt városban, mintha észre se venné, hogy majd mindegyik útkereszteződésnél akasztófa áll. Az üzletek redőnyeit ugyan lehúzták, a hátsó bejáratnál azonban aranyért, ékszerért, legvégső esetben a régi cári bankóért mindent lehetett kapni: ennivalót, italt, dohányt, nőt.

Ha csupán magukra hagyatkozhatnak, Borsék aligha jutottak volna tovább innét. Nyikolaj utolsó szavai azonban segítettek, egy vasutas fölcsempészte őket a németek tehervonatára, eljutottak Dubnóig, onnan pedig – szekérderékban, mert a vasúti síneket jó darabon fölszedték a banditák – Brodi városáig, amely már az egykori osztrák–magyar tartomány, Galícia területén feküdt.

Brodi ekkortájt arról volt nevezetes, hogy önálló állammá nevezte ki magát: nem volt hajlandó csatlakozni se Ukrajnához, se az alakulófélben levő Lengyelországhoz. Volt egy zsidó kormánya (Brodi lakosságának jó háromnegyed része zsidó volt), de volt ukrán kormánya is. Volt zsidó hadserege, volt ukrán hadserege – a két sereg, akárcsak a két kormány, nem ismerte el egymást, néha harcba is keveredtek, máskor viszont

vállvetve küzdöttek a portyázó bandák vagy éppen a szerveződő forradalmi osztagok ellen. Akihez viszont nem nyúltak, akit védelmeztek és dédelgettek: fenntartás nélkül tisztelték az osztrákok által üzemeltetett vasutat. Az egész *állami lét* a vasúton múlt, hisz azon hozták a városba az árut, s azon szállították el a frontok felől hazafelé áradó, sok tízezernyi egykori katonát.

Ha eddig Bors vasmarka vagy éppen Mirkó megvillanó faragókése – most egyikük német s másikuk szláv nyelvtudása, végső esetben pedig a cári pénz segített: feljutottak az egyik első szerelvényre, amely Magyarország felé indult, s íme, állítólag már háromnegyed órája átlépték a határt, de a táj ugyanolyan megkínzott, kirabolt, meggyalázott, mint volt az orosz, az ukrán, a galíciai föld. Embereket eddig nem láttak, de a kárpátaljaiak, a magyarok se lesznek – nem lehetnek – különbek, mint voltak az oroszok, ukránok, zsidók, lengyelek, csehek és morvák. Világ szenvedései, ti már egyesültetek, gondolja Bors, s útjuk emlékei elapasztják benne azt az ezerszer megálmodott boldogságot, hogy hazaért.

S most, valami jelzőnél, lelassít, csikorogva megáll a vonat!

Egy baka megfakult osztrák katonaköpenyben, gyalogos bakancsban leugrik a kocsijából, belemarkol a vágányok menti földbe, megszagolja a rögöt, szétmorzsolja, fölnyújtja a többieknek:

– Nos?

Valaki azt feleli rá debrecenies, elnyújtott ízzel:

– Ín aszondom, fiúk, miink ez mán.

Fölkiáltanak, kiugrálnak – de véges-végig, az egész szerelvény mentén –, tépik a száradó füvet, beszívják a föld illatát, elrejtik arcukat a többiek elől... Ha nem sípol a mozdony, semmi el nem szakíthatja őket a magyar földtől; a mozdony azonban nagyhatalom, az viszi valamennyiüket tovább, a családhoz, a békességhez, a jövendőhöz...

Úgy zötyögnek, úgy hallgatnak, hogy közben kerülik egymás tekintetét.

Tán egyórányi idő telik el így, s egy bakterházféle építménynél lassít, majd megáll a vonat, az épület mögül, lovakon, jókora csapat egyenruhás katona kocog elő.

– Kik ezek?

– Magyarok! Nézzétek, magyar katonák!

– Hé, bajtársak! Testvérek!

Az osztag nem viszonozza a lelkesedést. Körbeveszik a szerelvényt. Egy vasutas ordítja végig a kocsikat:

– Leszállni! Mindenki szálljon le! Hozzák a holmijukat is!

– Miért? Hol vagyunk? Mit akarnak velünk?

A vasutas csak kiabálja a magáét:

– Leszállni!

Lecihelődnek. Aki nem hozta azonnal a motyóját s vissza akar menni érte, azzal már a katonák pörölnek.

A baka, a rövid ujjú holmijában, megdühödik, elkapja az egyik ló kantárját:

– Miért nem engednek tovább? Nem értik, hogy mi is magyarok vagyunk?

A lovas katona nem felel, eltorzul a képe, s a rövid csövű karabély tusával odavág egyet a baka kezére. A jajkiáltásra mindenki odakapja a fejét, néhányan már dühre gerjednek – a lovasok azonban csőre töltik a puskát, ez elfojtja a haragot.

– Oszlopba-a-a-a sorakozó-ó-ó-ó! – hallik egy parancsszó.

Borsnak is villog a szeme, de vigyáz magára, csitítja a körötte állókat is: egyenlőtlenek az erőviszonyok.

Menetoszlopba kell rendeződni.

Már elindultak, már jó ideje mennek, mikor Bors fölszól az egyik kísérőjüknek:

– Tessék már mondani, hová megyünk?

A lovas ránéz. Kemény a szeme, nincs benne semmi érzés:

Karanténba.

Ka...? Az mi akarja lenni? – kérdi Mirkó.

– Majd meglátja.

2.

A karantén: egészségügyi tábor. A lapos épületek, amelyeket megpillantanak az egyik kanyar után, valóban kórházbarakkokra emlékeztetnek, mindegyik oldalán hatalmas vöröskereszt díszlik.

Borsnak nem tetszik a dolog.

Az se tetszik, hogy ez a jó négyzetkilométernyi, hatalmas horpadás – valamikor nyilván homok- vagy agyagbánya volt – három oldalról meredek partokkal van körülvéve, a negyedik oldalt azonban, mint bilincsen a zár, fűrészfogas elrendezésű téglaépítmények szorítják.

Még kevésbé tetszik a kettős kerítés: három-négy méteres culápokra feszített, egymással párhuzamos, magas drótháló.

Legkevésbé pedig az tetszik, hogy e kettős háló között – hullámzó, hörgő, vonító csapatokban – fogcsattogtató, dühös kutyafalka rágja a kerítést, megannyi kiéhezett, vérhálós szemű ordas eb.

Ahogy közelebb érnek, valahonnét éles sípszó hallik, mire a vérebek elrohannak, s erre a nagykapu – amelynek mindkét szárnya szögesdróttal van befonva – kitárul, a túlsó kerítésen levő párja ugyancsak befele lendül, s összeérve elzárják a két háló közét, a körből patkót formálva: huzallal dirigálják az egészet abból a két fatoronyból, amely a kaput őrzi, ahová létra visz föl, födele alatt pedig géppuskák gubbasztanak mogorván. Géppuskák!

A Nemzeti Bankot nem őrzik különbül, mint ezt a szabadtéri kórházat – gondolja magában Bors.

Besorjáznak a nagykapun, ismét megszólal az éles sípszó, a kapuszárnyak visszalendülnek eredeti helyük-

re, a patkóból ismét gyűrű támad, s ők e gyűrű foglyai...

...Ekkor látják meg a toprongyos, szürke tömeget.

Kivehetetlen embermassza. Csupa földszínű arc, csupa kifejezéstelen tekintet. Ezek is magyar katonák voltak, akár ők.

Valaki odaszól – nem kap választ. Ezeknek nincs hangjuk.

Vagy mégis? Mert felröppen egy örvendő kiáltás:

– Bors!

Mintha megbuggyanna pillanatra ez a barnásszürke iszap: előbukkan Lukács kerek ábrázata, mögötte Málnás képe vöröslik, de Sípos úr vékony arca, Horváth Jani zsákhordó termete is szemükbe ütközik.

Kísérőik persze máris kiabálnak, ostor szisszen a kezükben, a várakozók szétszaladnak, néhányan azonban így se ússzák meg egy-egy ütés nélkül, csak úgy porzik a gúnyájuk.

Nekik, újonnan jötteknek, tovább kell ballagniuk a tábor mélye, a hegyoldal felé.

A leghátsó téglabarakk magas kéményéből fekete füst gomolyog. Önékik meg kell állniok, várakozniuk. Eleinte még csak nézegetnek, váltanak egy-két szót – ha a szájuk sarkából is, mert tiltják a beszédet –, ám fél óra múltán, mivel nem történik semmi, nemcsak a nyelvük kap görcsöt, a lábuk is macskásodni kezd.

Jó órányi idő telik el, talán több is, mire történik valami: a kéményes épületből előkerül egy másik altiszt, odamegy kövér, csizmás társához, mond neki valamit. Az őrmester elküld egy lovast a kapu felé.

Újabb fél óra, s megérkezik a felsőbbség.

Elöl hórihorgas, gólyalábú, aranyparolis tiszt, orráig finom batisztkendőbe bugyolált arccal. Fél lépéssel mögötte fekete csuhás, göndörszőke pap, egy szemüveges, paszulykarót formázó úriember, orvostáskával, meg egy rossz képű segédtiszt.

– Vi-i-i-igyázz!!! – tör ki embertelen bömbölésbe a vörös képű sarzsi.

Majd mindenki összekapja magát. Így szokták meg.

– Parancsnok úrnak alázatosan jelentem: a mai szerelvényen érkezett száznyolcvanhat egyén eligazításra készen áll!

A parolis bágyadtan int. Az őrmester „pihenj"-t üvölt.

– Katonák! – hallik tompán a sál mögül.

Akik hátrább állnak, akaratlan is előbbre nyomakodnak.

– Katonák! Üdvözöllek benneteket abból az alkalomból, hogy ismét a hon megszentelt földjére léptetek! A haza keblére ölel benneteket! Büszke vagyok arra, hogy Magyarország kormányának köszönetét én tolmácsolhatom nektek hősiességtekért!

Nem sok tűz lobog ezekben a szép szavakban.

Bors óvatosan körültekint. Bajtársai: kik ájtatosan, kik a fülüket erőltetve isszák a szavakat. Magyar szó, s olyan ember mondja, akinek a váll-lapjai hatalmat jelentenek, tiszteletet parancsolnak.

– De... katonák! ... Az is feladatom, hogy tudtotokra adjam: minden hazatérő első útja ide vagy hasonló táborokba vezet. Lehet, hogy ti nem is tehettek róla, de valamennyien olyan földről érkeztek, ahol tombol a százféle miazma. Ha mi nem vigyázunk, megmérgezhetitek az ártatlan polgári lakosságot, köztük saját szeretteiteket is...

– Mit motyog ez? - kérdi valaki értetlenül.

– Mi-az-ma – feleli Bors azonnal. Alig várja, hogy megtörhesse az álszent hangulatot. – A tiszt úr arra kíváncsi, amire mi. Hogy mi-az-ma, ami velünk történt.

Aki érti a szójátékot, elneveti magát. Az eddigi nagy figyelem bomladozik. A vörös képű őrmester már fülel, látszik a képén, alig várja, hogy „kuss"-t ordíthasson, de nem teheti, mert följebbvalója mondja a magáét:

– Igen, katonák, ti súlyos járványokat hurcolhattok be hazánkba. Városainkban máris áldozatokat szed egy alattomos nyavalya, a spanyolnátha...

– De mi nem Spanyolországban harcoltunk – rikkantja el magát Bors. Alacsony lévén, nem tűnik szemébe senkinek, hallani azonban jól lehet.

– Tudjuk – vágja rá a parolis tiszt. – Épp ez az, hogy nem akarjuk a bajt tetézni. Erre való ez a tábor. Itt van mögöttem a fürdő. Mindenki lerakja a holmiját a tornácra, azt fertőtlenítjük. Ti odabenn megtisztálkodtok, de tetőtől talpig! Kaptok tetvetlenítő port, a felcserek befújják a hónotok alját, a combotok közét. A hajat le lehet nyíratni. Hamarosan orvosi viziten estek át. Akinek semmi baja, az két héten belül mehet a családjához. Addig biztosítunk számotokra szállást, napjában háromszori étkezést, ebből egy meleg étel...

Zúgás nyeli el a tiszt úr szavait. Az emberek most értik meg, hogy jó félhónapos várakozásra ítéltettek.

Borsnak résnyire szűkül a szeme: messzebb lát, mint társai. Rég fölfogta, hogy ez a karantén: afféle szűrő, ahol megszitálják a hazaérkezőket. De... miféle elvek szerint? S kinek a kezében jár a szita?

A parancsnok eközben már ott tart, hogy ő azonnal befejezi, s a társaságában levő pap, páter Krizosztom, rövid hálaadó istentiszteletet celebrál abból az alkalomból, hogy ismét a hon megszentelt...

– Belülről is fertőtlenítenek bennünket? – kurjantja Bors a csoport mélyéből.

Ezt már nem állhatja a vörös képű őrmester, nekilódul a népnek, elsieti azonban a dolgot, egyedül ront be a tömeg közé, kap is néhány csattanósat, az indulatok megkavarják a csoportot...

A rossz képű segédtiszt éles fejhangon elvisítja magát:

– Géppuskák! Csőre tölts!

A tornyokban, sőt a hegyoldal felső peremén is, mozgás támad. A lenyugvó nap ferde fényében sötéten csillannak meg a hengeres csövek. Ha ezek megszólalnak, arat a halál.

– Felebarátaim! – lép elő a csuhás.

Bors fejében oly sebesen zúgnak a fogaskerekek, szin-

te hangjukat hallani. Végiggondolja, ami eddig történt velük, s ami történhet.

Hogy ez szigorú fogság: nyilvánvaló. Hogy rabtartóik veszélyesnek érzik őket: nem kétséges. Ha itt szűrik meg a Keletről érkező szerelvényeket, akkor az a tömeg, amelyet érkezésükkor láttak, csakis a „fertőzöttek", azaz a forradalmi gondolkodású katonák lehetnek, mindenki mást elengedtek haza. Ha ezeket ki lehetne innen szabadítani, nagy segítséget kap az az ügy, amelyért ő is harcol: tehát világos a feladat. A megoldás?

Semmiképp se fejjel a falnak, csupasz mellel a géppuskáknak!

A pap eközben tovább ájtatoskodik. Azt prédikálja, hogy az Úr előtt mindenki egyenlő, az Úr minden vétket meg tud bocsátani, ha a megtérő bűnös őszintén színe elé hull és megvallja bűneit...

Gyónni?! ...Nem rossz fogás!

De a reformátusok, evangélikusok vagy a zsidók nem ismerik ezt a katolikus szentséget. Őket hogy bírják színvallásra?

Máris kiderül: páter Krizosztom áldásra készülődik.

– Térd-ree-e-e! – bömböli a sarzsi.

Aki most le nem térdel, máris önmaga bélyegzi magát istentelen kommunistának!

– Isten, áldd meg a magyart! – zendíti meg Bors ércesen a Himnuszt.

A bajtársak azonnal fölkapják a hangot.

A vörös képű őrmester bambán néz körül. Látszik rajta, hogy ilyen még nem volt, most mi a teendő?

A parancsnok sapkájához emeli kesztyűs kezét.

– Nyújts feléje védő kart – énekli Bors. Félszemmel megsaccolja a nap állását. Ha folytathatják a Szózattal, a szent ájtatosság alighanem elmarad...

3.

Elmúlt éjfél. Hortyogás, álombeli, érthetetlen szavak, szúrós, nehéz szagok töltik be a barakkot.

Késő éjjelre járt már, mire az újonnan érkezett transzport nyugovóra térhetett. Fürdés, fertőtlenítés, beporzás, aztán vacsora (nem valami gazdag, nem valami bőséges, de legalább meleg étel) – mire mindennel végeztek, alig volt annyi erejük, hogy priccseikre essenek.

Bors azonban nem alszik. Félkönyökre dőlve, nyugalmasan várja, míg a bajtársak mocorgása el nem hal, most pedig puhán leugrik az emeletes ágyról, odaoson az ajtóhoz, kiles. Meg kell keresnie Lukácsékat, meg kell tudnia, mi az igazság ezzel a karanténnal. S jaj annak, aki az útjába kerül.

Holdfényben, csalóka vadezüstben áll a tábor. Fönn, a géppuskaállásoknál meg-megparázslik a cigaretta: az őrség nem alszik.

Az eligazításkor megmondták, hogy további parancsig a barakkját senki el nem hagyhatja, takarodó után pedig fölszólítás nélkül lőnek: „járványveszély"!

A barakkok azonban – szerencsére – oly közel esnek egymáshoz, hogy azok árnyékában észrevétlenül lehet mozogni...

...Csak éppen azt nem lehet tudnia: hová menjen. Azt már nem tudta figyelemmel kísérni, merre futnak a „régiek", mikor ostoraikkal rájuk csaptak az őrök.

Lesz, ami lesz! Éppen elhatározza magát, hogy végigjárja a barakkokat, ám ekkor észreveszi, hogy néhány alak árnyékból árnyékba surran: egy kövér, egy nagyon sovány, egy vállas meg egy óriás...

Félelmes, hörgő ugatás töri meg a csöndet – a kutyafalka.

Egy harsány, de céltalan *állj* visszhangzik végig a táboron.

Szőnyeget terít a porba az egyik téglaépület kinyíló

ajtajából a sárga lámpafény; fegyveres katona árnyéka hasal végig rajta.

Bors kővé mered, ahogy végigsöpör előtte az erős reflektorfény. Közvetlenül utána pedig odaugrik hozzá a négy régen látott társa!

– Órák óta lessük az alkalmat, hogy keresésedre indulhassunk – lihegi Lukács. – Alig vártuk, hogy lássunk, te...

– Hetek óta, nem ezt akartad mondani, kövér? Málnás hangján is érzik, hogy nem leplezi örömét. Hiányoztál, te csibész!

– Gondoltátok, hogy találkozunk?

– Én fogadtam is rá Janival – büszkélkedik Málnás. – A galíciai szerelvényekről mindenkit idehajtanak. Éppen te nem indulnál hazafelé első szóra...?

– De ti hetekkel előttem vágtatok neki az útnak!

– Bennünket itt tartottak.

– Így van! Mintha bélyeg volna azokon, akik Leninnel tartottak odakinn! Egyet se engednek tovább!

– De mi szerint válogatnak?

– Lőhet, hogy pofára mönnek – morran Horváth Jani. – Igaz, éngöm mingyá kezdet kezdetin kipécéztek, a misén.

– Nem térdeltél le, mi?

– Én odahaza Átokházan se!... Mingyá nekem gyüttek, hogy büdös bolsi vagyok. Még ülnöm is köllött a karcerbe', mer az egyiket fejbe találtam subrintani.

– És ti, Lukács?

– Mi letérdeltünk. Cél szentesíti az eszközt. Ennek ellenére itt tespedünk, egész nap egymást esszük, éjjel meg hallgatjuk a kutyákat, ahogy osztoznak a semmin...

– Láttam a kutyákat. Nem valami bizalomgerjesztőek...

– De szépen mondod! Akik régen itt vannak, mesélik, hogy a kezdet kezdetén két nekikeseredett magyar el akart illanni, szereztek egy létrát, keresztbe fektették a két oszlopsor között, hogy átmásznak. A létra vala-

hogy megbillent, az őrség még elő se került, s már nem volt semmi a két emberből, állítólag a vérüket is fölnyalták a dögök.

– Nem adnak nekik enni?

– Keveset és sípszóra. Olyankor, ha a nagykaput ki kell nyitni. A hegy tövében megfújják a sípot, bedobnak valamit nekik, közben keresztbe nyitják a nagykaput a bejáraton. Egyébként... innen se be, se ki. Nagy találmány...

Bors markába veszi az állát:

– Halljátok-e, ezek nagyon félnek tőlünk. Ebből arra következtetek, hogy csehül állnak. Meg kellene segíteni őket a lejtőn, tehát ... mielőbb kifele innét, de valamennyiünknek!

Málnás gúnyosan, keserűen elneveti magát:

– Jó pofa vagy! Kutyák, géppuskák, lovas őrség... Tőlünk meg fertőtlenítés címén a körömvágó ollót is elvették! Nincs más, csak a puszta két kezünk...

– ...Meg a fejünk!

– Azt verhetjük a falba!

– Még valamiről nem beszéltünk – szólal meg Sípos úr.

Ha Sípos úr megszólal, annak nagy oka van. Valamennyien feléje fordulnak.

– Emlékeztek-e arra az esetre, mikor a krasznojarszki lágerben a tanár úr nyomán nyakunkra jöttek a magyar tisztek?

– Hogyne emlékeznénk!

– Nos, volt köztük két úriember. Az én egykori gazdám, Rhédey báró mögött silbakoltak. Az egyik: nagydarab, szögletes állú, vállas, tagos. A másik: vékony, csontos, tüske hajú. A nevükre nem emlékszem, egyiknek se volt rendes neve, ami például egy lóra ráillenék...

– Zentay meg Ormándy – mondja Bors.

– Azok, azok!

– S hogy jönnek most ide?

– Autón.

– Mit beszélsz?

– Láttam őket egy autóból kiszállni. Nem is egyszer. S mindig egy-egy transzport érkezése után egy-két nappal.

– Az nem lehet, Sípos úr. Káprázott a szemed.

Málnás azonnal fogadni akar; Bors leinti:

– Hagyjuk Sípos urat beszélni, fiuk. Mit gondolsz, miért épp akkor jönnek?

– Mert olyankor van az orvosi vizsga – feleli a volt zsoké.

Ez a kurta mondat elhallgattatja a társaságot.

– Ne beszélj zöldeket, Sípos úr – tör ki végül Málnás. – Magad is tudod, hogy csak az orvos meg az írnok volt ott a viziten!

– Málnásnak igaza van – jegyzi meg Lukács is. – Én láttam, mikor a doktor bejött a nagykapun. Sípoltak, elcsalták a kutyákat, kinyitották a nagykaput, de csak a doktor jött be a táborba, az a négyszemű, meg egy írnok.

– Csakhogy a maródi barakkba átjáró is vezet – veti ellene Horváth Jani. – Ezt én a rács mögül láttam. Föl köll mönni a rámpán, a kinti raktárnál, át löhet mönni a kutyák fölött, oszt' az oldalajtón bemönni. Azon jár a felcser mindön röggel mög este.

– Várjatok, várjatok! Valaki mondja el rendre, hogy zajlik az az orvosi vizit.

– No, figyelj ide, Bors. Kivezénylik a transzportot a barakkok közti térre. Születési év szerint oszlopokra kell szakadozni. Az oszlopok elrendeződnek hónap szerint, aztán nap szerint. Akkor elindul a sor, egyenkint be a maródi barakkba, bemondjuk a születési adatokat, aztán a nevet. Ezt az írnok följegyzi...

– Más nem?

– Nincs ott senki. Üres a helyiség, csak a fektető van elkerítve.

Fektető?

– Igen, ha valaki nem bírja lábon. Vizsgáló, elsősegélynyújtó hely. Lepedőkkel van csak elkerítve.

– Lepedőkkel?

Sípos úr ismét megszólal, s ismét magvasat:

– Az az oldalajtó... ahová az átjáró vezet... az éppen a fektetőbe nyílik.

Egymásra bámulnak a sötét homályban. Aztán Málnás mond egy olyan csúnyát, hogy még a feketeségben is csillog. Szidja az urak kicsiszolt eszét.

– Alighanem ott ülnek szép kényelmesen a lepedők mögött – mondja Bors. – Van egy olyan listájuk, ami a születési idő szerint sorjázik. Kiválogatják azokat, akikről valami nemszeretem értesülést szereztek, itt tartják őket. Zentay meg Ormándy urak elég sokáig éltek Szibériában... lehet, hogy régóta szorgalmaskodnak az ellenforradalom érdekében...

– S téged alighanem rögtön fölismernek – teszi hozzá Sípos úr. – Przemyśl óta a bögyükben vagy. Csak aztán megelégedjenek azzal, hogy visszatartanak...!

– Ejh, te is csak azért szólalsz meg, hogy huhogjál! – förmed rá Lukács. – Miért kell mindjárt az ördögöt a falra festeni?

– Én minden versenyen úgy készültem az akadályokra, mintha Pardubicében indulnék – feleli sértődötten Sípos úr.

– Miért éppen Pardubicében?

– Az a világ legnehezebb pályája!

– Nem értem!

– Én értem – mondja Bors. – Sípos úr szerint hasznosabb a legrosszabbra gondolni, mert akkor a rossz már jobb...

– Micsoda?

– ...De ne ezen vitatkozzunk most, fiúk. Azt mondjátok meg, mit tudtok a parancsnokról!

– Arról a hosszúról? Soha nem mutatkozik, csak az új transzportok érkezésekor. Elmondja a magáét, aztán eltűnik.

– Azt a kendőt miért köti az orra elé?

– Mert büdösek vagyunk neki!

– Hagyd már abba, Málnás! ...Gondolom, az egész-

ségét félti. „Miazma", ez a kedvenc szava. Állítólag ha kell, ha nem, szalajtat az orvosért. Ha egyet tüsszent, halálos betegnek érzi magát, küldet a papért. Azok persze jól ismerik ökelmét, kifizetik egy-két latin szóval, jóllaknak, beisznak a kontójára...

– Van erre egy szó – töpreng Bors. – Dániel gyakran mondogatta a képzelt betegről, hogy...

– Az ám, mit tudsz a tanár úrról?

– Azóta, hogy Finnországban elbúcsúztunk egymástól, semmit. El kellett kísérnie azt a bizonyos delegációt... Azt mondta, hoz majd nekünk finom svájci csokoládét.

– Mi a fenének csevegünk itt mindenről, mikor jószerével torkunkon a kés? Teszek a parancsnokra, akármi is legyen...

– Hipochonder – szólal meg egy hang a fejük felett.

A köpönyeges baka, akinek a hosszú keze kinyúlik a szűk katonaholmiból.

– Hát te, bajtárs? – kérdi Bors.

A katona leugrik a helyéről, közéjük telepszik. Arcról arcra fordítja égő, izgatott pillantását:

– Hallottam egyet-mást a beszélgetéstekből – löki magából a szót. – Inkább a kutyákkal tépetem szét magam, de engem nem fognak itt rohasztani. Elegem van belőlük!

– Mi a neved? Hol szolgáltál?

– Vinczének hívnak, Vincze Jóskaként emlegettek a barátaim... amíg voltak barátaim. A repülősöknél teljesítettem szolgálatot. Mátyásföldről vonultattak be, a repülőgépgyárból.

– Ezt igen-igen csodálom – mondja lassan Lukács. – A repülőgépgyáriakat mindig fölmentették... merthogy elsőrendű hadiüzemi dolgozók.

– Mit szólsz hozzá, engem mégis kiküldtek a frontra!

– Mit szólnék? – fordul el Lukács. – Hanem... később jár, ideje visszaosonnunk...

– Nocsak, Lukács, de sietős lett! Miért nem hagyod, hogy befejezze a történetét?

– Elmondhatom helyette is. Ismerem a céget. Azért vonultatták be őt is, meg jó néhány társát, mert megtagadták a fegyelmet.

– No és? Mi is megtagadtuk annak idején Kondáss úrnál!

– Csakhogy ők minden fegyelmet tagadnak! Elvi alapon! A proletárok harci fegyelmét is! Emlékeztek az anarchistákra?

Bors Vinczére néz. A sötétben is látja a férfi kitágult pupilláit, hallja nehéz lélegzetvételét.

– Anarchista vagy, Vincze Jóska?

– Számít ez most? Nem az a fontos, hogy innét kijussunk?

– Számít – feleli Lukács. – Csak elvi alapon lehet szövetkezni...

– Várj csak, Lukács! Ezt miért nem mondtad, mikor beálltunk a cirkuszba?

– Az egészen más volt! ...A politikában...

– Miért? Azt elismerem, hogy a cirkuszosoknak minden fontosabb volt, mint a politika, de te, Lukács, akkor is politikus lény voltál! Valld be, hogy most előítélet beszél belőled, mert valamikor összetűztetek az anarchistákkal...

– Mi a fene, te odaállsz egy vadidegen mellé, cserbenhagyod a kipróbált barátaidat? – vág vissza szenvedélyesen Lukács.

Belebonyolódnának a vitába, de Vincze mozdulata félbeszakítja őket:

– Énmiattam ne huzakodjatok! Sajnálom, hogy szóltam. De azt tartsátok eszetekben, hogy eggyel kevesebben lesztek, mint ahányan lehettetek volna!

Nem látják, inkább csak érzik, hogy eltűnik mellőlük, beleolvad a sűrű homályba.

Csönd telepszik rájuk. Végül Horváth Jani szólal meg óvatosan:

– A parancsnokrul kezdtél beszélni, Bors!

– Igen. Mondjátok: van valamelyikteknek szappanja?

– Mifenéje?

– Szappanja. Mosdó- vagy mosószappan kellene.

– De rádjött a tisztálkodhatnék!

– Nem erről van szó. Ki vállalná, hogy összerág egy körömnyit a szappanból? Előre mondom, rossz az íze, az is lehet, hogy meghajtja a hasat, de...

– Ez meg miféle süvöltő marhaság?

– Maradj már magadnak, Málnás! ...Mi a terved, Bors?

– Az kellene, hogy egyiktek-másiktok összeessen, rángatózzék a földön..... a szájából meg hab jöjjön.

– Nyavalyatörés?!

– Olyasféle.

– Az orvos rögtön észreveszi, hogy szimuláljuk!

– Én leszek az orvos – feleli Bors.

4.

Sorakozót fújnak a trombiták. A barakkokból ömlik elő a sok ember: még vérükben van a kürtszó parancsa.

A középső, kopár térségen már ott topognak, kényesen emelgetik patáikat a lovak, nyergükben a komor katonákkal, akik kurta intésekkel dirigálják jobb oldalra a régieket, túloldalra az újonnan érkezetteket.

Bors szeme sebesen méri föl a helyzetet: nincs baj, mert látja Lukácsékat. Igaz, abban állapodtak meg, hogy reggel, ha lehet, még váltanak egy-két szót; az őrség azonban szigorúan vigyázott, az újak csak akkor mehettek mosdani, majd reggelizni, amikor a többiek már végeztek, s visszaterelték őket a barakkjaikba.

Most vajon mi lesz?

– Embere-e-ek!...

A kihízott, vörös képű altiszt. Markában most is ott a lóhajtó ostor.

– Eddig jól mondja – jegyzi meg Bors.

– Emberek! Jól figyeljenek! Máma délben, pontosan tizenkét órakor orvosi vizsgálat! Először azok mennek,

akik tegnap érkeztek ide; maguk tehát – fordul Borsék felé –, most itt maradnak eligazításra. A többiek ismerik az ordnungot, tehát...

Elakad a hangja: a túlsó csoportban – Borsék oldalán – kavarodás támad, zűrzavaros kiáltozás hallatszik, porfelhő kél a földről. Az egyik lovas katona közelebb léptet, aztán visszafogja a paripáját...

– Mi van ott?

– Alighanem nyavalyatörős...!

Szálas termetű, fekete hajú, szlávos pofacsontú férfi hányja-veti magát a földön. Négyen alig bírnak vele, ahogy felcsapódó karjait, rugdosódó lábait leszorítják. A szája habzik, szeme kifordulva...

– Orvost! – kiabálnak többen is.

A vörös képű altiszt kelletlenül megy közelebb.

– Gyorsan a maródi barakkba! Derékszíjakat!

Az alacsony, fekete katona, aki ezeket a határozott utasításokat adja, maga jár elöl jó példával: máris oldja le a szíját, átveti az epilepsziás csuklóján, egy másikkal hurkot vet a lábaira. Öten-hatan alákapnak, viszik. A fekete katona kurta, pontos szavakkal dirigálja őket.

Ahogy eltűnnek a kapu melletti barakknál, az altiszt fúj egyet, visszabaktat a helyére:

– Figyelem! Megismétlem! A régiekhez szólok: akinek valami panasza van, az jelentkezhet vizitre, de csakis azután, hogy...

Tagolatlan jajkiáltás, most a régiek oldalán: ott is összeesik valaki, üti-veri magát a földhöz. Vörös, csontos ember, eléggé megtermett, most még megközelíteni is veszélyes.

– Mi az isten...! – káromkodik az őrmester. – Küldjenek azért az emberért, aki...

De már fut is a fekete katona az orvosi barakk felől.

A lovasok vonala fölbomlóban: ez már látványosság, eddig ilyesmi nem volt.

Az epilepsziást már szíjazzák. A fekete katona – csupa por, izzadság az arca – rákiabál az őrmesterre:

– Vezényeljen azonnal oszoljt!

Micsoda?

– Ez ragályos!

Az őrmester dühösen ordít a lovasaira:

– Vissza! Mindenki a helyére!

Egy ló sértődötten fölnyerít.

Már viszik az új beteget.

– Mire vár? – kiabál az őrmesterre a fekete katona. – Azonnal jelentse a parancsnok úrnak! Súlyos járvány, *morbus asiaticus!*

– Oszo-o-o-lj! Mindenki a barakkjába! Hé, odafönn! Riadó!

Szaggatottan rikoltozni kezd egy trombita. A géppuskaállások megelevenednek. Túl a kerítésen, a legénységi épületekből előrohannak az őrök.

Bors futólépésben követi azokat, akik Málnást viszik a betegek barakkjába, közben vissza-visszanéz. Zűrzavar a táborban, a lovas katonák ide-oda nyargalnak, terelik az embereket, a kapu felől rohanvást érkeznek az őrök, a kutyák majd megőrülnek a mozgástól, zajgástól, rekedt hörgésük, vonításuk mindent betölt...

Mikor tervét kieszelte, Bors abból indult ki, hogy a parancsnok jószerével soha nem megy be a táborba: mindig fertőzéstől fél – tehát (ha a fölfordulás jól sikerül) őt fogja magához hívatni, mint aki megőrizte nyugalmát a kavarodásban. Az se közömbös, hogy az *epilepsziások* miatt a lepedőkkel elkerített fektetőt idegenek nem használhatják a déli orvosi vizit idején – ha egyáltalán lesz délben orvosi vizit... A négyszemű doktor nyilvánvalóan jól tudja, hogy az epilepszia nem ragályos betegség, tehát a parancsnok hiába hívja azonnal, rálegyint, tartja magát az eredeti, déli időponthoz – tehát érkezéséig Borsnak többé-kevésbé szabad keze lesz...

Málnás eközben odakerül a Mirkó melletti ágyra; már „megnyugodott", ahogy összenéznek Borssal, hunyorít egyet. Eddig minden jól halad. Hamarosan „megbetegszik" Horváth Jani is – azzal nemcsak a barakkjabelieknek, hanem az őröknek lesz gondja: ha-

talmas test, nagy erő... Abban maradtak, hogy Lukács és Sípos úr még várnak, őket végső adunak tartogatja Bors, de nékik is zsebükben a szappandarab.

Az egészségügyi barakkban szolgáló felcser – nagy bajszú, idős népfölkelő – békésen üldögél az asztalánál, pipázik. Ahogy beléptek, rögtön mondta: a gyógyszeres szekrény üres, meg aztán a nyavalyatörésre nincs is orvosság. Bors a szeme sarkából figyelte az öreget, nem tesz-e gyanús mozdulatot – ha tapasztalt szanitéc, hamar észreveheti a csalást –, eddig azonban minden rendben.

– Köszönöm, bajtársak – mondja azoknak, akik Málnást becipelték. – Elmehettek, ezekkel magam is megbirkózom már.

– Te, bajtárs, igazán ragadós ez az izé? – kérdi az egyik katona.

– Az a szervezetedtől függ. Ha erős és ellenálló a szervezeted, akkor nem fog rajtad a... miazma.

– Ajjaj, akkor én biztos bekapom. Éjjel is úgy izzadtam, mint a fuvaros lova. Nem szédüléssel szokott kezdődni?

– Miért, te szédülsz?

– Kicsit bizonytalan vagyok.

– Hát... Figyeld magad, bajtárs; a derékszíjad mindenesetre vedd le, hogy legyen a kezed ügyében...

Nagy nehezen sikerül kiterelni őket.

Az öreg felcser nyugalmasan pipázik az asztalnál.

– Megnyugszanak – mondja. – Előbb-utóbb mind megnyugszik.

– Meg – feleli Bors. – Vagy így, vagy úgy.

– Jól mondja. Maga tanult ember?

– Inkább tapasztalt. Tudja, egyenest Szibériából jövök... Láttam én útközben annyi vitustáncot...

– És az igaz, amit mondanak?

– Miről?

– A földről. Hogy kiosztják a nép közt.

– Maga azt hallotta, hogy kiosztják? – kérdez vissza Bors óvatosan.

Válasz helyett a felcser előhúz a zubbonya zsebéből néhány fidibuszt, ám a pipagyújtó papírtekercsek egyikét óvatosan szétgöngyölíti, odamutatja Borsnak.

„Ne lőjetek katonatestvéreitekre! Gyertek haza szántani, vetni a földjeitekre! Mert a föld a tiétek! Nézzétek orosz testvéreiteket! Nekik már van földjük, mert nem akartak meghalni az urakért, és hazamentek inkább az orosz mezőkre!"

Ismerős röpcédula ez, Bors mégis meglepetést mutat:

– Nem fél, bátyám, ilyesmit őrizgetni?

– Nem félek én már semmitől – feleli az öreg. Végigjáratták velem az összes harcteret. Vöröskeresztes vonaton voltam. Annyit köllött utazni, hogy azzal a sok kilométerrel akár a legtávolabbi csillagig eljuthattam volna. Mégse találtam egyetlen darabka helyet, ahol saját magamnak meg a családomnak akár egy véka búzát elvethettem volna.

– És mások is így gondolkoznak, mint maga?

– Így hát. Csak még nem mernek megszólalni. De ha egyszer megszólalnak, akkor ott másnak már nem lehet szava!

Zajgás, nyögés, hörgés zaja szakítja félbe a beszélgetést: most hozzák Horváth Janit. Bors odasiet az ajtóhoz, megmutatja, hová tegyék, mit csináljanak vele. A szeme összeakad egy ismerősével: Vincze Jóska az. Hogy került Vincze Jóska a régiek közé?

Mielőtt megkérdezhetné, súlyos dobogással megérkezik a vörös képű, kövér őrmester.

– Mi az? ...Még egy? ...Hé, maga!

– Én? – kérdi Bors.

– Maga, maga! A parancsnok úrhoz!

– Most? El kell látnom a betegeket!

– Majd a felcser! Gyerünk, indulás! Erre, az oldalajtón!

– Azonnal, őrmester úr! ...Köszönöm, fiúk, elmehettek! – s Bors annak ürügyén, hogy még egyszer végignézi a szíjakat Mirkónál is, Málnásnál is kioldja a csatot: egyetlen mozdulattal föl tudnak ugrani, ha szükséges...

A katonák, akik becipelték Janit, kisorjáznak. Az őrmester türelmetlenül integet...

...Az utolsó közlegény azonban – hirtelen-váratlan – pördül egyet, karja átfogja az altiszt vastag nyakát, jobbja egyetlen mozdulattal megkaparintja a pisztolytáskába rejtett revolvert:

– Föl a kezet, őrmester úr! Ti is!

Az altiszt nyomában Bors is, a felcser is magasba emeli a kezét. Az ágyon fekvő bajtársak meredten figyelnek.

– Megőrült?! A kutyák közé dobatom magát ezért!

– Előbb kóstolnak azok a maga húsába! Öreg, a kulcsot! – int Vincze az oldalajtó felé.

– Megtiltom! – bömböli az őrmester. A szanitéc megadóan mutogat a revolverre; s mikor reábillen a cső, az altiszt is elhallgat, mert Vincze ujja megmozdul a ravaszon.

– Hárman megyünk, őrmester úr – mondja a baka. – Maga szépen átvezet bennünket az átjárón, s bevisz a parancsnok úrhoz. Ha élni akar, nem csinál semmi mást, csak amit mondok. El ne felejtse: nekem már mindegy..., de magát is viszem magammal a másvilágra. No, indulás! Kend is úgy csináljon zajt – fordul a felcserhez –, hogy az őrmester úr addig él...!

Az öregen nem látszik, hogy nagyon aggódna az őrmesterért: Vincze azonban nem törődik vele tovább, odaveti Borsnak a kulcsot:

– Gyerünk! Előre!

Kilépnek az ajtón, fölkaptatnak egy falépcsőn; a túloldalon már a kerítés, az őrség barakkjai közé vezet az út, de sehol senki, a nagykapu előtt ácsorognak, befelé figyelnek...

A parancsnoki épület előtt őr áll.

– Őrmester úr, óvatosan...! – sziszegi Vincze.

Már benn vannak az előtérben. A rossz képű segédtiszt az ablaknál, unottan fordul vissza:

– Maguk azok?! Bemehetnek!

– Maradjanak az ajtóban! – visítja kendője mögül a

parancsnok, ahogy belépnek az irodába. – Egy lépést se közelebb!

Vincze Jóska kiugrik az őrmester mögül. Ahogy rábillenti a kézifegyvert a tisztre, annak kiguvadnak a szemei.

– Dehogy megyünk közelebb, tiszt úr! Sőt! Azonnal megyünk is tovább! Megkapjuk magától a nyílt parancsot, iderendeli a gépkocsiját...

A parancsnok úgy meglepődik, hogy leejti szája elől a sálat:

– Micsoda...? Ez lázadás!

– Olyasfajta – mondja Vincze. – De ha azt teszi, amit mondtam, vér nem folyik. Nos?

– Nem...!

– Hogy mondta? – s Vincze célzásra emeli a fegyvert. A parancsnoknak rögtön elszürkül a képe, remegő kézzel nyúl a parancstömbhöz. – No lám, ez mindjárt más! Írja: Vincze József honvéd... téged hogy hívnak?

– Én nem megyek veled, Vincze – mondja Bors.

A baka szeme összeszűkül. Aztán megvonja a vállát:

– Te tudod. Nos... leírta, tiszt úr? Szépen töltsön ki minden rubrikát! Maga, őrmester úr, szóljon ki, hogy a parancsnok úr kéreti a kocsiját! Rajta!

A vörös képű őrmester a tisztre néz, az Vinczére, aztán sürgősen int egyet.

– Hadnagy úr, alázatosan... A parancsnok úr kéreti a kocsiját!

Vincze billent egyet a revolverrel: a parancsnok vékony hangon sipítja:

– Siessen, hallja?

Bors úgy áll az ajtó mellett, hogy látja a segédtiszt képét. Rá van írva: no, a főnököm megint összecsinálta magát ijedtében...

„Csak éppen nem a morbus asiaticus miatt", gondolja Bors.

Vincze elveszi a nyílt parancsot. Perc se telik bele, előgördül a fekete személyautó.

– Most szépen kiállunk az ablakba – mondja a pa-

rancsnoknak Vincze. – Ön azt mondja a sofőrnek, hogy elküld engem az orvosért. Érti? Ne felejtse el, hogy kissé ideges vagyok. Úgy érzem, remeg az ujjam. Nagy kár lenne, ha... – s mutatja a revolvert.

A tiszt sápadtan tűri, hogy Jóska az ablakhoz terelje.

– Hé! Maga! Elmegy... azaz elviszi ezt az embert az orvosért! ...Gyorsan! Értette?

Bors félrebillent fejjel figyeli a helyzetet. Most mit csinál Vincze Jóska? Ennyi embert nem tud sakkban tartani, át kell haladnia az előtéren, kimenni az épület elé...

Vincze egyszerűen oldja meg a helyzetet: kilép az ablakon. A revolvert tartó keze az oldala mellett, hogy mások ne lássák; szeme a tiszten, aztán átvillan a segédtisztre – s abban a minutumban, ahogy a kocsi elindul, eldördül a pisztoly.

A parancsnok felvonít, teljes hosszában elhasal a padlón.

Az előtérből súlyos zuhanás hallik.

Bors – akaratlanul is – először a tiszthez ugrik, pedig annak semmi baja, csak nyöszörög, siránkozik.

A rossz arcú segédtiszt azonban elnémult örökre. Pontosan a homloka közepén találta a golyó.

Mindenhonnan errefelé futnak az őrök. Néhány lövés is csattan. Az őrmester kirohant, üvölt, intézkedik...

Bors visszamegy a parancsnokhoz. Arcán nem látni a féktelen haragot, amiért Vincze cselekedete felrúgta minden elképzelését.

– Ma-ma-maga derék ember – dadog a tiszt. – Maga meg-meg-megmentette az életemet. Hogy hí-hí-hívják magát?

5.

Nemcsak az idő: a szerencse is elpártolni látszik Bors mellől.

Mindenekelőtt: nem sikerült visszajutnia a táborba,

hogy társait tájékoztassa a fordulatról. A parancsnok egyetlen lépést el nem engedte maga mellől. Elszállították a segédtiszt tetemét, újjászervezték a külső őrséget, a foglyokat bezavarták barakkjaikba... S Borsnak mindezt a parancsnok oldalán kellett végignéznie, aki természetesen ezer kérdéssel árasztotta el a *morbus asiaticus* felől.

Most is ott állnak a nagykapunál, hamarosan dél lesz, azaz: számítani kell a pesti tiszt urak – s velük a doktor – megérkezésére, de Bors hiába kéredzkedik vissza a maródi barakkba, a tiszt csak rálegyint:

– Arra való a szanitéc, hogy gondoskodjék róluk! Magának mellettem a helye!

A kapu fölött tornyosuló jobb oldali géppuskaállásból most mászik lefelé a vörös képű őrmester. Borsnak jó ötlete támad.

– Szent isten, parancsnok úr! – s odamutat.

A tiszt kelletlenül veszi szemügyre a látványt:

– Mi az?

– Az őrmester úr széjjelhordja a miazmákat!

– Mit beszél?

– Ő is ott volt a barakkban! Most meg végigjárja az őrtornyokat!

– És bejött az irodámba! – visítja a parancsnok.

– Pisztollyal kényszerítették őt is – mondja Bors.

– Az most nem számít! A bacilusokat nem érdekli, hogyan és miért közlekedtetik őket!

– Sajnos, önnek igaza van, parancsnok úr. Reméljük azonban, hogy nem kerültek túl közel egymáshoz...

– Őrmester!!!

Az altiszt buzgón futásnak ered:

– Parancs!

– Állj! Megállni! Ne jöjjön közelebb...! Most mit csináljunk?

– Kérek engedélyt visszamenni a betegek barakkjába! Készítek fertőtlenítő keveréket!

– Azt nem! Csak az hiányzik, hogy maga is megkapja... Hohó! – s a tiszt úgy ugrik hátra, mintha skorpió-

ba botlott volna: De hisz maga is köztük volt! Maga is megfertőződhetett!

– Én már fertőtlenítettem magam feleli könnyedén Bors. – Annak köszönhetem, hogy semmi bajom!

A parancsnok még gyanakszik, de Bors olybá veszi, hogy megkapta tőle az utasítást:

– Őrmester úr! Visszamegyünk az egészségügyi barakkba!

Minek?

Ne vitatkozzon! – sipítja a tiszt. – Tegye, amit ez az ember mond! Az hiányzik nekem, hogy a fegyvereseim sorra megbetegedjenek! Indulás!

A vörös képű altiszt semmit nem ért, a parancsnok dühe azonban sietésre ingerli: Bors nyomában ő is szedi a lábát, keresztül az átjárón.

– Már megint rájött a happáré...! – int a háta mögé tiszteletlenül. Bors úgy tesz, mintha semmit se hallott volna; nem nehéz így tennie, mert a kutyák a lábuk alatt acsarkodnak, vonítanak, ahogy átdobognak a deszkákon.

Az öreg felcser nyugalmasan néz rájuk, ahogy belépnek a barakkba. A pipa most is ott a szája sarkában.

– Még egy beteget hoztak – közli. – Ott nyög a sarokban, az a kövér, szemüveges...

– Szorít! Szorít! – panaszkodik Lukács a szíjakra.

Rögtön segítek – mondja hamiskásan Bors. A szanitéchez fordul: – Jól láttam én? Éter volt abban a palackban... ott a szekrény sarkában?

A felcser ránéz, bólint, megnyitja a gyógyszeres szekrény ajtaját. A testes üvegen fekete felirat: „Dietiléter Vigyázat, robbanásveszélyes!"

– Adunk nekik egy kicsit? – int az epilepsziásokra.

– Fertőtlenítési célra kell – közli Bors komolyan.

A parancsnok úr utasítása. Nehogy a miazma elterjedjen. Először az őrmester urat fogjuk vele fertőtleníteni.

– Éngem? Éngem ugyan nem...!

– Ahogy gondolja az őrmester úr... De akkor tessék

visszamenni és jelenteni a parancsnok úrnak! Maga is hallotta, a saját fülével...

A vörös képű altiszt mogorva képpel sandít rájuk, de nem mozdul.

– Tessék oda letelepedni, míg mi megkeverjük a mixtúrát – mondja Bors, aztán segít az öreg felcsernek kiemelni a szekrényből az üveget.

– Óvatosan, he... Ha nagyon megrázzuk, oszt levegőt kap, szétveti a barakkot. Láttam már olyat.

Bors megérzi az öreg hangjában a célzást:

– Attól isten őrizzen, bátyám. Most az a fontos, hogy az őrséget végigjárjuk, mindenkit meglélegeztessünk ebből a fertőtlenítőből. Ha az a katona, aki elrabolta az őrmester úr pisztolyát, idejében kapott volna belőle, biztos nem csinál akkora ramazurit... Beterelt bennünket a parancsnok úr irodájába, szerzett magának nyílt parancsot, odarendeltette az automobilt... A segédtiszt úr észrevett valamit, annak éppen a homloka közepébe trafált...

– Csak nem...?

– Az őrmester úr is tanúsíthatja!

Az altiszt keményen káromkodik. Bors látja, hogy Málnásék szeme kikerekedve – de azt is, hogy a felcser megcsóválja a fejét:

– Sose hittem volna, hogy valaki ennyire megbolonduljon. Ha megfogják... S még jó, ha ezen a címen nem kezdenek el a táborban is kutakodni. Akkor is így volt, mikor az a két szerencsétlen a kutyák közé esett. A végén azzal fenyegetőztek, hogy megtizedelik a népet, ha el nem mondják, ki segített nekik.

– Veszélyes betegség - válaszolja Bors. – A jó szándékú ember segíteni akar, a szerencsétlen pedig addig csápol, addig rugdosódik, hogy azt is megsebzi, nemcsak magát. Akár a döglődő ló... nem, bátyám?

– Az is olyan – bólint a felcser. Étert csepegtet egy felbontott csomag vattára, aztán beburkolja hólyagpapírral.

– Az őrmester úrral kezdjük – rendelkezik Bors.

– Nem! Ezekkel itt!

– Ők itt maradnak, az őrmester úrnak pedig rengeteg dolga van a tábor körül! Ne legyen már ilyen háklis! Úgy viselkedik, mint valami kis pulya. Nem fog fájni! Vegyen mély lélegzeteket!

Az őrmester nehezen hagyja meggyőzni magát, de végül beleszagol a vattacsomóba. Lukácsék csak bámulják, ahogy – perc se telik el – szépen hanyatt dől.

Bors gyorsan kiszabadítja a szemüvegest:

– Egy perc vesztegetni való időnk sincs, fiúk! Nemsokára meg kell érkezniük Zentayéknak... állítólag ők hozzák a doktort is. Rögtön kiderül a csalás, aztán... hallottátok a szanitéc urat!

– Ővele mi legyen? – s Málnás már teszi rá a kezét az öregre... aki teljes nyugalommal szól hátra:

– Vigyázzon, hé! Meg ne rázza a kezemet, mert... mindjárt megtanulunk röpülni!

– Mit csinál maga?

– Még egy csomagot. Hamarabb halad az a „fertőtlenítés", ha ketten csinálják.

Rábámulnak; aztán Bors tudomásul veszi, hogy a felcser előtt nem kell tovább színészkedniük:

– Jól figyeljetek rám! Fölöltöztök rendesen, aztán szép sorban, katonásan, kivonultok innen. Mihelyt kikerültetek a géppuskások látószögéből, mindegyiktek be egy-egy barakkba, s elmondjátok az embereknek, mi újság! Amíg a hangomat nem halljátok, ki ne dugjátok az orrotokat!

– Ugye, megmondtam, hogy az az őrült Vincze bajt hoz reánk! – mérgelődik Lukács.

– Neked volt igazad, de most... iparkodjatok!

– Vigyázz magadra... te is! – mondja Málnás. Utánuk néz, ahogy kilépnek az oldalajtón. A kutyák már ott tombolnak az átjáró alatt.

– No végre! – türelmetlenkedik a parancsnok. – Iparkodjanak! Olyan furcsán érzem magam! Mi ez az ...izé? De kellemetlen szaga van!

– A jó orvosság is keserű – mondja Bors. – Tessék

befáradni az irodába! A szanitéc úr addig elkezdi a fertőtlenítést a toronyban!

A felcser bólint, indul a létrához.

– Hol az őrmester? Az őrmester mondja meg, hol járt! Először ott fertőtlenítsen! – osztja utasításait a parancsnok.

– Az őrmester úr pihen egy-két percet – feleli Bors. – Nem szabad összerázni a szervezetet... Ez elég erős fertőtlenítő. A légutakra hat...

Magyaráz, magyaráz, míg el nem haladnak a bámész őr mellett, be nem jutnak az irodába. A tiszt letelepszik bőrkanapéjára, Bors szelíden megfogja a tarkóját – aztán hagyja eldőlni.

Siet az ablakhoz, hogy beengedjen egy kis friss levegőt... s erős motordörgéssel ebben a pillanatban fékez a gépkocsisor.

Elöl kis, négyszemélyes tábori autó, a sofőr mellett a szemüveges doktor, hátul – hatalmas szemüvegekben – két tiszt.

Mögöttük két nagyobb gépjármű, fegyveresekkel. Feketék a portól valamennyien.

Borsnak csak annyi ideje van, hogy kipillantson a nagykapu felé: az öreg felcser most mászik le az egyik toronyból.

A parancsnoki épületet őrző katona már jelent: a tiszt urak – egyikük hatalmas termetű, széles vállú, másikuk szíjasabb, feketébb – döngenek befelé. Az orvos szedi a lábát mögöttük.

Bors az előtérben vigyázzba vágja magát.

– Hol a parancsnok?

– Alázatosan jelentem, lepihent.

– Le-pi-hent?

– Alázatosan jelentem, gyengélkedik kissé. Azt kérte, senki ne zavarja.

– Megint gyengélkedik?! – vihog a doktor.

Senki nem tart vele. Lassan-lassan ő is észreveszi, hogy történt valami.

– Te is azt látod, amit én, Dezső? – hallatszik.

– Alighanem, Oszi. Egy régi, kedves ismerősre bukkantunk.

– Akit azóta keresünk, amióta...

– ...De most megcsíptük, Oszi!

Két revolver csöve szegeződik Borsra.

– Doktor!

– I-igenis, uraim.

– Rázza csak föl a parancsnok urat! Beszédünk van vele.

– Meg aztán ajándékot is hoztunk neki, igaz, Dezső?

– Kérdezze meg tőle, nem hiányzik-e valamije..

– ...Mondjuk: a kocsija!

– Netán egy kereke is, nemde, Oszi?

Lassan az ablak alá gördül a harmadik kocsi mögül kibukkanó személyautó: a parancsnoké. Benne – két katona közt – Vincze Jóska, karja hátul összekötve vállig. Arcán látni, hogy ütlegekkel akarták szóra bírni.

A doktor sápadtan jön elő:

– Valami nem stimmel, uraim. Az az érzésem, a parancsnokot elkábították.

A két tiszt egymásra, aztán – mintha vezényszóra – Borsra néz. Az alacsony, fekete legény nyugalmasan tekint vissza rájuk.

– Dalolj egy strófát, kis pacsirta – mondja Zentay.

Ormándy nem sokat vár: odaüt a revolver agyával. Bors a sarokba zuhan.

– Vigyázz, te! Ha elnémul, semmit se tudunk meg, hányan vannak, mit terveznek...

– Ne aggódj, Dezső, csak a pofacsontjára ütöttem! ...Hé, maga mit akar?

A doktor sápadtan hátrál:

– Én, kérem, kötelességemnek tartom...

– Maga foglalkozzon a parancsnokkal, azt tartsa kötelességének!

– Igenis, kérem, ámbár...

Zentay türelmetlen mozdulatára úgy tűnik el az ajtó mögött, mint a füst.

– Most mi legyen, Dezső?

– Nézz körül, Oszi. Az őrséget mindenesetre a mi embereinkkel biztosítsd. Én addig... föltelefonálok Pali bátyánknak.

Bors, a sarokban, lehunyt szemmel várja, hogy elzsibbadjon a fél arcát égető fájdalom. Ormándy revolvere valóban a pofacsontját találta, de az első pillanatban úgy érezte: a feje robban szét. S könnyen lehet: ez csak a kezdet.

– Halló! Posta? Kisasszony, itt a... tábor. Azonnal kössön össze a minisztériummal! A-zon-nal!

Talán telefonálás közben..., ha a figyelme elterelődne... Bors kiles félig lehunyt szempillái alól: Zentay fülén ott a hallgató, ő maga azonban a szoba felé fordul, s a revolvert se tette le. Várni kell.

– Halló! Itt Zentay százados! ...Szervusz, kérlek! Légy szíves bekapcsolni az ezredes úrhoz! ...Nem, kérlek, nem tűr halasztást!

Előléptették őket – gondolja Bors. Bokros érdemeket szereztek a fogolytáborban.

– Ezredes úr? Itt Zentay! ...Igen, megérkeztünk, s nem is akármire... Ó, még nem kezdtük el, kérlek, itt ugyanis szabályos zendülés tört ki, szerencsére, elszigetelt... Igen, s éppen a két főkolompos került a kezünkbe, de talán érdekelne, hogy az egyikük... nem, Pali bátyám, sose találod ki... ha hiszed, ha nem...

– Bors! – tör ki a kagylóból valakinek az ordítása.

– Pontosan ő, kérlek! Akiről meséltél! ...Nem, kérlek, tévedés kizárva, ezt a fizimiskát én is alaposan emlékezetembe vésem...

Kondáss! Csak Kondáss úr ismerheti őt: ezredes, minisztérium... Tehát Kondáss Pál embereivel hozta össze őt a balsors, pedig a gond akkor is elég nagy, ha a két tiszt úr senki mást, csak önmagát képviseli.

– Ha óhajtod, Pali bátyám, fölvitethetjük... igenis, kérlek, bocsáss meg a tapintatlanságomért, tudom én, hogy ebben nem szubjektív érzelmek dominálnak. Várom parancsod! Igen... igen. Tehát ránk bízod... Igen.

Példát fogunk statuálni. Engedelmet kérek a zavarásért! Vége!

Zentay odamegy hozzá. Csizmás lábával keményen belerúg:

– Föl – mondja.

Nincs értelme ellenkezni, az időt húzni.

– Előttem, kifele... kezeket a magasba.

Kimennek az épület elé. A puskás őrnek tátva marad a szája, mikor meglátja őket.

– Összekötni! – parancsol Zentay. – Ugyanúgy, mint a másikat. Keményen! Ormándy főhadnagy úr?

– Alázatosan jelentem, ott jön!

– Mi újság, Oszi?

Szerencsére minden rendben, Dezső. Idejében érkeztünk. A géppuskák tűzkész állapotban vannak. Az őrszemélyzet riadóra kész.

– A mieink?

– Parancsra várnak.

– Kürtös! Sorakozó! A helyi őrség: ide a kapuhoz! A mieink mögöttük, rajvonalban. Kivétel nélkül mindenkit itt akarok látni benn is, künn is. A kutyákat tereljék hátra!

– Igenis!

Bors ott áll Vincze mellett. Két katona rángatja karján a zsineget; ő megfeszíti az izmait, hogy inkább most vágjon a kötél, ha elernyeszti, nem lesz olyan fájdalmas.

Vincze föltekint. Belenéz Bors szemébe, aztán lehajtja a fejét, nem állja a pillantását.

– Emberek! – hallatszik Zentay öblös hangja. – Ebben a táborban súlyos fegyelemsértés történt! Néhány elvetemült társatok – legegyszerűbben úgy mondhatnám: Moszkva ügynökei – ravasz komplottot szőtt: elhitette veletek, hogy járvány tört ki a táborban. Ennek örve alatt kijutottak a táborból, orvul lelőtték a parancsnok úr segédtisztjét, őt magát elkábították, majd elrabolták gépkocsiját s megpróbáltak elmenekülni. Tervük azonban nem sikerült!

Int. Borsot és Vinczét erős markok ragadják meg, taszítják ki középre.

- Íme! Itt vannak!

Zúgás támad a kerítésen túl.

– Emberek! Azt reméljük, hogy többségetek semmit nem tudott erről a felháborító cselekményről. Bizonyos vagyok azonban abban, hogy ennek a két embernek cinkosai voltak. Ti tudjátok, kik voltak azok. Adjátok ki nekünk őket, s akkor fátylat borítunk az eseményekre, helyreáll a régi rend.

– Az már soha – mondja Bors.

Azonnal ütnék, de Zentay keze megállítja a támadókat.

– Egy percet adunk nektek – mondja. – Ennek letelte után a legszigorúbb vizsgálatot rendeljük el... kivétel nélkül mindenki ellen. Ami pedig ezt a két embert illeti: hogy lássátok, nem beszélünk a levegőbe, itt, szemetek láttára nyerik el méltó büntetésüket.

– Négy éve tanulják az urak a hóhérkodást – mondja Bors.

Zentay ránéz. Elmosolyodik.

- Mi? Hóhérkodni? Bepiszkolni a kezünket a magukfajtával? Ugyan!

– Egy perc! – rikoltja éles hangján Ormándy.

A kerítés mögött zsongás, mozgás támad.

– Nem voltak társaink! – kiáltja Bors.

– Harminc másodperc – hallani Zentay basszusát.

A táborban egybesereglett tömeg mintha forrna. Középtájt heves mozdulatok, elfojtott kiáltás. Aztán ismét elcsöndesedik a sereg.

Zentay körülnéz.

– Az idő letelt – mondja. – Maguk akarták, emberek!

Int kesztyűs kezével:

- Ezt a kettőt... oda!

Mindenki követi az ujja irányát: az átjáróra mutat.

Amely a betegek barakkjához vezet, a kerítések között, a kutyák fölött.

– Nem mi teszünk pontot az ügy végére, gyermekeim. Ez nem volna méltó hozzánk... de hozzátok sem.

Üvöltésbe csap át a hangja:

– Indulás! Odakísérni őket!

Az őrség – a tábor őrsége – nem mozdul. Senki nem vállalkozik rá, hogy elindítsa utolsó, rövid útjára a két foglyot.

Bors rájuk néz:

– Köszönöm, emberek – mondja. – Maradt még magukban tisztesség.

Elindul. Szilárdan lép, keményen koppan a sarka a falépcsőkön. Vincze nehézkesen követi.

Ott állnak az átjárón.

– Forduljatok szembe egymással! – parancsolja Zentay.

Megteszik.

– Jól figyeljetek! Most kieresztjük a kutyákat. Amelyiktek le tudja lökni a másikat, annak megkegyelmezünk. Világos?

Bors belenéz Vincze szemébe. Most megtalálja benne azt, amit keresett.

Zentay felé fordulnak s kiköpnek.

– A kutyákat! – ordítja a tiszt.

Sípszó hallatszik...s ezzel egy időben valami nyikordulás.

Pillanatokig senki nem érti, mi történik: a nagykapuhoz vezető huzalok megfeszülnek. Az egyik kapuszárny megmozdul, megnyílik.

De csak az egyik: a kifelé, a parancsnokság felé táruló.

Vonítva, hörögve rohannak elő a kutyák – a kapuszárny azonban nem engedi tovább őket az átjáró felé, hanem kitereli a szabad térségre. Az őrség és Zentayék felé.

A százados kapkodva gombolja elő a pisztolyát, de érzi, hogy késő. Tigrisugrással lendül az őrség mögé.

A katonák csak most fogják fel, mi történt. Mikor a falka eleje már rajtuk van.

Visítás, hörgés, üvöltés, ugatás – testek, barna bundák, porfelhő ijesztő összevisszasága.

Zentayék fegyveresei tüzelni kezdenek, de – ugyan kire, mire? Az emberek és állatok kavargása leüti őket is lábukról.

Bors és Vincze kővé meredten állnak az átjáró hegyében. Egy pillanatra meglátják Zentayt: lövöldözve hátrál a kocsihoz. Ormándy arany váll-lapja is megcsillan, de csaknem azonnal letépi testéről az egyenruhát egy villanó fehér fogsor.

A katonák futnak – vesztükre, hisz ez még inkább ingerli az állatokat.

Felhördül az egyik gépkocsimotor. Zentayéknak sikerült elindulniuk.

Néhány perc múlva csend üli meg a tábor környékét: az ugatás, ordítozás elhal a távolban.

A kerítésen belül, a foglyok tömegében, csak most oldódik a feszültség. Két-három ember kiválik a csoportból, futnak a maródibarakk felé, az átjáróhoz.

Mirkó ér oda legelsőként. Faragókésének egyetlen nyisszantásával lemetszi Bors karjáról a kötelékeket.

– Őt is szabadítsd ki! – int Bors Vinczére, majd rohan a kaputoronyhoz.

– Vigyázzad a farodra! Még kutyák kinn futkosnak! – kiabál Mirkó.

– A fejedre is! Nehogy beüsd egy gépfegyvergolyóba! – teszi hozzá fojtott hangon Málnás.

Való igaz: a géppuskások! Hol vannak?

A hegyoldalon létesített fészkekből – okosabbnak látták – biztonságosabb helyre tűntek el a kezelők. A két toronyban is csönd uralkodik.

– Hol van, bátyám? – kiáltja Bors. Mint az evet, szökken föl a létrán, fellendül a padlatra. Ott megtorpan, lehajol, eltűnik a szemük elől.

Sípos úr ér föl utána elsőnek, aztán a többiek.

Három ember fekszik egymás mellett: két katona – alszanak – meg az öreg felcser. Deres bajszú, ráncos

arcán békés nyugalom. Szemei mozdulatlanul néznek föl a végtelen, kék égre.

Ki ölte meg?

Talán egy véletlen golyó... talán Zentayék.

Tehát... ő volt?!

– Ő. Fölmászott ide, fertőtlenítés címén elaltatta a katonákat. Mikor a kutyákat ránk akarták ereszteni, kinyitotta az egyik kapuszárnyat. Ezekkel a huzalokkal lehet kezelni.

– Annyi földet szeretett volna magának... saját földet... amennyibe legalább egy véka búzát elvethetne.

– A nevét se tudtuk – mondja Bors, ahogy lezárja az öreg szanitéc szemeit.

– Hé, fiúk! Most mi legyen? – hangzik egy kiáltás alulról, a volt katonák tömegéből. – Nyissátok ki a kapukat!

– Nem féltek a kutyáktól? – kurjantja le Málnás.

– Való igaz: most mihez kezdünk?

– Keresünk valakit, aki fölöszlatja a tábort. Ha nem találunk, fölöszlatjuk magunk.

– Nem lesz ebből baj?

– Dehogynem! Az uraknak!

Nyolcadik fejezet

„Én a Pannóniában vacsoráztam, s mikor kijöttem, meglátok egy civil fiatalembert, egy papírkereskedőt, akit én valahonnét vidékről, mint igen nyugodt, csendes embert ismertem; kezében egy kis ollóval megállít egy huszár századost, akinek kard van az oldalán, s azt mondja neki: Százados úr, szabad a sapkáját? s erre ahelyett, hogy, mint máskor, a huszár százados valami egyebet adott volna neki, leveszi a sapkáját, odaadja a kis papírkereskedőnek, s az az ollóval levágja a sapkarózsát. Nekem megdermedt az ereimben a vér…"

Fényes László: A diadalmas forradalom (részlet)

„Katonák! Magyarország népe! A cselekvés órája ütött! A magyar katonák, akiket négy év óta a halál árkaiba dobtak, kezükbe vették a haza sorsát, létünk megmentését! Várkonyi Albert térparancsnokot elfogták. A térparancsnokságot, a rendőr-főkapitányságot, a pályaudvarokat, telefonközpontokat egyetlen csepp drága magyar vér kiontása nélkül megszállták a magyar nép katonái. Katonák, polgárok, munkások, mindenki a Magyar Nemzeti Tanács utasításai szerint cselekedjék! Katonák, csatlakozzatok a Nemzeti Tanácshoz, amely az ország megmentését, a nép uralmát, a békét akarja!"

Röplap (1918. október 31.)

„Az októberi őszirózsás forradalom köztünk, Korvin Ottó csoportjában nem keltett illúziókat. Láttuk: ez nem az a forradalom, amit mi akartunk…

Azonnali béke: ez volt a Károlyi-kormány legfőbb jelszava. Ez a béke azonban megvolt azáltal, hogy senki, egyetlen baka se akart harcolni, pedig hát a baka nélkül nincs háború, és nem volt olyan erő, amely a katonákat harcra tudta volna kényszeríteni.

Rendcsinálás: ez volt a második jelszó. Tisza Istvánt megölték, a vidéken néhány üzletet kifosztottak, néhány népet sanyargató jegyzőt agyonvertek. A hazatérő parasztkatonák és volt oroszországi hadifoglyok (akik már régebben visszaszöktek, s Magyarországon karanténekbe voltak zárva) fel akarták osztani az uradalmi földeket. Ezt megakadályozni mentek vidékre a rendcsinálók, szociáldemokrata vezetés alatt. Természetes, hogy ez a nacionalista társaság hamarosan összetűzött a nacionalista csehekkel, az országon belül pedig megvédte az uradalmi földeket – egyszóval – ezt akarták-e a vezetők vagy nem ezt akarta egy részük, ténylegesen szabályos ellenforradalmat csináltak. Minderről azonban én csak sokat hallottam, vidékre a két forradalom tartama alatt nem jutottam.

De hisz volt munka Pesten is elég. Minden vitázó csoport szívesen hallgatott ránk, akik a szociális köztársaságról beszéltünk, arról, hogy a munkások, katonák és parasztok tanácsának kell átvenni a hatalmat, „úgy, mint Oroszországban..."

A csepeli nagy szikratávíró-állomáson Korvin Ottónak volt egy T. nevű embere. A szikratáviratok szövegét Ottó előbb kapta, mint a kormány.

A csepeli szikratávíró körülbelül november 7-én leadta nekünk a szovjetek táviratát, az úgynevezett Szverdlov-táviratot (Lenin írta alá elsőnek, de neve lemaradt a távíró szalagjáról), amelyet a Károlyi-kormány egyszerűen elsüllyesztett. Szverdlov ebben a táviratban az orosz-szovjetek nevében üdvözli a magyar forradalmat, s egyben figyelmezteti a magyar munkásosztályt, hogy a burzsoázia árulásával szemben résen legyen.

November 16-ára tűzte ki a Károlyi-kormány a köztársaság kikiáltását. Tovább várni már a mi agitációnk, az általános néphangulat miatt se tartották célirányosnak. Erre a napra tartogattuk mi a Szverdlov-féle táviratot. Korvin Ottó és Sipos Erzsi százezernyi példányt nyomattak belőle, hozzátéve a meg-

jegyzést, hogy a kormány elsikkasztotta az oroszok üdvözlő táviratát.

A hatalmas tömeg röpiratot reggel a nyomda előtt egy autóra pakoltuk. Ottó kiment velük a mátyásföldi repülőgépgyárba. Akcióba léptek az összeköttetések: Mosolygó Antal hívei repülőgépről szórták a tömeg közé Szverdlov üzenetét. Ezenkívül, persze, mindegyikünk maga is osztogatta a röplapot.

A hatás óriási volt. Nagy megelégedéssel hallottam, amint egy burzsuj halkan így szólt a szomszédjához:

– Ezt a bolsevikok csinálják. S papír helyett bombákat is dobhattak volna!...”

Lengyel József: Visegrádi utca (részlet)

1.

– Van itt valaki?

A három látogató hiába fülel. Állnak a kikövezett nagy udvaron.

– Fogadok, hogy hiába jöttünk – mondja Málnás.

– Minden fogadást elvesztesz – legyint rá Lukács. – Imént arra akartál fogadni: be se jutunk ide.

A két szárnyra nyíló vaskapunak, amin bejöttek, rossz a zárja. A rozsdás forgókat gyászosan nyikorgatja a hideg őszi szél.

Már ideértükkor arra gyanakodtak, hogy üres a nagy ház. A két utcára nyíló üzlet redőnyei lecsukva; a KONDÁSS PÁL HENTES ÉS MÉSZÁROS felirat hivalkodó szépségét két-három meglazult betű rontotta le. Málnás fogadni akart, hogy mindent zárva találnak, nincs itt senki.

Az egykor csupa mozgás, csupa munka hentesárugyár felől hideg csönd lehel rájuk. Akármerre néznek: por, üresség.

– Járja mifelénk egy mondás: ha a molnár alszik, akkor a szú őröl – jegyzi meg Bors. – Nagyon meglátszik itt mindenen, hogy végleg elaludt az öreg Kondáss.

– Megreped a szívem érte – morogja Málnás sötéten. – Inaskorom első percétől szívta a vérem, nyúzta a bőröm... aztán, mindennek a tetejébe, kivitetett a frontra.

– Nem ő eszelte ki, hanem a fia. Kiabálós volt az öreg, nagyon értette, hogyan kell szipolyozni a népet, de azért volt benne valami... én sajnálom haló porában.

– A hamis tudat tipikus esete – jelenti ki Lukács. –

Érzelgősködsz, rózsaszínűre fested az emlékeidet. Kondáss úr megítélésén mitsem változtat az, hogy már nem él. Az osztályigazság fényében Kondáss úr igenis...

– Nézzünk beljebb!

Meglepő: a műhely ajtaját is nyitva találják.

Igaz, alig látni benne valamit: édeskevés az a fény, ami a régóta mosatlan ablakszemeken beóvakodik. Porszőnyeg a falak mellett mogorván gubbasztó darálókon. Középen a nagy asztal, amely mellett annak idején sertések és szarvasmarhák valóságos hekatombáit dolgozták fel; az egykoron fényes, sikamlós bádog töredezett, rozsdafoltos.

Mint valami kripta! Önkéntelenül le is halkítják a hangjukat.

– Látjátok, ezt is megértük – mondja Bors –, hogy ide visszakerüljünk.

– S éppen így...! – teszi hozzá némi büszkeséggel Lukács, jelentőségteljesen helyére rántva vállán a puskáját.

Harmadik napja, mióta kitört a forradalom, mindhárman a népőrség fegyveresei. Imént tették le a hivatalos szolgálatot a Ferencvárosi pályaudvaron. Ha már úgyis hazafelé ballagunk, benézhetnénk a Kondáss-féle gyárba, mondta Bors.

Azt már nyár derekán, Pestre érkeztük után hallották, hogy az öreg Kondáss még tizenhatban meghalt; azt azonban nem gondolták, hogy ezzel magva szakad a virágzó családi vállalkozásnak is – s itt most minden jel erre vall –, abban reménykedtek, hogy megtudnak valamit ifj. Kondáss – a korábbi vezérkari tiszt, majd minisztériumi főmufti – hollétéről.

A karantént maguk mögött hagyva valamelyik Pest felé tartó vonatra szerettek volna fölkapaszkodni; Bors azonban azt tanácsolta nekik, ne a legközelebbi állomásra menjenek, hisz valószínű volt, hogy Zentay és Ormándy föllármázzák a rendőrséget, csendőrséget. Jókorát gyalogoltak tehát hegyen-völgyön, erdőnmezőn keresztül, mire kijutottak az egyik szárnyvonal-

ra – itt vettek búcsút Mirkótól, aki „főnek", azaz felfelé haladt tovább – s aztán békésen sikerült is a fővárosig eljutniuk. Időközben Bors elmesélte barátainak azt, hogyan jutott a parancsnok irodájában Zentayék kezére, mi történt vele és Vincze Jóskával, amikor odaállították őket a két drótkerítés közé.

– Zentayék főnöke alighanem Kondáss úr lehetett – mondta –, Zentay Pali bátyámnak, ezredes uramnak szólította; mikor a nevemet pedzette, az illető akkorát kiabált, hogy majd szétrepedt a kagyló. Hittétek volna, hogy újra összehoz bennünket a sors Kondáss úrral?

– Attól mentse meg őt az isten, hogy találkozzon velem – csikorgatta a fogait Málnás. – Elszámoltatnám őt mindenért, a bevonultatásért, a négyévi szenvedésért...

– Illúzió – mondta szenvtelenül Lukács. – Amíg ő van fölül, nem jutsz a közelébe; ha pedig – ahogy remélem – hamarosan mi kerülünk uralomra, eltűnik őkelme, s mi bottal üthetjük a nyomát. Megérzik ezek, mint kutya az esőt, ha szorulni akarna a kapca.

– Ne emlegess előttem kutyákat! Mindig azt hittem, én már nem félek a haláltól; de mikor ott álltam az átjárón és meghallottam, hogy rohannak felénk... Hogy odalöknek bennünket összekötözött kézzel a vérebek közé...

– Szerintem csak rátok akartak ijeszteni. Nem tették volna meg.

– Akkor miért kiabálta Zentay, hogy amelyikünk lelöki a másikat, annak megkegyelmeznek? Még az volt a jó, hogy Vincze Jóska derekasan viselkedett!...

– Az ám, mi lett vele?

– Bors előtt a kutyákat, előttem Vinczét ne emlegesd – szólt közbe Lukács. – Legjobban ezt a fajtát utálom.

– Nem a kapitalistákat? – kérdezte gyanús kíváncsisággal Bors.

Lukács komolyan vette a kérdést, hozzálátott elmagyarázni, hogy az osztályellenség: olyan, amilyen, attól nem lehet mást várni, csak ami a leglényege, de a

proletároknak nem volna szabad széthúzniuk, egységes harci csapattá kellene szerveződniük, váll a vállhoz, tekintet előre...

– S még te emlegetsz illúziókat!

Szerencsésen elvitatkoztak efölött csaknem Pestig, s azért csaknem addig, mert Bors ismét óvatosságra intett: ajánlatos lenne korábban kiszállni, nehogy valami őrjárat kezébe fussanak, mindenfelé azt beszélték az emberek, hogy fogdossák, viszik a hazatérő katonákat kaszárnyákba, börtönökbe, onnan ismét menetszázadba, ki az olasz frontra...

Ezúttal jogos volt az elővigyázat: már Vecsésnél lehetett látni a szuronyok csillogását, be kellett várniuk az estét, akkor osontak végig a hosszú-hosszú Jászberényi úton, s aztán egy talponállóban valami toprongyos vén kocsmatölteléket kellett fölfogadniuk, hogy zörögjön már be Málnásné ablakán valami üzenettel... Lukács azt mondta, őneki mindegy, agglegény lévén majd keres magának valami albérletet; Bors volt hármuk közül a legnehezebb helyzetben, Terijének még a címét se tudta, számára egyetlen támpont maradt, annak az elvtársnak a neve és lakása, amelyet annak idején Iványi bácsi diktált föl kitörölhetetlenül pontos emlékezete számára, erről azonban – megígérte – még barátai előtt se akart beszélni. Málnás azt mondta, aludjanak náluk, de ezt nyilván ő se gondolta komolyan: négy év után hazajön a férj asszonyához, négy gyermekéhez, s akkor még két bajtárs is jelen legyen... Azzal váltak el egymástól, hogy a legközelebbi vasárnap délután találkoznak a Népligetben, ha pedig bármelyiküknek elháríthatatlan akadály jönne közbe, akkor minden hónap utolsó vasárnapjának délutánja legyen a találkozó dátuma.

Ez a vasárnap éppen egy hete, 1918. október 27-én következett el: azon a délutánon mindvalamennyien odaérkeztek a lombjukat hullató fák alá, a sokféle mutatványos bódé által körbevett térre. Málnás szakállt növesztett, Lukács el is keresztelte őt rabbinak; vékony-

ka felesége épp annyival lett kisebb, mint amennyivel nyurgább, csontosabb a négy gyerek. Lukács semmit nem változott, képe meg nem lappadt, szemüvegének csillogása meg nem fakult, pedig őt még a megérkezés éjjelén, a szakegyletben – mert első útja oda vezetett – egy besúgó fölismerte, följelentette, azonnal el is vitték, becsukták, a besorozástól magas szakszervezeti protekció mentette meg, alá is kellett írnia egy papirost, hogy tartózkodik minden politikai tevékenységtől...

Borsot viszont alig-alig ismerték meg. Aranykeretes csíptető ült az orrán, magas gallér böködte a nyaka bőrét, mellénye zsebéből vastag óralánc kanyargott, cipője divatos, karján elegáns dáma, nagy kalappal, melyen tollak bókoltak – alighanem vándormadarak tollai, mert a kalap minden kis szellőre útnak akart indulni a levegőbe, de Teri nem hagyta –, s mellettük matrózblúzos kisfiú lépkedett, annak a kerek kobakján is kalap, csak éppen a szénparázsként feketéllő szemei jelezték, hogy valójában nem ilyen ő, a lába szárán – a szép fehér harisnya alatt – nincs egy fillérnyi ép bőr, amit a fára mászás, métázás, verekedés meghagyott volna, s ha most el is játssza a jó kisfiút, igazi selyma ő, amilyennek lennie kell egy fiúnak.

Málnás rájuk bámult, Lukács rájuk bámult: mint valami képes levelezőlap a legboldogabb békeidőkből, néhány röpködő galamb a fejük fölött, máris le lehet fotografálni őket falvédőnek!

– Gyertek utánunk – mondta Bors, mielőtt szólhattak volna. – Figyelnek bennünket.

Mintha valóban falvédőre pályáznának, a szépséges család megcélozta a fotográfus bódéját; ahogy megnyitották az ajtót, megcsendült egy harangocska, Bors ismét kezébe vette a kilincset, hármat csengetett, ismét hármat, mire a fényképészmester szó nélkül eltűnt a feketeségben, helyébe lépett viszont egy alacsony, ragyásnak látszó, szemüveges férfiú.

– Jé, a tanár úr! – nyögte Málnás.

– Örvendek a szerencsének, á, kedves fiatalúr, ismét

találkozunk, csókolom mindkét orcádat, kun feleségek legszebbike, nini, milyen kedves ismerősök, ön bizonyára Málnásné asszony, isten hozta műtermünkben, s ez a négy süvölvény megannyi Málnás fi, nemde? Ez a sajátos arcszín, le sem tagadhatnád, Málnás, nemhiába mondja a latin: „ab uno disce omnes", igaz, Vergilius ezt az áruló Sinonra vonatkoztatja, de ez ne vezessen félre benneteket, igenis *egyről ismerszik mindenki,* de ez lehet a tántoríthatatlan jellem is, erre parancsoljatok!

Bevezette őket a műterembe, ahol a fotográfus már mindenre készen állt. „A hölgyekről, kedves mester, előbb külön-külön, aztán együtt, majd mindegyiket gyermekei körében, utána pedig a gyermekeket! – Valamennyit? - Természetesen! Külön-külön! Nekünk ugyanis néminemű megbeszélésünk lesz! – Ahogy kívánja, tanár úr" – hajolt meg a fotográfus.

– Megbeszélés? Hol?

– Erre parancsoljatok! A hátsó kijárat a kertészetbe vezet, s ott, hála Ilsemann Keresztélynek, soha ki nem hallgathatnak, meg nem találhatnak.

– Ki az az Ilsemann Keresztély? – kérdezte gyanakodva Lukács.

– A székesfővárosi kertészet érdemdús vezetőjeként húsz üvegházat létesített itt... Megjegyzem, a Népliget dendrológiai gyűjteménye ötszáznál több fajta lombhullató fát és díszcserjét vonultat fel, ami valóságos botanikai unikum ezen a sívó homokon...

– Arról beszélj, tanár úr, hogy kerülsz ide! – fojtotta el a készülő előadást Málnás, miközben rohanvást haladtak végig a magas fagyalsövények között.

– S egyáltalán: mi ez az egész? – kérdezte sértődötten Lukács. – Mit jelent az, hogy figyelnek bennünket? S te, Bors, hol voltál hónapokon át?

– Halásztam, kérlek – felelte Bors ünnepélyesen. – Kérdéseidet azonban halaszd el röpke néhány percre, mert fontos híreket kapunk mind Bécsből, mind pedig – amit fontosabbnak tartok – Moszkvából...

– S engedelmetekkel, Budapestről – tette hozzá sze-

rényen Dániel. – Mivel tegnap nem jelentek meg az újságok, néhány dolog talán nem jutott tudomástokra. Szerintem napok kérdése, s kitör a forradalom! Tudjátok, miből gondolom? Imént hallottam, hogy Herczeg Ferenc, a legünnepélyesebb képű szarvasmarha, aki valaha is tollat fogott a kezébe, lemondott a Petőfi Társaság elnöki posztjáról!

– Bocsáss meg, Ede, ez képzavar – mondta finoman Bors, Dániel mellett ügetve. – Szarvasmarha, tollal a kezében?

– A forradalomban minden lehetséges – felelte könnyedén Dániel...

...S neki lett igaza. Senki nem gondolta – sem Lukachich Géza tábornok, a hazatérő hadifoglyok véres kezű hóhéra, akit a budapesti katonai kerület parancsnokának neveztek ki, sem a Magyar Szociáldemokrata Párt komoly arcszőrzetű vezetői, akik szerint még messze nem jött létre a „megfelelő helyzet" – nos, sem a nagy tekintélyű vezetők, sem az utca emberei nem gondolták, hogy három-négy nap múlva nincs többé Magyarországnak királya, nincs konok és kegyetlen Tisza Istvánja, szétesik a népet béklyózó egész hatalmi rendszer, katonástul-rendőröstül-nyomozóstul (akik egyébként órákig lesték-várták, mikor lesz vége azon a népligeti vasárnap délutánon a fényképezkedésnek), hogy a fegyverek csövéből kivirágzik az őszirózsa!...

Mindennek épp egy hete. Csütörtökön, 31-én késő éjszaka tört ki a forradalom, pénteken délután Bors és barátai már a Ferencvárosi pályaudvaron adtak őrséget, szombat éjszaka ismét ott szolgáltak, s most – kialvatlanul, fáradtan, s mégis felajzott érzékekkel – ott állnak a Kondáss-hentesárugyár elárvult, elhanyagolt műhelyében, vállukon a fegyverük: immár ők a győztesek, s bizony időben megérezte, mint kutya az esőt, ezt a változást Kondáss ezredes úr, mert sehol, de sehol nincs nyoma – itt sem.

– Körülnézzünk? – kérdi Málnás.

– A lakásba feltétlenül becsöngetünk – mondja Bors.

Indulnának a belső folyosó felé, amely az üvegfalú irodából az emeletre vezet...

– Hallga!

Kopogás. Csoszogás.

– Van itt valaki? – reszel egy öreges hang.

A lépcső hegyében megfehéredett hajú, görnyedten is magas vénember jelenik meg. Gondozatlan holmik lógnak rajta: egykori urasági holmik.

– Ki az ott?

– Nem ismersz meg bennünket, Somolyó bácsi? – kérdi Bors.

Az öreg vaksin fürkészik lefelé. Aztán rászánja magát, nekivág a vaslépcsőknek.

– Mi vagyunk azok, öreg – mondja erőltetett kedélyességgel Málnás. – Visszajöttünk.

Somolyó bá' odaér hozzájuk. Arcról arcra néz. Megvizesedett öreg szemeiben lassan kel életre az értelem.

– Ti...? Megjöttetek? Hát mégis megjöttetek?

Megrendülten hagyják, hogy sorra ölelje őket.

Megrendülten hallják, ahogy mögéjük nézve mondja:

– Hát a gyerek? Hova bújt? Nem köll engem félteni, elképzeltem én ezerszer, hogy megérkeztek, oszt' bejöttök, ő meg...

Eljött a nehéz, a mindennél nehezebb perc.

– Nincs itt Kis-Som, bátyám, mert...

– ...odahaza van, mi? Én még épp máma nem mentem haza éjjelre! Hétköznap mindig hazajárok, de máma... izé, én megígértem Kondáss úrnak a halálos ágyán, hogy vigyázok itt mindenre, hát hétköznap itt vagyok, ugye, de aludni hazajárok, csak most...

Bogozni kezdi a kötényén a csomót:

– Megyek máris! Hát ti? Megvagytok erőben, egészségben?

Málnás megpróbál kedélyes maradni:

– Volt elég bajunk, de, amint látod, csak-csak elvergődtünk idáig... Segítettünk forradalmat csinálni, most meg őrségbe járunk. Persze, Lukács nem sokáig

jár velünk, miniszterek kerültek ki a pártjából, hamarosan nagykutya lesz ő maga is...

– Már megint kutya!...

– Jól van, no... Nagyfejű lesz.

– Ha belőlem nagyfejű lenne, Málnás, az nem volna rossz senkinek, még neked se – feleli békésen Lukács. – A pártomat pedig ne bántsd, mert az a munkásemberek pártja, olyanoké, mint ti meg Somolyó bácsi.

– Megyek már... megyek már – hajtogatja Somolyó, kínlódik a csomóval.

De Bors ráteszi a kezét a kezére.

– Nincs odahaza Kis-Som – mondja.

Az öreg fölnéz rájuk. Vizslatja az arcukat, szemüket. Aztán elengedi a kötény korcát.

– A fene ezt a madzagot – mondja.

Borsék némán állnak előtte.

– Hol történt?

– Moszkvában – feleli Bors. – Nem sokkal azután, hogy megérkeztünk... Megsebesült, de nem ez volt az igazi baj... Vérmérgezést kapott.

– Ti... ti vele voltatok?

– Mindvégig, Somolyó bá'. Együtt estünk fogságba...

– Azt tudom.

– ...Együtt raboskodtunk, együtt menekültünk. Eljutottunk Moszkvába, s egy szerencsétlen véletlen... – Lukács észbe kap. Elharapja a szót.

– A holmiját vissza fogja kapni, Somolyó bá' – mondja gyorsan Bors.

– Nem hoztátok el?

– Mi nem. Mindent elszednek tőlünk, sejtettük előre... De jön majd egy elvtárs, Iványi Márton bátyánk, ő elhozza.

– Mikor?

– Azt nem tudjuk még. Azt ígérte, megüzeni.

– Megüzeni?!

– Van összeköttetésünk vele, Somolyó bá'. A tanár úr... egyszóval van egy barátunk, akinek van kapcsola-

ta a szikratávírósokkal. Talán hallott róla, van Csepelen egy szikratávíró, üzeneteket váltanak Moszkvával is.

Málnás és Lukács összenéz. Ez a dolog számukra is új.

Én... szeretnék beszélni azzal az emberrel.

– Beszélni nem lehet, Somolyó bá. Táviratozni lehet. Elküldjük neki az üzenetet, hogy mikor legyen a készüléknél, s akkor lehet távírón érintkezni vele.

Bánom is én, hogyan!

Jól van, Somolyó bá'. Jöjjön el ma este Csepelre. Fölírom magának a címet... legyen ott este nyolckor. Megpróbáljuk a dolgot.

Állnak.

– Most menjetek el – mondja az öreg.

Málnás előbbre lép. Mondani akar valamit. Bors megfogja a vállát, némán figyelmezteti: „hallgass!".

– Isten áldja, Somolyó bá'. Este nyolckor! Rendben?

Nem kapnak választ.

Úgy mennek el, szinte tántorognak a fegyverük súlya alatt, görnyedten.

Somolyó bácsi néz utánuk. Kezében ott van Bors cédulája.

A lépcső hegyében megjelenik valaki:

- Kik voltak azok? Nem hallja? Feleljen!

2.

Minden háziasszonynak van valami „rögeszméje", amelyhez erőnek erejével ragaszkodik: Terinek az ágynemű jelenti ezt. Tán hazulról hozta a habfehér, kikeményített, pehellyel töltött dunnák szeretetét. De hisz nincs is annak párja ezekben az átfűthetetlen pesti lakásokban!

Mikor ismét fölköltöztek, Bors – noha tömérdek bosszúsága volt a hatalmas dunnákkal – óvakodott akár egy arcrándulással is kifejezni: őszerinte fölöslege-

sek... Bezzeg azóta! Álmában is boldogság ringatja a dunnák habjai közt – vagy ennek mégse a dunna az oka, hanem az, hogy oldalán ott szunnyadozik az ő kedves asszonya, túlfelől pedig, mint valami aprócska gőzgép, harciasan szuszog a fia, kicsi Borsó (mert ezt a becenevet kapta a kölök a családi keresztségben), összekarmolászott kerek képén – de csakis az alvás idején – mennyei békesség...

Annak idején, a karanténból Pestre érkezte után, Bors mindenekelőtt családja keresésére indult. Majd a lábát járta le, estére mégis éppen annyit tudott meg felőlük, mint induláskor.

Reményvesztve csöngetett be ahhoz az elvtárshoz, akinek nevét, lakhelyét – még Moszkvában – Iványi bá' diktálta emlékezetébe.

Az összekötő nagy-nagy megkönnyebbüléssel fogadta:

– El nem tudtuk képzelni, mi történhetett veled, elvtárs! Iványi értesített az indulásról, azóta annyi idő telt el, gyalog is ideértél volna...

Bors sebtiben beszámolt kalandjaikról; házigazdájának azonnal felhős lett a homloka:

– Húzd meg magad nálam éjszakára, de holnap nyomtalanul el kell tűnnöd a fővárosból! A katonai meg rendőrnyomozók a nálad sokkal kevésbé „lefeketedett" forradalmárokat is halálra keresik, annyira félnek az orosz bolseviki gondolattól! Sajnos, a pillanatnyi politikai helyzetben nemcsak a liberális polgárok, hanem a munkáspárti potentátok is kénytelenek eltűrni ezeknek a vérebeknek a garázdálkodását!

– Ennyire puskaporos a levegő?

– Vesztét érzi a hatalom, úgy hányja-veti magát, mint a döglődő állat; vigyáznunk kell, nehogy most, a fordulat közelében, kerüljünk a csapkodó patái közelébe. Hallottál a júniusi nagy sztrájkról? Azóta olyan idegesek, hogy a legcsekélyebb megmozdulásért is bilinccsel fenyegetik a munkást, szuronnyal a parasztot, a nemzetiségieket, a „zöld kádert", meg az erdőkbe

húzódott katonaszökevényeket éppenséggel golyókkal keresik. Újabban nemcsak az Oroszországból érkező forradalmárokat üldözik tűzzel-vassal, hanem a jámbor szociáldemokrata vezetőket se kímélik. Hallottad Landler Jenő nevét?

– Nem én.

– Galléros ember, ügyvéd, ő védte a vasutas elvtársakat a sztrájkpörben. Néhány napja már őt is lefogták, sőt...! Az egyik fogdmeg, mikor rács mögé kísérte, elvette a szemüvegét, gúnyosan azt mondta: „Ne féltse az okuláréját, úgyse lesz már arra szüksége magának!" Nem is tudjuk, mi van vele... Egy szó, mint száz, nem maradhatsz Pesten, elvtárs, sőt azt tanácsolom, ne is menj ma haza. Megértelek én, hogy mit érzel, annyi év után végre hazatérsz a családodhoz, s azonnal ismét el kell hagynod őket, de...

– Éppen az az én bajom, hogy semmit nem tudok a családomról! Egész nap jártam a várost, hiába keresem őket! Iványi bátyám is csak hallomásból értesült róla, hogy kisfiam született: találkozott egy szakszervezeti ismerősével, az említette, hogy segélyt adott Terinek tizenötben vagy tizenhatban. Arra gondolok, hogy most, este, benézek még a hűsosokhoz, a szakegyletben akad tán valaki, aki útbaigazít...

– Oda ne menj, hallod-e! Annyi ott a besúgó, mint bolha a lópokrócban!

Elnézte Borsot, ahogy markára ejtette a fejét, valami eszébe jutott az összekötőnek:

– Véletlenül nem falusi lány a feleséged?

– De az. Kunhegyesi születésű, mint jómagam.

– Akkor ott kellene megnézned. Az elmúlt őszön és télen nagyon sok szegény városi proletár falura menekült innét. Ott jobban van ennivaló, mint itt... az örökös gerstli! Utazz el a szülőfaludba, nézz körül. Küldj nekem egy képeslapot, hogy széna-e vagy szalma... Ha nem jársz sikerrel, a magunk módján mi is megpróbálkozunk a fölkutatásukkal, de te semmiképp ne gyere vissza, míg üzenetet nem küldök. Vésd a

fejedbe: ez parancs, nemcsak a saját érdeked...! No, gyerünk, harapjunk valamit.

Ennél a tanácsnál többet amúgy se remélhetvén, Bors elfogadta a kínálást, a szállást, kora reggel pedig egyenest indult a pályaudvarra. Délután föl is jutott a debreceni személyre: föl a magasba, a kocsi tetejére, a kupékban ugyanis embertelen volt a zsúfoltság. Éjféltájt érték el Kisújszállást, akkor már csak néhány nehéz órát kellett átforgolódnia a váróterem kemény padlatán, hajnalban indult a szárnyvonali szerelvény. A pöfögő füttye valamennyiüket a vonaton találta, a félkarú bakter még eldarálta: beszállás Kenderes, Kunhegyes, Hevesvezekény, Heves, Kálkápolna, jegy nélkül büntetés, tilos a köpködés, aztán nagy nehezen elindultak. Magasan állt már a nap, mikor föltűnt a rónán a hegyesi nagytemplom büszke tornya; végigdöcögték a falu körüli nagy ívet, a házak, porták népe – sokukat messziről is megismerte Bors – föltekintett a kattogásra.

...S ekkor, a temérdek nép közt Bors a pillantása egyetlen sugarával meglelte azt a megsoványodott arcú, fejkendős asszonyt, azt a fekete üstökű kisfiút, akik őrá vártak; akik hetek óta, minden áldott nap, ha munkából, ha pihenésből, ha templomból, de a vonat érkezésére mindig kijöttek: hátha...!

Hányszor megálmodta, elképzelte, lefestette képzeletében ezt a percet – s most elhalványult körötte minden szín és minden hang, megszűnt minden mozgás, csak valami rezgő, orgonaillatú pára maradt meg a szivárványhártyáján, amit föl tudott fogni, csak a könnyek sójának ízét érezte az ajkán, csak a napsugarak zápora verte a fejét szédülésig...

...Mígnem egy kemény kis kéz rántása vissza nem térítette a valóságra, fényes fekete szemek fúródtak felocsúdó értelmébe, érdes kis torokhang horzsolta végig a szívét:

– Te vagy az én papám?

Aztán mindketten ott pihentek a karjában; hagyták

elmenni a tömeget, leültek az állomás előtti padra. Teri unszolta volna, hogy induljanak, készít ennivalót, fürdővizet – Bors nemet intett, soha nem érzett fáradtság vett erőt rajta, hagyta ölelni a karját jobb felől, gyömöszölni a kisujját balról; valaki megismerte, ráköszönt, részelt valamicskét az örömükből, de megérezte a percet, s tapintatosan ott hagyta őket. Félórányi csalóka, végtelennek tűnő, délibábos béke szállt Bors fejére, ha nem szégyelli, ott, az állomáson, a nap dajkáló karjaiban elalszik, álmodik, megnyugszik végre...

Ehelyett fölkerekedtek, elballagtak ahhoz a házhoz – távoli rokoné, ahol Teri nem többért: élelemért és szállásért cselédeskedett – amelyben magukat meghúzni remélték; másnap Bors már munkát kapott a Komlóssy-malomban, s harmadnap már menekülnie kellett, mert a református pap följelentette, mint katonaszökevényt.

A kunhegyesi határ egyik része, a taskonyi puszta kirúg a Tiszára; volt ott Borsnak egy jó embere, gyerekkori cimborája, beszerezte őt a halászok közé. Kora őszig ott lappangott, holdas éjszakákon legyalogolta a húsz kilométert Kunhegyesig, húszat vissza, hogy a családjával egy-egy órácskára találkozhassék.

Aztán Teri kapott egy levelet Budapestről, s azon az éjszakán ő ment el Taskonyba, átadni az üzenetet a férjének: közeleg az idők teljessége, a bolgárok letették a fegyvert, kezdetét vette a monarchia agóniája, most minden forradalmárnak az első vonalban a helye...! Két nap múlva két faládányi motyójukkal – meg a dunnákkal – fölutaztak Budapestre.

A *poste restante* üzenet csupán annyit tartalmazott: *várjatok a restiben, erdélyi menekültek lesztek;* ezt hogyanmiként kellene véghezvinni? Letelepedtek, Teri lopva a férjét nézegette, nehogy ismét elvigyék mellőle, kis Borsó szúrósan figyelte a gyanús világot, Bors próbált türelemmel várakozott, igazi lelkiállapotáról csak az árulkodott, hogy újra meg újra megtapogatta a kalapszalagja mellé tűzött ruhatári cédulát – ott ültek, pén-

zük éppen egy pohárka ásványvízre volt elegendő, s ekkor zengzetes német szó hangzott föl a fejük felett:

– „Welche wendung, durch gottes fügung", ahogy ezt I. Vilmos írta Auguszta császárnőnek a sedani győzelem alkalmából...

– Ede?!

– Személyesen, kedves barátom, méghozzá „per varios vasus, per tot discrimina rerum", hogy az isteni Vergiliust idézzem, „oly sok veszedelmen, annyi viszontagságon át..." Nemde kedves feleségedhez van szerencsém? Le se tagadhatná, ami nálad az oly prózai nevű pofacsont miatt csupa dudor, az ő arcára a legkarakterisztikusabb valőröket varázsolja... bocsánat, de ezt a bókot nem tudtam magamban tartani. No lám, itt van szerelmetek gyümölcse is, csapj a markomba, amice, s szólíts Edének te is, ennél praktikusabb név nem létezik, mert ezt hátulról is el lehet mondani, van értelme. Hívhatok egy konflist?

Ettől kezdve könnyen és gyorsan vedlettek át „Erdélyből menekült középosztálybeli családdá". Lakhelyük Dániel Edénél lett: „Egy szót sem erről, kedveseim, mióta hazaérkeztem, egyfolytában félek ebben a nagy hodályban, megvallom nektek, igazán csak szegény édesapám egykori tuszkulánumában érzem jól magam, a többi helyiség mind a tiétek, s legyen a jelszavunk: »in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas«."

– Omnibusszal fogunk járni? – kérdezte érdes hangján kicsi Borsó.

– Ha csak tehetjük – felelte tökéletes komolysággal Ede. – Egyébként, engedelmetekkel, megjegyezném, hogy ez a „szükségesekben egység, kétségesekben szabadság, minden másban pedig szeretet" mondás bizonyíthatóan nem a vallomásos Szent Ágostontól, hanem kései magyarázójától, Rupertus Meldeniustól származik, az ő 1627-ben, Majna-Frankfurtban megjelent Parainesis című könyvét annak idején magam is olvastam.

– Megjelentekor? – kérdezte Bors.

– Aha! Így adod tudtomra, hogy ismét tudálékos vagyok! Ne félj, nem haragszom, ismerem magam: „sesquipedalia verba". Mellesleg, ha meg nem sértelek: meg kellene nyiratkoznod.

– Nekem?

– Neked bizony! A fiaddal együtt! – mondta Teri.

– Nem megyünk! – jelentette ki kicsi Borsó.

– Márpedig a szabótokat csak frizérozás után kereshetjük fel – vetette ellene Dániel.

– A szabónkat?!

Így jött létre az a bizonyos igazi úri família – csíptetőstől, óraláncostul, mellényestül, tollas-kalapostul, matrózblúzostul –, amely annyira meglepte Lukácsékat a Népligetben, s amely néhány napon át kitűnően álcázta Bors meggyarapodott mozgalmi tevékenységét.

Feladata abban állott, hogy a társadalom sokféle rétegében gomba mód szaporodó, de egymást alig vagy egyáltalán nem ismerő – s ha ismerő, akkor rögtön hevesen kritizáló – ellenzéki csoportokat valamilyen módon közelebb hozza a forradalmi munkások szerveződéséhez. Dániel a különféle értelmiségi körök – vagy köröcskék – programjait vetette alá szigorú elvi próbáknak, s végeláthatatlan vitákat folytatott mindenkivel, aki el nem menekült előle.

Október közepétől azonban észrevették: mindkettejüket követik, figyelik, huszonötödike után pedig – mikor Ede is részt vett a még januárban betiltott Galilei-kör ajtaján éktelenkedő hatósági pecsét önhatalmú letörésében – jobbnak látszott, ha Dániel eltűnik fényképész barátja népligeti bódéjában.

Most, ezen a reggelen, immár úgy tűnik: mindez a múlté. Végtére is: győzött a forradalom, vége a háborúnak, megszűnt a „kaiserlich und königlich" világ, minden szónoklat és újságcikk a népet dicséri, a nép előtt hódol – lám, az elnyomók évszázados, egyberozsdállt vaskalitkája a nép erejétől úgy pattant szét, hogy darabjait keresve se találhatni! Bors valami megfogal-

mazhatatlan jó érzéssel ébredezik – a konyha felől finom csörömpölés jelzi, hogy Dániel Ede már készíti a reggelit –, s ebben a jó érzésben nemcsak szerettei melegének sugárzása, hanem az a sajátos lelki nyugalom is közrejátszik, amit úgy neveznek: a teljesülő remények hite.

Az efféle emberben azonban kézen fogva jár a kapok az adokkal: ahogy kinyílik a szeme, Borsot azonnal megrohanják a tennivalói, gyorsan kiugrik az ágyból, de máris késésben érzi magát...

– Hát te? – néz föl Dániel a zománcos kávéfőzőibrik mellől.

– Elaludtam, pedig annyi dolgom volna...

– Nem csoda, jóval éjfél után hallottalak megjönni.

– Csepelen voltam, a te szikratávírász barátodnál. Iványi Mártonnal próbáltunk kapcsolatba lépni... Kis-Som miatt.

– Kis-Som miatt?

– Igen. Találkoztunk az apjával.

Dániel leteszi, ami a kezében van. Őt is megrohanják a moszkvai emlékek.

– Hol akadtatok össze vele?

– A Kondáss házban. A régi műhelyben. Mikor letettük a szolgálatot, arrafele jöttünk.

– Nehéz volt, mi?

– Ne is emlegesd! Nagyjából elmondtuk neki, mi történt, aztán elhívtam Csepelre, hátha közvetlenül érintkezhet Iványival. Sajnos, nem ment, mert Moszkva állandóan adott... A Népbiztosok Tanácsa üzent a kormánynak.

Dániel fölüti a fejét:

– A Népbiztosok Tanácsa? Hallod, ez igen fontos! Károlyi Mihályék teljes odaadással az antantnak udvarolnak; ha tehetnék, akkor – mint Szent István a Boldogságos Szűzanyának – ők egyenest Wilson amerikai elnöknek ajánlanák föl Magyarországot! Ez a moszkvai üzenet nagyon jókor jön, megfordíthatja az egyoldalú nyugati orientációt. Mi állt a táviratban?

Bors a fejét vakarja:

– Elfoglaltam magam az öreggel, csak egy-két mondat maradt meg a fejemben, ahogy áttették a szöveget... Ilyesmi, hogy „...megdobban a szívünk annak a hírnek a hallatán, hogy önök kezükbe vették a béke ügyét, hogy ráléptek arra az útra, amely a régi császári bürokrácia megsemmisítéséhez és Habsburg Károly elűzéséhez vezet; hogy kikiáltják a szocialista köztársaságot és létrehozzák a munkás- és katonaküldöttek tanácsait."

– Bár ott tartanánk! Elsőrendűen fontos politikai tanácsok rejtőznek ebben a szövegben. Mire emlékszel még?

– Várj csak! „Mélységes meggyőződésünk, hogy Magyarország munkásai, katonái és parasztjai nem azért szabadították föl magukat a bécsi bürokrácia és a bécsi kapitalizmus hatalma alól, hogy most a magyar földbirtokosoktól, bankároktól és tőkésektől hagyják magukat kizsákmányolni. Szilárd hitünk, hogy a magyar munkások és parasztok leszámolnak a magyar tőkésekkel és a magyar kormány a magyar munkások, katonák és parasztok kormánya lesz."

Dániel leteszi a kávésedényt:

– Máris megyek Korvin Ottóékhoz. Ez igazi forradalmi program, tehát az új kormány számára elfogadhatatlan.

– Most? Néhány nappal a forradalom győzelme után? A nép nem hagyja annyiban, ha meg akarják állítani...

– Emlékezz az első kiáltványukra! „Győztünk, polgártársak, munkások, katonák, elértünk mindent, amit elérni akartunk, nincs okunk most folytatni a harcot!" Hidd el, hogy ez a moszkvai üzenet olyan, mint a királyvíz, különbséget tesz arany vagy réz között, minden politikusról kimutatja, valódi néphatalmat akar-e vagy csupán karrierista szemfényvesztő.

Bors két kemény pofont ad saját magának:

– Ó, én... én...! Másra figyeltem, nem gondoltam

végig a dolgot. Azzal törődtem, ami a lelkemet nyomta.

– Butaságokat beszélsz, barátom. Emberek vagyunk, emberként kell viselkednünk. Nagyon élénken el tudom képzelni, mit éreztél az öreg Somolyó mellett.

– Nem volt szívem azt mondani neki: „Most már úgyis hiába várunk, jöjjünk el holnap vagy holnapután ismét...” Végül ő hagyott ott bennünket, méghozzá köszönés nélkül.

– Ez is emberi dolog, ha furcsa is. Fogta magát, fölkelt, elment?

– Észre se vettük... Mindvégig eléggé zavarodottan viselkedett, de hát – végül is – a fia volt a mindene...

– ...Meg a cég, mint meséltétek róla.

Van valami Dániel hangjában, amire Bors fölfigyel:

– Ezt miért mondod?

– Nem is tudom. „Quot capita, tot sensus”, írja Terentius: ahány fej, annyi gondolat. Mondd, Bors... Mikor a Kondáss házban jártatok, jól körülnéztetek?

– Nem. Csak a műhelyig jutottunk. Te... te arra gondolsz, hogy Kondáss úr ott bujkál? Ez nem logikus... meg aztán hogy tételezhetnénk föl Somolyó bácsiról... az ő fiát is Kondáss vonultatta be... s különben is munkatársunk volt, osztályos társunk...

– Most éppen úgy beszélsz, mint Lukács.

– Te meg huhogsz, mint a halálmadár!

– Én örülnék legjobban, ha nem lenne igazam! Azért a helyetekben alkalmasint alaposabban átvizsgálnám azt az épületet. No, szervusz, sietek Korvinékhoz!

Bors búcsút int, tenni-venni kezd a konyhában, de a szeme nem azt látja, amire ránéz: az jutott eszébe, hogy Kis-Somot nem Kondáss úr vonultatta be, csupán – csupán! – nem intézte el a fölmentését...

Valaki körülfonja meleg karjával. Valaki hozzásimul. Valaki – ugyan ki? – arcához szorítja az arcát, ajkához az ajkát; minden gond, minden aggodalom eloszlik, eltűnik ilyenkor...

...Csak a kávé! az bizony kifut a platnira.

3.

Budapest rendőrfőkapitányát most másként titulálják – no, nem a neve vagy éppen a személye változott, hanem a beosztásának elnevezése: a Népőrség parancsnoka. Szép, faburkolatú irodahelyiségét természetesen megtartotta: végtére ide vannak bevezetve a telefonok, innen nyílik a külön mosdó, ez a terem leginkább alkalmas a szűkebb vezetői megbeszélésekre is, de – adott esetben, külön bejárata révén – a legbizalmasabb négyszemközti találkozásokra is.

Most például olyan úriember ül a főkapitány – azaz népőrségparancsnok – hatalmas íróasztalának innenső oldalán, aki ha régi, szépen dekorált egyenruhában volna, szerfelett kompromittáló vendégnek számítana. A valakitől kölcsönkapott, túl hosszú és szembetűnően szűk, avítt überciher meg a simlis munkássapka azonban mindeddig kiválóan álcázta ezt az urat, itt viszont – a szólásmondással ellentétben - nem a ruha teszi az embert, hanem az érdek, jelen esetben a régi, kipróbált kapcsolat.

Ám a főkapitány – ha akarja, ha nem – mégis belevegyít a hangjába szemernyi fennsőbbséget, kivagyiságot. Ő ugyanis megmaradt a helyén a fordulat után is.

– És mondja, kedves barátom, hogy megy most a sora? Nem segíthetek valamiben?

– Most ne rólam beszéljünk – recsegi a látogató, s a főkapitánynak el kell ismernie: azért ez a Pali tudja magát tartani. – Most elsősorban arra kell törekednünk, hogy ez a bizonyos távirat semmiképpen ne jusson avatatlan kezekbe, akik pedig tudomást szereztek róla, azok kellő felügyelet alá kerüljenek.

„Nekem akarsz dirigálni? Volt neked elég időd a dirigálásra, mégis ide jutottunk", gondolja a főkapitány, miközben buzgón bólogat:

– Tökéletesen egyetértünk, ámbár én nem látom oly sötéten a helyzetet, mint ön. A távírászok, állami alkalmazottak lévén, esküt tettek a titoktartásra; annak az

egy-két illetéktelen egyénnek a jelenléte pedig, akiket ön megemlített, legfeljebb arra figyelmeztet bennünket, hogy érvényt szerezzünk az előírásoknak és megakadályozzuk azt, hogy boldog-boldogtalan szabadon bejárkálhasson a távíróállomásra.

– Ebből arra kell következtetnem, hogy önök nem terveznek preventív intézkedéseket a már említett személyekkel szemben, akik között – ezt teljes bizonyossággal állíthatom – a legveszedelmesebb bolseviki felforgatók egyike is ott található?

„De okos vagy, de okos! Ha jobban szervezed a munkád, akkor ez az oly veszedelmes felforgató régesrég alulról szagolja az ibolyát, vagy legalábbis ott rohad valamelyik táborotokban!"

– Kedves barátom, ön úgy beszél, mintha nyomtalanul múltak volna el fölöttünk az utóbbi napok eseményei. Bizonyos körülmények – hogy úgy mondjam – megkötik a kezünket. Jogcím nélkül senkit nem tartóztathatok le; ha pedig a vád csupán annyi, hogy az illető bejutott a távíróhivatalba, akkor annak ódiuma részben visszahárul miránk, akik hanyagul, pongyolán őrizzük azt az objektumot, másrészt az is megtörténhet, hogy ilyen módon szivárog ki az, amit titokban akarunk tartani, tehát visszafelé sül el a fegyver.

A látogató finoman elmosolyodik:

– Számítottam erre az érvre. Szó sincs jogcím nélküli letartóztatásról! Tessék, egy szabályos följelentés, aláírva, a cselekmény szavahihető tanúkkal, frontot járt honvédtisztekkel tanúsítva: a nevezett egyén egyetlen revolverlövéssel megölte Pinka Péter főhadnagyot.

„Emlékszem erre a blamázsra, rajtatok röhögött az egész testület."

– No, ez már másként fest... bár, ahogy látom az esemény dátumát, ez némi nehézséget okoz, az eset több hónapja történt.

– Szökésben volt a tettes! Egyébként: annyira magam is járatos vagyok a büntetőjogban, hogy tudjam, meddig terjednek az elévülés határai.

Ó, nem értjük egymást teljesen, kedves barátom. Én s ezúttal a főkapitány némi nyomatékot ad a szónak - kénytelen vagyok több olyan körülménnyel is számolni, amelyek permanensen hatnak, sőt esetleg a jövőben is hathatnak... egy ideig. Nem tehetjük kockára presztízsünket olyan cselekedetekkel, amelyek mögül, hogy is fejezzem ki magam, kilóg a lóláb. Nincs valami meggyőzőbb aduja ebben a játszmában, valami frissebb, mutatósabb dolog? Nem kell feltétlenül emberölésnek lennie! Nekem elég egy jó kövér rablás vagy zsarolás...

Ez aligha járható út. Az illető jelenleg az ön testületének tagja.

– Népőr? Ez nem akadály! Csak nem gondolja, hogy az újak különbek lesznek a régieknél? Addig legyek én szegény köztisztviselő, amíg a Népőrség kebelében föl nem üti fejét a korrupció! A mai nehéz időkben!

Én mégse tartom jónak ezt a megoldást. Valami más kellene.

– Nem bánom, hozzon nekem egy hivatali hatalommal való visszaélést... netán fegyverrel való kényszerítést vagy életveszélyes fenyegetést!

– Ez már valami. Ez talán menne.

– Ugye, ugye! ...Csak arra kérem, saját személyét véletlenül se exponálja az ügyben. Félre ne értse: manapság a volt vezérkariakkal szemben általános averzió nyilvánul meg... Gyorsan hozzáteszem, én természetesen nem vagyok olyan ostoba, hogy azonosítsam magam az olyasfajta – ha szabad így mondanom – hordószónoklatokkal, mint, teszem, a múlt szombati tiszti nagygyűlés az Országház téren... „Nem kell hadsereg többé! Soha többé nem akarok katonát látni!" Megjegyzem, nekem – sokakkal ellentétben – nem az a bajom Linder úrral, hogy iszik, hanem az, hogy ő – éppen ő! – a hadügyminiszterünk. Szegény hazánk! De hisz... a szerencse forgandó, így tanultuk a gimnáziumban, nemde?

A látogató megérzi, hogy ezzel az audiencia véget ért. Mereven fölegyenesedik a kényelmes fotelből:

– Lehetséges, hogy nagyon rövid időn, néhány órán belül jelentkezem.

– Legyen szerencsém, kedves barátom – s a főkapitány melegen, két kézzel szorítja meg vendége kezét. – Előtte feltétlenül szóljon ide telefonon..., sőt az volna a legbiztosabb, ha írásban juttatná el hozzám a megfelelő anyagot. Ha a borítékra ráírja a nevemet és kétszer aláhúzza, akkor azt a porta – ez már régi, bevált megoldás, csak a legbizalmasabb körben ismert – azonnal fölhozza nekem.

Tehát nem akarsz velem találkozni, gondolja keserűen a látogató, de meghajol, veszi a kopott felöltőt, fejébe csapja a simlis sapkát.

– Kitűnő álöltözék – mondja a főkapitány. – Erre tessék... Magánvendégeimnek ezt az utat tartom fenn, mi szükség van arra, hogy akárki az arcukba bámuljon? Viszontlátásra, kedves barátom!

– Az igen közeli viszontlátásra!

A főkapitány utánanéz:

„De sürgős, de sürgős! Pedig... emlékezz csak, ezt is tanultuk annak idején... ira furor brevis est, a harag: rövid őrjöngés, kedves Kondáss barátom!"

4.

Az épület, amelyet a köznyelv Toloncházként emleget – törzsvendégeit pedig a rövidke, már-már kedélyesen hangzó *jergli* néven ismerik – kívülről is meglehetősen komor épület; hát még belülről...!

Borsnak már akkor is rossz érzése támadt, amikor népőrségbeli felettese ebéd után őt jelölte ki két elfogott pályaudvari fosztogató kísérésére. Legalább valami járművet adtak volna! De így, gyalogszerrel, végig a városon, feltűzött szuronnyal két csóró vagány mö-

gött...? Fegyelemérzése azonban erősebb volt, mint viszolygása: teljesítette a parancsot.

Eljutottak baj nélkül a Tolonc hatalmas bejáratához, az iratokat valami csontcsillagos őrparancsnok vette át, elolvasta, bólintott, maga is jöjjön, mondta Borsnak színtelenül. Keresztülmentek a visszhangos, hideg, sötét udvaron, lementek valami lépcsőn, ahonnét csattanások és hangos kiabálás hallatszott Bors egy pillanatig azt hitte, valami brutalitásnak lesz a szemtanúja, ehelyett néhány népőr felhőtlen kedéllyel szórakozott az ablakmélyedésben; az altiszt láttán keményen vigyázzba vágták magukat, az valamit mondott nekik félhangosan, két ingujjas maga után intette a két jasszt, az altiszt intett Borsnak, s ő – meg se fordult – hirtelen kemény markok, öklök és csizmák darálójába került, lerántották róla a kabátot, a cipőt, egy kézfej súlyosan arcul vágta, a gyűrű felhasította a szeme alatt a húst, aztán belökték az egyik zsúfolt *közösbe.*

Bors a folyosón is küzdött, most, a jókora zárka egyik sarkában ülve, csak épp annyit vet oda a többieknek, hogy észrevegyék: nem holmi *freier,* véletlenül idekerült civil ő, hanem igazi *hóhem,* tapasztalt börtönlakó, nem lehet véletlen, hogy annyian püfölték, attól sem féltek, hogy a „külsérelmi nyom" miatt megüthetik a bokájukat. A közös népe ezért magától értődően adott helyet Borsnak a zárka legtávolabbi – legvédettebb – sarkában; érzéseiket csak megerősítette az, hogy az újonnan jött azonnal szétosztotta a zsebében maradt néhány cigarettát, mikor a szippantás sora rákerült, ő is csupán egyet szívott, mint mindenki más...

– Miért hoztak be? – kérdezte végül a korelnök; Bors csupán vállat vont, mindenki tudomásul vette, hogy itt valami komolyabb ügyről van szó, visszatértek a maguk szórakozásához.

A hóhem egyébként furcsa lelkiállapotban van. Nem annak a miértje foglalkoztatja, hogyan lett őrből rabbá alig egy perc alatt; azért eszi magát, ami voltaképp a reggeli, Dániellel folytatott beszélgetés óta furdalja:

hogy ennyi megkínlódott tapasztalat birtokában, ennyi képtelen életfordulat után is, lám, illúzióknak, hamis érzelmeknek engedett, mind a Kondáss-féle műhelyben, mind aznap este a szikratávíró-állomáson.

Ede okfejtése a moszkvai távirat jelentőségéről, majd pedig az a Somolyó bácsival kapcsolatos fél mondat – furcsa módon – olyasfajta érzést keltett benne, mint ami valamikor régen, elemista korában fogta el, ha – már útban az iskola felé – eszébe jutott, hogy nem készítette el valamiből a leckéjét. A feledékenység bűntudata összekeveredett a bizonytalanság érzésével: „Vajon lesz-e időm és alkalmam lemásolni a padtársaméról...?"; no meg a körmöstől, a tenyerestől, a nádpálcától való félelemmel.

A világtól ellopott boldogság: Teri forró ölelése egy időre kitörölte ugyan belőle ezt az érzést, délre azonban szolgálatba kellett mennie s már nem volt ideje bekanyarodni a Kondáss házhoz: ismét furkálni kezdett benne a kukac...

...Ha nagyon őszintén önmagába néz, Bors valami sajátos elégedettséget érez: hibázott, most megbűnhődik érte, lekvittel az élettel – ezt a tanulságot soha nem feledi...! S mert ennél többet nem ér az ügy, fújtat egyet, aztán megpróbál helyet keresni magának a falnál, s – ha már úgyis van alvásbeli hátraléka – szundít egyet. A zárka lakói összenéznek, pillantásukban benne van: ez nem akárki, s ha nem is veszik halkabbra a szót, de arra vigyáznak, ne lökdössék a hóhemet.

Meglehetősen későre jár, mikor Borsot kihallgatásra szólítják.

Kellemetlenül hideg a folyosó köve meztelen talpának, ha lehet, ennél is kínosabb, hogy fognia kell a nadrágját (szíját természetesen elvették a rutinos „kollégák"), de az igazi keserűség még hátravan: a vád, amelyet ismertetnek előtte, s amely félreérthetetlenül a félrevezetett, szerencsétlen öregember ellen szól benne.

Ott, a szikratávíró-állomáson, félfüllel a gépezet kattogására figyelve, Bors – nehéz szívvel, de becsületesen

– elmondta Somolyó bácsinak, hogyan szöktek meg előbb az erdei táborból, aztán Krasznojarszkból, miért kerülhettek azon a ködös moszkvai reggelen a fölfegyverzett villamos puskacsöve elé; most ezt a történetet úgy hallja vissza, hogy Kis-Somot vetették oda áldozatul a bolsevik orvlövésznek, csakhogy saját bőrüket mentsék, értékeit pedig eltulajdonították.

A karanténbeli események, a göthös parancsnok segédtisztjének lelövése, amit az ő nyakába akarnak varrni, csak afféle epizód – mintha kerülnék a téma lényegét, ez persze nem csoda, a forradalmat nem kis részben a harcolni már nem akaró, békét követelő volt katonák csinálták, ezt a Népőrség kihallgató tisztje is tudja.

Az azonban kemény csapás, hogy „maga és társai fenyegetésekkel, sőt fegyverük alkalmazásának ígéretével akarták elérni tetteik következményeinek eliminálását", s innen már jó néhány forradalmi frázis tarkítja a felolvasást: „...megengedhetetlen, hogy a nép nevében működő, a népet védelmező fegyveres testület tagjai visszaéljenek azzal a hatalommal, azokkal a jogokkal..."

A kihallgató első kérdését józserével nem is hallja. Rá kell szóljon a parolis rendőrtiszt:

– Nem hajlandó megmondani?

– Mit?

– A társai nevét.

– Nem ismerem őket – feleli Bors közömbösen.

– Mi igen – mondja a kihallgató. – Majd segítünk magának fölfrissíteni a memóriáját. Előzetesen csupán annyit: nemcsak Málnás és Lukács népőrtársakat gyűjtöttük be, találkozni fog Vincze Józseffel is, előbbutóbb a többiek is előkerülnek.

– A terhelő tanúkkal is szembesítenek? – kérdi Bors. – Ha azok névsora nem teljes, szívesen segítek...

– Ne szemtelenkedjék! – kiabál a kihallgató.

– Ügyvédet fogadhatok?

– Mindennek eljön az ideje. Sorra vesszük a dolgokat, ha együtt az anyag, megkapja maga is, az ügyvéd-

je is – feltéve, ha talál valakit, aki hajlandó lesz ezek ismeretében jó lélekkel védeni magát.

– Tehát elvégeztetett, hogy gazember leszek – mondja Bors.

– Micsoda?

– Ó, semmi... Eszembe jutott egyik barátom szava. Nos, uram, volna egy-két kérdésem!

– Előbb talán majd én...!

– Engedelmet; ha némán kell tudomásul vennem mindazt a töméntelen aljasságot, amellyel megvádoltak, akkor néma is maradok mindvégig.

– Az a maga baja lesz!

– Nem hiszem, hogy csupán az enyém. Nem vagyok jogvégzett ember, de annyit azért tudok, hogy a vádat nemcsak tényekkel és tanúkkal, hanem a bűnös beismerésével is érdemes alátámasztani.

– Hajlandó beismerő vallomást tenni? – csillan meg valami a kihallgató szemében.

– Egy kérdésben igen.

– Mégpedig?

– A segédtiszt lelövése dolgában... az elkülönítő táborban.

A tiszt valami furcsa hangot hallat. Mintha azt akarta volna mondani: „de, hisz...", aztán gyorsan elharapta a szót. Bors agya azonnal összekapcsolja ezt a nyikkanást azzal a megjegyzéssel, amit korábban hallott: találkozni fog Vincze Józseffel is.

– Gondolom, Vincze tagadja a dolgot... Pedig az az igazság, hogy ketten csináltuk – mondja, s csak magában teszi hozzá: „de nem ugyanúgy". – Jóska szerzett pisztolyt egy altiszttől, úgy jutottunk ki a parancsnokságra, aztán... Tetszik tudni, én is úgy vagyok, mint ő: amit nem csináltam, azért nem akarom elvinni a balhét. A fiatal Somolyó dolgában vagy az öregében, nem lesz velem könnyű dolguk. Azt azonban nem venném a szívemre, hogy a segédtiszt ügyében egy ártatlan ember is bajba kerüljön... Ajánlok valamit, kérem szépen.

Éspedig?

– Tessék idehozatni Vinczét. Most azonnal. Itt, az ön füle hallatára, beszélek vele. Megmondom neki, hogy amit én csináltam, azért én tartom a hátam. Mondja meg ő is, ha van valami a füle mögött. Ha nincs, akkor tessék őt elengedni...

– Hohó! El ne szaladjon a ló! Ki mondta, hogy más nincs? Ez a Vincze Egyek községet teljesen föllázította! Elhatározták az urak megölését, még a papét is, mert pénzt kért az elesettekért mondott misék fejében! Csak az orvossal meg a gyógyszerésszel tettek volna kivételt, hogy azokra szükség van!

Bors arcán nem látszik a csalódottság. Abban spekulált: virágnyelven értésére adja Vincze Jóskának, keresse meg Dánielt, adjon hírt az ő letartóztatásáról – ha magára vállalja a segédtiszt halálát, Vinczét esetleg kieresztik... Így azonban nem sok értelme a dolognak. Ha igaz az, amit a kihallgató mond, akkor Jóska semmit nem változott nyár óta, ugyanaz a fékezhetetlen, fegyelmet nem ismerő anarchista, aki volt repülőgépszerelő korában Mátyásföldön – repülőgép! mintha ez a szó csupán a jelentésének a varázsával olyan magasságba lendítené Bors értelmét, hogy egyetlen pillantással átfogja a dolgok összefüggéseit!

Somolyó bácsi mögött nyilván Kondáss úr áll, akinek természetesen igen fontos, hogy Borsék ne eredjenek a nyomába, ne veszélyeztessék – ez eddig is világos volt. Hogy mindez nem csupán személyes ügy, nem önvédelem és nem bosszú, az csak most fénylik föl Bors előtt. Kondáss nyilván látta őket a hentesárugyár udvarán vagy a műhelyben; nyilván tudomást szerzett a távíróhivatalban tett látogatásról is. Hátha ezért – vagy ezért is! – vette rá az öreget a följelentésre!...

De nem – gondolja Bors –, ennek a feltevésnek semmi értelme, a táviratot állami hivatalban állami emberek fogták, fordították, továbbították az illetékesekhez...

Hacsak!...

– Ez más – mondja közben, válaszként a kihallgató

kitörésére. – Ha Vincze másba is belekeveredett, az az ő dolga. Akkor én nem szóltam semmit. De arról azért tessék tudni, hogy én akármikor állom, amit imént mondtam. Azt a táborbeli dolgot vállalom.

– Vállal maga mást is – mondja elégedetten a tiszt. – Maga értelmes embernek látszik. Szerintem hamarosan rájön arra, hogy a konoksággal, a makacskodással nem megy semmire. Ebben az esetben természetesen mi is másként beszélünk.

– Hogy tetszik ezt érteni? – s Bors vigyáz rá, hogy kellő mohóság legyen a hangjában. – Elkerülhetek például a közösből? Az nagyon jó volna! Ott az ember nem tud gondolkodni, csak a tetvekkel hadakozik...

– Valamit valamiért – feleli a kihallgató. Látszik rajta, hogy elégedett magával. – Remélem, nemsokára tudok tenni valamit a maga érdekében.

– Mikor?

– Az magától függ. Hogy mennyire bizonyul értelmesnek. Hogy mikor fogja föl: a töredelmes beismerés használ a maga ügyének.

– Vincze bezzeg külön cellában van – morogja Bors. Vaktában teszi a megjegyzést, de valami azt súgja neki: jó nyomon halad.

– Az veszedelmes figura – jelenti ki a tiszt. „Nem tagadja", örvendezik Bors. – Vincze teljes tagadásban van, nem ért a szóból, azért került magánzárkába.

– Lehet, hogy én tudnék beszélni a fejével...

– Ez átlátszó trükk, ezzel ne kísérletezzék: szépen egyeztetik a dolgokat...

– Mit, uram? Nem mondtam, hogy én vállalom annak a tisztnek a lelövését? Máson meg nincs mit egyeztetni! Vincze nem velünk raboskodott Szibériában... én viszont sose voltam Egyeken! Tessék elhinni, én hatok rá. Velem egész rendesen együttműködött. Lehet, hogy néhány nap alatt meg tudom dolgozni... az pedig nekem is jó, de önnek is.

– Néhány...?! No, ezen még gondolkodom. – A kihallgató fölemeli a hangját: – Vezessék el az őrizetest!

Bors fogja a nadrágját, eltalpal a hideg folyosón a közösbe.

– Mi volt? – kérdi valaki.

– Nem fontos.

A zárkatársak összenéznek: ez ilyen. Nem gondolnak rá, hogy Bors a színigazat mondta: számára most valóban nem az a fontos, mi volt, hanem az: mi lesz.

Néhány óra múlva szólítják. Lekísérik az irodára, megkapja azt a fölszerelést, ami itt dukál: darócruhát, facipőt, csajkát.

Végigkopog a sok lépcsőn, folyosón, aztán megnyitják előtte az egyik vasajtót.

– Szervusz, Jóska – mondja a sarokban gubbasztó férfinak. – De rég láttalak!

Vincze megvárja, míg rájuk zárják az ajtót, visszacsappantják helyére a kukucsot:

– Hát te?

– Ne vesztegessük az időt! Egy hét múlva megszökünk...

– Mi? Innét?

– Mi, de nem innét, hanem útközben, mikor a bíróságra visznek. Addigra össze kell hoznunk valamilyen kerek vallomást...

– Micsoda...? Tudod, mi vagy te? Ócska provokatőr, gyáva alak...

– Ne tüzelj, hallgass végig, aztán ítélkezzél. Ott hagytam abba, hogy összehozunk egy ügyes kis vallomást – amíg az nincs, addig itt tartanak, nem érted? –, viszont időt is kell nyernünk, valamit meg kell tudnom...

– Nem értem.

– Majd megérted! Most inkább arról beszélj: ha esetleg szükség lenne rá, kapcsolatba tudnál lépni az egykori mátyásföldi barátaiddal? Szerelőkkel, pilótákkal...

Megzavarodtál te, mióta nem láttalak. Beszélsz összevissza.

– No, rendben: tartsunk sort. Kérdezz, mire vagy kíváncsi?

Vincze ráemeli árkos szemgödrei mélyén ülő, égő pillantását:

- Először a szökésre. Megbolondulok itt. Pár napja – éjnek idején – ránk támadtak. A forradalom nevében, miránk! De hisz engem csak akkor fogtak meg, mikor rám gyújtották a tetőt... Szalmatető volt, ez falun történt...

– Egyeken. Hallottam róla – mondja Bors.

Vincze megrázza a fejét, mint akinek víz ment a fülébe:

– Hogy akarsz megszökni?

– Még a cirkuszban tanultam egy trükköt – feleli Bors. – Amikor megbilincselnek, megfeszíted a karod. Ha fáj, eltűröd, de feszíted. Előbb-utóbb valamicskével tágabbra veszik. Ha módod van rá, zsebkendőt teszel a csuklódra: esetleg az is segít benne. Gyakorolni kell – nem mondom, eleinte fáj –, ha szerencsésen alakulnak a dolgok, ki tudod húzni a kezed a bilincsből.

Vincze hitetlenül ingatja a fejét. Bors – mosolyog, bólogat.

– És mit akarsz a repülőkkel?

– Azt csak néhány nap múlva mondom meg. Ha beszéltem az ügyvéddel vagy egy látogatóval. Most én is kérdeznék valamit tőled: milyen érzés odafönn?

– Jó.

– Mintha azt hallottam volna, hogy repülés közben hányingert lehet kapni... Van valami ellenszer?

– Annak is megvan a trükkje – feleli Vincze. – Aki tud hátrabukfencet csinálni vagy szaltót ugrani...

– Majd megpróbáljuk – mosolyog Bors.

Örülök, hogy megkapta az üzenetemet, kedves barátom!

Budapest népőrségparancsnoka most is remekül adja a kedélyeset; két kézzel szorongatja a belépő kezét. – Foglaljon helyet minálunk...! Tudja, már szoktatom magam a többes számhoz. Azt beszélik, most már mindenből „tanács" lesz. Nemzeti tanács, papi tanács, nemsokára rendőrtanács... nem mondom, elég sok rossz tanácsot kaptunk, hehehe, még az a szerencse, hogy nem kell valamennyit megfogadni.

Éééél-jeeeen!... – hallik künnről, a zárt ablakokon is keresztül.

– Hogy sikerült idejönnie? Nem volt nagyon körülményes?

– Kellemetlen volt – feleli a látogató. – Rengetegen vannak. Mintha minden csordát idehajtottak volna az országból.

A főkapitány – oldalról – éles pillantást vet vendégére.

„Rosszkedvű vagy, herr oberst. Leszel te még rosszkedvűbb is."

– Magam se vagyok velük másként... Odi profanum vulgus... Csak az a baj, hogy Károly király e hét elején lemondott osztrák császári címéről. Ettől Károlyiék vérszemet kaptak. Azt nem tudom, báró Wlassicsot hogy vették rá: mindenesetre ő kivette a királyból az abdikációt. Most aztán... utánunk az özönvíz. Nincs többé szeretett király, de van „népköztársaság". Valaki azt mondta nekem, hogy ezen a mai összeröffenésen legalább kétszázezer ember fog részt venni. No, ennek az egész dolognak a mi szempontunkból most egyetlen előnye van.

– Éspedig?

– Hogy önnek nem kellett álöltözékbe bújnia.

„Ez a bonmot nagyon fog tetszeni, ha társaságban elmondom."

A látogató nem értékeli az élcet:

– A magam kedvéért soha nem öltöttem mimikrit...! S igen örülök, hogy az üzenet, amely önhöz hívott, ilyen irányú kérést nem tartalmazott.

„Jól vív. Elismerem, jól vív. Jó katona."

– Haboztam, hogy ne tegyem mégis – és a főkapitány részvevő arcot vág. – Ugyanis, végtelen sajnálatomra, egy rossz hírt kell közölnöm önnel. Ezért is fárasztottam ide. Az a bolseviki fölforgató... tudja, kiről beszélek... megszökött.

„No, látod, te se vagy fából. Elég szépen megfehéredtél."

– Ho-hogy lehetséges ez?

– Még nem zárult le a vizsgálat. Útban a bíróság és a fegyintézet között valahogy kiszabadultak a bilincsből.

– Kiszabadultak? Kik?

– Az az ön embere meg egy társa. Az elkülönítő táborban elkövetett tisztgyilkosság egyik tettese. Mondanom se kell, hogy a szökésben vétkes fegyőrök megfelelő büntetést kapnak...

– Bah!...

„Megértelek, barátom, ez rajtad valóban nem segít. Nem szeretnék a bőrödben lenni."

A főkapitány az órájára néz:

– Engedelmet: néhány perc múlva mennem kell. Nem magam, hanem a testület presztízse miatt jelen kell lennem az ünnepségen. Pofafürdő, ha úgy tetszik, de talán ebben a körben megkockáztathatom ezt a szót is: taktika. Nemde a támadás stratégiája megengedi a taktikai visszavonulást is...

– Köz-tár-sa-ság!... – rezegteti meg a kiáltás az ablakot.

– Ha nincsenek e rendkívüli körülmények, gépkocsit biztosítottam volna önnek, hogy kényelmesen és biztonságosan hazaérjen... feltéve, ha nem akarja megtekinteni ön is a ceremóniát. Kérem, úgy tudom, Kernstok Károly tervezte a dekorációt...

– Csapjon beléjük a ménkű...!

„No végre, herr oberst. Végre egy emberi szó, nem az az örökös vezérkari drill."

– Ehhez nincs reményünk, kedves barátom. November közepén már nem remélhetünk zivatart. Csernoch hercegprímás urunk talán közbenjárhatott volna odafönn, de ő most náthás. Azóta náthás, mióta Eckartsauba kellett volna kísérnie a főrendiház elnökét, a királyt lemondatni. Nem mondom, én egy jó kis őszi esővel is megelégedtem volna... vagy valami hideggel...

Az ablak előtt ellibeg valami.

– Hó – mondja önkéntelenül Kondáss Pál.

– Piros hó?! – s a főkapitány szétcsapja az ablakszárnyakat.

Odalenn, a széles utcában, parttalannak tűnő emberáradat. Hangjuk, zajgásuk most akadálytalanul felhőzik föl az ablakokig. S minden arc felfele tekint.

A két úr hitetlenül néz fölfelé.

A levegő telis-tele-pelyhező, billegő, szélfútta röpcédulákkal. Piros, vékony papirosra nyomott szöveg.

– Mi a fene?!...

– Tőlem kérdi? Éppen ön? – s az egykori vezérkari tiszt úgy érzi, most minden eddigi megaláztatásért megfizetett.

A főkapitány dühösen siet ki az előtérbe, kiabálva adja ki utasításait.

Néhány perc múlva már kezükben néhány röpcédula:

„1918. november 10-én az oroszországi munkás-, katona- és paraszttanácsok központi végrehajtó bizottsága megbízásából Lenin elvtárs a magyar forradalmi kormányhoz 1031/11/10. szám alatt egy nyolcszáz szavas szikratáviratot küldött a felszabadult népek részére. Ezt az üzenetet a »népkormány« előttünk mindmáig elhallgatta. Követeljük, hogy azt hozzák azonnal, szó szerinti szövegében nyilvánosságra! Legyen vége a titokzatos mesterkedésnek! Sorsunkat magunk akarjuk intézni! Szocialista köztársaságot akarunk!"

Egymásra bámulnak.

- Kik ezek? - mutat a főkapitány az aláírásra.

„A forradalmi szocialisták."

– Ezek, kedves Kondáss, csakis az ön emberei lehetnek!

– Hogyhogy az én embereim...?!

- Akik ott voltak a távíróhivatalban. Az üzenetet az illetékesek visszatartották... természetesen tanulmányozás végett. Ez onnan ki nem kerülhetett. Itt van, idézik a távirat számát. Ezt csak szem- és fültanú jegyezhette meg.

– De ezek az – ahogy ön mondja – embereim a rendőrség kezében voltak! Miféle állapotok uralkodnak ott, ahonnét hipp-hopp, bilincs ide, őrség oda, táncléptben lehet kisétálni?

A főkapitány elfordul, hogy ne lehessen látni az arcát.

Az ablak alatt most halad el egy óriási transzparens. Az utca egész szélességét elfoglalja:

„Mint a militaristákra, olyan sors vár a kapitalistákra!"

Mire visszafordul, látogatója már nincs az irodában.

Kondáss Pál, jelenleg szolgálaton kívüli vezérkari tiszt, hatalmas, súlyos ember. Át tudja vágni magát a tömegen ár ellen is.

Ahogy halad kifele a Belvárosból, fokról fokra lazul, ritkul a tömeg, de még mindig ezrek és ezrek haladnak makacsul az Országház felé.

Jókora utat kell megtennie a külső Ferencvárosig, de viszi a düh.

Az üzletek csukva, a gyárak kéményei nem füstölnek. Károlyi Mihály gróf erre a napra, a köztársaság kikiáltásának napjára, munkaszünetet rendelt el. Kondássnak eszébe jut, hogy ma még nem is evett; ezek szerint – nem is fog. Jó ideje nem vezet háztartást.

Mikor meglátja azt a sarokházat, ahol gyermekéveit élte, ahol minden és mindenki az ő kedvét kereste, ahol

a tata annyit dolgozott, újra marokra fogja belsejét a gyűlölet azok ellen, akik ettől megfosztották.

Úgy ront be a lakásba, hogy beleroppan az ajtó.

Somolyó bácsi ott ül a szalonban, az egyik kopottas széken. Félfenékkel, vékonyan, nagyon öregen, de... ott ül az ő szalonjukban. Mindenféle kacat, szétrakva az ovális asztalon. Büdös proliholmi.

Mikor meglátja őt, nehezen fölemelkedik:

– Meg tetszett jönni, fiatalúr...

– Mi ez itt?!

– Meghozták...

– Micsoda?

– A fiamé. A fiamé volt. Meghozták. A holmiját meghozták.

– Kicsoda?

– Hát... Bors. Ő volt itt meg egy idősebb ember. Szürke hajú, bajszos. Ő hozta... kinnről. A fiatalúr azt mondta nekem, hogy ezek elherdálták... vagy túladtak rajta. Tessék nézni. Megőrizték. Az övé volt, a fiamé.

– Azt mondja... hogy itt volt? Bors itt volt?

– Kora reggel jöttek. Alig maradtak. Azt mondták, sietni kell. Autóval voltak.

– Autóval!...

Az öreg ránéz Kondássra. Vizes, könnyes szemeiben valami gúnyféle látszik.

– Azzal, fiatalúr. Manapság... manapság már őnekik is lehetséges lett.

Kondáss nem tudja pontosan, mi akad a kezébe: elhajítja. Nem is célzott: csak a harag vezeti a kezét.

Az a valami – afféle papírnyomónak való bronz szobrocska, I. Ferenc József büsztje – halántékon találja Somolyó bácsit. Úgy üti le a lábáról, ahogy a tagló a védtelen állatot.

Kilencedik fejezet

„...Az elnök extázisba kergette magát az ötszázak ülésén: Világforradalom!

Valakiből kiszakadt egy vénasszonyos sóhajtás.

Eltikkadt szemek úsztak a padok fölött.

De ő ügyesen a kétségek fölé tornázta magát: Győzni fogunk, mert győznünk kell a világ proletariátusa nevében. Az összesség testvéri megmozdulásáról van most szó. Mi az idők kiválasztott fiai vagyunk s csak napokon múlik, hogy fölgyulladjon körülöttünk a világ minden nyomorúsága. Nekünk előre kell mennünk, ez a mi sorsrendeltetésünk, s aki gyáván vagy gonoszul elibünk áll, azt könyörtelenül letiporjuk.

A púpos diák lobogtatta a fanatizmusát: Mert aki élni akar, az merjen meghalni is az életért! S kint ekkor itt is, ott is meghasadt a csönd.

Az elnök tovább gombolyította a frázisait.

A sárga téglaketrecekből elindultak a főkolomposok.

Utcák keverték a rohanást. Emberek arcára fölszaladt a lárva. Emberek arcáról leesett a lárva. Valaki értelmetlen szavakat kiabált a telefonba. S néhány egyenruhás kamasz rózsaszínű pátosszal kezet csókolt az anyjának.

Az ötszázak ülésén ebédidő nélkül áttértek a pénzügyi kérdésre. Egy kenderszőke emberke a valuta megjavítási lehetőségéről értekezett. S a teljhatalmú városparancsnok most észrevétlenül kicsúszott az ajtón.

Valahonnan mintha ágyúk döcögését lehetett volna hallani.

A boltok előtt fekete sorokban kígyósodtak az asszonyok.

Percek ólmos testtel estek le a tornyokból.

És minden belesúlyosult az ólomba.

A levegő. A hang. A fény. A hő.

És a formák is elvesztették éles határvonalaikat. Sokáig

mintha az ég és föld találkozása fenyegetett volna. Csak a körutak vetettek föl néhány elevenebb gesztust, de ezeknek sem lehetett megismerni az igazi értelmét. Később strucclábú alakok hasogatták föl az utcákat. Kicsiny örömtüzek fölött kérdőjelek ültek a szemeikben. Mintha tolvajkodnának a levegőből. Mikor egymáshoz küldték a karjaikat, három ujjuk jelesen elveszett a tenyerükben, s azt mondták: A galambok kiröpülnek...

A boltok előtt pedig a lárvás asszonyok: A munkásság már nem tűrheti soká ezt a megkínoztatást!

Ha valakinek meglett volna a tisztavizű szeme, most meglát-hatta volna az akarat szétfiadzó erejét.

A bazilika előtt egy elmaszkírozott pap elejtette az irattáskáját. S néhány pillanat múlva az emberek kezébe, senki sem tudta honnan, belerepült egy cédula: Jézus fehér bárányai! Elérkezett a leszámolás órája!

Mintha száz helyen egyszerre késelték volna meg, fölordított a vörös város: Ellenforradalom!

Néhány bélyeges legény égig kiáltotta a rémületét: Fegyverbe! Fegyverbe!

De a fölszakadt káosz ekkor már magába nyelt minden különvalót.

Az összekötő hídnál egy vörösőr észrevette az első monitort.
Fehér zászlókkal.
Aztán még egy és még egy és még egy és még egy.
Odvas száj volt fölöttük az ég.
S ők, roppant tarajú kakasok, ringatóztak a halálos város alá.

Valaki telefonálni akart, a központ nem vette föl a kapcsolást.

Zabolátlan lélektüzek pattogtak föl az utcákon.
Autók röpültek.
Harangok megoldották a nyelvüket.
Néhány gyereket fölmorzsoltak a kerekek.
Színek szédülést peregtek.
Üzletek elbújtak az alattomosságukban.
A Ludovikában riadóba csattantak a kürtösök.
Házmesterek cibálni kezdték a vörös zászlókat.
Tisztán azonban még senki sem látta a dolgok rendjét.

Könyörületesség fiatal fái virágoztak.

Röpiratok. Akarattal kevert aknák. Jeligék, amelyeket egyre többen kezdenek megérteni.

S az ötszázak tanácsán még mindig szónokolt a kenderhajú emberke: És indítványozom a bélyeggyűjtemények rekvirálását!

Valaki fölszakította az ajtót: Az ellenforradalom!

Mintha mindenki elvesztette volna a fejét.

A rekedt kiáltás keresztülrepesztette a levegőt, s aztán testesen megállt a padok fölött.

A pillanat összetörött a csöndben.

Ablakok megmutatták a nekifeküdt monitorokat.

Egy kancsal szemű meghülyülten csodálkozott: Fehér zászlók alatt!?

Az első hajón mennydörgött a parancsnok: Teljes gőzzel!!

Szócsövek huhogtak.

A parthoz kötött uszályokra is fölszaladtak a fehér zászlók. Egy megbízható monitor mint támadó, kifutott a kikötőből, s a vízen egyszerre az is fehér lett.

Teljes fényű nap megmutatta a pusztulás száját.

Legelőször a púpos diák találta meg magát.

S azután egyszerre: Fegyverbe! Fegyverbe!

De valaki, mintha gyámoltalanul elsírta volna magát: Kikapcsolták a telefont!...”

Kassák Lajos: Máglyák énekelnek (részlet)

1.

– Most mit tegyünk? – Lukács Málnás szemébe néz. Hangjuk nincs: nem akarják, hogy a fogoly megérezze tanácstalanságukat. Hátukban a fekete szempár gúnyos derűjét sejtik.

Ipolyságról indultak kora hajnalban, az 5. hadtest vezérkari főnökének, Craenenbroek Edgárnak a lepecsételt parancsával, amely a fogoly viselt dolgainak részletes elemzésével és a fegyelmi javaslattal foglalkozott (ezt onnan tudták, hogy az illetékes segédtiszt nyomatékosan hangsúlyozta, milyen következményekkel járna, ha a parancs „véletlenül" elkallódna). Lukács – aki ezredpolitikai megbízott mivolta ellenére kezdetben gyanakodott, hogy szándékosan őt bízzák meg a kényelmetlen feladattal – ezek miatt a megjegyzések miatt meg is sértődött, mivel azonban nem volt kin kitölteni a mérgét, eltökélte, hogy semmi, de semmi nem befolyásolhatja a parancs végrehajtásában: az sem, hogy a fekete szemű foglyot jó évtizede ismeri, hogy együtt éltek át száz kalandot, sőt: az sem, hogy a fogoly elfogatása percéig, hadosztály-politikai megbízott lévén, fölöttese volt.

A gépkocsi, mely végigcsinálta a májusi offenzívát, sehogy se tudott óránkint húsz-huszonöt kilométernél többet megtenni, sőt a Rétság utáni szerpentinek közt majd minden kanyarban fölforrt a hűtővize, így aztán a remélt kora délelőtti időpont helyett jószerével délben érkeztek meg Budapestre (az elmaradt reggeli miatt Málnás is olyan morózus lett, mint Lukács a maga bonyolult politikai problémái miatt; egy ízben rá is

kiabált a fogolyra, mikor az fölajánlotta, hogy segít tolni a kocsit az egyik kaptatón).

Beértek tehát a fővárosba; első útjuk a Hadügyi Népbiztosságra vezetett, hogy megkeressék a hadtestparancsnokot, Pogány Józsefet és átadják neki a lepecsételt borítékot. Közölték velük, hogy Pogány elvtársat éppen most választják meg közoktatásügyi népbiztossá, a Kormányzótanács tagjává.

Lukács eleget beszélt (ezekben a júniusi napokban különösen) a forradalmi fegyelemről: nyelt egyet, megkérdezte, most mi a teendő, kinek adja le a levelet és a foglyot. Azt mondták neki, vigye mindkettőt Gödöllőre, a vezérkarhoz. Az autó ismét elindult, a harminc kilométeres távolságot másfél óra alatt tette meg, már a cinkotai emelkedőt se bírta; ezzel az úttal is az ördögnek tartoztak, be se engedték őket, ez az ügy nem tartozik a vezérkarra, fordulhattak vissza. Ezúttal a gépkocsivezetőnek támadt az az ötlete, hogy menjenek a budapesti parancsnokságra, kérjenek tanácsot.

Odamentek, már a kapuban rájuk legyintettek: Elvtárs, nem tud olvasni? Mi a 4. hadtest vagyunk, ez pedig az 5.-nek szól!, s bizonyos célzásokat engedtek meg maguknak, milyen katonaember az olyan, akinek mindegy, van-e valahol vessző vagy nincs vessző.

Most itt állnak tanácstalanul, lassan-lassan délutánra jár, szinte perzsel a nap – de azzal a pörkölő forrósággal, ami többnyire a nyári záporokat szokta megelőzni –, csupa izzadtság rajtuk a mundér, a fogoly pedig kényelmesen csücsül a bőrülésen, elég ránézni, mintha hangtalan nevetés rázná.

– Visszamegyünk a hadtesthez! – mondja mérgesen Lukács. E percben ő a rangidős.

– Aligha! – vágja rá azonnal a gépkocsivezető. – Ezzel a jószággal Alagig se érünk el.

– Akkor begyalogolunk Alagra és szerzünk lovakat – jelenti ki zordon képpel Málnás. Legénykorában szeretett kijárni lóversenyre.

– Induljunk mindjárt lovon – hallik a gépkocsi föde-

le alól. – Nem messze vagyunk Sípos úr birodalmától, ő biztos adna kölcsön... s hogy örülne, ha találkozna velünk!

– Nagyon kérlek, ne beszélj – sziszegi Lukács. – Legyen benned annyi megértés, hogy nem beszélsz!

– No jó! - hangzik a válasz, s a két fényes csizmaszár keresztezi egymást: a fogoly kényelembe helyezkedett.

Ők meg állnak a napon!

– Politikai biztos elvtárs, amondó volnék, menjünk vissza a hadügyihez és várjunk. Előbb-utóbb csak jön valaki illetékes.

– És mi lenne, Lukács, ha a Kormányzótanács épületéhez mennénk? Ha a parancs Pogány elvtársnak szól, akkor neki szól, akármi lesz is belőle!

Mindkét javaslatban van igazság. Lukács – eredendően demokratikus gondolkodású lévén – már-már a csizmákhoz fordul: „hát te mit gondolsz?", de még idejében elharapja a szót. Hej, de nehéz dönteni! Ilyenkor a lehető legokosabb: időt nyerni. Előhúzza tehát a dózniját és körbekínálja a papirost, a dohányt.

A háborúban egyszerűbb a dolog: szemközt ott az ellenség – politikai szóhasználattal élve: a félrevezetett cseh és szlovák proletariátus beöltöztetett fiai, akik mögött a nemzetközi imperializmus urai és tábornoki ruhába öltöztetett ügynökei állanak –, egy kis tüzérségi tűzzel meg kell puhítani őket, aztán: hajrá! Ők – Málnás meg a többi elvtárs – május másodikán, a legelső munkásezredek egyikével mentek ki a frontra, mikor a jelszó elhangzott: Veszélyben a proletárdiktatúra! Az első napok nehézségei, veszteségei után megindult a nevezetes északi hadjárat, azóta – ha kemény harcokban is – győzelmesen hordozták végig a vörös lobogót majd fél Szlovákián, június hatodikán elfoglalták Kassát, tizedikén Bártfát, az arcvonal nyugati részén Körmöcbánya küszöbéig jutottak, ha Mittelhauser tábornok nem kap erősítést, a Pozsonyig hátralevő hetven kilométert is megteszik...

A háborúban egyszerűnek látszik a dolog, de a hábo-

rú: nem csupán harc, *tüzelj!, feküdj!* meg *rá, rá, magyarok!* A katonák – legyenek bár kipróbált prolik, mint Lukács ezredénél is – enni-inni valót, lőszert, pihenést megkövetelő emberek, a Tanács-Magyarország honpolgárai (Lukács ehhez mindenkor hozzátette: s nem utolsó sorban a nemzetközi proletariátus élharcosai): a háború attól a naptól kezdve, hogy Lukácsot – a kipróbált, az Oroszországot megjárt, a komoly munkásmozgalmi múlttal rendelkező szociáldemokrata elvtársat – az ezred második emberévé nevezték ki, a tennivalók, percnyi várakozást nem tűrő döntések, nehezebbnél nehezebb választások szüntelen láncolatává alakult át, s Lukács habozás nélkül megvallotta Borsnak, politikai fölöttesének, a hadosztály politikai megbízottjának: csak azért nem menekül vissza az első vonalba, a lövészárokba, mert azt hihetnék róla: az iskola volt rossz, amelyet végigjárt a pártjában, a módszerei alkalmatlanok, melyekkel az ezred embereihez fordul.

Bors nem azt válaszolta, amit Lukács remélt, hogy ne kishitűsködj, Lukács, megvan benned minden szükséges ahhoz, hogy ellásd a tennivalódat, hanem mindenféle példálózásba kezdett, ilyeneket mondott: „Aki gyakorlati eredményeket akar elérni, annak próbára kell tennie az elméletet!" Előkeresett egy újságot: „Ezt Moszkvából hoztam, idenézz!" Lenint idézte: „...azt, ami van, lehetetlen el nem ismerni: az maga kényszeríti ki az elismerést." Azt magyarázta, hogy ő itt a hadosztálynál nem hadakozik a háborúval, hanem elfogadja a mindenkori helyzetet, s annak alapján alakítja ki a véleményét a tennivalókról: ezért ő valósággal várja a bonyolult helyzeteket, mert több fogódzója van a döntéshez.

Lukács bólogatott, de nem azért, mert meggyőzték Bors szavai, hanem barátjának optimizmusa hatott rá: a hadosztálykomisszáron remekül állt az egyenruha, képe simára borotvált, kerek, szeme élénk, most se hiányzott belőle a szokásos derű, „ez a Bors megint elemében van", mesélte Lukács Málnásnak, a mellé

beosztott küldöncnek, mikor visszatért az ezredhez, „pedig alig-alig fújhatta ki magát a hosszú út óta". Mindenki tudta, aki a politikai dolgokat figyelemmel kísérte, hogy Kun Béla ez év februárjában Borsot bízta meg, hogy a Kommunista Internacionálé alapító kongresszusára kikísérje Rudas Lászlót, a magyar kommunisták küldöttjét. Igaz, az út olyan viszontagságos volt, hogy lekésték a megnyitót, de Bors féltucat határon és száz meg száz veszedelmen át is (jószerével a hátán cipelve a vékonypénzű Rudast), végére járt a megbízásnak, s mikor hazaérkezett, azonnal magas beosztást kapott a Vörös Hadseregben... Ipolyságig.

Mert ott olyasmi történt, aminek nyomán Borsot a hadtest lefogatta, az ő, Lukács őrizetére bízva a fővárosba küldette, s neki most tudnia kellene, hogy kihez forduljon, mit tegyen, de nincs semmi ötlete!

Szívja a keserű cigarettát, eddig csak mímelte a dohányzást, hadd tartson minél tovább a várakozás, hátha történik valami. Bors csizmás lába nem mozdul, Málnás és a gépkocsivezető őrá nézeget, ki kell adni valamilyen utasítást...

Tessék, már dörög is! Nemsokára itt a zuhé.

– Te, Lukács! – mondja Málnás. A vöröses képén furcsa kifejezés jelenik meg. Fölfele bököd a vaskos hüvelykjével.

Újabb távoli, tompa dörej.

– Mi a fene – mondja Lukács, hogy mondjon valamit.

– Te, ez... Ez ágyúzásnak hallik.

– Gyakorlatoznak – mondja a gépkocsivezető.

– Azonnal kísérjetek a hadtestparancsnokhoz!

Bors. Ott áll a kocsi ajtajánál.

– Ne bomolj, hé!

Újabb dörrenések. Mintha sivítást is lehetne hallani.

– Ha nem jöttök, egyedül megyek. Ez ellenforradalom!

– Itt maradsz! – visítja Lukács. Idegességében a pisztolytáskájához kap.

Sivító gumikkal, zajos motorral egy gépkocsi gördül a bejárathoz. Akkorát fékez, hogy fekete nyomot hagy maga után az úttesten.

A kilépő férfi láttán Lukács összevágja magát: mindenki tudja, hogy ő, Szántó Béla vezeti valójában a Hadügyi Népbiztosságot.

– Maguk kicsodák?

– Az 5. hadtest vezérkari főnökének parancsára...

– A gépkocsit lefoglalom! Jöjjenek velem!

Lukács elnyöszörögné, hogy ők foglyot hoztak, meg pecsétes levelet, de...

...De erre csak jó félórai várakozás után kerülhet sor, miközben küldöncök, katonák, polgári ruhás, de nyilvánvalóan a politikai osztályhoz tartozó férfiak érkeznek rohanvást s szaladnak ki a hadtestparancsnoki irodából.

– Tehát? – int Lukács felé Szántó.

– Jelentem...

– Adja ide azt a levelet! – s közben odaszól egy katonának, aki a telefonközpontot kezeli. – Mi van Gödöllővel?

– Jelentem, a központ...! Nem felel a központ!

– Hívja állandóan! – s a népbiztoshelyettes feltöri a pecsétet, átfutja a szöveget, majd éles pillantását Borsra emeli.

– Mielőtt kérdezne, Szántó elvtárs, két javaslatom van – mondja Bors.

– Ebben az ügyben? – emeli a levelet Szántó.

– Nem. Az ellenforradalom ügyében.

– Hallgatom!

– A jelek szerint az ellenforradalmi osztagok elfoglalták a józsefvárosi telefonközpontot. Első javaslatom: tessék elrekvirálni a millenáris mögötti versenyistállók lóállományát a küldöncök számára. Nekünk van ott egy barátunk, kipróbált elvtársunk...

– Maga ismeri az illetőt? – fordul Szántó Lukácshoz.

– Igenis.

– Azonnal kap egy nyílt parancsot, odamegy és meg-

szervezi ezt a dolgot. Feltétlenül jöjjenek a lovakhoz értő emberek is! Indulhatnak!

– Igenis – nyel egyet Lukács. Magával inti Málnást, kimennek. Csak nem lesz baj, hogy itt hagyják a foglyukat!

– Második javaslata?

– Kérem kirendelésemet a telefonközponthoz. Vállalom, hogy megszabott határidőn belül ismét a forradalom szolgálatába állítom. Ha nem tartom be a határidőt, az csakis egyet jelenthet: hogy sem önnek, sem az új hadtestparancsnoknak nem kell foglalkoznia az ügyemmel.

Szántó Béla megütögeti balját a jobb kezében tartott borítékkal:

– Egyet-mást tudok a maga képtelen vállalkozásairól. Hogy kerülhetett ilyen helyzetbe...?

– Hosszú a magyarázat, Szántó elvtárs: számomra már ketyeg az óra.

– Mikorra teremt rendet a telefonközpontban?

– Este hat órára.

– Milyen segítséget kér?

– Csak azt, hogy az illetékes parancsnok tudjon rólam.

– Indulhat! ...S még egy: legkésőbb tizennyolc harmincra visszavárom magát.

– Köszönöm, Szántó elvtárs!

2.

– Tisztelt kollégák, kedves barátaim! Hozzászólásomban olyan kérdést érintenék, amelyet a Közoktatásügyi Népbiztosság előadója sajnálatos módon csak futólag érintett s még e rövid bekezdésben is bizonyos felhanggal...

Fiju-u-u-u-bumm! Dániel Ede szavait kellemetlen, jajgató hang, majd hatalmas robaj szakítja félbe. Az

iskola udvarán egybegyűlt pedagógusok behúzzák a nyakukat, néhány tanítónő sikítani kezd.

– Ez aknavető. Ne tessék aggódni, ha a hangja hallható, akkor máshová csapódik be. Nos, az volt a benyomásom, hogy előadónk az általam szóvá tenni kívánt kérdést túlzottan sommásan tárgyalta. Mielőtt bárki azzal vádolna, hogy értekezletünk emelkedett tárgyát – eléggé el nem ítélhető, kispolgári módon – a piszkos anyagiasság sarába óhajtom lerángatni, egy idézetet tárnék önök elé, nem holmi kufárkodó tőkésbérenc, hanem a német munkásmozgalom kiemelkedő személyisége, Wilhelm Liebknecht ajkáról. Szavai Drezdában, 1872-ben hangzottak el *A tudás: hatalom, a hatalom: tudás* című beszédében. Igazán nem olcsó szellemeskedés részemről, hogy a beszédnek azt a részét citálom, amelyben Liebknecht az iskolaügyet a hadüggyel veti ösz...

Trrrrr-tta-tta-tta! Egy gépfegyver dühös kerepelésben tör ki valahol a közelben.

– ...sze. Nos: „...megbízható kimutatások szerint Poroszországban most ezernél több néptanítói állás betöltetlen, és ezerhétszáznál többet kisegítő erőkkel, jelöltekkel, azaz olyan emberekkel töltenek be, akikről köztudomású, hogy nem felelnek meg még azon túlságosan szerény igényeknek sem, amelyeket képzettség és képesség tekintetében a mai állam a tanítótól elméletben megkíván. Arról azonban még sohase hallottunk, hogy generálisoknak, ezredeseknek vagy akár altiszteknek az állása is betöltetlenül maradt. Honnét van a tanítóhiány? Onnét, hogy amíg a győztes generálisokat, sikerrel működő államférfiakat, akik az uralkodócsaládok hatalmát és dicsőségét véres csatamezőkön szaporították, százezer és millió talléros jutalmakkal tüntetnek ki, vagy amíg az összes állami jövedelmek egynegyed részét a katonaság feneketlen hordajába hordják, addig a néptanítóknak olyan sovány fizetséget juttatnak, hogy a szó szoros értelmében sokszor testének-lelkének együtt tartására sem elég a jövede-

lem, tehát ezek a szerencsétlen állami proletárok kénytelenek a legméltatlanabb módon keresett mellékjövedelmek segedelmével megtölteni korgó gyomrukat!"

– Bravó – kiáltja egy hang.

Mindenki odanéz. Katonaruhás, alacsony, fekete férfi áll az udvar árnyékos sarkában.

– Szervusz, Bors! – mondja Dániel. – Megbocsáss, még nem fejeztem be az idézetet... Nos, tisztelt kollégáim, Liebknecht így zárja gondolatmenetét: „Holmi újdonatúj német Bismarck-legenda a német iskolamestereket ünnepli sadovai győzőkként. Ez az elégtétel azonban mit ér, ha belőle egy harapás kenyeret se lehet vajjal megkenni?" Eddig Liebknecht...

– Bocsánatot kérek – mondja Bors –, csupán afelől érdeklődöm, hogy innen, az iskola felől, nincs valamiféle átjárás a szomszédos telefonközpontba?

– Sajnos, nincs.

– Akkor... elnézést kérek – s Bors finoman, jelzésszerűen összeérteti csizmája sarkát, eltűnik az épület lépcsőházában.

– Nos, engedelmükkel folytatom – emeli föl hangját Dániel. – Azt mondtam az imént, hogy nem aktuális élcelődés vezet éppen ennek a Liebknecht-idézetnek a kiválasztásában. A nemrég kirobbant incidens, amelynek fültanúi vagyunk – de amely természetesen nem zökkentheti ki menetéből jelen értekezletünket –, kitűnően példázza iskolának és hadügynek látszólag egymástól távol eső, valójában nagyon is szerves összefüggését. Nem akarok kérkedni jólértesültségemmel, de jómagam már néhány napja hallom, hogy az ellenforradalom megvetette lábát a Ludovika Akadémián, a magyar katonatisztképzés eme fellegvárában, ahol – sajnos – egyelőre igen kevéssé hódítottak teret az új eszmék. Miért? Mert a ludovikás ifjoncok, akik jó fél órája oly bárdolatlan közönségességgel zavarták meg tisztelt előadónk magasröptű fejtegetéseit, minden bizonnyal alsóbb fokú népiskoláinkban tanulták meg oly

rosszul a leckét, hogy most itt – bízom benne – hamarosan beszekundáznak…

– Nono! – mondja egy hang alulról.

– Egy tisztelt közbeszóló ezzel a „nono"-val nyilván arra figyelmeztet, hogy e szavaimért – esetleges fordulat nyomán – megüthetem a bokámat, s nem azt tagadja, hogy elemi iskolai oktatásunk jószerével a legutóbbi hónapokig vajmi kevéssé állt hivatása magaslatán. Nos, ami az én bokámat illeti: inkább legyen dagadt, de akkor se adok igazat Talleyrand-nak, aki állítólag azt tartotta: „La parole a été donnée á l'homme pour déguiser sa pensée" – megjegyzem, már Plutarkhosznál találkozhatni azzal a szofistákra vonatkozó megrovással, hogy szerintük a beszéd arra való: általa leplezzük gondolatainkat…

– Ne tessenek haragudni – s egy csapat vöröskatona fut végig az udvaron, a maguk mögött húzott géppuska kerekei pedig hangosan csattannak a macskaköveken.

– Térjünk tehát vissza az elemi népiskolai oktatás és a hadügy, esetünkben a forradalom védelme kapcsolatára vagy – ha úgy tetszik – a tanerők fizetésének nagysága és az erőszakszervezetek belső morálja, ütőképessége, szelleme közti egyenes arány bizonyítására!

– Végtelenül sajnálom, de attól tartok, bizonyos idő múlva itt, az önök iskolájának padlásán lövöldözés lesz – mondja Bors. Most jött ki a lépcsőházból; széttárt karral jelzi, hogy mennyire fájlalja a dolgot.

– Ez nagyon, de nagyon kellemetlen – válaszolja Ede. – A tanév bezárása után elrendelt világnézeti továbbképzésnek már erre az első előadásra is nagyon nehezen tudtuk egybehívni iskolánk tantestületét. Nem lehetne valahonnét más helyről…?

– Mindenhonnan lőni fogjuk a telefonközpontot, hacsak…

– Hacsak?

– …Hacsak jobb belátásra nem bírjuk azokat, akik bevették magukat az épületbe.

– A taknyosok…! – tör ki hirtelen az egyik hófehér

hajú, kecskeszakállas bácsi. – Hallotta volna az elvtárs, milyen szemtelen hangnemben, pökhendi modorban válaszoltak, mikor az igazgató elvtárs kikérte magának, hogy betörtek ide!

Dániel szerényen magyaráz:

– Lehetségesnek tartom, hogy arroganciájukkal valójában mélységes belső bizonytalanságukat leplezték.

– Itt voltak? A ludovikások?

– Igen. Átfutottak az udvaron... arrafelé – s Dániel az iskola hatalmas épületének szögletére mutat, ahol átjáró vezet két fal között.

– Ott mi van?

– A leányiskola udvara – hallik egy vékony női hang. – Normális időkben... pardon... régen ott egy vasajtó volt... s mindig zárva, kérem!

– Iskolánkban ugyanis kísérletképpen bizonyos koedukációval próbálkoztunk – magyarázza Dániel.

– Bocsáss meg, az mit jelent?

– Lányok és fiúk közös oktatása és nevelése, amelyet régen – normális időkben, ahogy tisztelt kolléganőnk mondta – a lehető legmerevebben elleneztek a pedagógiában, kérlek. Most nem akarok belemenni abba a vitába, hogy mi ártalmasabb a nyiladozó kamasz- és bakfistudatnak, a tabuk közti szlalomozás vagy a természetes emberi különbségek ismeretéből fakadó tisztánlátás és...

– Most valóban nem a legalkalmasabb időpontnak tűnik ez a jelenlegi, ugyanis... felmerül a kérdés, hová lettek azok a ludovikások, akik bejutottak a leányiskolába? Netán visszajöttek?

– Nem. Nem jöttek vissza. De a leányiskolának is szolgál egy kapuja az utcára.

– Aha. Van ott portás?

– Éjjel-nappal! – sipítja az iménti tanárnő.

– Éjjel is? Itt éjjel is volt tanítás? – néz Dánielre döbbenten Bors.

– Ó, nem... Ott még nem tartunk... De az értekezletek némelyike bizony el-elhúzódott kissé...

Bors megértően bólint, aztán meghajol s elrohan az egykori átjáró felé.

– Halljuk az igazgató u... elvtársat! – kiáltja a kecskeszakállas tanító.

– Igen. Nos, ott ejtettem el rövid időre a fonalat, miszerint a tanerői fizetések szintje, illetve az erőszakszervezetek, de szélesebb értelemben az egész társadalom szelleme, morálja között egyenes aránynak megfelelő összefüggést érzek. El akarom magam határolni e kérdésben Adam Smithtől, aki *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól* című kitűnő értekezésében a tanulóifjúság által megszerzett tudást – amely voltaképpen nem más, mint a pedagógusok által felhalmozott és átadott tudás – egyszerűen állótőkének nevezi; ennél azért bonyolultabb a kérdésnek már a gazdasági oldala is. De vajon nem smithi – bár ellenkező előjelű – egyoldalúság vétkét követjük el, ha teljesen negligáljuk a pedagógusfizetés jelentőségét, és minden oktató- és nevelőmunka indítékát pusztán a tanítók forradalmi lelkesültségében, odaadásában keressük?

– Úgy van! – kiáltják többen is. A népbiztosságról érkezett előadó hol jegyezget, hol gúnyosan integet a fejével.

– A portás nincs a helyén – hallatszik az átjáró felől.

– Ez lehetetlen – feleli Dániel. – Szesztilalom van.

– Jesszusom – kiált a tanárnő. – Most jut eszembe, hogy beteg a portás bácsi! Beüzent, hogy befekszik a klinikára...

– Mi baja? – kérdi Ede.

– Hát... beteg lett.

– Akkora heresérve van, mint a kisbíró dobja! – közli a kecskeszakállas tanító.

3.

– Mi ez?

A csend, amely jó órája telepedett meg a telefonközpont hatalmas épülete körül, mintha repedezne – mintha valaki erőteljesen kopogtatna, zörögne egy üvegablakon. Ütemes, éles csattogás.

Hirtelen két lovas kanyarodik be a sarkon: a paripák nyakára hasalva vágtatnak át a téren. A központ ablakaiból késve kél a puskatűz, a golyók ide-oda pattognak, ahogy gellert kapnak a kövezeten.

– Ezek megőrültek! – mondja Borsnak Felsinger százados, a Martinovics laktanyából érkezett vöröskatonák századparancsnoka.

– Ezek alighanem küldöncök – feleli Bors.

A két lovas már biztonságban. Az egyik: Sípos úr. A másik: dühös, lázasan égő szemű, körszakállt növesztett férfi.

– Vincze Jóska!?

– Én hát! Eleget gatyáztatok ezzel a tyúkóllal! Majd én adok neki!

– Engedelmet, kit tisztelhetünk önben? – kérdi Felsinger.

– A tüzérüteg parancsnoka – mondja Sípos úr. A hadtestparancsnokságtól jövünk... Szervusz, Bors! Az az elvtárs, aki ide küldött, azt üzeni, hogy sietni kell... tudod, kiről van szó!

– Tudom – mondja Bors. – És ő nyilván tudja, hogyha a tüzérek rákezdik, akkor hiába foglaljuk el a telefonközpontot, ott semmi nem marad épen!

– Igen, igen... csakhogy időközben az ellenforradalmárok zavartalanul értekeznek egymással... még a vidékiekkel is van kapcsolatuk! Nincs más választás!

– Mindjárt ideér a tábori vonalam – mondja Vincze. – Közvetlen irányzást alkalmazunk.

– De amíg ideér, addig én megpróbálok valamit mondja Bors. – Felsinger elvtárs, kérlek, fúvass „tüzet szüntess!" jelet. Bemegyek a központba.

Rábámulnak.

– Melyikteknek van egy fehér zsebkendője?

– Hát... sajnos...

– Tessék – nyújtja a zsebkendőt Sípos úr. – De szeretném visszakapni!

– Trombitás! – kiált Felsinger.

Fél perc se telik bele, elhangzik a kürtszó.

– Parlamenter mehet? – kiabál Bors. Nem is vár választ, kilép a sarok mögül, magasra tartja kezében Sípos úr zsebkendőjét.

Csiklandós érzés közeledni a komor épülethez; felrémlik benne az az emlék, amikor Dániellel, Moszkvában, belopták magukat a Sándor kaszárnyába. Ott azonban volt egy-két adu a kezükben...

Várakozik a kapu előtt.

– Mindkét kezét emelje magasra! – kiabál egy érdes hang.

Engedelmeskedik.

Résnyire megnyílik az ajtó:

– Bejöhet!

Elég nehéz befurakodni: a kaput elbarikádozták. Sötét is van, a tér napfénye után káprázik a szeme. Azt azonban máris látja, hogy az ifjoncok között egyetlen egy idősebb, magas, fekete férfi tartja kezében a direkciót – olyan fekete a bozontja, hogy a képe most, borotváltan is kékes. Mint valami olasz vagy spanyol figura.

– Mit akar?

– Megparancsolom – mondja Bors közömbös, társasági hangon –, megparancsolom, hogy azonnal tegyék le a fegyvert, majd zárt rendben hagyják el a telefonközpontot. Őrizet alatt a Martinovics laktanyába vonulnak, további intézkedésig ott tartózkodnak.

Szeme sarkából látja a tisztiiskolások arcát, mozdulatait. Legtöbben meghökkenve hallgatják. Egyikük – lenyalt hajú, szőke, idegesen repkedő szemű fiatalember – éles fejhangon rákiabál Borsra, fegyverét is ráemeli:

– Elég a pofázásból, te zsidó, különben megdöglesz!

Bors odanéz, gúnyosan fúj egyet az orrán át:

– Előbb nyisd föl a závárt, te keresztény úrifiú!

A fiatalember akaratlanul is a puskájára néz: valóban elfelejtette kibiztosítani...

– Hadnagy úr! Hátra! – kiáltja a beretvált férfi.

– Hadnagy úr?! Egy növendék?! De könnyen megy itt maguknál az előléptetés!

A férfi nem reagál Bors szavaira.

– Van még valami mondanivalója?

– Nincs.

– Akkor... négy ember vigye le a többihez!

Bors lustán ránéz:

– Én azt hittem, hogy maga afféle reaktivált tiszt... s a parlamenterekkel való bánásmód elemi kötelességeit se ismeri. Magának ezekkel a nyálas szájúakkal együtt ki kellene járnia ezt az iskolát...!

A férfi fékezi magát: int. A négy „aks" (ahogy egymást nevezik) ellökdösi onnét Borsot, kísérik lefelé a pincébe.

A pince kétfele nyíló ajtaja kitárva, ám mögötte harmonikás vasrács, zárjának kulcsa ugyancsak egy ludovikásnál...

...Mögötte pedig jó néhány ember.

– Jó napot kívánok mindnyájuknak! – köszön Bors.

Kalapos, esernyős, polgáriasan öltözött idős ember ront elő kiabálva:

– Kikérem magamnak! Engedjenek ki!

A rács zörögve összecsapódik.

– Reklamálni jött az úr, erre őt is lecsukták – mondja Bors füle mellett egy köpcös ember. Postásruhát visel, jókora, ápolt, pödrött bajusza van.

Mögötte, félig a falhoz búvva, ott reszketnek a telefonos-kisasszonyok. Elöl egy korosabb hölgy, barna zsabóval díszített blúzban, ezüstláncon függő lornyonnal.

– Bocsánat, ön is fogoly? – kérdi.

– Azt hiszem, igen.

– Úgy értem: kívülről érkezett?

– Parlamenterként.
– Mondja, kérem, mi a helyzet a városban?
– Gondolom, ön itt a politikai megbízott, nem?
– Miből gondolja?
– Mert nem a saját dolgával törődik.
Az idős nő elpityeredik, de rögtön össze is szedi magát:
– Bocsánatot kérek, elvtárs.
– Mondja el, mi történt!
– Váratlanul törtek ránk...
– Honnan? A főkapu felől?
– Igen, de... hogy találta ki, elvtárs? Fegyverrel fenyegettek bennünket, hogy mondjuk meg, van-e másfajta bejárat is a központba...
– És van?
– Az nem bejárat! – szól közbe a postás.
– Hanem?
– A kábelcsatorna... itt. Emögött a vasajtó mögött.
Bors megnézi, amit a postás mutat: méterszer méteres vaslemezes ajtó, lyukacsos födéllel, rajta hosszú szárú lakat.
– Ebben a csatornában elfér egy ember?
– Szűken. A szerelőknek, ugyebár, mozogniuk kell benne. De a lakathoz nincs kulcsunk.
Bors megnézi, megpróbálja erejét az ajtón, közben a zsabós nőtől elnézést kér:
– Ne haragudjék, félbeszakítottam. Tehát váratlanul betörtek...
– Igen. Valamennyiünket egybehajtottak. Először ezt a bejáratot firtatták, de a lányok, ugyebár, erről nem tudnak. Akkor a politikai megbízottakat választották ki... azaz ráijesztettek a kolléganőkre, ha nem árulnak el bennünket, akkor... Mi ketten önként föladtuk magunkat, a kolléga viszont szót emelt az eljárás ellen...
– Becsületére válik – mondja neki Bors.
– Én, kérem, nem foglalkozom politikával... félre ne

tessék érteni... a központba azonban, kérem, idegeneknek belépni tilos.

– Mennyire igaza van – dörmögi Bors. Mindeddig fogást keresett az ajtón, a lakaton. Most végre meg tudja markolni a lyukacsos födelet, megfeszíti izmait... hangos pattanással nyílik szét a zár.

– Akkor talán... mehetünk is. Hölgyeim...?

A nők megbabonázva néznek rá, aztán a csatorna szűk nyílására.

– ...Vagy talán ön? kérdi Bors a postástól.

– Én, kérem, ilyen körülmények között nem hagyhatom el a központot.

– És ön? – fordul Bors a mérges öregemberhez.

– Amíg a reklamációmat el nem intézik, egy tapodtat sem!

– Megértem önöket. Nos, akkor... viszontlátásra. Legyenek szívesek ezt a vasajtót becsukni utánam!

A szűk csatornából meglehetősen sok helyet vesznek el a vastag kábelkötegek; mindenütt vastagon áll a por; a levegő dohos, állott. Borsnak nincs könnyű dolga, ahogy előreküzdi magát, verejtékes arcára percek alatt fekete maszkot fest a piszok. Az a legnagyobb baj, hogy – sötét van. Néha megáll, gyújt egy szál gyufát, aztán kúszik tovább.

Meddig? Nincs mihez viszonyítania.

A gyufa sárgás lángja azonban egy helyütt elfekszik: valami huzat mozgatja.

Hamarosan kiderül: egy akna indul fölfelé a kábelcsatornából. Bors habozás nélkül mászni kezd benne, míg tapogatózó keze bele nem ütközik az aknát fedő vaslemezbe.

Megemelné, de nem akar menni.

Nagyobb erőt ad bele, sikerül is valamicskét följebb emelnie, de nagyon nehéz.

Újabb kísérlet – végre sikerül. Valami zárt udvarfélében találja magát.

Ismerős!

Ahogy kimászik az aknából, fölfedezi, hol van: a leányiskola udvarán!

Ott az átjáró... Mögötte pedig ott a tantestület. Még mindig Dániel Ede beszél:

– ...Joggal hivatkozhatnak arra, tisztelt előadó, hogy már április huszonegyedikén egységesen ezer korona előleget kapott valamennyi magyar pedagógus... De ezt a „már" szócskát a mondat más pontján elhelyezve ez a tény azonnal új arcát mutatja: már két hónapja, hogy ez a pénz a pedagógusok életszínvonalát emelni volt hivatott, azóta azonban nem volt képes világra jönni a megfelelő szabályrendelet, amely a fizetést... Hát te?

Odanéz a bemocskolt, fekete képű figurára. Egy nő sikít...

Ó, semmi, semmi nyugtatja őket Bors. – Igazán sajnálom, de errefelé a legrövidebb.

Honnan?

A telefonközpontból. Egy kábelcsatorna aknája a szomszéd udvarra nyílik.

– Akkor nyilván azt keresték a ludovikások!

– Lehetséges. Mindenesetre... ha fölfedeznék és erre próbálnának menekülni...

Értelek, Bors. Menj csak nyugodtan!... Nos, kedves kollégáim, mondanivalóm végére értem...

Ezt azonban Bors már nem hallja: rohan ki az iskolából.

A sarok mögül Felsinger látcsövezi az épületet.

– Mit látni? – kérdi Bors.

– Semmi mozgás... Pedig félórán belül... Hát te hogy kerülsz ide?

Bezártak a pincébe, de kiszöktem a kábelcsatornán. Mi van azzal a félórával?

– Félórán belül tüzérségi tüzet nyitnak az épületre.

Bors megvakarja a fejét:

– No, megyek, megmondom nekik. Hol a trombitás?

– Vissza akarsz menni?

– Természetesen! De ha valami akadály lenne, a

pincével vigyázzatok, ott őrzik a foglyokat. No, fúvass „tüzet szüntess!"-t... Hé, odabenn! Parlamenter mehet?

Ismét szól a kürt, Bors ismét végigmegy a téren, fejcsóválva nézi a fehér zsebkendőt: még egy út a kábelcsatornán, nem lesz mivel jeleznie.

A kapu résnyire megnyílik – úgy is marad. Nemcsak a ludovikások, hanem a fekete képű vezetőjük arcán is mérhetetlen meglepetés.

– Elfelejtettem mondani, hogy a tüzérség már fölvonult, s negyedóra elteltével közvetlen irányzással lövi szét ezt a tyúkketrecet, magukkal együtt! Okosabban teszik, ha megadják magukat!

Elsőnek a férfi tér magához:

– Hazugság! A tüzérség a mi oldalunkon van!

– Ez téves általánosítás, jóember. Akadtak tüzérek, akik átálltak – de nem mind. Ez bizony így szokott lenni: a vágyak erősebbnek tűnnek a valóságnál. Szubjektív idealizmus, mondaná egyik ismerősöm...

– Letartóztatni! ...Mire várnak?

– Nem értik, hogy lehetek itt újra – feleli könnyedén Bors.

Válasz helyett maga a fekete képű lökdösi előre Borsot a revolverével, egészen a pince vasrácsáig.

– Miért engedte ki ezt az embert? – ordít rá az őrt álló aksra.

– Alázatosan jelentem, én nem engedtem ki innen senkit.

– Ejh, ne mondja... – ravaszkodik Bors. – Emberek vagyunk...

– Ha bárkit kiereszt, keresztüllövöm! – üvölt a fiatalemberre a férfi.

– Megint én vagyok – mondja Bors, ahogy becsattan mögötte a vasrács. – Hogy vannak? Mi újság ennek az úrnak a reklamációjával?

– Kérem – mondja a bajszos postás –, én, sajnos, nem vagyok illetékes.

– Kusssss! – ordít be az őr.

Bors hátrább húzódik, száját a postás füléhez közelíti:

– Mondja! A csatornának van ága az épületen belül is?

– Természetesen! A kezelőteremhez! Egyenest fölfelé!

– Megtenné, hogy falaz nekem kicsit? El kellene takarnia a kisajtót...

Egy perc, s már ismét a kábelcsatornában van, de most fölfelé kell kapaszkodnia. Itt sincs több hely, több levegő – de az esély, amelyet feltételez, minden fáradságot megér.

A kezelőterem padlatában nem vaslap, csak egy deszkaajtó védi az akna fedelét. Bors milliméterenkint emeli följebb-följebb, körülvizslat: itt számítani kell arra is, hogy valaki őrzi a termet. A magas, hosszú, szekrényforma pultok között azonban senki... azaz Bors mögött valakinek a szép vonalú lába feje, karcsú bokája, fodros szoknyája!

A kisasszony most veszi észre az aknából kitekintő férfit. Sikítana, de Bors elmosolyodik, szájára tett ujjal figyelmeztet hallgatásra. A kisasszony becsukja a száját, legörbül az ajka, kövér könnycseppek gurulnak lefele az arcán.

– Miért sír? – súgja Bors.

– Be vagyok zárva!

– Miért?

– Nekem kell kapcsolnom... ezeknek!

Bors kimászik az aknából:

– Rögtön elintézzük! ...Mondja, hallani innen, amit ezek beszélnek?

– I-igen!... – s a kisasszony egy fülhallgatót nyújt át Borsnak. – Ezen keresztül!

Bors fülel:

– Tudja, mit hallok? A nagy semmit a két kis fiával! Még egy kérdés: én tudok innen beszélni?

– Kivel?

– Mondjuk: a portával. A nagykapuval.

– De ha rájönnek, hogy innét...

– Nem jönnek rá. Odacsengetne?

A telefonos-kisasszony remegő kézzel dugaszol, jelez. Bors kedélyesen szól a készülékbe:

– Halló! Ön az, főnök?

– Ki beszél ott? Kokó?

– Nem Kokó! A parlamenter! Figyelmeztettem magát, hogy kevés az idejük... azóta további tíz perc telt el. Gondoljon arra, hogy a növendékekkel nem megy sokra. Az első ágyúlövésnél az egész társaság hazaszalad a mamához... Jé, ez lecsapta a kagylót!

– Igen, kérem, a hívott fél megszakította a beszélgetést – bólint a kisasszony engedelmesen.

– No, akkor én megyek. Kisztihand... azaz, bocsánat, nem hallotta véletlenül a Kokó becenevet, mióta ide kényszerítették?

A telefonoslány elpirul:

– Véletlenül hallottam. Pelsőczy urat kereste... ez az a férfi, akivel ön beszélt. Az is hívta, de olyankor mindig kiküldött engem innét.

– Tehát nem tudja a számát! ...Ez elég baj. No, majd csak rájövünk, ki az. Csókolom a kezét! – s ezzel eltűnik a kábelcsatornában.

4.

Pelsőci Pelsőczy Egon, tartalékos százados, revolverrel a kezében száguld le a pincelépcsőn.

Viszonylag kevés frontszolgálat van mögötte, de annyi tapasztalatot már szerzett, hogy fölöslegesen ne vesztegesse az idejét. Mikor a parlamenter másodszor megjelent a kapuban, ő már bizonyosra vette, hogy a pincéből ki lehet jutni a szabadba.

Ha a fenyegetésük igaz, akkor ezek perceken belül kifüstölik őket a központból, jó, ha valaki megmarad hírmondónak. De ha van egérút...

Félrelöki a vasrácsnál posztoló, jelenteni próbáló ludovikást:

- Kinyitni! Világosságot!

A parlamenter persze – nincs. Sebaj! Valaki rögtön megmondja, hol a rejtekút. A postás? Férfi, hátha a nők előtt bátornak akar mutatkozni. A zsabós nő? Az biztos nem beszél. Mögötte azonban ott a többi kisasszony. Elkap egyet, rászögezi a pisztolyt:

- Hol szökött ki? Nyisd ki a szád, különben...

A nő csak nyöszörögni tud.

Ellöki. Jobb ötlete támad:

- Ha megmondják, valamennyien elmehetnek. Öt perc múlva ágyúzni kezdik az épületet. Nem akarom, hogy ártatlan emberek is meghaljanak. Nos?

A postás mozdul, körülnéz, tekintete találkozik a zsabós nőével, becsukja a száját.

– Nekem semmi közöm az egészhez! – recsegi valaki. Az öregúr, aki reklamálni jött. – Ki-be futkosnak itt, mint a patkányok! Szép kis vircsaft!

– Hallgatom, uram – lép hozzá Pelsőczy.

– Szégyellje magát! – rivall a bácsira a zsabós.

– Maguk szégyelljék magukat! Ha rendesen végzik a dolgukat, soha ide nem jövök! Ott bújt ki, azon a vasajtón!

- Őrség...!

– Igenis!

– Ezeket fölvinni! Mindegyiket kiállítani egy-egy ablakba! Gyorsan! Utána: mindenki számára gyülekező itt, a pincében!

Elvigyorodik: amíg a civilek az ablakban strázsálnak, a vörösök aligha kezdenek ágyúzni. Annyi idő mindenesetre van, hogy telefonálhasson, megtudhassa, mi a helyzet a városban.

Fölrohan a kezelőterembe.

A kis nő sápadtan áll föl a pult mellől:

– Menjen le a földszintre! Gyorsan!

– I-igenis, kérem.

Pelsőczy megvárja, míg becsukódik az ajtó: a konspiráció mindenekelőtt.

Elmormogja a számot, a dugaszolóval létrehozza a kapcsolatot.

– Halló! Kokó? Itt Egon! ...Igen, tartjuk! Mi újság? ...Mi az, hogy nagyjában-egészében...? Perceken belül ágyúval kezdenek lőni bennünket, s akkor önök általánosságokkal etetnek bennünket? ...Világos, egyértelmű helyzetképet kérek! ...Mi az, hogy nem alkalmas? Maguk ott ülnek, iszogatnak, játszanak a gombostűkkel a térképen, mi meg itt vérzünk ...No, ebből nekem elég. E-lég! ...Igen, föladjuk és eltűnünk! Arra tettem esküt, hogy a rám bízott legénységet minden körülmények között ...Nem érdekel, s csak annyit mondok, jaj maguknak! Maguk még nem ismernek engem!

Levágja a dugaszt maga elé, jóízűen kikáromkodja magát, aztán kirohan.

A földszinti ablakok mindegyikében egy-egy nő vagy civil. Az aksok egy része nem hajtotta végre a parancsot: ott bámészkodnak, gusztálják a nőket. Pelsőczy a levegőbe lő; a nők sikoltozni kezdenek.

– Azt mondtam, gyülekező a pincében!

A sok világos kabátos ifjonc – még hogy hadnagyok! csupa takonypóc! – ott nyavalyog a lépcső aljában. Lesz mit mosni anyukának, ha ezek végigmásznak a földalatti csatornában...

Kiadja a megfelelő parancsokat. Az első ember már bújik is befelé. Pelsőczy az órájára néz: elég lassan haladnak. Még van idő tönkretenni a központot.

– Öt ember, hozzám! A többiek a legszorosabb távközzel egymás után!

Föl a kezelőterembe... de nem tudnak bemenni.

Pelsőczy dühöngve keresi zsebében a kulcsot. Úgy emlékszik, nem zárta be maga után az ajtót...

Igen, itt a kulcs! ...Azzal se megy.

Beleereszt egy sorozatot a zárba: nem használ.

– Törjék föl! Vállal! Neki!

Mindhiába.

– Parancsnok úr! – vinnyog az egyik aks. – Innen, az emeletről látni: a vörösök hason csúszva közelednek az épület felé.

– Tűz!

Könnyű mondani: a ludovikásoknak nincsenek fegyvereik. Jellemző: lennhagyták a pincében, mikor szólította őket...

Dühödten lövöldözni kezd. A vörösök védtelen rajvonala meginog: visszaszaladnak. Lőni nem mernek az ablakba állított civilek miatt.

– Le a pincébe! – ordít a fiúkra, s gyorsan tárat cserél a revolverében...

...Későn észleli a nyakát meglegyintő huzatot, amely a kezelőterem kinyíló ajtaja felől támad. Csak a szeme sarkából látja, ahogy egy zömök test felé repül. Csak arra van ideje, hogy helyére zökkentse a biztosítékot: a támadó leüti a lábáról.

A revolver tompán dörren egyet...

...Nem kell verekedni. Pelsőczy Egon, tartalékos százados, az 1919. június 24-i ellenforradalmi puccs egyik meggyőződéses önkéntese, aki – a front összeomlása után – a forradalommal semmi közösséget nem vállalva, szülei pelsőci kastélyában húzódott meg, és Csízfürdőn csigolyameszesedését ápoltatta, majd – gyerekkori barátja, az összeesküvésben tevékenyen részt vállaló, történelmi nevű Bebek András hívására – Pestre rohant, s a telefonközpont elfoglalását vállalta magára, pelsőci Pelsőczy Egon nem mozdul többé.

Bors leereszti ütésre emelt öklét.

Megfordítja ellenfelét. Kiveszi görcsösen markoló ujjai közül a revolvert, majd – pillanatnyi habozás után – a belső zsebből kiemeli az irattárcát is.

Tekintete Pelsőczy gyűrűjére, órájára esik. Azt is magához veszi.

Percek maradtak a cselekvésre!

– Kisasszonyok! Uraim! – rohan le a földszintre. Sorban szedegeti le őket az ablakokból. – Gyorsan föl a kezelőterembe!

Még látja, hogy a sarok felől Felsinger emberei rohanni kezdenek az épület felé, aztán lesiet a pincébe.

A vasrács zárjában még ott a kulcs. Behúzza maga mögött a rácsot, ráfordítja a kulcsot, majd leteszi, olyan helyre, hogy némi fáradsággal, esetleg valami seprő vagy hosszú nyelű tárgy segítségével elérhessék azok, akiknek szükségük van rá.

A kábelcsatorna nyitott ajtaja felől még hallani a csúszó-mászó ludovikások előrehaladásának zaját.

5.

Méhkasként zúg, gőzerővel működik a telefonközpont.

Az előcsarnokban – rögtönzött tanácskozás. Ott van Felsinger, Vincze, Lukács és Málnás, még Sípos úr is bejött, miután a lovakat az épület előtti díszes vaskerítéshez kötötte.

Dániel Ede viszi a szót:

– Egyszerűen nem hiszem el, amit mondtok. Bors mindvégig strammul viselkedett. Ő hívta föl a figyelmünket a kábelcsatorna aknájára: ha nem szól, a ludovikások büntetlenül meglógnak. Így mindegyiknek nőtt egy dudor a fején...

– Hogy csináltátok?

– Szervezés kérdése az egész! Sorban előkerültek az aknából. Én ott ültem, olvasgattam kedvenc Tacitusomat, mutattam nekik az utat a kijárat felé. Ahogy beértek a sötét előcsarnokba, egyik kedves kollégám mindegyiket fejbekólintotta, két másik pedagógus pedig behúzta őket az osztályterembe. Semmi bajom nem volt velük... bezzeg a népbiztosságról érkezett küldött! Elvi kifogásai voltak!

– És?

– Leszereltük, kérlek. Könnyű lesz megkülönböztetni, az ő ruházata nem piszkos, nehogy őt is bevigyé-

tek... De térjünk vissza Borsra! Valójában mi történt? Miért tartóztatták le?

– Árulás miatt – mondja Lukács komoran. – A 11. számú munkásezred már csaknem elérte Selmecbányát, talán egy órányira voltak a várostól, mikor megtagadták az előrenyomulást, és elhagyták a frontot. Mintha kéjutazáson lennének, szépen visszamentek Ipolyságra – testületileg! – és gyűlést tartottak...

– Ejha!

– ...Ahol azt a határozatot hozták, hogy az ezred feloszlik és hazamegy Pestre. Még nem végeztek, mikor megérkezett a hadosztály politikai megbízottja, azaz Bors, s ahelyett, hogy a törzzsel meg a tartalékkal körülfogta volna a lázadókat, megtizedelte volna őket, hogy észre térjenek – nem, ő bement közéjük, elkezdett vitatkozni velük...

– Nyilván azért, hogy visszamenjenek az első vonalba!

– ...S ezzel hallgatólagosan tudomásul vette, hogy a hadseregben szavazni lehet arról, harcolunk-e vagy sem. Ez elvi kérdés, ebben nincs pardon. Igenis, könyörtelenül... Nem gondolsz arra, milyen helyzetbe hozták például a többi ezredet?

– A csepeli ezred egyik szárnya teljesen őrizetlenül maradt – mondja Málnás. – Ha az ellenség előbb ébred, bekeríti s mind egy szálig lemészárolja őket!

– Nem gondolom, hogy Bors megdicsérte őket emiatt...

– Nem hát! Még rá is lőttek – kottyantja el Málnás.

– ...De nem ezen áll vagy bukik a vád. Ő utólag próbált változtatni a helyzeten, nem?

– Értsd meg, azzal, hogy szóba állt velük, törvényesítette az árulásukat...!

– Ne haragudjatok, hogy közbeszólok, de most tulajdonképpen hol van az elvtárs? – kérdi Felsinger.

– Nyilván meglógott a ti oktalan és értelmetlen vizsgálatotok elől – vigyorog Vincze Jóska. – Nekem az a véleményem, nagyon okosan tette...

Ezt vártam tőled morogja Lukács.

Megígérte Szántó elvtársnak, hogy este fél hétre jelentkezik nála! – kiabál Málnás.

– És ha valahol sebesülten fekszik vagy éppen...? szólal meg Sípos úr.

Ez csendet teremt.

– Átkutatjuk az épületet meg azt a kábelcsatornát indul Felsinger.

– Bocsánatot kérek...

Az egyik telefonos-kisasszony. Vékonyka, szőke, riadt pillantású.

Azt hallottam, hogy keresik azt az elvtársat, aki bemászott a kábelcsatornába. Én azzal beszéltem!

Miről, kedves kisasszony? – kérdi Dániel.

Pelsőczy úrról... meg a beszélgető partneréről. Akitől utasításokat kapott. Valami Kokóról.

Ki az a Kokó? Meg az a Pelsőczy?

Azt én nem tudom, kérem szépen. Csak azt tudom, hogy kereste Pelsőczy urat... akit az imént vittek el – s a kisasszony megborzong. – Pelsőczy úr telefonon beszélt ezzel a Kokóval. Olyankor mindig kiküldött engem. Szerintem azonban az a... az az elvtárs kihallgatta Pelsőczy és Kokó beszélgetését. Ő talán tud valamit róluk...

– ...S most az ellenforradalmárok vezetői után nyomoz. Minden világos! Ez ráillik Borsra! – lelkendezik Dániel.

– Ez anarchikus eljárás – jelenti ki Lukács. – Kicsiben ugyanolyan, mint nagyban azoké a dezertőr 11-eseké. Most mivelünk mi lesz? Bennünket bíztak meg azzal, hogy átadjuk őt az illetékes katonai szerveknek! Egyszerűen cserbenhagyott bennünket!

– Hülye lett volna időt veszteni vagy éppen végleg lekésni az üldözésről! – vág közbe Vincze.

Ismét hevesen áll a vita, egymás szavába vágnak.

Sípos úr ott áll félrehúzódva. Enyhe rosszallás a képén.

Mi a véleményed, Sípos úr? kérdi Dániel.

– Eszembe jut egy eset, Fidélisnek hívták a lovat... a regölyi ménesben nevelkedett, Tamási környékén. Mindenki azt mondta, párja nincs reménység, ha beérik... No, nem sokkal azelőtt, hogy a versenyre indították volna, a ló eltűnt.

– Eltűnt?

– A lovászok valami butaságot csináltak... A ló eltűnt. Keresték egész Dunántúlon... sehol. Mindenki belebetegedett az izgalomba, hogy most mi lesz, csak a főlovászmester nem. Az azt mondta: előbb-utóbb jelentkezik.

– Jelentkezik? A ló?

– Persze. Életjelt ad magáról. Volt neki valami elintézetlen ügye, ha azzal végez, előkerül. Így is történt.

Dániel az orra hegyére teszi az ujját:

– Értelek. Arra célzol, hogy Bors – megfelelő időben – üzenni fog. Ebből következőleg: készen kell állnunk, hogy megkapjuk a hívását... Kisasszony!

– Tessék parancsolni, kérem...

Volna szíves följegyezni a számomat... A szomszéd iskola igazg... vagyis vezető tanára vagyok, Dániel Ede. Megtenné, hogy közli a kolléganőkkel is: ha Bors jelentkezik, azonnal hozzám kapcsolják...?

6.

Rhédey báró leteszi a telefont. Arca feszült, nyúzott. A szivarját bizony összeharapdálta, pedig ezt másoknál mindig nehezményezi.

Csenget az inasnak.

– Kérdezze meg Zita grófnőt, alkalmatlankodhatnék-e nála egy percre!

– Igenis, báró úr.

– A legutolsó vendégünk is elhagyta a villát?

– Igenis, báró úr.

Egy intéssel elbocsátja az inast. Most – egyedül maradván – végre elengedheti magát.

A puccs bukása immár kétségtelen. A Dunán felvonuló monitorok teljes gőzzel elhajóztak délnek, miután lényeges kárt nem tudtak tenni a Duna-parti Szovjetházban. Az Engels laktanya tüzérei, akik az első ágyúlövéseket leadták, órák óta a vörösök foglyai. A Ludovika ostroma még tart ugyan, de az aksok helyzete reménytelen. A telefonközpontot visszafoglalták, sőt ez a Pelsőczy...

Kopogtatás.

– Tessék!

– Báró úr, a grófkisasszony várja a báró urat.

Rhédey eloltja a szivart – amúgy is rossz szagú csutka az már – s megpróbálja helyére igazítani az arcát.

Unokahúga, mint mindig, most is hűvös, halványlila szépségében fogadja. Szív alakú arcát gondosan frizérozott vörösesbarna haj keretezi, kissé dús idomait feszesen tartja a fűző.

– Örülök, hogy látlak, bácsikám! Már azt hittem, sose szabadulsz meg attól a sok fura alaktól...

– Remélem, nem inkommodáltak téged...! Hja, a közszereplés, ahogy mondani szokás: ahol fát vágnak, ott forgács is akad. Most azonban, megnyugtathatlak, egy ideig nem élek vissza vendégszeretetteddel... azaz... egy utolsó szívességet kérnék.

– Nem szeretem ezt a jelzőt, bácsi: kellemetlen hangzású, s nagyon ritkán felel meg saját tartalmának.

– Mindig tiszteltem az eszed, húgocskám... Nos, a közeli percekben egy úriembert várok ide... akit azonban nem ismerek. Igaz, Bebek Bandi állt jót érte, a pelsőci Bebekek egyik legértékesebb sarja...

– Ezzel nem mondtál túl sokat, bácsikám. Az értékes Bebek éppen bokájáig ér a gyenge Rhédeyeknek... azt hiszem, ennyivel tartozunk a családnak.

– Köszönöm, valamennyiünk nevében! Nos, Bebek úgy ajánlotta nekünk földjét és gyermekkori barátját, ezt a bizonyos pelsőci Pelsőczy Egon tartalékos századost, mint izzóan nemzeti érzelmű, őskeresztény, minden szempontból megbízható, legfőként pedig fronton

szerzett tapasztalatokkal rendelkező tisztet. Különféle okok miatt ez a Pelsőczy csak ma délelőtt, mondhatni: utolsó pillanatban érkezett meg a Felvidékről, ezért Kokóval nem is találkozott, Lemberkovics Jenő igazította el...

– Szegény Pelsőczy, fej helyett a lábhoz került, s milyen lábhoz...!

– Kedves Zita, de mortuis nil nisi bene.

– Lemberkovics meghalt? Lám, ez a természetes kiválasztódás – jegyzi meg szárazon a grófnő. – Bocsáss meg, bácsikám, félbeszakítottalak.

– Pelsőczy tehát a Lemberkovicstól kapott utasítás szerint foglalta el a józsefvárosi telefonközpontot – méghozzá rendkívül taktikusan, egyetlen csepp vérveszteség nélkül! –, s mindaddig tartotta is, míg a tüzérséget föl nem vonultatták ellene; magam is hallottam a Kokóval történt utolsó telefonbeszélgetését. Jellemző az ügyességére, hogy kijutott a körülzárt épületből, s most úton van ide.

– Ide? Miért? Itt már nem talál senkit!

– Senki nem hinné rólad, hogy leányszobádból mindent megfigyelsz...! Nos, az elővigyázatosság nem árt, Pelsőczy nem tudja, hogy Kokó és szűkebb vezérkara megbízható menedékhelyre húzódott vissza: ha elvesztettünk is egy csatát, meg fogjuk nyerni a háborút Tudnunk kellene azonban, hogy a későbbiekben számíthatunk-e erre az úrra. Ezért tisztelettel arra kérlek, fogadd őt...

– ...És káderezzem le, ahogy Kun Béláék mondanák, nemde?

– Bizonyosra veszem, hogy nemsokára elfelejthetjük ezt az idiómát, kedvesem, s visszatérhetünk a bevált szóhasználathoz.

– Nem lesz könnyű, bácsi. Emlékszem, hónapokig tartott, mire megszabadultál a szibériai garnizonban fölszedett sajátos kifejezésektől: szicsasz, csája, pocsetiri...

– Nos, mindebből egyetlen szót őriztem meg: a

„kontrarevolucijját", azt azonban soha ki nem törlöm az emlékezetemből. Ha egyszer visszaszerezzük a hatalmat, megesküszöm Isten oltára előtt, hogy az én életemben többé nem jöhet el az orosz vircsaft...!

– Most erre a nyelvezetre váltasz át, bácsikám?

Rhédey megsértődik, de nem mutatja. Ez a lány egy tucat férfinél többet ér. Fölemelkedik:

– Számíthatok rád?

– Mind a következő orosz vircsaftig – s a szív alakú arcban leplezetlen gúnnyal villan meg a dióbarna szem. – Tudni akarod, miért?

– Nos?

– Mert azt meg én nem akarom megélni, hogy rajtam kívül másvalaki is megfürödjék a kádamban.

Báró Rhédey meghajtja a fejét s távozik. Tudja, hogy szilárdan számíthat unokahúgára.

Zita pedig megfésülködik. Rendbe hozza arcán a kendőzést. Mikor a csengő megszólal, oly grandezzával emelkedik fel a székéből, ahogy a legszigorúbb spanyol etikett előírja. Érje villámütésként a szépsége és előkelősége ezt a gömöri arisztokrata vaddisznót!

Pelsőczy azonban – ahogy belép: inkább betántorul a szobába – üres, érzelemmentes pillantást vet rá. Leírhatatlanul mocskos vöröstiszti egyenruha van rajta, de rangjelzés nélkül. Arca is egy üldözött, megviselt szökevényé.

– Nem önt keresem, hölgyem. Bocsánat.

Ez a pillantás hat Zitára. Azt szokta meg, hogy a férfiak kiesnek természetes valójukból és idétlen hisztriókká válnak, ha őt megpillantják.

– Tudom, hogy ön kit keres, uram... s annak nevében én kérek bocsánatot – feleli.

A férfi nemet int a fejével:

– Nincs miért. Vezér egy van, harcos: annyi, amennyi. Megmondaná, hol tehetek jelentést Kokónak?

– Ön nem mehet el így! – szólja el magát Zita. Ajkába harap: Pelsőczy, ha okos, máris tudja, hogy a főnök immár nincs a házban.

S Pelsőczy: okos. A pillantása árulja el, ahogy előbb Zitára tekint („tehát ez a hölgy beavatott!"), majd megviselt egyenruhájára:

– A kábelcsatornán keresztül menekültem ki a telefonközpontból – magyarázza.

Zita kellemes borzongást érez. Tudja: ettől a perctől már érdekli ez a férfi. Aki ilyen szituációban – nyilván egy halottról húzta le a mundért – az eleganciájával törődik, az nemcsak talpig úriember, hanem igazi társasági hím, angol divat szerint öltözött tenyészcsődör: nőkért élő-haló, nők csábítására termett, forróvérű kan. Még az alacsonysága se zavaró, kis ember nagy bottal jár, villan föl agyában a csiklandósan trágár mondóka. Enged annak az ötletnek, amely megfogalmazódott benne:

– Önnek azonnal meg kell tisztálkodnia és ruhát kell váltania. Üljön le...

– Nem!

– Azt mondtam, üljön le! Ne törődjék azzal, hogy foltot ejt a huzaton! Azonnal elkészítem a fürdőjét... s alighanem ruhát is tudok szerezni önnek.

– Mennem kell! Lehetségesnek tartom, hogy követtek!

– Egy okkal több, hogy maradjon. Az én fürdőszobámban aligha fogják keresni!

Kisuhog az ajtón, enyhe orgonaillat marad a nyomában.

Ahogy megcsavarja a csapokat, grimaszt vág: lám, hiába fogadkozott Rhédeynek, valaki ismét megfürdik az ő kádjában...!

Visszamegy a szalonba:

– Ön bizonyára tud gépkocsit vezetni...!

– Tudok.

– Hajlandó volna álöltözetként egy sofőruniformist felvenni?

Most már az is tetszik neki, ahogy a férfi – fájdalmas büszkeséggel – rápillant: megalázottságot és kevélységet olvas ki a tekintetéből.

– Ez után az egyenruha után?!

– Helyes. Azt hiszem, ez jó megoldás lesz. Parancsoljon, erre! A levetett holmiját égesse el a fürdőkályhában!

Becsukja a férfi után a fürdőszobaajtót. Elmosolyodik: „mit tettél volna, ha megkér, hogy mosd meg a hátát?", kérdi magától, s indul a személyzeti szárnyba. Egykori gépkocsivezetőjüket Rhédey báró időben hazaküldte a családi birtokra, hogy vigyázzon mindenre...

– Nos, Zitácska?

– Ejnye, bácsi, nem illik egy gyanútlan ifjú hölgyre így ráijeszteni!

– Mi a benyomásod Pelsőczyről?

Büszkén felveti magas konttyal koronázott fejét:

– Magam viszem el őt Kokóhoz. A diplomáciai kocsin.

Rhédey báró nem tudja leplezni meghökkenését:

– Túl nagy kockázat... épp most, ma este?! Bárki megállíthat benneteket!

– Aligha, kedves bácsi. A mai nap után... azoknak... még fontosabb lesz, hogy jóban legyenek a külfölddel!

– De Kokó nyomatékosan figyelmeztetett bennünket, hogy a diplomáciai kocsit csak legvégső esetben vegyük igénybe!

– Ez az az eset, bácsikám.

– Olyan nagy horderejű...? Az más. Az teljesen más. Akkor, engedelmeddel, én is veletek tartok. Azonnal összeszedem a holmimat!

A férfi, a szalon ajtajához tapadva, bosszúsan pattint egyet az ujjával.

Eddig minden úgy alakult, ahogy eltervezte. Még a gyűrűt, az órát, az irattárcát se kellett bevetnie. Mikor Zita elszólta magát, hogy az a bizonyos Kokó már nincs a villában, már csak az volt a fontos, hogy a továbbvezető útra ráleljen; igaz, ez a fürdés az első pillanatban rosszul jött, hisz így Dánielék – akiket

útközben egy telefonfülkéből értesített – túl korán ideérhetnek, de lám, most meg éppen ajánlatos lesz az időt húzni, hisz ő nem kerülhet Rhédey báró szeme elé: abban a percben lelepleződik!

...Tehát: ázni kell egyet a finom meleg vízben.

Nem is rossz! Hiába, tudják az urak, mitől döglik a légy!

Milyen szerencséje volt, hogy – a telefonközpont kezelőtermének aknafödele alatt lapulva – kihallgatta, megfigyelte, milyen számot hívott fel a fekete képű. A jegyzékből már könnyű volt azonosítani ezt a számot a lakcímmel.

Rhédey báró azonban nem szerepelt ebben az egyenletben...

Halk koppanás a fürdőszobaajtón.

– Letettem a ruhaneműt a székre – hallik a nő hangja. – Ha felöltözött, kérem, jöjjön ki a télikertbe... a hallból jobbra. Ott várom.

„Csak várjatok...!"

De erre a gondolatra azonnal rátromfol a másik:

„Akkor viszont hogyan jutok el az ellenforradalmárok fővezéréhez?"

Gyorsan lemosdik, megtörülközik, felöltözik, az ötlet azonban várat magára.

Éppen az ellenzős bőrsapkát próbálja a fejére – kicsit nagy, akár a sofőrruha, de nincs mit tenni, késő bánat: ha egyszer Kunhegyesen nem esett elég eső! –, mikor ismét meghallja a nőt:

– Pelsőczy! Elkészült?

– Igenis, kedves... – kinyitja az ajtót: – Bocsásson meg, a nevét se tudom.

– Zizi megfelel?

„Miért Zizi?"

– Végtelenül hálás vagyok önnek, kedves Zizi.

– Szót sem érdemel, kedves... mondjuk: Pepe, ha nincs ellenére.

(„Pepe... Zizi, holott Zita a neve... Lehetséges, hogy

ez a kettőzés az álnévkulcsuk, s akkor az a bizonyos Kokó valójában Ko-ko?!")

Lehajol, hogy kézcsók ürügyén elrejtse az izgalmát. Semmi bizonyíték nem volt rá, hogy Somolyó bácsit Kondáss ölte meg, de ő váltig ezt állította, mikor „ismeretlen tettes" ellen megindították a nyomozást... és Kondássról tavaly november tizenhatodika óta senki nem tud semmit! Lehetséges volna...?

Most születik meg az ötlete:

– Odanézzen, Zizi!

– Hová?

– Most tűnt el... a kerítésnél. Egy bőrkabátos alak.

– Nem látok semmit.

– Most amott! ...Azonnal menekülnünk kell!

– De...

Fölkapja a nőt.

– Ez az ablak hová nyílik?

– A kertre... de szólnunk kell a bá... Rérének! Egyik társunknak!

– Majd kivágja magát!

Már át is lendül a párkányon. Langyos meleg tesped az árnyékos kerten.

– Van valamilyen hátsó kijárat?

– Igen! Egy kis kertkapu... de zárva tartjuk.

– Az nem számít!

Kézen fogva rohannak át a pázsiton.

– Erre! – lihegi a nő.

A magas, keskeny vaskapun ismét csak úgy lehet átkelni, hogy Zitát a karjába veszi, átemeli a túloldalra. A nő elneveti magát.

– Valaki kitalálta, hogy nagy horderejű dolgok történnek még ma este... No, ez jól illik magára. Aki engem ilyen könnyen emelget...!

– Gratulálok a kisasszony önirónjájához – mondja egy hang. S erős fényű zseblámpa fényköre ejti foglyul mindkettejüket.

– Én meg ehhez a körültekintéshez – mondja fanyarul az ál-Pelsőczy.

– Ó, semmiség. Már Phaedrus egyik meséjében ez a tanulság: „Ignotos fallit, notis est derisui." Épp ide vártalak: ismerlek.

– Kérem önt, akárki légyen is – szólal meg Zita. – Ha a gyámom odabenn megtudja, hogy megszököm a sofőrrel...

– Tehát a szerelem...! Ó, hölgyem, erre is vonatkozik: „Megcsalná a tudatlant, de megnevetteti az értőt." Legyenek szívesek követni.

– Ez a parancs... magas helyről érkezett? – kérdi Bors jelentőségteljesen nyomatékot adva a jelzőnek.

– Kollektív döntés – feleli Dániel pillanatnyi szünet után. – A határozathozatal előtt eltértek a nézetek, de ...utána már nem lehet vita. Nálunk ez a szokás.

– Annak ellenére, hogy nemcsak érvek, hanem ellenérvek is elhangzottak?

– Sajnos, igen. Jómagam, személy szerint, sajnálom...

– Én is – mondja Bors és odaüt. Dániel Ede elterül, a zseblámpa elgurul.

– Erre, jobbra! – zihálja a grófkisasszony. Befutnak a fák közé.

Hátuk mögött zavaros kiáltozás. Egy-két puska is eldörren, de ezek alighanem riasztólövések.

Bokrok, cserjés ligetek közt, a fűben derengő gyalogösvényen rohan a két üldözött. Most Zita fut elől, ő követ valamilyen irányt.

Alig néhány perc: magas kőfalhoz érkeznek. A grófkisasszony kézen fogja Borsot, végigvezeti a fal mellett, míg alacsony kapuhoz nem érkeznek. Zita sebesen jeleket ad a kopogtatóval.

Mögöttük, a domb gerincén, ugráló fénypontok, kiáltozás, dobogás.

– Ki az? – hangzik egy fojtott kérdés a kapu mögül.

– Est deus in nobis...!

– Agitante calescimus illo – hangzik a válasz. A nyíló ajtóban egy sötét ruhás, fehér fityulás apáca. – Gyorsan! Gyorsan!

7.

Az értekezlet legutolsó pontja kezdődik: erre a civil pedagógust, Dániel Edét is behívják.

Szántó Béla egy hosszú percre gondolataiba merül, mielőtt megszólalna.

– Végezzünk először a hadtest vezérkari főnökének előterjesztésével. Mint valamennyien tudjuk, ez az ügy elévült. Június huszonnegyedikével létrejött a fegyverszünet a csehszlovák fronton. Csapatainkat át fogjuk csoportosítani, most azonban lélegzetvételnyi időhöz jutottunk, figyelmünket a belső helyzetre, az ellenforradalom elleni harcra és a gazdasági kérdésekre kell összpontosítanunk. Ezért a hadosztály-politikai megbízott elleni váddal nem kívánok foglalkozni.

Bors barátai megkönnyebbülnek – vagy (mint Lukács) arra gondolnak: megúszta a csibész.

– Feltétlenül dicsérendő az a bátor és eszes akció, amelynek eredményeképpen osztagaink úgyszólván véráldozat nélkül elfoglalhatták az ellenforradalmárok által megszállt telefonközpontot. Ezt se hagyhatjuk figyelmen kívül a szóban forgó személy megítélésénél. Homályos és ellentmondó viszont az, amit ettől kezdve csinált. Csak feltevésekre szorítkozhatunk. Igaz, egy telefonüzenettel lehetővé tette, hogy elhárítóink behatoljanak abba a budai villába, ahonnét – bizonyíthatóan – a ludovikásokat irányították; ő maga azonban szökni próbált, sőt erőszakot is alkalmazott, mikor visszatartani akarták. Ezt vallotta Dániel Ede elvtárs, vezető tanító... ön az?

– Én vagyok.

– Ön azt írta tanúvallomásában, hogy önnek telefonáltak, majd önt ütötték le. Ez – hogy úgy mondjam – elfogulatlanná teszi önt... vagy tévedek?

– Igen, Szántó elvtárs. Én elfogult vagyok...

Lukácsék fölkapják fejüket: Nocsak, a tanár úr! Nagy lehetett a pofon, amit Borstól kapott.

– ...Méghozzá Bors javára. Kaptam ugyanis egy levelet tőle.

– Ezt miért nem mondta el?

– A levél ma reggel érkezett. Annyit máris megállapítottam, hogy tegnap este az egyik pályaudvaron adták fel.

– Pályaudvaron?!

– Igen, s nagyjából a bélyegző jelezte órában egy, a fővárosból kitelepített apácacsoportot láttak a helyszínen. Mint Szántó elvtárs bizonyára emlékszik, Borsnak és társnőjének egy zárda környékén vesztettük nyomát.

– Akkor, az üldözés perceiben, nem kutatták át a zárdát?

– Nem volt rá felhatalmazásunk, kérdésünkre viszont határozott nemmel felelt mind a főnökasszony, mind a kapus. Igazukat megerősítette egy elvtársunk is, aki gépkocsinkat biztosította, s határozottan állította, hogy a zárda kapuján senki nem lépett be abban az időben.

– Mit tartalmaz a levél?

– Teljesen közömbös szöveg... íme! Olyan, amelyet bárki elolvashat, nem fog gyanút. „Kedves Ede, remélem, kihasználod a szünidőt a megerőltető iskolaév után. Az a néhány nap, amelyet a pótvizsgák elvesznek, megtérül a következő idényben. El ne mulaszd felkeresni Teriéket, mielőtt elutaznál nyaralni! Baráti öleléssel: Egon."

– Honnan tudja, hogy ezt Bors írta? Hátha provokáció!

– Elsősorban a feleségére vonatkozó fél mondatból; de azokból a sorok közé rejtett utalásokból is, amelyek tennivalónkra figyelmeztetnek. „Pótvizsga", „nyaralás" – ezek a szavak félreérthetetlenül arra sarkallnak, hogy folytassuk az akciót, méghozzá a Bors által megjelölt irányban. Az apácákat ugyanis Pétermonostor helységbe liferálták!

– Hol van ez a Pétermonostor?

– Mintegy húsz kilométerre Kiskunfélegyházától, déli irányban...

– ...Szeged felé? A demarkációs vonal közelében?

– Igen, Szántó elvtárs. Most nem kívánok azzal foglalkozni, ki felelős ezért a sajátos véletlenért – a tény: tény, az apácák azóta nyilván megérkeztek Pétermonostorra és élvezik Pallavicini őrgrófné vendégszeretetét, aki onnan nem messze, a sövényházi családi kastélyban tengeti öreg napjait annak a sok tízezer holdas hitbizománynak az évszázados jövedelméből, amelyet elég gyöngék voltunk meghagyni számára.

– Ön alaposan felkészült erre a tanácskozásra. Van javaslata is?

– Igen. Egy brigádot kellene szervezni, amely végére jár ennek az ügynek; egy mozgékony osztagot, amely megfelelő felhatalmazással rendelkezik az ellenforradalmárok letartóztatására és bíráik elé állítására, annak az ön által előterjesztett s a Kormányzótanács által elfogadott döntésnek a jegyében, miszerint a forradalmi törvényszékek által hozott halálos ítéletek meg nem fellebbezhetőek.

Szántó a fejét ingatja:

– Különítmény a franciák által megszállt terület tőszomszédságában? Ezt meg kell tárgyalni a külüggyel.

– „Dum Roma deliberat, Saguntum perit" – mormogja Dániel.

– Rossz citátum. Nem Saguntum vész el, míg Róma tanácskozik: maga Róma van veszélyben. Tud mondani jobbat?

– Hogyne, Szántó elvtárs. A „Hármas kis tükör" szerint Zsigmond király jelmondata így szólt: „Nescit regnare, qui nescit dissimulare."

– Önök értik ezt? – fordul Szántó Lukácsékhoz.

– Hát... sajnos, nem.

– Akkor jó. Majd később parancsnokuk elmagyarázza. Mi az ön egykori katonai rangja, Dániel elvtárs?

– Hadnagy voltam.

– Önt ezennel reaktiválom. Ami a továbbiakat illeti,

én is mondok egy idézetet 1848-ból, de nem a magyarok szabadságharcából. Pareto piemont-i külügyminisztertől ered: „L'Italia fara da se." Érti?

– Hogyne! Saját erőből fogunk cselekedni... de megjegyezném, hogy nem Pareto, hanem Károly Albert szárd király a szülőatyja, s nem kisebb műfordító: Kossuth Lajos tette át magyarra...

– Köszönöm, elvtársak! Végeztem!

Tizedik fejezet

„...A Tisza halkan panaszkodik. A máramarosi hegyekből viszi a ruszin parasztok dalát és sírását délre, oda, ahol a szerb tiszt urak botoztatják a parasztot..

Tüzet rakni tilos, mert a királyi román hadsereg nem takarékoskodik az ágyúgolyóval. A katonák a sötétben beszélgetnek, csak a cigaretták tüze világít meg egy-egy borotválatlan arcot.

– Hát mi az istent adott nekünk a forradalom? A forradalom előtt jobb volt a sorom.

– Rövid az eszed, testvér! Már elfelejtetted, hogy akkor hol szorított a csizma!

– Hát, ha te olyan fene okos vagy, mondd meg te, mivel jobb a sorunk, mint azelőtt volt!

– Károlyi alatt jobban ettünk, oszt háborúba se kellett menni. Lakást most sem adnak. Aztán ez a háború... Ahol győztünk, onnét elhoztak minket, amit elfoglaltunk, azt visszaadtuk. Dróton rángatnak minket, oszt csak annyit látunk az egészből, hogy minden rosszabb, mint volt. Háború az egész világ ellen... Mi lesz ennek a vége? Nem is jó rágondolni...

– No, ha nagyon akarod tudni, hát nyisd ki a füled, majd én megmondom, mi lesz a vége a dolognak. Hanem még mielőtt egy szót is szólnék – ne haragudj, testvér – kimondom egyenest, amit gondolok, azt, hogy nagy marha vagy, testvér, bocsáss meg, könyörgöm. Hát nem hatökör az, aki a végit akarja látni, amikor még az elejét se csinálta meg? Azt kérded, hogy mit adott neked a forradalom? Hát mi az istent akarsz négy hónap alatt? Neked adta a gyárat, hanem ez persze neked nem elég, azt is akarnád, hogy a gyár most munka nélkül tízannyit termeljen, mint amennyit azelőtt munkával adott. Hát ha csudát akarsz, testvér, akkor eridj a papokhoz, azok majd csinálnak neked

olyan csudát, hogy attól koldulsz. A forradalomtól pedig ne csudát várj, hanem szocializmust!

– Hát hol az istenben van az a híres szocializmus?

– Hol? A nadrágzsebemben, majd mindjárt előkaparom. Hát nem volt igazam, amikor azt mondtam, hogy marha vagy, testvér? Az anyád hasában kilenc hónapig vártál egy kis tejre, most meg négy hónap alatt szocializmust akarsz? Akkor persze nyugodtan vártál, akkor még nem tömték teli a füledet azzal, hogy az antant így meg az antant úgy, élelmet küld, ruhát küld, toronyórát küld aranylánccal – csak add ki előbb a kezedből a fegyvert. Köpj a markodba – majd akkor megcsináljuk a szocializmust! Ha kitátod a szád és azt várod, hogy belerepüljön a sült galamb, akkor hiába vársz. A sült galambra vársz, és könnyen megeshet, hogy valaki úgy szájon töröl, hogy rögtön kiköpöd egynéhány fogad...”

Illés Béla: Ég a Tisza (részlet)

„...Valahogy beletörődtünk, hogy a bukott forradalomnak duplán az a sorsa, hogy rágalmazzák. De beletörődtünk a csapások súlya alatt egy időre abba is, hogy a magyarországi proletárforradalom jelentősége elsősorban negatív tanulságaiban áll. Pedig ez a fölfogás valahogyan a szociáldemokráciának forradalmunkról vallott fölfogásából lopózott be a kommunisták közé. A magyarországi proletárforradalom nemcsak hibái miatt jellegzetes, de erényeivel, jó oldalaival is tündöklik. Regénye újból azt a gondolatot ábresztette föl bennem, hogy elég volt a tíz esztendő önostorozásából, itt az ideje, hogy megmutassuk – különösen a fiatalságnak, amely alig tud erről valamit – a magyarországi proletárforradalom igazi jelentőségét. A magyarországi proletárforradalom nemcsak tehermentesítette az orosz proletárforradalmat, de magára vonta a nemzetközi ellenforradalom erejét is akkor, amikor az oroszországi tanácsköztársaság nemzetközi és belső helyzete a legnehezebb volt. A Magyar Tanácsköztársaság keletkezése, Vörös Hadseregének harcai nemcsak megakadályozták a francia csapatok és a román hadsereg Besszarábián keresztül Oroszországba való betörését,

amely nem csupán papíron volt kidolgozva, hanem meg is kezdődött a szaloniki francia hadsereg bevagonírozása és Romániába indítása formájában. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Közép- és Nyugat-Európában csak a magyarországi proletariátusnak és csak a fiatal, alig pár hónapos KMP-nak volt meg a bátorsága és elszántsága, hogy megvalósítsa a szovjethatalmat, és ne mulasszon el egyetlen alkalmat sem, hogy a munkásosztály harcát a hatalomért való harccá fokozza, a hatalmat – ahogy az első alkalom adódik – meg is ragadja. A magyar proletárforradalom példájából nemcsak a hibákat lehetett megtanulni – amelyeket mi kérlelhetetlenül kritizálunk egy évtized óta –, hanem azt is, hogyan lehet és kell kezdeményezőleg föllépni a forradalom harcában egy ország proletariátusának, ahelyett, hogy a másikat várná vagy biztatná...”

Kun Béla előszava Illés Béla Ég a Tisza című regényéhez
(részlet)

1.

Lehorgasztott fejjel, keservesen baktatnak a lovacskák az akácerdők közt kanyargó szekérúton. Tűz a nap, hevíti a homokot, égeti a kocsikon erőtlenül heverő vöröskatonákat.

– Nem vagyunk már messze, elvtársak! – jár szekérről szekérre a karaván parancsnoka, a szakállas Vincze Jóska.

– Vizet! ...Vizet! – hallja válaszul.

– Tartsatok ki még egy kicsit! A kastélyban lesz hűvös helyünk, innivalónk, nyugalmunk...!

Ha lesz – gondolja magában, de a világért ki nem mondaná, az az ősz hajzatú, kövérkés katonaorvos, aki maga is a porban baktat, hogy könnyítse a holtfáradt lovak dolgát. Ő a környékre valósi, ismeri a járást: ő ajánlotta a Tisza-parti csapatok parancsnokának ezt a helyet. Éppen csak azt nem tudja, ép-e a Pallavicini kastély vagy csupán a füstös falai maradtak meg: nagyon gyűlölték a parasztok az óriási hitbizomány urait.

Mennek, mennek – megváltás valamennyiüknek, mikor az egyik kanyar után meglátják a fák közül kitetsző téglagúlát, a magas kerítés egyik sarkát. Efféle téglagúla a birtok sok pontján megtalálható: hol az út menti Krisztus-szobrok fölé emelték (mert az őrgrófék igen vallásosak), hol afféle tájékozódási pontként egy-egy majorság bekötő útját jelzik vele.

A kerítés hossza méltó az uradalom közmondásos nagyságához: kilométernyi hosszúságú, mennek, mennek mellette, még mindig nincs sehol a nagykapu..

...S mikor végre elérik: vasrácsba ütköznek. A kapu zárva.

Körültekintenek. Talán százméternyire, egy magas sövénysor védelmében, néhány épület gubbaszt: műhelyek. Igaz, mindegyik néptelen: a kovácsnál nem pislákol a troszka, a bognár környékén megfeketedett a forgács, a harmadik házban – üvegajtaját, üvegablakát sűrű drótrács védi – ugyancsak hiába zörgetnek.

Szerencséjükre arra tereli tehénkéjét egy sovány parasztasszony.

– Adjon isten, néném... Üres a kastély?

– Most az, mert a méltóságos grófné létániára ment a hintón.

– Tehát még itt laknak! ...S a személyzet?

– Nincs most más, csak két kézilány.. meg a szódás.

– Szódás?!

– Az hát! Ott, a drótos házban! A méltóságos grófné csak szódavizet iszik. De nagyon zörgessenek neki, hallják, mert süket!

Nemcsak zörögni kell: csizmaorral az ajtót is megrugdosni, mire mozgás támad a drótháló mögött.

Hatalmas termetű, ritkás szőke hajú, ritkás borostájú férfi böcöllézik elő. Mellkasát, törzsét bőrkötény födi.

Magyarázzák neki szóval, aztán kézzel-lábbal, hogy be akarnak menni a kapun. Mutatják a sebesülteket. A szeme se változik, néz rájuk.

– A méltóságos grófné elment... Hintón ment el – mondja végül rekedtes hangosan.

– Tudjuk! ...Mondom: tud-juk! Be akarunk menni! – s mutatják neki a pecsétes parancsot: engedély a kastélynak ideiglenes hadikórházként való igénybevételére.

A szódás – nem érti. Ha tud is olvasni, nem mutatja, hogy hajlana a szóra.

Vincze olyan méregbe lovalja magát a kiabálással, hogy már a pisztolytáskájához nyúlkál..

– Ez itt nem segít, Vincze elvtárs! – mondja a doktor. – Azt javaslom, húzódjunk az árnyékba, s ha működik a szódásapparát, akkor kérjünk innivalót a sebesültek-

nek... de azt tanácsolnám, kék pénzt mutass a jóembernek, arra talán hajlik.

– Majd adok neki olyan hajlítást... – morogja Vincze, de maga is belátja, hogy a heveskedés: hiábavaló. Most azt mutogatja a szódásnak, hogy venne tőle innivalót; megdörzsöli egy „kék" – azaz régi bankó szélét. A szódásnak végre megcsillan valami értelem a szemében; félreáll, int, hogy kerüljenek beljebb. Betonozott padlatú a műhely, jó hűvös van benne. Közepén a sajátos alakú szerkezet: kettős rúd, majd a mennyezetig ér, elején bölcső forma ágy, ahová a dróthálóval befont szódásüvegek beilleszkednek. Középről, a sűrítőmotor felől, vezetékek kanyarodnak a rudazatra, mindegyik mellé odaláncolva egy-egy magas szénsavas palack. Túlfelől magas toronyban állnak a rekeszes faládák.

– Ez üres? Ű-res?

A szódás mutatja, hogy üres, rábök a másik ládahalmazra: abból lehet vinni.

Viszik is, isszák is – micsoda boldogság! Sorban hordják a sebesültekhez a teli ládákat. A szódás ott áll az ajtóban, mozdulatlan a szeme, de az ajka megmoccan: számol. Mikor végre eltelt a karaván, hozzák vissza az üres üvegeket, akkor egy vastag ceruzával fölír egy számot a falra; szívhatod a fogad, Vincze Jóska, de fizetned kell!

Hamarosan meghallják: dolgozni kezd a motor, készül a szódavíz. „Jó napja lesz ennek a tohonya nagy bivalynak", morogja Vincze, s mert egyebet nem tehet: ledől a fal mellé aludni.

Lefele hajlik a nap, mikor megérintik a vállát:

– Hintó közeleg, Vincze elvtárs!

Két szép ló húzza a rugós kocsit; a bakon világos ruhába öltözött, kalapos-nyakkendős férfi ül, hátul – napernyőik védelmében – a hölgyek, a kas mögött, a padkán, a két komorna kuksol. Vincze mond valami csúnyát a foga között, helyrerántja magán a zubbonyt, s odamegy a hintóhoz.

Annyira figyeli az ősz hajú, elegáns öregasszonyt,

hogy fel se tűnik: a bakon ülő férfi megbillenti neki a kalapját, de oly módon, hogy a keze takarja az arcát.

– Ön a kastély gazdája? – kérdi nyersen Vincze.

– Pontosan nem tudom meghatározni pillanatnyi jogviszonyomat – feleli élénk hangon a hölgy. – Özvegy Pallavicini Alfonzné vagyok. A kisasszony a kuzinom, az úr a vendégem. Önben kit tisztelhetek?

Vincze érzi, hogy finom leckében részesült.

Az idős nő – jóval túl a hatvanon – feltűnő jelenség. Özvegységét legfeljebb az utazóruhája szélét szegélyező sötétbarna–narancsszínű csíkkal hajlandó érzékeltetni, egyébként öltözéke nem öreges. Frissen dauerolt haján szép tollas kalap, nyakában és ujjain néhány szembetűnő ékszer. Ami leginkább meghazudtolni látszik a korát: a szeme. Élénk, mégis tűhegyes, mindent megfigyelő, vesébe belelátó pillantása van.

– A sebesülteket szállító kocsioszlop parancsnoka vagyok – kerüli meg a bemutatkozást Vincze. – A kastély hadműveleti zónában van, s engedélyt kaptam annak hadikórházként való igénybevételére... természetesen ideiglenes jelleggel és jogszerű feltételekkel.

A fiatalabb nő arcán kellemetlen vonás jelenik meg, de az úrhölgy nem engedi megszólalni:

– Kérem, ne is folytassa. Ha a jog és az erő eleve nem állna az ön oldalán, az emberiesség akkor is megnyitná a kapukat a sebesültek előtt. Egon, kérem, megtenné, hogy szól Susáknak?

A férfi máris ugrik:

– Természetesen, Klarisz néni!...

...S közvetlen közelről Vincze arcába néz. Olyan közelről, hogy senki más ne lássa.

– Pelsőci Pelsőczy Egon!... – s ismét kalapot emel.

– Vincze... József – s a katona tétován sapkájához emeli a kezét.

Pelsőczy ruganyosan fölugrik a három lépcsőfokon, bemegy a szódáshoz. Hatalmas kulccsal a kezében tér vissza.

– Gondolom, nem értették meg egymást az emberemmel – mondja Pallavicinéné. – Majd megrovom őt... bár mentségére szolgáljon, hogy teljesen süket. Kérem, kerüljenek beljebb, közöljék, hány helyiségre van szükségük, s miben segíthetünk még. A két nőcselédnek utasítást adok, hogy tegyenek meg mindent a sebesültek érdekében. Mi pedig összehúzódunk... feltéve, ha itt maradhatunk.

– Köszönöm – mondja Vincze, kicsit akarata ellenére. El kell ismernie: az öregasszony igazán lojális.

– Menjünk előre, Egon, mutassuk az utat – int kesztyűs kezével az úrnő.

– Micsoda impertinencia! – mondja Pelsőczy, mikor hallótávolságon kívül érnek.

– Ugyan, Egonka! Emelkedjék túl az elfogultságán. Sebesült emberekről van szó.

– Míg meg nem sebesültek, esküdt ellenségeinkként a mieinket lőtték!

– Lehet, hogy a mi sebesültjeinket az ő asszonyaik ápolják, Egonka. Fifty-fifty, nem?

– Igazat adnék önnek, ha... teniszmérkőzést vívnánk... ezekkel!

Most már Zita is megszólal:

– Ne legyen udvariatlan, Egon, Klarisz nénivel. M is az ő vendégei vagyunk. Nekem csak az okoz gondot hogy e naptól esetleg nehézségek támadnak a ...kap csolatainkat illetően.

– Egy okkal több, hogy mosolyogjunk, és iparkod junk az elfogadható legjobb viszonyban lenni velük ma chérie.

– Térdre borulva kérem bocsánatát, Klarisz néni – mondja Pelsőczy. – Szívből remélem, hogy ön lesz az új nemzeti kormány miniszterelnöke! ...Csakis ez a poszt méltó az ön látóköréhez és diplomáciai érzékéhez!

– Nem vállalom, Egonka, mert akkor – akaratom ellenére — néminemű alsóházi tagokkal kellene érint-

kezésbe kerülnöm, s ez az én koromban már nem olyan öröm, mint régen.

Zita grófkisasszony rápislant nagynénje dévaj ábrázatára, s kipuffan belőle a nevetés. Kap rögtön egy finom legyintést a legyezővel:

– Hony soit qui mal y pense, Zita! ...Ha beértünk, első dolgunk legyen a porcelánt összeszedni, lányok! Minden más pótolható, de a porcelán olyan, mint a szüzesség, csak fordított arányban viszonylik az időhöz: minél régebbi, annál értékesebb.

– De néni...!

– Jól van, elhallgatok. Tudjátok, az a baj, hogy engem a rendkívüli szituációk mindig fölvillanyoznak...!

Egy-két óra telik el, lassan elül a Pallavicini kastélyban a mozgás: a sebesülteket sikerült elhelyezni, s Vincze azzal nyugtatja meg-megrebbenő lelkiismeretét: más dolog harcolni az elnyomó osztályok ellen, s más dolog emberi kapcsolatba kerülni azok egyedeivel. Bekopogtat a nyugati szárny le nem foglalt részének ajtaján:

– Szabad?

– Önnek bármikor – emelkedik föl az úrnő. – Lehet, hogy nem felel meg a szigorúan vett reglamának, de voltaképpen mi is az ön parancsnoksága alá tartozunk.

– Hát... nem is tudom. Csak azt szeretném közölni, hogy sötétedés után – bizonyára megértik, miért – őrség lesz a kastély körül.

– No, akkor hosszú idő óta először alhatunk nyugodtan. Egy kis teát?

– Köszönöm, már étkeztem... a mieinkkel.

– Mondja, kedves... Vincze?... Igen, jól hallottam.. mi történt a fejével? Remélem, nem komoly!

– Semmiség, kérem. Rászakadt a fedezék.

– Ó, milyen kellemetlen lehetett! Persze, ezek a mai anyagok... Félre ne értse, én ezért is a hosszú háborút okolom, nem a jelenlegi viszonyokat: minden annyira

leromlott... Szerintem egy fedezéket is a régi jó békebeli anyagokból tudtak rendesen megcsinálni, nem?

Vincze morog valamit, mereven elköszön.

A két fiatalból kipukkad a nevetés:

– Óriási voltál, Klarisz néni!

– A legcsodásabb az volt, hogy... nem értette a bunkó! Látta, Zita? Állt, mint szamár a hegyen!

– Mi valamikor azt a hasonlatot használtuk: mint sátorkaró a lakodalomban! ...Zita, ma chérie, ne hozd zavarba szegény Egonkát... akit egyébként szokásos esti zarándokútjára szeretnék megkérni.

– Susákért!

Igen. Vigyázzon, ha kimegy... emlékszik, őrség van. Kérdezze meg tőlük a jelszót!

Pelsőczy ruganyosan felpattan, jelzésszerűen összeüti a cipője sarkát, kimegy a helyiségből...

...S mihelyt meglát egy katonát, félszóval üzenetet küld Vinczének, hogy jöjjön a kapuhoz, aztán fütyörészve végigsétál a kastély előtti parkon.

– Hát te? – hallja maga mögött az ismerős hangot. – Majd elharaptam a nyelvem, mikor megláttalak!

– Nem utánam jöttél? Nem Dániel küldött?

– A tiszai frontról, egyenest... Dánielt június huszonnegyedikén láttam utoljára, a telefonközpontnál, ahonnan te nyomtalanul eltűntél.

– Nem nyomtalanul... de most nem tudom részletezni a dolgot, mindjárt a kapunál vagyunk, nem szabad, hogy a szódás együtt lásson bennünket, az őrgrófné embere.

– Mondd csak, mi ez az egész...?

– Ha lesz rá alkalmam, végigveszem a történetet. Nagyon vigyázzatok... itt sok furcsa dolog adhatja elő magát. Szerintem hamarosan előkerülnek a főkolomposok... szerintem átszöktek a francia megszállás alatti Szegedre, ott valami fehérkormány van alakulóban, de visszavárják őket.

– Most jó helyre jönnek!...

– ...Vagy épp emiatt nem jönnek. El ne áruld ma-

gad! Majd én keresem a kapcsolatot veled, jó? Most pedig... menj vissza, engem a szódásért küldtek.

Vincze bólint, aztán eltűnik a bokrok mögött.

Néhány perc múlva látja Borsot. Mögötte a szódás böcöllézik: mennek az úrnőhöz.

A csipkekesztyűs kézben apró papírszelet.

– Figyeljen rám, Susák! A számat nézze! Holnap hajnalban..., ha viszi a szódát az állomásra... így rakja az üvegeket a rekeszekbe, érti? Ezt a talpára, ezt meg fordítva!

A szódás bólint:

– Máma nem így vót – károgja.

– Nem! De holnap más nap lesz, mint ma volt! Érti?

– Igenis!

Már fordul; Pelsőczy már csúsztatja is a kezébe a bankót.

– Látom, mit csinál, Egonka! Kényezteti a személyzetet!

– Mert átveszem az ön sikeres taktikáját, Klarisz néni! – s Bors mélyen meghajol, közben tévedhetetlen memóriájába vési a rekeszek titokzatos alakzatát. Éjszaka majd kikövetkezteti, mit jelenthet.

2.

Harmat nehezíti a sövényházi homokot, nesztelenül halad rajta a kétkerekű: a bakon félálomban bóbiskol a szódás.

Lova alaposan ismeri már a járást: évek óta róják ezt a néhány kilométeres utat a kastély és a kisteleki vasúti állomás között, az őrgróf annak idején megengedte Susáknak, hogy ellássa szódavízzel a restit – valamikor, a háború előtt, nem is egyszer előfordult, hogy a pesti gyors megvárta Pallavicini urat, ha éppenséggel elkésett volna valamiért: végtére is az érdek mozgatja a világot...

A régi szokás a diktatúra alatt is megmaradt, ha az

országban netán senki nem kapna szénsavas ballont, a kisteleki restis akkor is szerez, így aztán az özvegy őrgrófné nem fanyalodik sima vízre...

...Az pedig, hogy az üvegek egyike-másika nem talpán, hanem fejjel lefelé áll a rekeszben, igazán nem tűnik föl senkinek.

Azaz: a resti vezetője mindig gondosan megnézi az ábrát, megvakarja az orrát – ez nála a szellemi összpontosítás jele –, majd a visszaküldendő üres ládákban ő is fölforgat néhány üveget.

Így volna ez ma is – a kétkerekű begördül az állomásépület mögé, a szódás fölrezzen, behordja a teli ládákat, lerakja, előkerül a vendéglős, unottan odanéz: s meghökken.

Megböki Susák vállát, mutatja, hogy mondani akar valamit:

– Nem borogatta föl véletlenül...?

– Nem. Így kő lönnie.

A restis bólint, megvakarja az orrát:

– Várjon egy kicsit!

Susák odanéz – a vendéglős előveszi a noteszát, valamit kikeres benne, aztán kezdi rakni az üres üvegeket valamilyen kulcs szerint a rekeszekbe. Ez Susákot nem érdekli, ő nem ismeri a kulcsot, megcsinálja, amit mondanak neki – egyébként is most jön be a vonat Budapest felől, fújtat, csikorog, azt bámulja.

A vonat első kocsijából lejön két hosszú bot, amelynek felső hegye vörös textilbe van burkolva; a két bot eltávolodik egymástól, s ily módon megszületik egy transzparens, vörös alapon fehér betűk: „ÉLJEN A NYARALÁS!" A botok aljában két nyírott fejű városi kölyök látható, mögöttük további fiúk és kislányok tódulnak le a lépcsőkön nagy zsivajjal és további botokkal, melyeken zászlónak fölfogható vörös textildarabok lengenek. A gyerekeket egy kendős, jó formájú, kerek arcú, kun arccsontú asszony rendezi sorba: az ablakon át pedig levándorolnak a csomagok – csupa folton folt kendőbe bugyolált vagy zsineggel egybefogott újságpa-

pírcsomag, egy-két megviselt táska. Aki adogatja: szemüveges, ragyásnak tűnő, szapora szavú férfiú: aki elveszi: vékonypénzű, alacsony ember, görbe lábú, nem is annyira tanító-, mint inkább pedellusforma.

„Még hogy nyaralás", gondolja a szódás kedvetlen gúnnyal. A szeme azonban már egy másik csoporton: ott is látszik némi furcsaság. Egy nadrágos ember, széles karimájú kalapban, hóna alatt nagy mappák; mögötte öt-hat férfi különféle ládákat, eszközöket, szerszámokat pakol a vágányok közé, mindenféle hosszú mércéket, csíkos rudakat... „Inzsellér, az embereivel", ötlik a szódás agyába, kiköp, eszébe jut, mennyit mérgelődött ezzel a fajtával szegény méltóságos úr, mikor még élt.

Mások nem jöttek, nem nagyon van most forgalom, alig néhány kilométerrel lejjebb, Felső-Tanyán – ami voltaképpen Szegedhez tartoznék – véget ér a Tanácsköztársaság területe, a franciák által megszállt vidék következik: ott húzódik a demarkációs vonal, sötét bőrű katonák őrjáratai cirkálnak, felszólítás nélkül lőnek...

– ...Hé!

Egy kéz érinti meg a vállát: a vendéglősé. Azt magyarázza neki, hogy a gyerekcsapat a sövényházi kastélyba igyekszik, mehetnének-e övele? A szemüveges, szapora szavú férfi – ráérezvén, hogy a szódás nem hall – gondosan igazgatott szájjal afelől faggatózik, nem tehetnék-e föl a kis csomagjaikat a kétkerekűre, nem kérik ám ingyen...

A szódás vállat von, földobja az üres üvegekkel teli ládákat, int, hogy mehet a hegyébe a pakk, elsüllyeszti a borravalót, fölül a bakra, rámordul a lóra: indulnak.

Nem volna ilyen nyugodt, ha hallaná, hogy a szépen oszlopba sorakozott gyerekek – elöl halad a fölirat, mögötte lengenek a zászlók – ezt a nótát éneklik:

„De szeretnék, de szeretnék Kun Bélával beszélni,
De még jobban, de még jobban szobájába bemenni,
Megmondanám Kun Bélának magának:
Nem lesz vége, sohasem lesz vége a kommunista világnak!"

Az akácosban elhallgatnak a gyerekek. Bitang fa ám az akác: ha erősebben tűz rá a nap, élére fordítja a leveleit, átengedi a forró sugarakat a homokra. Az akácerdőben soha nincs hűvös. A szíjas, sötét törzsek végeláthatatlanul sorakoznak, haragos tüskék merednek szerteszét róluk, a fiatal akácjövések járhatatlanná, átláthatatlanná teszik a fák alját...

A szódás ül a bakon, azon vihog magában: micsoda veszekedés lesz, ha a tanítók meg a katonák elkezdenek majd civakodni, hogy ki hol lakjon!? De ha a méltóságos asszonyt háborgatni merészelik, akkor... akkor nagyon vigyázzanak magukra!

Nem is húzódik be azonnal a műhelyébe, mikor megérkeznek. Bíbelődik a rekeszes ládákkal, les befelé a rácsos kapun, hogy mi lesz.

Vincze éppen kötést cseréltet a fején, mikor észreveszi a gyereksereget:

– Hát ezek meg mi a jóistent keresnek itt?

A vezető tanár viszont a kísérő felnőttekhez fordul értetlenül:

– Hogy kerülnek ide ezek a katonák?

Mindkét fél, mielőtt találkozna a másikkal, elszántan indul a küzdelembe; aztán meglátják egymást:

– Tanár úr! Sípos! Hát ti?

– Vincze Jóska?! Hogy kerülsz te ide?

– Sebesülteket kísértem ide a Tiszáról!

– Mi meg nyaralni hoztuk a gyerekeket!

– Pont ide?...

– Pont ide.

– ...A hadműveleti terület szélére?

– Épp ez az, Jóska!

– Itt akartok gyerekeket pesztrálni?

Nemcsak az a dolgunk...! s körülnéz, nem hallgatja-e illetéktelen a szavaikat, félrevonja Vinczét: elmondja, hogy – Szántó Béla utasítása nyomán – azt találták ki: a gyerekcsapat kísérőiként veszik be magukat a sövényházi kastélyba, innen portyáznak majd el a pétermonostori zárda környékére, hogy nyomára akadjanak Borsnak...

– ...Borsnak?! Akkor lépést se tegyetek. Itt van a kastélyban, úriembernek öltözve, a naccsága vendégeként!

– Ráhibáztunk...! – örvendezik Dániel, de rögtön hozzá is teszi: – Ajjajjaj!

– Mi a baj?

– Az, hogy itt van Teri is meg a kis Borsó!

– Bors felesége és kisfia?

– Ha meglátják, azonnal lebuktatják, pedig nyilván nem véletlenül alakoskodik előttük!

– Szerencsére most éppen kikocsizott a... ajjajjaj!

– Mit jajgatsz?

– Hogy azzal a nővel van! Zita kontesszel, ha jól értettem a nevét! Ha a felesége meglátja, kikaparja a szemét!

Dániel ijedten pislog jobbra-balra; szerencsére Terit lefoglalják a gyerekek.

– Nem találkozhatnak! – jelenti ki határozottan. Valahogy megakadályozzuk, hogy visszatérjen ide. Sípos úr!

A volt zsoké ugyanakkor látta meg Vinczét, mikor Dániel Ede, csakhogy neki nem szokása elhirtelenkedni a dolgokat. Ha viszont hívják, akkor jön, kezet nyújt a szakállas katonának. Mikor Ede sebesen előadja, milyen kutyaszorítóba kerülhetnek, rögtön fürge lesz a mozgása:

– Csak Málnásék segíthetnek!

– Ők is itt vannak? – lepődik meg Vincze.

– Ők is... földmérő csapatnak álcázva. Igazad van, Sípos úr, rájuk senki nem gyanakszik. Jóska ad neked egy szekeret, meg egy kocsit, ha szépen megkérjük,

aztán megkeresed őket... Emlékszel, hol beszéltük meg a találkozót! Te meg, Jóska, valamilyen ürüggyel vonj kordont addig a kastély körüli utakra...

– Észreveszik!

– Majd én lefoglalom addig a méltóságos asszonyt. Bízd csak rám! Van nekünk egy olyan szép földíszített pecsétes papírunk...

– Az biztos hat rá – hunyorít Vincze.

3.

Napszálltakor az őrgrófné már Dániel Edével issza a teát a teraszon; Vincze – akit majd megesz a türelmetlenség – sandán figyeli őket. Nincs kibékülve a „naccságával": a gyerekeknek is adott helyet. Mintha gumiból volna a sövényházi kastély s emberből az arisztokrácia!

Aztán hirtelen minden felbolydul.

Megérkezik ugyanis a homokfutó, rajta magányosan Zita grófkisasszony, méghozzá az üléshez kötözött kézzel. Bizony, a finom mívű kis óráját elvették tőle valami útonállók, a szegény Egont pedig, aki megpróbált ellenállni, lebírták, zsákot húztak a fejére, elhurcolták!

Erre Vinczének is oda kell sietnie. Hivatalból. S azonnal intézkedést ígér: járőröket szervez. Dániel bocsánatot kér, az övéihez siet...

A fürdőszobában aztán Zita – lassan magához tér a megrázkódtatásból – azt mondja Klarisz néninek:

– Azonnal üzennünk kell a mieinknek, tanti. Én ezt a ragyás emberkét ismerem. Akármi legyek, ha nem ez raboltatta el Egont.

– Ideglázad van, drágám, hogy mondhatsz ilyet? Itt ült mellettem egész délután, csevegtünk...

– Márpedig ráismertem a hangjára. Ez tartott föl bennünket, mikor a villából kiszöktünk.

– Magad mondtad, hogy nem láttad! Éjszaka volt...

– Ráismertem a hangjára! Ezer közül kiválasztanám!

Az úrnő megsimogatja Zita arcát:

– Ennyire szereted Pelsőczyt?

Zita tudja, hiába rejtené el arcát a törülközőbe:

– Nem is tudom, nénikém. Soha egyetlen félreérthető pillantása vagy gesztusa nincs, kifogástalanul viselkedik... és nem tekint engem nőnek. Néha már odáig jutottam, hogy... kiprovokálok belőle valamit. Máskor úgy bánok vele, olyan sértően..

– Jó a módszere – jelenti ki egyszerűen Klarisz néni. – Megérezte, hogy csak ezzel tud hatni rád. De... hagyjuk az érzelmeket, nem olyan időket élünk.

Mintha álarc esne le okos, öreg vonásairól.

– Ha neked van igazad, s valóban szándékosan rabolták el Egont, akkor pro primo: nem véletlenül leptek el ennyien bennünket, akkor gyanakszanak valamire; pro secundo: tartalékaik is vannak. Azért ültem ki a teraszra, hogy megfigyeljem őket, észrevettem volna, ha a katonák közül kimegy valaki. Mindebből pedig, pro tertio: az következik, hogy semmi bizonyosat nem tudnak, s Egonból szeretnének kivenni valamit.

– Nem fog nekik sikerülni!

– Remélem. Nézzük a másik eshetőséget: hogy valami rablótámadás történt, semmi köze a politikához, s Egont azért vitték magukkal, hogy a kastélyra vonatkozó adatokat tudjanak meg tőle. Nos, a katonák ittléte biztonságot jelent nekünk, tehát Egont vagy visszaengedik vagy...

– Néni...!

– Mindez hipotézis, drágám, elméleti feltételezés. Véleményed szerint van harmadik lehetőség is? Szedd össze magad, okos nő vagy, ismerlek.

– Én nem... nem fog a fejem, nénikém.

– Nos, van még egy, nem kívánt és különösen veszedelmes eshetőség: hogy Egon az ő emberük.

– Ez lehetetlen!...

– Semmi se lehetetlen, viszont: ha az ő emberük, akkor jelenleg nincs itt, tehát nem tudja beleártani magát a dolgainkba. Mi következik ebből?

– Ne kínozz, nénikém!

Klarisz őrgrófné megnézi öreg kezét, a rajta csillogó gyűrűket. Megmozgatja ujjait.

– Mondtam már neked, hogy a rendkívüli szituációk mindig fölvillanyoznak engem. Gondold el: teli vagyunk vöröskatonákkal, teli vagyunk pesti proletárgyerekekkel, viszont nincs jelen az a személy, aki felől – meg ne orrolj rám megint – nem lehetünk tökéletesen bizonyosak. Egy szó, mint száz: kisétálok levegőzni.

– Veled tartok!

– Most nem. Neked most, ugyebár, pihenned kell, fel vannak dúlva az idegeid. Majd én beszélek Susákkal... Van egy megbízás a számára.

Zita akaratlanul is körülnéz, lehalkítja a hangját:

– Átküldöd?

– Át.

– S Egon?

– Egon holnapra marad, ma chérie. Ha lehűtötted magad, akkor gyújts lámpát s ülj az ablak közelébe, hogy lássanak kívülről jó? Meg kell értetnem magam ezzel a derék szódással, s nem tudom, meddig tart.

– Igenis, tanti!...

...Ugyanebben az órában, messze az akácerdők mélyén, Bors dühösen vitatkozik Málnásékkal:

– Elrontottátok a tervemet! Mióta ránk kényszerítették a fegyverszünetet, az ellenforradalomra kell összpontosítanunk a fő tüzet; a szerencse úgy hozza, hogy nyomra akadok, mindennap várom, hogy a puccsisták vezérkara előkerüljön...

– Te, Bors, igaz az, hogy apácaruhában lógtál ki a fővárosból? – vigyorog Málnás. – Gondolom, te voltál a legcsinosabb Krisztus menyasszonyai közül...

– ...Sőt, most már abban is bizonyos vagyok, hogy a legszorosabb együttműködésben vannak a szegedi ellenkormánnyal! Ott szervezik azokat a tisztikülönítményeket, amelyeket ellenünk akarnak indítani!

– Ez megint a te Kondással kapcsolatos bolondériád! Somolyó bácsi halálával kapcsolatban is őrá gyanakod-

tál, de nem találtak rá semmi bizonyítékot. Te most már minden bokor mögött Kondásst látod!

– Akár Kondáss, akár nem, induljunk ki a tényekből: a monitoros-ludovikás puccs irányítói eltűntek, az egyik főkorifeus rokona „véletlenül" ide, a francia demarkációs vonal közelébe szökik, itt egy arisztokrata hölgy minden áldott nap rejtjelezett üzenetet küld valakinek rekeszes ládába helyezett szódásüvegekkel – s épp ma reggel megváltoztatta a siffrét, miután sebesült vöröskatonák kerültek a kastélyba! Lehet, hogy azt üzente: „vigyázat", de az is lehet: „rajta!" Dánielnek is akadhatott volna jobb ötlete, gyerekeket hoz ide, a puskaporos hordó közvetlen közelébe...

– Dániel nem tudhatta, hogy te itt leszel! – gurul méregbe Lukács. – A pétermonostori zárdában sejtett! Neki is volt annyi sütnivalója, hogy ez a kastély gyanús, be kell jutnunk – más megoldást nem találtunk! Az aztán külön balszerencse, hogy a feleséged és a kisfiad is velünk utazott le...

– Micsoda?

– ...Ezért kellett téged lekapcsolni! Ha meglátnak, azonnal le is lepleződsz, ott vagy, ahol a part szakad!

– Teri és Borsó a kastélyban van? Azonnal indulok...

– De bizony itt maradsz, különben még egy púpot csinálok a fejedre! – dörren rá Málnás. – Most már végképp maradnod kell!

– Gondolkozz, Bors – magyarázza Lukács is.

– Csak azt mondd meg, Málnás, miért kellett ekkorát ütnöd – morogja Bors, fejét tapogatva.

– Hentes vagyok! Nagy testű állatokhoz vagyok szokva! Ha tyúkász volnék, tojózáshoz való finom ujjaim volnának!

Ezen valamennyiüknek nevetniük kell, Borsnak is, akármilyen mérges.

– Most már mindegy – törődik bele a helyzetbe. – Holnap értesítsétek Terit, valamilyen ürüggyel utaz-

zon haza Borsóval, aztán szépen „előkerülök", minden marad a régiben...

– Pssszt! – szól oda az „inzsellércsapat" őrségbe kiállított tagja. – Mintha lódobogást hallanék!

– Ez ismét Sípos úr...!

A volt zsokén – még inkább a lován – látszik, hogy igen sietett.

– Dániel üzeni, fiúk... A naccsága künn járt a szódásnál... azóta mintha útra készülődne a melák! Dánielnek gyanús a dolog!

– Azt hiszem, kezdődik valami – ugrik föl Bors. – Méghozzá olyasmi, amit nem lehet szódásüvegekkel megüzenni. Gyerünk!

– Hohó! Mit akarsz? – kérdi Lukács.

– Követni! Utánamenni!

– És ha átlóg a franciákhoz? Szegedre?

– Ha sikerül neki, nekem is!

– Csakhogy téged fölismerhetnek Szegeden! Te nem kockáztathatsz! Egy lelket se ismersz odaát, akinél meghúzhatod magad!

– Elfelejtkezel Horváth Janiról? Igaz, nem a belvárosban lakik, hanem néhány kilométerre onnét, Átokházán!

– Majd én megyek – szólal meg Sípos úr.

– Nem jó – dörmögi Málnás. – Hátha mégis Borsnak van igaza, és ott az a bitang Kondáss... Te nem ismered. Hol a kenyérzsákom?

Bors és társai összenéznek. Málnás szavai ellen nem lehet szavuk.

– Elbír kettőnket ez a gebe, Sipos úr? Nagy kár volna, ha lekésnénk a szódásról! – s Málnás megszorítja Bors meg a többiek kezét. – Gondolom, hamarosan találkozunk!

4.

Huszonnégy óra telt el feszült várakozásban, Málnásról azonban nem érkezett semmi hír. Bors már robbant a türelmetlenségtől – addig kapacitálta Lukácsékat, hogy estefelé közelebb húzódtak a kastélyhoz, hátha sürgősen akcióba kell lépniük.

Már fölkelt a hold, mikor – végre! – meghallották a patadobogást.

– Hé! Sípos úr! Itt vagyunk!

A gyenge fényben is feltűnik: Sípos úr arca feszültséggel teli.

– Szerencse, hogy itt vagytok... Bors, azonnal föl kell adnod magad!

– Mi történt?

– Nemrég egy francia tiszt érkezett a kastélyba... színes bőrű lovasokkal, két civil magyarral, állítólag környékbeli gazdák... egy szekéren meghozták Málnást és Horváth Janit...

– Szekéren?

– Málnás megsebesült... Állítólag a demarkációs vonalon érte találat. Jani egészséges, de hallgat... Őt alaposan megverhették. Azzal vádolják őket, hogy ők tettek el téged láb alól, ők vették el a kisasszony óráját, meg máshonnan is raboltak... A kisasszony fölismerte Málnást!

Bors tenyerébe csap az öklével:

– Nemhiába volt rossz érzésem...! De miért jöttek a franciák?

– Odahívatták Vinczét, mint parancsnokot... hogy az elfogottak: vöröskatonák. Hogy megszegtük a fegyverszüneti előírásokat.

– Vincze persze letagadta, mi? – köp ki Lukács.

– Vincze tagadta, hogy az ő emberei közül való volna bármelyik is! ...Akkor fölszólították, hogy küldjön ki őrjáratokat, fésüljék át a környéket az állítólagos rablók után...

– Csapda! Meg akarják osztani őket!

– Vincze is annak vette, azt felelte, hogy erre nincs fölhatalmazása. Akkor közölték vele, hogy jegyzőkönyvet vesznek fel, visszaviszik Málnásékat... gondolom, sejted, mi vár rájuk.

– Gyerünk, fiúk – néz körül Bors. – Kössétek össze a kezemet... Az se baj, ha kicsit keményebben megszorítjátok. Majd a szódással fölfedeztetem magam. A határsértésért nem büntethetik őket súlyosan. Hol az az óra, a jóistenit...?

– Az az óradolog Málnás ötlete volt... Hogy a kisasszony elhigyje a rablótámadást...

– Iparkodjunk!

Negyedóra se telik bele, Bors már ott botorkál a műhelyek között, karja összekötve: talán még nem késő...

A szódásnál sötét van. Az ajtó zárva.

Éppen meg akarja rugdosni a bejáratot, mikor valahonnét hangot hall: ismerős, eltéveszthetetlen hangot.

Azonnal lehajol, félrecsúszik a bokrok közé – összekötözött karokkal nehezen megy a kúszás, a csalán is csíp irgalmatlanul, de ez most nem fontos.

– ...Tudom, mit érez, méltóságos asszonyom, de a nemzeti szabadság ügye..

– Ne is folytassa, ezredesem: kár a szóért. Ha leég a kastély: leég. Majd fölépítjük szebbre, mint volt. Tudja, hogy engem felvillanyoznak a rendkívüli szituációk... Várjon, Susák kinyitja az ajtót. Itt zavartalanul beszélgethetünk, ez az ember süket.

– Valaki nem tévedhet erre?

– Majd Susák kiül a küszöbre és figyel. Hé, Susák... nézzen a számra... maradjon itt és figyeljen... senki nem zavarhat bennünket, érti?

A szódás torokhangon mond valamit.

Bors mozdulatlanul fekszik. Csupán abban bízik, hogy nem veszik észre. Micsoda fintora a sorsnak: most, amikor végre kezében van a szál vége, nem tehet semmit – s önmagát hozta ilyen helyzetbe!

„Ha leég a kastély: leég?"

Ördögi terv – de még nem tud róla eleget.

A szódás műhelyében tovább tart a beszélgetés. Néha elfog egy-egy szót: „tűzijáték... időben itt lesznek... a franciát önnek kell vállalnia, méltóságos asszonyom... c'est la guerre".

Csend.

Mintha kijjebb jöttek volna:

– Legközelebb Kiskunfélegyházán kapható petróleum. Majd elküldöm Susákot... de az bizony jó egynapi járás.

– Sebaj, méltóságos asszonyom, úgyis kell nekünk annyi idő a szervezéshez...

– S nekem a legkedvesebb értékeim összeszedéséhez!

– Szívesen segítenénk...

– Nem, nem! Erről Zita se tudhat.

– Köszönjük a haza nevében, méltóságos asszony. Ennek a tűznek a fényében... no meg a diplomáciai botrány... Parancsoljon, én majd ön után...

– Várjon, ezredes. Le kell írnom az utasítást Susáknak. Hé! Csináljon világosságot! Nézzen a számra... Lámpát!

A szódás fölriad az érintésre, bemegy a műhelybe. Gyufa sercen, lámpafény vetül ki az ablakon.

Bors arcra borulva fekszik a csalán között. Szeme sarkából testes, hatalmas férfiárnyékot lát maga mellett...

– ...Mi ez itt? Ki van itt?

– Mi történt?

Erős kezek ragadják meg, emelik föl. Ájulást tettet, hagyja becipelni magát a műhelybe...

– Egonka!

– Mit tetszik mondani? – s két erős ütés csattan az arcán.

– Mit csinál? Ez Pelsőczy... akit elraboltak!

Újabb ütések.

– Pelsőczy! ...Nem, méltóságos asszonyom, ezt az úriembert egészen másként hívják. Ez egyike a legveszedelmesebb bolseviki...

A lámpa! Oltsák el a lámpát! És csöndesen!

Sötétség támad a műhelyben. Most már nem érdemes csukva tartani a szemét: Bors körülpillant, óvatosan próbálkozik a kötelékeivel...

...Sajnos, ő maga kérte, hogy hurkolják meg többszörösen, feszítsék meg rendesen.

– Ez nem várt szerencse, méltóságos asszonyom. Ünnepnap az életemben. Öt éve várok erre a pillanatra.

– Hagyjuk a szubjektív érzelmeket, ezredes! Menynyire veszélyes ez az ember? Tőlem és Zitától semmit nem tudott meg, erre mérget vehet...

– Ennek semmi jelentősége, méltóságos asszonyom. Az ő esetében nincs szükség mérlegelésre.

– Akkor... semmi probléma. Susák elintézi. Mindenki úgy tudja, hogy elrabolták ezt az... urat. A halastó... nem, az nem jó, én azt jövőre használni akarom. Bízzuk Susákra.

– Ha szabad kérnem: inkább énrám. Régi elszámolásunk van egymással.

– Az ön dolga. Én megyek vissza a kastélyba, nehogy valakinek feltűnjön...

– Most nekem sincs vesztegetni való időm... de láttam itt imént egy derék vastag láncot... Csupán a száját kell betömnünk, nehogy zajt csináljon. Megvár ő minket szépen.

– Az uram annak idején kést használt az agarak némításánál. Nem szerette az ugatást. Egy nyisszantás...

– Félek, hogy meg talál fulladni. Az túl szép halál volna számára. Nekem más ötletem van.

Lánc csörög. Bors érzi, hogy a kemény vasszemek lenyűgözik a testét a töltőberendezés vasrudai közé, aztán durva kéz rongyot gyömöszöl a szájába.

– Mehetünk, méltóságos asszonyom.

– Várjuk meg, míg Susák elindul... s a műhely kulcsát ön vegye magához!

– Mélységes tisztelettel adózom az ön előrelátásának, méltóságos asszonyom.

Egy perc – s becsapódik a dróthálós ajtó, kettőt fordul a zárban a kulcs.

Hamarosan elhal a lódobogás, a kétkerekű csöndes nyikorgása is. Bors megláncolva, elnémítva fekszik: ha jól hallotta, huszonnégy órája van az életéből.

Vár egy kicsit, hogy szeme megszokja a sötétet, aztán megpróbálja kifürkészni a helyzetet.

A beszüremlő holdfényben lassan bontakoznak ki előtte a tárgyak körvonalai.

Kondáss azt a láncot hurkolta át rajta, amellyel a szódás a súlyos szénsavas ballonokat rögzíti a falba vert gyűrűkhöz. A lánc kétszer keresztezi a töltőberendezés fölfele nyúló rúdjait: olyan rövid, hogy csak centiméternyi mozgást enged.

Közvetlenül arca előtt, a betonpadlatban, hatalmas csavarok tartják ezeket a rudakat.

Bors lassan, ahogy a lánc engedi, másik oldalára fordul. Olyan kín karját hátrafeszíteni, hogy telefut a homloka verejtékkel, de más megoldás nincs: a csavarok élein kellene a karját nyűgöző köteleket elreszelni.

A lánc belevág a húsába, valahányszor megfeszíti izmait: „ki kell bírni!".

Ha nagyon elfárad, pihenésképpen végiggondolja, amit hallott, összerakja a mozaikdarabkákat.

A tűzijáték – a korábbi beszélgetéssel összevetve – minden bizonnyal a kastély felgyújtására vonatkozik. Erre a célra hozza a petróleumot Susák.

Rágyújtják az épületet a sebesültekre, a gyerekekre...!

Emlegették azonban a franciát is. Diplomáciai botrányról volt szó.

Lehetséges volna, hogy a franciák osztaga is áldozatul esne a merényletnek?

Nehezen elképzelhető: fegyvereik vannak.

Vinczééknek is lenne módjuk védekezni, sőt: arról volt szó, hogy őrséget állítanak éjszakára...

A kulcsmondat: időben itt lesznek. Kondáss azért

nem végzett övele azonnal, mert „nincs vesztegetni való időm", jegyezte meg.

Legvalószínűbb tehát: Kondáss emberekért ment, osztagot hoz a fehérektől. Felgyújtják a kastélyt, a menekülőket lelövöldözik – magyarok, franciák, számukra egyre megy –, majd azt a látszatot keltik, hogy a francia osztag és a vöröskatonák között tört ki a háborúság.

Alapos, átgondolt terv. Vezérkari terv.

S egyetlen ember akadályozhatja meg véghezvitelét: ő. Kötelekben, láncban, betömött szájjal, halálra ítélten, ebben a siralomháznak kinevezett szódásműhelyben.

Van azonban két érve őnéki is: a magány és az idő.

Megfeszíti izmait, s nem törődve a fájdalommal, reszelgeti a kötelékeit a vascsavar élén.

A nyájas holdfény ezüstös tócsában áll az arcánál.

De jó volna inni...!

5.

Gyönyörű reggelre virradt a sövényházi kastély: harmatos, napfényes, ragyogó reggelre.

A gyerekek már megszokták, hogy nem szabad zsinatolni, mert zavarják vele a sebesült katona bácsikat. Az se tűnt fel nekik, hogy Teri néninek ki van sírva a szeme, mély árkok húzódnak alatta. A vezető tanár bácsi és Sípos bácsi is csak akkor szólt, ha nagyon kellett. S mindjárt reggeli után kiengedték őket a kertbe. Azt se bánták, ha kimennek a kapun.

A fekete hajú, keménykötésű kis Borsó többet tudott, mint társai: azt hallotta, hogy meghalt az egyik „rabló".

Mikor a francia tiszt mögött feltűntek a tarka öltözetű szpáhi lovasok, a kölyöksereg elnémult. Tátott szájjal csodálták a madagaszkári, szenegáli szerecsen katonákat, azok meg – sajátos torokhangjukon – mindenféle érthetetlen szavakat mondtak, kivillantották hófehér

fogsorukat. Éjjel tábortüzet raktak – azt azonban már nem volt szabad nézni.

Kicsi Borsó azt is látta, hogy két embert hoztak szekéren; az egyiket lepedőben vitték föl s az ősz hajú doktor bácsi szaladt előtte, a másikat bilincsben hajtották le a pincébe.

– Játsszunk rabló-pandúrt! – javasolja a többieknek.

Menne is a dolog, de senki nem akar rabló lenni. „Hogyisne, hogy én is meghaljak!" Áll a vita, megpróbálják túlkiabálni egymást.

Bors jószerével minden szavukat hallja, de még nem tud életjelet adni magáról: még tart a kötél.

Annak az ezüsttócsának a helyén, ahová az éjszaka odasütött a hold, most megfeketedett vérnyomok éktelenkednek: egyszer-egyszer a vascsavar éle húsba vágott.

Reggel van tehát, s még nem sikerült kiszabadítania a kezét...! A kisfia ott szaladgál, ott játszik néhány méternyire, de nem tudja megszólítani, nem láthatják egymást, a mocskos üveg s a drótháló elrekeszti egymástól őket.

Munkára...! S ha nagyon fáj, akkor egy perc pihenőt engedélyezhet magának.

A gyerekek elszaladnak a szódásműhely közeléből. De kár...! Vagy inkább ez is biztató: nem tereli el a figyelmet.

Hajnaltájt, egy szerencsétlen mozdulat után, a lánc megcsúszott a vállán, a nyakára szorult. Sokáig kellett – milliméterről milliméterre – odébb araszolnia, hogy meg ne fojtsa önmagát.

De bosszankodott volna Kondáss, ha ez nem sikerül!

Értette ő a méltóságos asszony javaslatát: ha kivágják a nyelvét – mint a megnémított agaraknak –, akkor nincs vele gond, nem tud zajt kelteni... Kondáss azonban attól félt, hogy a vér eltömi Bors torkát, „az túl szép halál volna számára".

Tegnap késő délután óta nem ivott, s a szájába tömött rongy felitatja a nyálát is. A szomjúság, az

álmatlanság és a testi fájdalom néha egyszerre támad: ilyenkor abba kell hagynia a kötél reszelgetését, nehogy elveszítse eszméletét.

Tovább...!

Most a napfény méri az időt. Egy sugárnyaláb végigtapogatja a falat. Bors elhatározza: mire az a sugár eléri a falba mélyesztett vasgyűrűt, kiszabadítja a kezét.

Egy ízben távoli füttyentést hall, majd ismét gyerekzsivajt: talán tízórai...?

A sugár áthalad a vasgyűrűn: Bors ráejti fejét a betonpadlóra. Aludni...!

Egy percet engedélyez magának, aztán újrakezdi.

Örökkévalóság...!

A gyerekek hangja riasztja fel: észre se vette, valóban elaludt.

„Folytasd!"

S valamikor déltájban – még nem szólt a jelzés ebédre – megérzi elkínzott csuklóján az elernyedő zsineget.

Megfeszíti izmait: megpattan a kötelék.

Jó ideig tart, mire sikerül legombolyítania karjáról a hurkot; akkor lassan-lassan kitépkedi szájából a belétömött rongycsomót.

Inni!

Karnyújtásnyira vannak a ládák, teli szódavizes üvegekkel: számára mégis elérhetetlenek... hacsak: „Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel." Edének bizonyára volna rá görög vagy latin szentenciája.

Pányvát fon a zsinegből, s bár a lánc alig enged mozgást, megcélozza a láda sarkát.

Nem sikerül elsőre, másodikra, ötödikre – sikerül tizenkettedikre. Megfeszíti, meghúzza: a kötél elszakad.

Új lasszót csomóz. Nem csupán ivásra kellenének azok a palackok!

Addig kísérletezik, míg el nem találja ismét a láda sarkát. Most óvatosabb: más irányból próbálkozik.

A ládatorony megbillen – aztán visszabillen.

Újabb próbálkozás – az se hoz sikert.

Aztán lassan, méltóságteljesen feldől a sok egymásra rakott láda. Bors két karjával védi a fejét: ha valamelyik üveg fölrobbanna...

...Nem robban egy sem. Finom dróthálóval vannak befonva.

S mindegyik üres.

Azaz: mindegyikben van néhány csöpp víz. Ami odagurult Borshoz, abból talán egy kortynyit össze lehet pumpálni.

Az a korty: maga a megváltás. Mindjárt visszatér lelkébe a bizakodás.

Négy-öt üvege van: ez ugyanannyi üzenet, ha valaki errefele jár.

Talán ebédre menet! Igaz, most nem hallani a gyerekek zaját, de ha kiengedték őket, errefelé kell visszaszaladniuk ebédre!

Vár, s próbálgatja, lesz-e annyi lendülete, hogy eldobjon egy üveget az ablakig. A lánc kevés mozgást enged.

Úgy érzi, órák telnek el – aztán meghallja az ismert jelzést: ebéd!

Perc se telik bele, fecserészve, nevetgélve elszaladnak a műhely előtt a gyerekek. S ő – elkésik, nem is sikerül a dobás. Az üveg nem repül el az ablakig, végigkorcsolyázik a betonon, nekivágódik a falnak.

Kétségbeesetten lódítja a másodikat. Hátha...!

Éppen észleli még szeme sarkából a kinti árnyat: az utolsó gyerek...

Az ablak csörömpölve hull szét.

A gyerek megtorpan. Lemaradt a többiek mögött, akik már befutottak a nagykapun. Visszanéz.

– Gyere ide! – kiabál Bors...

...Azaz így hiszi: nem kiabálás az, csak nyöszörgés. Nem is hallja a kisfiú.

A kíváncsisága azonban odaviszi a dróthálós ablakhoz. Beles.

– Kisfiam...!

– Papa! Te vagy az, papa? Nem látlak...!

– Itt vagyok! Borsó...!

Magára kényszerít annyi fegyelmet, hogy megmagyarázza a kisfiúnak, mit tegyen: utánaszalad a többieknek, senkinek sem szól, szépen megebédel, s csak akkor mondja el Anyunak, mi történt – csak akkor szabad beszélni vele, ha senki nem hallja. Szerezzenek vasfűrészt, hozzák ide, s míg a délutáni szieszta tart, zavartalanul segíthetnek őrajta...

– Te már nagy fiú vagy, Borsó. Látod, háború van, katonák harcolnak. Ez is harc, amit értem tesztek. Legyél nagyon ügyes és óvatos!

Aztán – mikor a kisfiú elmegy – véget ér a tartása. Előrebukik a láncban.

Délután három órakor – apja tanácsai alapján, Teri segítségével – a kis Borsó bejut a szódásműhelybe: kivágnak egy darabot a dróthálóból.

Addig Borsó őrködött; ettől kezdve Teri.

Bors kiválasztja a legvékonyabbnak tűnő láncszemet, s dolgozik, fűrészel ereje fogytáig.

Öt óra tájban sikerül szétfeszítenie azt a láncszemet.

Még össze kell szedniük az üvegcserepeket; még helyükre kell húzniuk a feldőlt ládákat. Borsnak van egy olyan terve, amelyhez szükség van a rendteremtésre.

Már ferdére dőlnek az árnyékok, mikor a drótháló résén át ő is kijut a szabadba. Terit jó ideje visszaküldte, Borsó sem maradhatott állandóan mellette: egyelőre senki nem tudhatja, mi következik.

A kastélyba nem mehet be: a park egyik felében a szpáhik tanyáznak, a másik felét át lehet tekinteni a nyugati szárnyból vagy a teraszról, ahol a délutáni feketét vagy az ötórai teát fogyasztja a méltóságos asszony az ő kedves kuzinjával, a francia tiszttel, talán másokkal is...

Márpedig Dániellel is kell beszélnie, Vinczével is, az „inzsellérekkel" is. Arra is kell gondolnia: mi történik, ha a szódás megérkezik a petróleummal Félegyházáról... Nem hagyhatja el a műhely környékét.

Mennyire igaz az írás; a proletárok csak láncaikat veszthetik el, de megnyerhetik... mit is? a következő csatát!

6.

Özvegy Pallavicini Alfonzné e nap estéjére vacsorát készíttetett „minden kedves vendége részére". A kézilányok frissen keményített kötényt kaptak maguk elé, meg kellett tanulniuk, mit mondjanak a francia tiszt úrnak, Vincze parancsnok úrnak, a doktornak, Dániel vezető tanár úrnak, a görbe lábú pedellusnak és a kerek képű gondozónőnek.

– Tíz terítéket tegyenek fel! Még két urat várunk!

A szerecsenek parancsot kaptak: nem szabad zajongani. Vincze azzal fogadta el a meghívást, hogy egyszer-egyszer rövid időre ki kell majd nézniük a betegekhez. Dániel Ede szapora szóval előre is elnézést kért: a gyerekek felügyelete, ugyebár... A méltóságos asszony biztosította őket megértéséről.

Nem sokkal alkonyat után megérkezett a két jovális úr, akit vártak. Egyikük: szép derék ember, bajuszos, hasas. Rövidre nyírott a haja, kurta, de nagyon udvarias szavakkal mond köszönetet a meghívásért. A másik úr a nevén kívül semmit nem mond. Feszengeni látszik ünneplő ruhájában, s hacsak teheti, társát utánozza a viselkedésében.

A társaság lelke: a francia tiszt. Kissé fejlettebb az orra a kelleténél, viszont elbűvölően kackiás a bajusza. Mellkasán remekül feszül az egyenruha. Nem győzi csodálni a hölgyeket, a terítéket, a berendezést (noha a méltóságos asszony előre is elnézést kért, hogy némely holmit el kellett pakolni, „zavaros időket élünk, ugyebár...").

Először a szilvóriumot hordják körül. Egy pohár megmarad a tálcán „a gondozónőnek, aki gyermekeket fekteti".

Pillanatnyi szünet: megérkezik a szódás, természete-

sen nem lép be, mélyen meghajol a méltóságos asszony előtt, károgó hangján annyit mond: „meghoztam, méltósága". Kap néhány utasítást, leolvassa úrnője szájáról.

Felszolgálják az előételt, poharakat váltanak: ide más ital dukál. A francia tiszt el van ragadtatva.

A leves – a nyári melegre való tekintettel – gyümölcsleves, hidegen.

Mielőtt a sültet felszolgálnák, az egyik komorna bejön, jelent valamit. A méltóságos asszonynak parányit élesebb a hangja a szokásosnál: „értessék meg vele, hogy egyelőre nem érek rá".

Megjelennek a hatalmas tálak. „C'est magnifique!"

Miután mindenki megkapta az adagját s megkóstolta a finom eledelt – hja, vidéken nem kell olyan komolyan venni a húsjegyet! –, eljön az első pohárköszöntő perce.

A rövidre nyírott hajú, testes úr emelkedik szólásra. Érces, szabatos mondatokban dicséri a háziasszonyt, mint mondja, megtestesülni látja benne mindazokat a kiváló tulajdonságokat, amelyek immár egy ezredévnél is hosszabb ideje nemzetünk jellemének díszei, s amelyeket éppen a hölgyek örökítenek át nemzedékről nemzedékre.

– ...Ezért tehát emelem poharam a hölgyekre: méltóságos asszonyunkra, tisztelt vendéglátónkra, virágként díszlő unokahúgára, Zita kisasszonyra...

Elakad a szava.

Az ajtóban ott áll a kerek képű, kun arccsontú fiatalasszony, a gyerekek gondozónője, egykori cselédjük, Teri.

– Bocsánatot kérek a késedelemért... vagy talán okosabban teszem, ha nem is jövök?

Nemcsak a jelenlevők azon része, amely nem érti a jelenetet, maga a két régi ismerős is mozdulatlan.

A francia tiszt arcról arcra néz. Dánieltől kérdi súgva, mi történt.

– Tudathasadás – feleli Dániel habozás nélkül. –

Kiderült, hogy az ön kedves ismerőse, ez a jovális vidéki úr, valójában nem azonos önmagával.

– Mit nem mond?! – néz rá fagyosan a méltóságos asszony.

– Ez az úr valójában Kondáss Pál, egykori császári és királyi vezérkari ezredes, jelenleg agent provocateur – magyarázza szokott oktatói modorában Dániel.

– Mondd el magyarul is, Ede – s Teri mögül előlép Bors. Megviselt öltözéke, fáradt arca láttán egyszerre többen szólalnak meg, ki-ki a maga módján:

– Egon!

– Hát ez...?

– Árulás...!

– Pardon, je ne comprends...

– Hölgyeim és uraim, engedelmükkel: jó étvágyat a vacsorához, de utána a tűzijáték elmarad. Jóska! Ede!

Vincze és Dániel már a másik ajtónál, az ablakoknál.

– Aki még nem tudná önök közül: az volt a terv, hogy a vacsora utáni órákban váratlanul tűz üt ki a kastélyban, s ezzel egy időben tűzharc támad a vöröskatonák, a francia szpáhik és bizonyos – egyelőre ismeretlen eredetű – katonai csoport között. Kérlek, fordítsd a tiszt úrnak, amit mondok, Ede...

– Nem tűröm...! – visítja a méltóságos asszony. – A saját házamban!

– Tévedni méltóztatik. Az épületet mind a Hadügyi Népbiztosság, mind a Szociális Népbiztosság igénybe vette. Az már valóban a mi hibánk, hogy nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal – talán egyszer lesz alkalmunk megtanulni... Hohó!

A Kondáss mellett ülő férfi óvatosan a zsebe felé nyúl. Bors kezében már ott egy puska, a férfi megdermed. Vincze és Dániel is revolvert fog.

A francia tiszt szapora szónoklatba kezd.

– Azt mondja, hogy ez felháborító. Hogy egyetlen szavunkat se hiszi el. Hogy jelentést fog tenni az illetékes parancsnokságon.

– Mondd meg a tiszt úrnak, semmi akadálya, hogy

valamelyik ablakban megálljon és megvárja a neki szánt golyót. Számításaink szerint körülbelül egy óra múlva érkeznek meg– méghozzá a demarkációs vonalon át, minden nehézség és zavarás nélkül, mondhatni, díszőrség védelme alatt – a számára és valamennyiünk számára kijelölt orgyilkosok. Ha a tiszt úr úgy kívánja, akkor a mi katonáink nem tartóztatják fel útközben ezt a különítményt, hanem előbb megvárják, míg önre és embereire golyózáport zúdítanak, s csak utána avatkoznak bele a harcba.

A francia tiszt mogorván elhallgat.

– Kondáss úr, most önön a sor. Nem kíván mondani semmit?

A testes, nyírott fejű férfi megvetően elfordul.

– Van időnk, érdeklődéssel hallgatjuk. Kezdje 1914-ben, azon az emlékezetes napon, amikor először találkoztunk. Ön akkor annyira megsértődött egy ártatlan fogadás miatt, hogy bevonultatott bennünket, s négy hosszú háborús évet szenvedtünk át emiatt. Beszéljen Przemyślről, ahol keresztülhúztuk számításaikat. Beszéljen a vezérkarnál végzett dicsteljes munkájáról. Nem emlékszik? Akkor maradjunk a közelmúltnál! Mondja el, hol járt például 1918. november 16-án, azon a szombati napon, amikor Magyarországon kikiáltották a köztársaságot. Nem járt véletlenül a szülői házban, nem találkozott legöregebb, leghűségesebb munkásukkal, Somolyó bácsival...?

Van valami a hangjában, amely valamennyi jelenlévőt megtart abban a helyzetben, amelyet kezdetben elfoglalt.

– Az ön beosztása lehetővé tette, hogy nagyon sokáig csak közvetve avatkozzék bele az emberek életébe. „A hadsereg védje meg a várost! A hadosztály foglalja el a magaslatot! A század keljen át az ellenség megszállta túlsó partra!" Az idők változtak, s ön áttért a közvetlen eszközökre. „Kondáss Pál, s. k.!" Málnást nem ön ismerte fel véletlenül Szegeden? Málnást felesége és négy gyermeke, Málnást barátai és elvtársai, Málnást

a harcoló magyar proletárok kérik számon öntől, Kondáss úr! Magamról nem beszélek... babonából, Kondáss úr, de ha óhajtja, megkérjük ezt a főúri hölgyet, aki oly megejtő udvariassággal fogadott, amíg magafajtának vélt, s aki oly tökéletes egykedvűséggel tanácsolta önnek, hogy vágja ki a nyelvemet, mint az agaraknak szokás, hogy ugatásukkal ne zavarják az arisztokrata füleket...!

A jelenlevők önkéntelenül özvegy Pallavicini Alfonznéra néznek. Irtózattal, hitetlenül, daccal.

– Van időnk, Kondáss úr. A méltóságos asszonyt is szívesen meghallgatjuk. Zita kisasszony beszámolhatna azokról az eseményekről, melyeket Kokó oldalán szervezett és élt végig. Talán a francia tiszt úrnak is vannak emlékezetes élményei!

Senki nem töri meg a csöndet.

– Doktor bácsi, kérlek, ellenőrizd a készültséget! – fordul Bors az ősz hajú orvoshoz...

...S ebben a pillanatban felropognak a fegyverek odakünn. Fülsértő csörrenéssel törik szét az ablaküveg. A gyertyatartók egyike feldől, a másikat egy kéz Borshoz hajítja. A függöny rőt lánggal fog tüzet.

– Fedezz! – hangzik egy kiáltás.

Bors maga mellé rántja Terit, kiugrik az ajtón. Átrohannak a másik szárnyba.

– A gyerekek?

– Biztonságban... A pincében! – lihegi Teri.

– Hacsak a tűz...

Az egész épületet betölti a fegyverek dörgése. Az idejében riadóztatott sebesültek – aki egyáltalán elbírja a fegyvert – fedezékből tüzelnek a támadókra.

– Hamarosan támadnak Lukácsék is! – kiáltja Bors, ahogy mélyre hajolva átfut az egyik ablak előtt. Golyó vágódik a falba fölötte, üvegcserepek záporoznak a hátára.

– Lefele a lépcsőn! S vigyázz a kölykökre!

Ahogy kitekint a sötétbe, látja a rémülten futkosó

szpáhikat. A fehér sátrak sziluettje megtörik, rogyadozik: azokat is lövik a támadók.

Visszafele száguld, a nyugati szárnyba. Vincze és Dániel nyilván elbírnak a „vendégsereggel", de az a tűz...

....Az a tűz már csak füst, de annak sűrű és fojtó. Dániel keményen csapkodja a füstölgő függönyt az abrosszal.

– Megvagytok?

– Meg!

– S ők?

– Nem tudom!

– Megyek az enyéimhez! – kiáltja Vincze.

Ahogy ugrik, valaki nagyot jajdul.

– Mi történt?

– Ráléptem az expedíciós hadseregre!

Ropognak odakünn a fegyverek. Úgy tűnik a torkolattüzek fényéből, a fegyverek hangjából, hogy már a franciák is magukhoz tértek.

Hirtelen csend támad. Olyan váratlan és meglepő, hogy cseng belé a fül.

A kastélyból még lövöldöznek a vöröskatonák, de válasz már nem érkezik.

– Észrevették magukat – mondja Dániel rekedtesen. – Elmenekültek.

– Nem tudnak – feleli Bors. – Sípos úr még idejében átszaladt Lukácsékhoz. Figyeld meg, mindjárt újrakezdődik. Addig is nézzük meg, mire jutottunk!

Gyufát sercent, s meggyújtja az egyik, földön heverő gyertyát.

Zita kisasszony nem túl elegáns pózban lapít az egyik sarokban. Özvegy Pallavicini Alfonznénak eszébe se jutott lekuporodni. Ugyanott ül, ahol a vacsora kezdetén: az asztalfőn. Két keze összekulcsolva, szépen frizérozott hajkoronájában megreszket a briliáns.

A francia tiszt hason fekszik az ablak alatt, kesztyűs kezével derekát tapogatja.

Kondáss kísérője rongycsomóként hever az ajtónál. Legalább öt-hat lövedék találta.

– Kondáss! Elmenekült!

Bors és Dániel összenéz. Nyilvánvaló, mi történt: Kondáss maga elé tartotta az emberét – golyófogónak – és kiugrott a teraszra nyíló franciaablakon, melyet szétzúzott a sortűz.

– Utána!

– Vigyázz!

Bors végigrohan a parkon, a rácsos kapu felé. Minden nyírott bukszust, minden fenyőt, örökzöldet fedezékül használ. A kaput már hasoncsúszva közelíti meg: a kerítés mögött szapora tűzharc dúl.

– Jövök én is! – lihegi mögötte Dániel.

– Vincze Jóska! Vigyázzatok a szpáhikra!

– Rend-be-e-en!

Kiugranak a rácsos díszkapun, a kerítés árnyékában kúsznak előre.

A torkolattüzek az elhagyott műhelyépületeknél lobbannak.

– Látod? Oda szorultak!

– Biztosítsuk innen őket!

Egy hatalmas fa törzsének védelmébe húzódnak.

– Adjátok meg magatokat! – kiáltja Bors messzehangzóan.

Érthetetlen üvöltés a válasz.

Újabb sortűz... valaki jajgat. Valaki kiabál:

– Tüzet szüntess! Sebesültek mennek!

– Adjátok meg magatokat! Körül vagytok zárva!

Most nem kiabál vissza senki.

Aztán megjelenik egy alak, feltartott kézzel. Mögötte két másik.

– Oda, ahhoz a meszelt falhoz! Háttal! Két kezet a falnak támasztani!

Engedelmeskednek.

Óvatosan előremozdulnak a túloldalról is:

– Bors, ott vagy?

– Itt vagyok! Vigyázzatok! Nem láttátok Kondásst?

Ebben a pillanatban eget-földet rázó hatalmas lángoszlop szökik föl az égnek. A robbanás valósággal a talajhoz tapasztja Borsékat. A nagy fa akkorát hőköl, hogy belereccsennek ágai, törzse.

Ahol a műhelyek voltak, mintha meteor zuhant volna le a földre: kráter tátong, füst, por és szemét szállong fölötte.

7.

Hajnalodik. Már szürkék, világoskékek keverednek a bársonyos sötétségbe.

A Pallavicini kastély és környéke: mintha forgószél sepert volna végig rajta. A kerítés egy része kidőlt, a díszkapu félrebillenve. Az épület homlokzatát golyónyomok tarkítják, az üvegek betörve.

A sebesültek készülődnek: nem maradhatnak itt tovább. A gyerekeket még rabságában tartja az álom – nehéz éjszakájuk volt, eltörődtek, de egyiküknek sincs baja.

A franciák is felszedelőzködtek. A bajszos, kackiás tiszt kölcsönlovon ül: az övét golyó találta.

Tisztelgésre emeli a kezét.

– Örvendtem a szerencsének, monsieur Daniel, monsieur Borsh. Önök megnyertek egy csatát, s megnyerték rokonszenvünket. Köszönjük. Igen nagy kár, hogy nem nyerhetik meg a háborút.

– Nem?

– Nem, monsieur. Alig néhány perc múlva a királyi román csapatok támadást kezdenek. Egyszerre több ponton kelnek át a Tisza folyón. Mi tudjuk, hogy önök ezt a támadást nem tudják feltartóztatni. Biztonság kedvéért ma hajnalban a csehszlovák seregek is támadni kezdenek, ha jól emlékszem, Sol.. Sol... önöknél kimondhatatlan nevek vannak. Elfogadnak egy jó tanácsot tőlem?

– Nos?

– Önök elmenekülnek. Önök szétszóródnak és átöl-

töznek. Önök egérutat keresnek. Kívánom: sikerrel. Végtelen sajnálatomra azonban közölnöm kell: dél felé nem jöhetnek. A demarkációs vonalon teljes zárlatot léptetünk életbe. Viszontlátásra, uraim.

Büszkén kiléptet a szétroncsolt kapun. Mögötte a szerecsenek.

– Butaságot beszél ez a békaövő – dördül mögöttük egy egészséges basszus: Horváth Janié.

– Gondolod, Jani?

– Hát! Még hogy teljes zárlat! Akkor viszlek át mindőtököt, mikor akarjátok.

Bors és Dániel egymásra néznek.

– Köszönjük, Jani. Vinczéékkel megyünk. Sípos úr és Teri fölkíséri a gyerekeket...

– Elbírok én velük egyedül is – hallik.

A volt zsoké. Ritkán szól, de annak mindig magva van.

– Hogy érted ezt?

Könnyebb a gyerekekkel, mint az egész Tattersallal – folytatja Sípos úr zavartalanul. – Ha én neked lennék, Bors, az asszonyt és a gyereket Jani kíséretére bíznám.

Dániel bólint:

– Sípos úrnak igaza van, Bors. Nagyon nehéz idők jönnek. Az is megtörténhet, hogy... ártatlanok szenvednek azért, mert bűnösöket keresnek rajtuk.

Bors fölnéz Janira. A hatalmas termetű férfi megnyugtatóan nyújtja felé a kezét:

– Mint a magaméira, úgy vigyázok rájuk... elhihetöd. Mög aztán... van rokonságom Palicson... az már mögszállott terület, a szerbök által. Oda mán nem ér el a kezük.

– Megyek, szólok Terinek – indul Bors.

– Nekem is van elköszönni valóm – követi Dániel, de nem a pincébe megy, hanem a nyugati szárnyba.

Özvegy Pallavicini Alfonzné ugyanott ül, ahol egész éjjel. Unokahúga már nincs mellette, de nyilván ő terített egy kendőt a tanti vállára.

– Gyászol, asszonyom?

– Ugyan, miért tenném? – feleli az öregasszony.

– Netán Kondáss úr ügyetlensége miatt...

– Ne merészeljen így beszélni! Bizonyosra veszem, hogy ő maga lőtt azokba a palackokba! Ez nemes halál... csak nagyon ostoba dolog meghalni.

– Még ostobább halállal fenyegetni – véli Dániel.

– Igen. A halála nemesebb volt, mint az élete... de ezen nincs mit csodálkozni. Egy krájzlerájosnak vagy minek a fia... Visszataszító volt, ahogy részletezte, hogyan fogja az ön barátját a töltőgéppel fölrobbantani... odaláncolja a manométerhez vagy hogy hívják... hogy lássa a vörös vonalig kúszni a mutatót.

– Értem. De ha nem veszi tolakodásnak: akkor miért virraszt?

– Mert valami elmúlt, tisztelt uram. Valami véget ért. Ha nekünk ilyen firmákkal kell szövetkezni, ha bennünket efféle emberek akarnak megmenteni a csőcseléktől... akkor már soha nem tér vissza a régi jó világ. Ez pedig, tanár úr, megér egy éjszakai virrasztást. Óhajt még valamit?

– Nem, asszonyom. Sajnálom, hogy háborgattam. Igazat kell adnom önnek: a történelmi pillanatoknak meg kell adni azt a tiszteletet, amit megérdemelnek. Isten áldja, asszonyom.

Vizes pára szállingózik a parkban. Bors egy lovas kocsit vezet elő, a szekérderékban ott ül Teri, ölében alvó kisfia.

– Indulhattok, Jani – mondja rekedten.

Megérinti Teri kezét, megsimítja kicsi Borsó haját.

– Majd találkozunk – mondja.

– Találkozunk – feleli a felesége.

A kocsi hangtalanul elgurul a harmatos homokban.

– Lassan mi is indulhatunk, Ede!

– Nem Vinczéékkel megyünk?

– Nem. Harcolni megyünk. Lukácsnak már szóltam. Sípos úr fölviszi a gyerekeket Pestre.

– Vigyázzatok magatokra – mondja Sípos úr. – Az akadály előtt a jó lovas segít a lónak.

– Értjük, Sípos úr. Minden jót! Majd találkozunk.

– Találkozunk.

– Vincze Jóska?

– Biztonságba helyezi a súlyos sebesülteket, a többiekkel jön utánunk.

Akkor vele együtt harcolunk.

– Reméljük, Ede.

Vállukra kanyarítják a fegyvert.

Valahol a távolban, a Tisza felől, tompa dörgés hallik. A napnak még nincs itt az ideje, de ott már fénylik, villódzik az ég alja.

ISBN 963 326 669 6

Zrínyi Katonai Konyv- és Lapkiadó
A kiadásért felel: Németh M. László igazgató
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (829769/08)
Alföldi Nyomda (6938.66–14–1)
Felelős vezető: Benkő István igazgató
Debrecen, 1983
Felelős szerkesztő: Mohai Lajos
Műszaki vezető: Jordán Gusztáv
Műszaki szerkesztő: Szekeresné Sasvári Katalin
Terjedelem: 23,80 A/5 ív
93 (842) Zi 843–c–8485

John Hersey:

HARANGOT ADANÓNAK

A Pulitzer-díjas amerikai írónak ez a könyve ez ideig 39 kiadást ért meg, s az amerikai kritika szerint a második világháborúról szóló legszebb regények egyike.

Az események 1943-ban játszódnak Adanóban, egy délolasz kisvárosban, közvetlenül a szövetségesek szicíliai partraszállása után. A városka közigazgatását Victor Joppolo őrnagyra bízzák, aki természetéhez és származásához híven jóindulatú civil kurázsival, olasz kedélyességgel lát munkához. Meg kell birkóznia a szegénységgel, a bizalmatlanná vált emberekkel, a fasiszták táplálta, még élő illúziókkal éppúgy, mint saját felettesei-nek közönyével, rosszindulatával.

Tevékenységét a háborús kohók gyomrába került régi harang helyett szerzett új – a békét, nyugodt életet szimbolizáló – haranggal koronázza meg. Joppolo őrnagy számára azonban nem felhőtlen ez a „happy end”...

Kötve 37,– Ft

Alesz Adamovics:

BÜNTETŐOSZTAGOSOK

A nálunk is jól ismert belorusz írónak – *A hatinyi harangok* és *A blokád könyve* szerzőjének – ez a kisregénye az utóbbi évek talán legnagyobb szovjet bestsellere volt. Úgynevezett „kényes" témát dolgoz fel a regény, amellyel a szovjet irodalom mindmáig csak elvétve foglalkozott: a vlaszovistákról szól. Azokról tehát, akik hazájukkal és népükkel szembefordulva a nácik oldalára álltak, s jobbára megtorló akciókban, büntetőhadjáratokban vettek részt. Adamovics írása az árulás lélektanának páratlanul mély, művészi látlelete.

Kötve kb. 32,– Ft

Radovan Zogović:

OTT FENN, A HÓFÖDTE HEGYEKBEN

A kiváló szerb költő, akinek válogatott versei magyar nyelven is megjelentek, most prózaíróként mutatkozik be.

Ez a kisregénye a jugoszláv népfelszabadító háború egy epizódját beszéli el. A főhőst, Sreten Mrkičet egy frontújság megalapítása céljából Miloš partizánparancsnok törzséhez küldik. Mrkič és Miloš homlokegyenest különböző karakterek. A parancsnok, bár tehetséges katona, hivatalnok-lelkületű ember. Egyik századot a másik után küldi harcba olyan terepen, ahol az ellenség kétségtelenül fölényben van, és a vereség elkerülhetetlen – vagyis vakon teljesíti fölöttesei utasításait. Az újságíró helyteleníti Miloš módszereit s feszült viszonyba kerül a parancsnokkal...

Kötve 23,– Ft